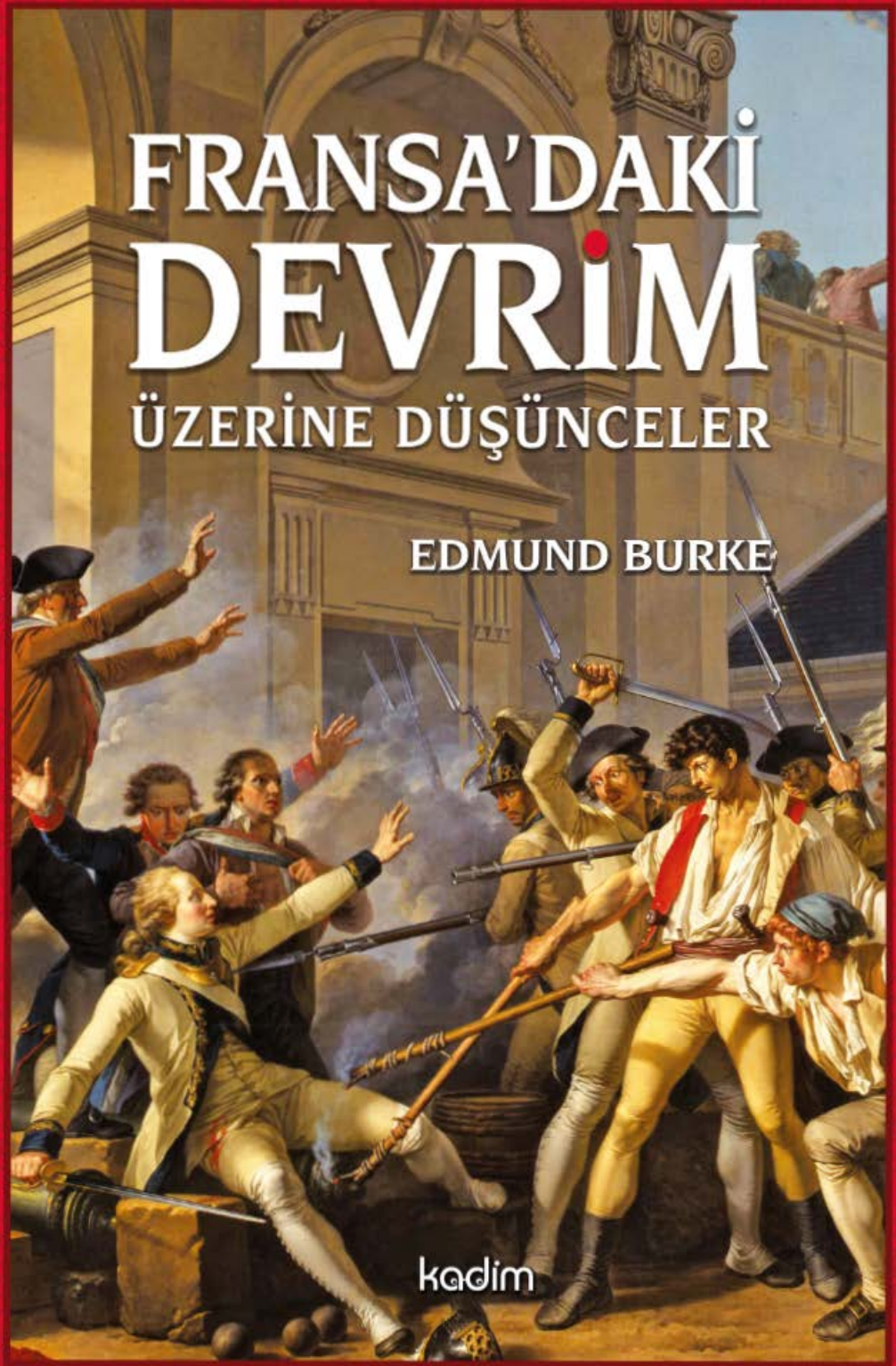
FRANSA'DAKİ DEVRİM

ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

EDMUND BURKE

kadim

EDMUND BURKE

FRANSA'DAKİ DEVRİM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Okan ARSLAN, Mütercim - Tercüman

1976 yılında Polatlı/Ankara'da doğan Okan Arslan, Hacettepe Üniversitesi İngilizce Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nde Lisans; ODTÜ Avrasya Çalışmaları Bölümü'nde Yüksek Lisans çalışmasını tamamlamıştır. Uzun yıllar kamu ve özel sektörde yazılı ve sözlü çevirmenlik yapan Okan Arslan'ın uluslararası ilişkiler alanında yayımlanmış iki kitabı, makale ve çevirileri bulunuyor. Okan Arslan, halen çevirmenlik yapmaya ve Çankaya Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nde yarı zamanlı öğretim görevlisi görevine devam etmektedir.

EDMUND BURKE

FRANSA'DAKİ DEVRİM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Tercüman
OKAN ARSLAN

kadim

Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler
Edmund BURKE

Kadim Yayınları : 72
Siyaset : 37

© Kadim Yayınları. Bu kitabın tüm hakları saklıdır ve Kadim Yayınlarına aittir. Kitabın hiçbir bölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı Şubat, 2016.

Editörler: Bekir Berat ÖZİPEK - Cemal FEDAYİ
Tercüme: Okan ARSLAN
Genel Yayın Yönetmeni: Serhat Buhari BAYTEKİN
Yayın Yönetmeni: Selman Salim KESGİN
Tashih: Tamer KOPARAN
İç Tasarım: Yeter BAYSAL
Kapak: Bekir Kenan COŞGUN

Kapak Resmi: Le Courage héroïque du jeune Désilles, le 31 août 1790, à l'affaire de Nancy, *1794* - Jean-Jacques François Le Barbier (1738-1826)

Sertifika No: 17590

KÜTÜPHANE KARTI

BURKE, Edmund
Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler
1. Baskı, 14x21 cm
344 sayfa
ISBN: 978-975-9000-50-9
1.Edmund Burke 2.Fransız Devrimi 3.Muhafazakâr

KADİM YAYINLARI
Kazım Özalp Mah. Rabat Sok. No:27-2
Gaziosmanpaşa– Çankaya/Ankara
Basım: MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri
Tel: 0-312 431 21 55 www.kadimyayinlari.com

Kadim Yayınları, Orient Yayıncılık markasıdır

EDİTÖRÜN ÖNSÖZÜ

İllüzyon ve Hayal Kırıklığı: Bir Devrimin Hikâyesi

"Başarılan aslında cezaları oldu."
Edmund Burke

Aydınlanma Yüzyılı'na damgasına vuran en çarpıcı siyasi hadise, hiç şüphesiz Fransız Devrimi'ydi. Etkileri sadece Fransa'da değil, bütün bir Avrupa'da ve onu takiben dünyada hissedilen devrim, 1789'da gerçekleştiğinde büyük bir yankı uyandırdı. Özgürlüğünü kazanmaya kararlı bir halkın eylemi, aydınlanmış aklın ve onunla birlikte gelen ilkelerin zaferi olarak alkışlandı.

Bu devrimle beraber, Aydınlanma'nın, -onun Kıta Avrupası veya daha özelde Fransız versiyonunun- beraberinde getirdiği değer ve ilkelerin uygulanması mümkün olabilecekti. Artık dünya tarihinin yönü değişecek, insan haklarına veya tabiata aykırı yönetimlerin yerini akla dayalı yönetimler alacaktı. İngiltere gibi devrimci değişime ve siyasette rasyonalizme mesafeli bir ülkede bile "devrim dernekleri" kuruldu ve Fransa'nın izlediği yolu kendi ülkesi için önerenler oldu.

Ama herkes bu iyimserliği paylaşmıyordu. Fransız Devrimi'ni desteklemenin özellikle liberal ve radikal entelektüeller arasında revaçta olduğu, devrimi destekleyen konferans ve risalelerin birbirini izlediği ve devrimle gelen fikirlerin egemen söylem hâline geldiği bir dönemde, korodaki bu ahengi bozan en önemli çatlak seslerden biri Manş'ın öteki yakasından geldi.

Daha önce 1688 Şanlı Devrimi'ni ve Amerikan Devrimi'ni desteklemiş olan ve dolayısıyla 1789'u da desteklemesi beklenen isimlerden İrlandalı siyasetçi ve yazar Edmund Burke, devrimi açık bir dille mahkûm etti. Dahası bunun için bir kitap da yazdı. *Fransa'daki Devrim Üstüne Düşünceler* adını taşıyan bu kitap, Fransa'daki bir dosta hitap tarzında kaleme alınmıştı ama aslında onun üzerinden herkese sesleniyordu.

Bütün Avrupa'da heyecan uyandıran devrim, Burke'e göre ülkeyi enkaza çeviren "küstah bir otoritenin tezahürü"ydü. *"Kadim kurumları yıkmak için kadim ilkeleri tahrip eden bu gasp yolu,"* bir kez açıldığında, ortaya çıkacak olan kayıp tahmin dahi edilemeyecek ölçüde büyük olacaktı. *"O andan itibaren, bizi yönetecek bir pusulamız kalmadığı gibi, dümeni hangi limana çevireceğimizi de tam olarak bilemeyiz."* diyordu Burke. Ona göre iktidarın bu yolla değişmesi meşru görüldüğünde, hıyanet ve katliam amaç hâlini alacak ve açgözlülük, haset, intikam ve korku hâkim olacaktı.

Bu yüzden de Fransa'yı tebrik etmekte acele etmeyeceğini söylüyordu. *"Fransa'nın yeni özgürlüğüyle ilgili tebriklerimi, bu özgürlüğün hükümetle; kamu gücüyle; silahlı kuvvetlerin disiplini ve itaatiyle; etkili ve dengeli dağıtılmış bir vergi tahsilatıyla; maneviyat ve dinle; mülkün korunmasıyla; barış ve düzenle; sivil ve toplumsal âdetlerle nasıl irtibatlandırıldığı konusunda bilgilendirilinceye kadar ertelemeliyim."* diyordu. Devrimin ilkelerine "metafizik soyutlamalar" diyor ve *"Esasen her siyasi ilkeye farklılaştırıcı rengini ve ayırt edici etkisini veren şey[in] mevcut koşullar"* olduğunu ifade ediyordu.

Ama Fransız Devrimi'nin başarılı olamayacağını düşünmesinin sebebi sadece bunlarla sınırlı değildi. Onlar *"Fransa'yı Fransa yapan değerleri"* yok sayarak yola koyulmuşlardı ve bu bakımdan *"ticarete sermayesiz başlayan tüccar"* gibiydiler. *"Tutkuları ateşli; mizaçları bozuk; kafaları intikam ruhuyla, ... kan ve yağmacılıkla bezenmiş bir hâldeydi."*

Tarihten, tecrübeden, gelenekten, dinden, bütün o kadim bilgelikten azade, bütün bunlardan bağımsız, sadece kendi aklına göre hareket eden Fransız devrimcileri, dünyayı kendi heveslerine göre dizayn etmeye yetkili olduklarını düşünüyorlardı. Ellerindeki sihirli kelime "insan hakları"ydı. *"İngiliz Despotu Sekizinci Henry, insan hakları denen o taarruz silahlarının büyük fişekliği içinde aslında ne tür bir despotluk aygıtı bulunduğunu bilmiyordu."* diyordu Burke alaycı bir dille, *"Ömrü vefa etseydi şayet, bugün yaptığı işi şu dört kelime özetleyecek ve başına gelenlerden kendisini kurtaracaktı; ihtiyacı olan belki de sadece şu efsunlu sözlerdi: Felsefe, Işık, Özgürlük ve İnsan Hakları."*

Ve uyarıyordu: *"Dizginlerinden boşalıp, Doğu Rüzgârı gibi ansızın patlak verip, çıkardıkları kasırgayla yeryüzünü silip süpürmelerine ve 'enginlerin kaynaklarını' paramparça ederek bizi boğmalarına izin vermeyin."*

Burke'ün bu "cüretkârlığı," Fransız Devrimi'ne Aydınlanma'nın iyimserliğiyle bakanlarda derin bir şaşkınlık ve öfke doğurdu. *Düşünceler*'e karşı çok sayıda cevap yazıldı ve yazarı pek çok ağızdan paylandı. Ama bunlar arasında kuşkusuz en derinlikli ve etkili olanı, yaşadığı yüzyılın hiç kuşkusuz en büyük düşünürlerinden olan Thomas Paine'inkiydi. Hayatını özgürlük mücadelesine adamış, Amerikan ve Fransız Devrimleri'ni desteklemiş bir idealist olarak Paine, Amerikan Devrimi'ni destekleyen vatandaşının Fransız Devrimi'ni tam cepheden mahkûm etmesi nedeniyle derin bir hayal kırıklığı yaşıyordu.

Burke'ün kitabından sonra kaleme aldığı *İnsan Hakları* kitabı, sadece bu kavrama ilişkin sağlam bir felsefi temel inşa etmekle kalmıyor, aynı zamanda Burke'ün devrime yönelik "iftiralarına" da ayrıntılı bir cevap niteliği taşıyordu. Fransa'da olup bitenlerden hiçbir şey anlamamıştı Burke ona göre, aktardığı rivayetler de doğru değildi; ne Paris sokaklarında "piskoposlar fener direklerine" diye bağıran azgın güruhlar vardı ne de Burke'ün uğursuz kehanetlerini doğrulayacak türden başka olaylar. Fransa halkı olgunluk içinde kendi geleceğine sahip çıkıyordu ve Paine kitabında Fransa'da "işlerin yolunda gittiğini" yazmanın mutluluğu içindeydi.

Eğer tarih bu tespit ve temenniler doğrultusunda gelişseydi, tartışma; esas olarak Paine'in kitabı boyunca sağlam bir mantık örgüsü ve olağanüstü güzel bir üslupla yer verdiği Burke'e yönelik eleştirileriyle noktalanabilirdi.

Ama öyle olmadı. İki düşünür eserleri aracılığıyla tartıştıkları sırada Jakobenler henüz iktidara gelmemiş, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri kana bulanmamıştı. Sonrası, Paine'in binbir çabayla insani bir çizgide tutmaya çalıştığı devrimin *Anciene Regime*'i mumla aratacak cinayetlerine sahne olacak, devrimin şiddetli yüzü, sadece aristokrat veya ruhban sınıfından olanlara değil, sadece devrimin muhalifi olanlara değil, iktidardaki Jakobenlerle aynı şekilde düşünmeyen devrimcilere de yönelecekti.

Devrim kendi evlatlarını yemeye başladığında, "Devrim zamanlarında terör erdemdir" sloganı üretilip terör kutsandığında, devlet aygıtı eliyle toplum yeniden şekillendirilmek üzere hamur gibi yoğrulduğunda, kral ve kraliçe "insani öldürme aracı" olan giyotine gönderildiğinde, Thomas Paine bu cinayetlere engel olmak için çırpındığı için cezalandırıldığında, hava tersine dönmeye başlayacaktı.

İllüzyon dağılmış, Burke'ün kehanetleri gerçekleşmişti. Şimdi onun kitabına yeniden bakmanın ve öngörüsünün felsefi ve

fikrî temellerini anlamaya çalışmanın zamanıydı. Ne diyordu Burke? Yaklaşan kötülüğü nasıl öngörebilmişti? Fransız Devrimini nasıl eleştiriyor ve ne öneriyordu? *"Fransa'da özgürlüğün son kıvılcımlarını da söndürecek ve böylelikle bir ulusun tarihinde görüp görülebilecek en dehşet verici ve keyfi despotluk ortaya çıkmış olacaktır."* dediği neydi ve bunu nasıl hissedebilmişti?

İşte muhafazakârlığı zaman içinde ayrı bir ideoloji olarak şekillendirecek olan en temel metinlerden biri olan bu kitap, böyle tarihî bir anda yeniden okunmaya başlandı. Ama sadece o tarihî anda değil; diğer devrimci dönüşüm, kopuş ve yeniden kuruluş dönemlerinde; özellikle de 1917 Ekim Devrimi ve sonrası yaşanan bu türden her depremde. Her seferinde hatırlanan kitaplardan biri olan *Düşünceler*, belki muhafazakârlığın *Kapital*'i değildi ama bu düşünce geleneği ve ideolojinin temel metinleri arasında ilk sırada geleni oldu ve hep öyle kaldı.

İlginç olan liberalizm ve sosyalizmle beraber son iki yüz yıl boyunca Batı fikir dünyasına ve siyasetine damgasını vuran muhafazakârlığın en temel metinlerinin, bu bağlamda ilk sırada geleni olan *Düşünceler*'in bugüne kadar Türkçe'ye çevrilmemiş olmasıydı.

Aslında Cumhuriyet sonrası Türkiye'de yaşananlarla Fransız Devrimi sonrası, özellikle de Jakobenlerin iktidarında Fransa'da yaşananlar arasındaki benzerlik göz önüne alındığında, bu ülkede de Burke'ün çok iyi biliniyor, okunuyor ve tartışılıyor olması gerekirdi. Özellikle Tek Parti Dönemi'nde, toplumun yukarıdan aşağıya, bütün kurum ve değerleriyle yeniden biçimlendirilmesi anlamına gelen Kemalist Reformlar; bir muhafazakârın içini en fazla acıtacak şekilde vurulmuş neşter, devlet eliyle toplumsal dokunun tahrip edilmesi anlamını taşıyordu.

Geleneksel kurum ve değerlerin hedef alınması, giyim kuşamdan alfabeye kadar sosyal varoluşun her alanının yukarıdan aşağıya yeniden belirlenmesi, etnik homojenleştirme, Türkleş-

tirme, ideolojik tekleştirme, geleneksel dini kurumların hedef alınması, medreselerin, tekkelerin kapatılması, kısacası "bir ulusun yeniden yaratılması" adına yapılanlara karşı korku ve çaresizlik içinde karşı koyamamaktan duyulan kederin burada da benzer düşünceleri dile getiren kitaplar yazdırması veya en azından Burke'ü popüler kılması beklenirdi.

Ama böyle birşey ne o dönemde ne de sonrasında mümkün olabildi.

İki bin yılına gelindiğinde, hatta onun ilk on beş yılı geride kaldığında bile Türkiyeli okuyucu *Düşünceler*'in çevirisini eline alamamıştı. Tek Parti Dönemi'nde bunun böyle olmasının anlaşılır bir nedeni vardı: Kemalizmle örtüşmeyen veya onun onaylamayacağı dünya görüşlerinin kamusal görünürlüğüne izin verilmiyordu. Geleneksel İslami fikir ve pratiklerle beraber muhafazakârlık da hedef tahtasındaydı ve gözlerinin önünde en önemsedikleri kurum ve değerlerin bir bir yok edilişini acıyla izleyen kesimlerin ne düşüncelerini ifade edebilecekleri bir siyasi ortam vardı ne de "Atatürk ilke ve inkılapları"nı eleştirebilecekleri bir gazete veya dergi çevresi. Osmanlı'nın son döneminde gelişen zengin tartışma ortamı ve bu kapsamda muhafazakârlık içinde sayılabilecek fikirler görünürlüğünü kaybetmişti. Çok partili hayata dönüş önemli olmasına rağmen onlarca yılın fikrî kuraklık tablosunu kısa zamanda değiştiremezdi. Sonrasında ise resmi ideolojinin sağ ve sol versiyonlarının egemen olduğu bir fikrî atmosfer söz konusuydu ve 1960'lardan itibaren entelektüel atmosferin dominant ideolojisi sol ve onun türevleriydi. Öyle ki, 1990'lara gelindiğinde sadece Türkçe kaynaklardan yararlanarak sosyalizmle ilgili bir doktora tezi yazmak mümkünken (Sosyalist literatürün en temel metinleri çevrilmişti), liberalizm ve muhafazakârlık konusunda bunu yapmak mümkün değildi; çünkü bu iki ideolojinin en temel metinleri bakımından olağanüstü bir yoksulluk söz konusuydu.

Oysa Burke'ün "kendi toplumlarına işgal ordusu gibi davranan" Fransız devrimcilerine yönelik eleştirileri veya geleneksel kurum ve değerlerle tarihsel sembollerin önemi konusunda yazdıkları kadar ve hatta bunlardan önce muhafazakâr düşünce geleneğinin siyasette rasyonalizm eleştirilerinin bilinmesi, Türkiye'de egemen ilerlemeci pozitivist felsefi ve siyasi çizginin, Fransız Aydınlanması'nın ve Fransız siyasi çizgisinin adaptasyonunun ürünü olan resmi ideoloji ve sonucunda oluşan devlet pratiklerinin eleştirisi ve aynı zamanda fikrî atmosferin zenginleşmesi bakımından hayati bir önem taşıyordu. Bütün bu konularda muhafazakâr külliyatın da söyleyecek sözleri vardı; muhafazakârlığa bakışı ne olursa olsun, herkesin duyması gereken sözler ve maalesef Türkiye'de çok az bilinen sözler...

İşte yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı elinizdeki kitap, felsefi ve fikrî kuraklığın ve onunla bağlantılı ideolojik hegemonyanın bitip, günümüz dünyasında siyasete damgasını vuran Hayek'in üçgen olarak resmettiği siyasi ideolojiler tablosunda liberalizm ve sosyalizmle beraber üçüncü köşeyi oluşturan muhafazakârlığın da yerini aldığı yeni bir dönemin başlangıcının simgelerinden biri olarak da değerlendirilebilir.

Burke'ü okumanın pek de kolay olmadığı hususunda peşinen okuyucuyu uyarmakta fayda var: Sadece uzun ve ağdalı cümlelerinden dolayı değil (açıkçası çoğu kez öyle) ama asıl olarak Türkiyeli okuyucunun aşina olmadığı bir düşünce geleneği ve onun ürünü olan analizler ve yargılardan dolayı. Bu yönüyle onun, tarihi haklardan "yaşayan anayasa"ya, demokrasinin alışık olunmadık bir temellendirme biçiminden "önyargı"ya kadar pek çok konudaki fikirleri yeni ve ilginç gelebilir.

Okuyuculara tavsiyem, Burke'ü ve onun temsil ettiği muhafazakârlığı anlamak için *Düşünceler*'in ardından, Russell Kirk ve Robert Nisbet gibi bu düşünce geleneğinin günümüze uzanan çizgisinin en önemli isimlerini de okumaları. Çünkü muhafazakâr olan ve olmayan, hatta muhafazakârlığa karşı olan herke-

sin haberdar olması gereken zengin bir felsefi ve fikrî hazinenin bir kısmı orada duruyor. Türkiye'nin son yüzyılını, Batılılaşma programını ve onun uygulanması sürecinde yaşananları yeni bir bakış açısıyla anlamanın anahtarlarından biri olarak.

"Fransız Devriminde şeytani bir nitelik vardır ki, bu onu şimdiye kadar tüm görülen devrimlerden ve belki de tüm görülecek olanlardan ayırır." demişti Fransız muhafazakârlığının en önemli isimlerinden Joseph de Maistre.

Fransız Devrimi'ne müspet bakış açısıyla yer veren bir müfredattan geçmiş okuyucu için sarsıcı olacağı hatırlatmasını da yaparak, burada noktayı koyalım.

Sözü daha fazla uzatmadan o devri ve devrimi bir de Burke'ten dinleyelim.

Bekir Berat ÖZİPEK
İstanbul 2016

TERCÜMANIN ÖNSÖZÜ

Muhafazakârlık, gerek siyasi bir ideoloji olarak; gerekse insani bir tutum ya da hayat tarzı olarak, kuşkusuz birbirinden farklı tanımlara sahiptir. Muhafazakârlık, özellikle ülkemizde genel olarak din ile bağlantılı bir kavram ya da "tutucu" bir tavır şeklinde anlaşılmakta ve genellikle yanlış kullanılmaktadır. Bu durum, Muhafazakârlığın ne olduğunun ülkemizde tam olarak bilinmemesi ya da yanlış bir bağlamda değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Hiç kuşkusuz, bu eksikliğin temelinde yatan sebeplerden biri de Muhafazakârlık üzerine yazılan eserlerin ülkemizde sayıca az olması; Muhafazakâr ideolojiyi belirleyen ve derinden etkileyen siyasi filozofların tüm dünyada kabul gören kitap ya da makalelerinin bizde yeterince yayımlanmamış ya da dilimize çevrilmemiş olmasıdır. Bu eksikliğin ya da kavramın yanlış anlaşılıp kullanılmasının düzeltilmesi için öncelikle Muhafazakârlığın ne olduğunu iyi anlamak ve tabiri caizse kafalardaki ezberi bozmak gerekir.

Muhafazakârlığın temelinde, insan aklının sınırlılığı; her şeye kadir olmayışı ve insanoğlunun geçmişten bugüne getirdiği kurum ve geleneklerin sonraki nesiller tarafından benimsenip geleceğe taşınması anlayışı yatar. Muhafazakârlık, bu çerçevede insan aklını yücelten aydınlanma aklına kuşkuyla bakmayı ve

buna karşı sınırları belli olan ve daha mütevazı bir insan anlayışına dayalı "muhafazakâr bir aklı" savunur.[1] Muhafazakârlığın karşı çıktığı ve kendi alternatif yaklaşımını ortaya koyduğu Aydınlanma, daha ziyade Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan ve aklı tek hâkim otorite olarak kabul eden, dolayısıyla da geleneksel toplumda köklü bir değişimi öngören bir anlayışı temsil eder; bu noktada Muhafazakarlık, daha aşamalı ve geleneksel yapıyı muhafaza ederek aydınlanmayı savunan İskoç Aydınlanmasına karşı bir tepki değildir.[2] Muhafazakâr düşüncenin şekillenmesinde, Fransız Devrimi ve Modernizm etkin olmakla beraber, Muhafazakarlık, toplumsal ve kutsal olanı gerekli ve öncelikli gören; birey ve toplum arasında cemiyet ya da bugünün tanımıyla sivil toplum kurumlarını zaruri gören ve toplumsal hiyerarşi ve düzenin istikrarına vurgu yapan bir anlayıştır.[3] Ünlü Sosyolog Giddens, Muhafazakârlığı, özellikle çıkış noktası itibariyle bizdeki algılanış şekline benzer biçimde dine indirgemekte ve Fransız Devrimi sonrası oluşan siyasi ve sosyal güçlere karşı Katolikliğin ve Eski Düzen'in kendini savunması şeklinde tanımlamakta; ancak dikkatli bir çizgi çekerek, Devrim öncesi her şeyin mevcut haliyle onaylanması da olmadığını belirtmektedir.[4] Muhafazakâr felsefe, Aydınlanmaya yönelik bir tepkinin ötesinde; '*otorite, sadakat ve gelenek*' kavramlarına dayanan; denenmişi denenmemişe tercih eden; bir tür tecrübi birikimin sonucu olarak kabul edilen bir hayat tarzıdır.[5] Dolayısıyla, çok sayıda tanımı yapılsa da, Muhafazakâr felsefe, esas itibariyle, insan ve insan aklına yönelik bir tutuma dayanmaktadır.

---

1 Bekir Berat Özipek, *Muhafazakârlık, Akıl, Toplum*, Ankara: Kadim Yayınları, 2005, s.29-60.
Ali Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, İstanbul: Birey Yayınları, 2007 s. 15.
Aytekin Yılmaz, *Çağdaş Siyasal Akımlar, Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, Ankara: Vadi Yayınları, 2001 s. 99-100.
Anthony Giddens, *Sağ ve Solun Ötesinde, Radikal Politikaların Geleceği*, Çev. Müge Sözen ve Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis Yayınları, 2002 s. 11.
Roger Scruton, *The Meaning of Conservatism*, London: Macmillan, 1980, s. 33.

Türkçe'ye daha önce hiç çevrilmemiş olan elinizdeki eser, Edmund Burke'ün ve Muhafazakâr ideolojinin bir tür manifestosu olarak kabul edilebilir. Her ne kadar kitabın orijinalinde "Muhafazakâr" (*Conservative*) ifadesi kullanılmamış ve Burke tarafından Muhafazakârlık şeklinde açıkça bir ideoloji ortaya konulmamışsa da, gerek Burke gerekse bu kitap, Muhafazakâr düşüncenin temeli olarak kabul edilmiştir (Burke'ün çağdaşı olan İskoç düşünür David Hume'a da Muhafazakâr düşüncenin kurucusu olarak bakılmaktadır[6]). Öyle ki, elinizdeki kitap, 1790 yılında kaleme alınmış; ancak Muhafazakârlık, ancak 1830'lu yıllarda İngiliz siyasi söylemine girebilmiştir.[7] Orijinal adı *Reflections on the Revolution in France* olan elinizdeki kitap, esasen Burke'ün, Fransız Devrimi hakkındaki görüşlerini merak eden genç Fransız aristokratı *Charles-Jean-François Depont'a* (1767–1796) göndermiş olduğu ikinci ve uzun olan mektuptur. Burke, Depont'a daha önce nispeten kısa bir mektup yazmış; Depont'un yaşanan siyasi çalkantılar içinde sıkıntı yaşamaması için mektubu gönderme hususunda tereddüt etmiş; ancak Depont'un ısrarı üzerine gönderebilmiştir. Burke, ilk mektubunu Bastille'in düşmesinden sadece dört ay sonra kaleme almıştır. Burke'ü Fransız Devrimi hakkında görüş bildirmeye sevk eden en önemli faktörlerden biri de, kitap'ta detaylı bir şekilde anlatılacağı üzere, Burke'ün, vaiz Dr. Price'ın Devrim Cemiyeti mensuplarına yönelik "*Ülkemizi Sevmek Üzerine Nutuk*" adlı vaazını okumasıdır. Ancak, Burke'ü, bu vaazı okumaya yönlendiren de yine Fransız aristokratı Depont'tur.[8] Burke, bu vaazı okuduğunda Price'ın, Fransız Devrimini, ilkesel açıdan, *İngiliz Kralı 2.*

---

[6] Yılmaz a.g.e., s. 92.
Robert A. Nisbet, *Muhafazakârlık, Düş ve Gerçek*, Haz. Kudret Bülbül, Ankara: Kadim Yayınları, s. 50.

[8] Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. John Faulkner, "Burke's Perception of Richard Price" *The French Revolution Debate in English Literature and Culture*, ed. Lisa Plummer Crafton içinde s.1-16, Greenwood Press:, ABD, 1997.

James'in, İngiltere'nin bazı önde gelenlerinin daveti üzerine İngiltere'ye gelen Hollanda Cumhur-reisi (*Stadtholder*) William'ın ordusu tarafından tahttan indirilip, akabinde Kralın yetkilerinin kısıtlandığı ve Yurttaş Haklarının yayımlandığı 1688 İngiliz Şanlı Devrimi'ne benzettiğini görerek[9]; bu vaazı, 1688 Şanlı Devrimi'ni benimseyen *Devrim Cemiyeti* mensuplarına okumuş ve Price'ın "vatanını sevmenin, vatanının diğer ülkelerden daha değerli olduğu anlamına gelmediği" ve "İngilizlerin kendilerini daha ziyade dünya vatandaşı gibi görmeleri gerektiği"[10] şeklindeki düşüncelerini reddetmiş ve elinizdeki esere kaynaklık eden ilk mektubunu, özellikle Price'ın İngiliz ulusal kimliğine yönelik görüşlerine karşı kaleme almıştır. Dolayısıyla, Kitabın başlarında ve muhtelif bölümlerinde de okuyacağınız üzere, Burke, Dr. Price'ın vaazına özellikle atıfta bulunmakta ve Kitabın çıkış noktasını bu vaaz teşkil etmektedir.

Burke, "Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler" adlı eserinde doğrudan Fransız Devrimi'ni hedef almış; Devrim öncesi düzenle Devrim sonrası düzeni karşılaştırmış; bunu yaparken eski rejimin (*ancién regime*) yanlışlarını da dile getirmekten kaçınmamış; Fransız Devrimi'nin yapılış şekli ve sonrasında yaşanan toplumsal sorunları irdelerken; 1688 İngiliz Şanlı Devrimi'ni ve İngiliz toplum ve yönetim şeklini methetmiştir. İşin dikkat çekici tarafı Burke'ün Fransız Devrimi'ne Devrimin başından itibaren değil; sonradan karşı çıkmasıdır. Burke, Devrim'in başlarında 9 Ağustos 1789 tarihinde yazdığı bir yazıda "*İngiltere, Fransızların Özgürlük mücadelesini şaşkınlıkla izliyor ve bu mücadeleyi kınasın mı alkışlasın mı bilmiyor! Yıllar yılı gelişimini izlediğim bu mücadelede paradoksal ve gizemli bir şeyler görüyorum. Bu mücadelenin ruhuna hayranlık duymamak ne mümkün; eskinin o Parisli gad-*

[9] Hasan Hüseyin Akkaş, *Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke*, 2004, Ankara: Kadim Yayınları, s. 150-151.
Douglas Clark, *Edmund Burke: Reflections on the Revolution in France: a Critical Edition*, Stanford, 2001 s. 233.

darlığının insanı şoke eden bir şekilde patlak verdiğini görüyoruz"[11] ifadelerini kullanmış ve Devrimi methedici sözler sarf etmiştir. Ancak, bu kitap'ta yer verildiği şekliyle, 5-6 Ekim 1789'da Fransız Devrimcilerinin provoke ettiği Parisli işçi kadınların Versay Sarayı'na yürüyüşü ve Kral 16. Louis'nin Versay'dan Paris'e getirilmeye zorlanması ve akabinde yaşanan vahim olaylar, Burke'ün Devrim'e bakışını kökten değiştirmiştir. Esasen İrlanda kökenli bir ailenin çocuğu olan ve 1729'da Dublin'de dünyaya gelen Edmund Burke, başta hukuk eğitimi almış; sonrasındaysa *eğitimini yarıda bırakmıştır. İlk eserini (A Vindication of Natural Society* - Doğal Toplumun Haklılığı) 1756 yılında yayımlayan Burke, eserinde insanın, Tanrı'nın tesis ettiği 'doğa durumunda' yaşaması halinde uyumlu bir toplum yapısı oluşturabileceğini; aksi halde çatışma doğacağını ifade etmiştir. Burke, 1757 yılında yayımladığı *A Philosophical Inquiry Into the Origin of Our Ideas of the Sublime and the Beautiful* (Güzel ve Yüce Düşüncelerimizin Köklerine Felsefi Bir Sorgulama) adlı eserinde, doğadaki kaçınılmaz eşitsizliğe değinerek; eşitsizliğin, toplumsal ilerleme üzerindeki rolünden bahsetmiştir. Burke, bu eserlerin dışında doğal eşitsizliğin ve din-toplum-kral arasındaki ilişkilerin tahlil edildiği İngiltere'nin toplumsal ve siyasal geleneğinin anlatıldığı, 1760'da yayımlanan *Abridgement of English History (İngiliz Tarihinin Özeti)*; kralın yetkilerini artırmasına karşı çıkıp, yasama erkinin bağımsızlığını savunduğu, 1769'da yayımlanan *The Present State of the Nation* (Ülkenin İçinde Bulunduğu Durum); toplumsal değişimin toplumun çıkarlarıyla çatışmadan gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade ettiği, 1770'de yayımlanan *Thoughts on the Present Discontents* (Mevcut Hoşnutsuzluklar Üzerine Düşünceler); İngiliz yönetiminin Amerikan kolonilerine sahip oldukları hakları vermesi gerektiğini iddia ettiği, 1775'te yayımlanan *Speeches on American Taxation* and *Conciliation with America*, (Amerikan Vergisi ve Amerikan Kolonileriyle Uzlaşma üzerine Konuşmalar); devletin

[11] Clark a.g.e., s.61.

ekonomiye müdahalesini reddettiği ve pazar ekonomisini savunduğu, 1795 yılında yayımlanan *Thoughts and Details on Scarcity* (Kıtlık Üzerine Düşünceler ve Ayrıntılar) aile kurumunu destekleyip Fransız Jakobenlerini eleştirdiği, son eseri olan *Letters on A Regicide Peace* (Hükümdar Katliyle Sağlanan Barış Üzerine mektuplar) *(1796)* adlı eserlerini yayımlamıştır.[12] Elinizde bulunan *Reflections on the Revolution in France* (Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler) adlı eserse, 1790 yılında yayımlanmış olup, Burke'ün en bilinen eseridir. Burke, bir düşünce adamı olmanın ötesinde aynı zamanda aktif siyaset yapan bir parlamenter olarak da İngiliz Avam Kamarası'nda öne çıkmıştır. İlk olarak, 1765'te Avam Kamarası'na seçilen ve Whig Partisi temsilcisi olan (o dönem Britanya'da iki başat siyasi parti bulunmaktaydı; bunlardan biri bugün de varlığını sürdüren ve Kral ve Kilise'ye bağlılığı öne çıkaran Tory ya da Muhafazakâr Parti, diğeriyse daha ziyade burjuvazinin temsilcilerinden oluşan ve serbest ticareti ve daha fazla özgürlüğü savunan Burke'ün mensubu olduğu Whig Partisi[13]) Burke, siyasi yaşamı boyunca yazdığı eserlerle, İngiltere'nin Amerikan Kolonileri; kralın yetkilerinin sınırlandırılması; İrlanda politikası; serbest ticaret ve Fransız Devrimi'ne ilişkin birçok konuda Avam Kamarası'nda tartışmalar yaratmış; özellikle Fransız Devrimi'ne karşı olan tutumuyla partisinin bazı mensuplarından ayrılmıştır. Burke'ü, insan doğası, siyaset felsefesi ve ekonomi alanında birçok düşünür etkilerken[14]; Burke de, özellikle "Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler" adlı eserini yazdıktan sonra entelektüel mahfillerde ciddi bir tartışma ve etki yaratmıştır. Burke'e cevaben, birçoğu ülkemizde de Türkçe'ye çevrilip yayımlanmış olan, Amerikalı siyasetçi ve düşünür Thomas Paine'in yazdığı *Rights of Man* (İnsan Hakları); dönemin

---

[12] Akkaş a.g.e., s. 142-151.

[13] Mehmet Dağ ve Orhan Irk, "Türkiye'de ve İngiltere'de Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı" *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* Cilt: 4 No: 2, 2012, s.44 .
Akkaş a.g.e., s.152-157.

kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft'ın *Vindication of the Rights of Men* (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi); İskoç tarihçi ve siyaset adamı James Mackintosh'un *Vindiciae Gallicae*; Fransız tarihçi Taine'in *Origins of Contemporary France* (Çağdaş Fransa'nın Kökenleri) adlı unutulmaz eserleri kaleme alınmıştır. 1797 yılında hayata veda eden Burke'ün siyaset bilimi ve siyaset dünyasındaki etkileri uzun yıllar devam etmiş olup; düşünceleri bugün hala Muhafazakâr siyaseti yönlendirmektedir. Burke'ün insan aklının sınırlılığı; insanın acizliği; rasyonel davranışın yanında toplumu oluşturan duygusal bağlılık ve geleneklerin önemi; toplumsal organizmanın sürekliliği ve siyasette sadece Sağ partileri değil; Sol'u da etkileyen felsefesi, O'nu bugünlere taşıyan önemli faktörlerdir.[15] Burke, siyasette her ne kadar genel itibariyle Muhafazakâr düşüncenin atası gibi değerlendirilse de; siyasi ve ekonomik konularda Klasik Liberalizm'e yakın görüşleri; bireyi öne çıkarmasıyla esasen Liberal Muhafazakâr bir düşünce adamı olarak nitelendirilebilir.

Başta ifade etmeye çalıştığım üzere, Türkiye'de Muhafazakârlığın doğru anlaşılmaması ve yeterli ölçüde bilinmemesinin en önemli sebeplerinden biri Muhafazakârlık üzerine yazılmış olan çok sayıda eserin Türkçe'ye çevrilmemiş olmasıdır. Bu boşluğu isabetli bir şekilde gören "kadim bilgeliğin 2004'ten bu yana devam eden yolculuğuna" öncülük eden Kadim Yayınları sahibi dostum Serhat Buhari BAYTEKİN'e gerek bugüne kadar Muhafazakârlığın tanınması amacıyla yayımladığı dergi ve kitaplar için gerekse bizzat bu eserin çevirisini şahsıma verme teveccühünü gösterdiği için teşekkür etmek isterim. Bu vesileyle, Kitabın ilk 16 sayfasının tercümesini yapan Kıymetli Hocamız Prof. Dr. Mustafa ACAR'a; kitabın editörlüğünü yapan Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK ve Doç. Dr. Cemal FEDAYİ'ye, kitaptaki Fransızca çevirilerdeki değerli yardımları için Mütercim Ahmet EMİROĞLU'na, tas-

[15] David Thomson, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 1996, İstanbul: Şule Yayınları, s.144-151.

hihini yapan Tamer KOPARAN ve Selman KESGİN'e sabırla iç tasarımını yapan Yeter BAYSAL'a ve kapak konusundaki seçimi ile Bekir Kenan COŞGUN'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Türkçe'ye ilk defa çevrilen bu eserin çevirisini, çeviriye başladığımda dünyada olmayan; bu kitabın yayımlandığı tarihte bir yaşını geçmiş olan kızım MEVSİM'e atfetmek istiyorum.

Fransız Devrimi, dönemin siyasi yapısı ve tarihi açısından önemli bir kaynak olan elinizde tuttuğunuz "Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler" adlı bu eserin daha kolay anlaşılması ve kitap'ta geçen olay, kavram ve kişilerin kafa karışıklığına mahal vermeyecek şekilde açıklanması, kitabı çevirirken temel anlayışımı oluşturduğundan çok sayıda dipnotla okurun Kitaba olan dikkatini dağıtmamasına ve mevcut bilgilerini daha da artırmasına özen göstermeye gayret ettim. Umarım beğenirsiniz; keyifli okumalar.

Okan ARSLAN

Ankara 2016

Paris'li Bir Beyefendiye
Gönderme Niyetiyle Kaleme Alınmış Bir Mektupla

Fransız Devrimi ve
Londra'daki Bazı Toplulukların Bu Olayla İlgili Kararları
Üzerine

Okuyucuya söylemeye ne hacet; aşağıdaki *Düşünceler*, Yazar ile Paris'te yaşayan genç bir beyefendi arasında geçen yazışmalara dayanmaktadır. Bu beyefendi, -ortaya çıktığı günden beri bütün insanların zihnini fazlasıyla meşgul etmiş olan- önemli bazı gelişmelerle ilgili olarak, bu satırların yazarının görüşünü sorma nezaketini göstermişti. Kendisine 1789 yılının Ekim ayında bir cevap yazılmış, ama ileriye dönük mülâhazalarla bu cevap bir kenarda tutulmuştu.[1]

O mektuba aşağıdaki sayfaların en başında değinilmiş; yazılanlar da muhatap alınan şahsa aktarılmıştır. Aynı şahsa yazılan kısa bir mektupta da, mektubu göndermedeki gecikmenin nedenleri izah edilmiştir. Buna karşılık, mektubun muhatabı olan kişi, Yazarın düşüncelerini öğrenme konusunda daha da ısrarlı bir şekilde, yeni bir başvuruda bulunmuştur.

Yazar konu üzerinde ikinci ve daha etraflı bir tartışmaya girişmiştir. Bunları geçen baharın başlarında yayımlamayı düşünmüştür. Ancak meseleye eğildikçe fark etmiştir ki, giriştiği

---

[1] Charles-Jean-François Depont (1767–96), Burke'ün tanıdığı bir Fransız genç olup, Ulusal Meclis'e vekil olarak girmiştir; Burke'e 4 Kasım 1789'da yazmış olmakla birlikte, 1790'da Burke, bu tarihi yanlışlıkla Ekim ayında bir gün olarak hatırlamaktadır.

tartışma sadece bir mektubun sınırlarını ziyadesiyle aşmakla kalmamış; onun ötesinde bu konunun önemi, o zaman hiç aklına gelmediği kadar ayrıntılı biçimde üzerinde durulmayı gerektirmiştir. Ne var ki, ilk düşüncelerini bir mektup şeklinde ortaya koyup, ciddi ciddi yazmaya başlayınca, mektubun özel bir mektup olmasına niyetlenmiş olduğundan, -zamanla düşünceleri büyük oranda gelişip başka bir yöne kanalize olsa da- sonradan hitap şeklini değiştirmenin zor olduğunu görmüştür. Meramını geniş kapsamlı bir şekilde tasnif edip yayabilmesi için, başvurduğundan farklı bir üslup ve tarza gerek olduğunun da farkındadır.

Muhterem Efendim,

Fransa'daki son gelişmelere ilişkin düşüncelerimi, tüm samimiyetinizle bir kez daha sormuş olmanızdan memnuniyet duyuyorum. Size, düşüncelerimin yalvar yakar peşinden koşulacak kadar değerli şeyler olduğunu düşündüğümü tasavvur etmenize sebep olacak şeyler söylemeyeceğim. Düşüncelerimin, birilerine acilen iletilecek veya kendimize saklanacak öyle ahım şahım sonuçları da yok. İlk defa düşüncelerimi duymayı arzu ettiğinizde, sırf size olan saygımdan ötürü tereddüt etmiştim. Size yazma bahtiyarlığına eriştiğim ve sonunda da size gönderme imkânı bulduğum ilk mektubumda, insanlarla ilgili hiçbir tasvirde bulunmadığım gibi, bu mektubumda da bu yola sapmayacağım. Mektubumda hata varsa şayet, bu hatalar şahsıma aittir. Bana kalacak tek itibar, hatalarımın sorumluluğunu üstlenmekten ibarettir.

Gördüğünüz gibi, Efendim, size iletmiş olduğum uzun mektupla, her ne kadar bütün kalbimle Fransa'nın bir rasyonel özgürlük ruhuyla harekete geçmiş olduğunu umsam ve sizin dürüstlük abidesi bir politikayla, bu ruhun içinde barınacağı kalıcı bir kurum ve bu kurumun eyleme geçebileceği etkili bir organ tesis etmek durumunda olduğunuza inansam da, son zamanlarda başınıza gelen hadiselerle ilgili olarak, birçok somut noktaya

atıfla, büyük kuşkular beslediğimi üzülerek ifade etmek zorundayım.

Son yazışmamızda, Fransa'daki gelişmeleri destekleyenlerin, Anayasa Cemiyeti (Constitutional Society) ve Devrim Cemiyeti (Revolution Society)[2] adı verilen Londra kökenli iki dernekten aldığı ciddi kamuoyu desteğine bakarak, benim de bu destekçiler arasında sayılabileceğimi tasavvur etmiştiniz.

Bu krallığın anayasasının[3] ve Şanlı Devrimin[4] ilkelerinin el üstünde tutulduğu birden fazla derneğe mensup olmaktan onur

---

[2] Londra Devrim Cemiyeti, 1688 Şanlı Devrimi'ni ve İngiltere'yi, II. James'in Katolik Kilisesi'nin geri getirme girişimlerinin sebep olduğu buhrandan kurtarmak amacıyla III. William'ın, 463 gemiden oluşan bir donanma ve yaklaşık 40.000 kişilik bir ordu ile 5 Kasım 1889'da Portmouth yakınlarında karaya çıkmasını anmak amacıyla kurulmuş bir dernektir. Londra Devrim Cemiyeti'yle birlikte o dönem çok sayıda radikal dernekler kurulmuştur. Londra Devrim Cemiyeti mensuplarının çoğu, aynı zamanda Anayasal Bilgilendirme Cemiyeti'nin de üyesidirler. (ç.n.)

Britanya Anayasası: Britanya'da, diğer ülkelerden farklı olarak yazılı bir anayasa bulunmamaktadır. Bu kitapta Britanya Anayasası olarak atıfta bulunulan ifadeyle, aslında uzun bir süre içinde oluşmuş; muhtelif kanunları, sözleşmeleri, adli kararları ve antlaşmaları kapsayan, teamül hâlini almış metin ve uygulamalar kastedilmektedir. Britanya Hükümdarından aldığı yetkiyi kullanan ve kanun yapan Parlamento'nun sahip olduğu egemenlik, Britanya Anayasası'nın temeli olarak kabul edilir. Britanya Anayasası'nın dayandığı diğer prensipler arasında, hukukun üstünlüğü, idari erkin, yürütme, yasama ve yargı şeklinde ayrılması ve üniter bir devletin; bir başka ifadeyle siyasi gücün en nihayetinde merkeze (egemen Westminster Parlamentosu'na) ait olması yer almaktadır. (ç.n.)

Şanlı ya da Muhteşem Devrim olarak bilinen 1688 Devrimi (aynı zamanda şahsen İskoçya Kralı VIII. James ve İrlanda Kralı II. James olan) İngiltere Kralı II. James'in, bazı İngiltere ileri gelenlerinin daveti üzerine İngiltere'ye ordusu ve donanması ile çıkartma yapan Hollanda cumhur reisi Oranj-Nassau'lu William (ya da yukarıdaki dipnotta yer alan III. William) tarafından tahtından edilmesi ve İngiltere Krallığı, İrlanda Krallığı ve İskoçya Krallığı tahtlarına karısı II. Mary ile birlikte III. William'ın ko-monark (eş hükümdar; eşit yetkiye sahip iki hükümdardan biri) olarak gelmeleridir. Bu gelişmeyi meşrulaştırmak için İngiltere Parlamentosu "Haklar Beyannamesi (Bill of Rights)" adlı bir kanun çıkartmış ve böylelikle İngiltere Krallığı'nın mutlak kral istibdatı ile yönetilmesi kınanıp geride bırakılarak, İngiltere'nin meşruti bir monarşi olduğu bu esas kanunla teyit edilmiştir. (ç.n.)

duyduğuma kuşku yoktur; dahası, söz konusu anayasa ve ilkelerin bütün saflığı ve canlılığıyla korunmasını en çok isteyenler arasında kendimi de sayarım. Bunu böyle kabul ettiğim içindir ki, bir yanlış yapmamak gerektiğine inanırım. Devrimimizin hatıralarına saygı konusunda titizlik gösterenler ve bu krallığın anayasasına bağlı olanlar, Devrimi ve anayasayı savunma gayretkeşliği içinde Devrim ve anayasanın hakiki prensiplerinden yan çizen insanlara nasıl muamele edileceğine dikkat etmeli; ve Devrimi yahut anayasadan birini meydana getirmiş, diğerine ise öncülük etmiş olan sağlam ama temkinli ruhtan her tür sapma girişimine karşı teyakkuz hâlinde olmalıdırlar.

Mektubunuzda sormuş olduğunuz daha somut soruların cevabına geçmeden önce, Fransa'daki gelişmelere kurum sıfatıyla müdahil olmanın uygun olacağını düşünmüş olan derneklerle ilgili olarak şu bilgiyi sizinle paylaşmama müsaade ediniz. Bu arada sizi temin ederim ki, ben bu derneklerden hiçbirinin üyesi değilim, şimdiye kadar da hiçbir vakit üyesi olmadım.

Bunlardan ilki, kendisini Anayasa Cemiyeti ya da Anayasal Bilgilendirme Cemiyeti[5] şeklinde adlandıran veya kanımca son yedi sekiz yıldır kendisine buna benzer bir isim takmış olan cemiyet. Bu derneğin övgüye değer şekilde bir hayır kurumu olarak kurulduğu anlaşılıyor; pek azı satın alınarak büyük çoğunluğu da üyelerin cebinden temin edilen, kitapçı raflarından bir avuç insana ulaştırılmak üzere, çok sayıda kitabın dolaşımı amaçlanmış. Böylesine cömertçe dağıtılan kitapların yine aynı cömertlikte okunup okunmadığını bilmiyorum. Muhtemelen bunların birçoğu Fransa'ya ihraç edilmiş; ve bizlerin Britanya'da

[5] Anayasal Bilgilendirme Cemiyeti, parlamentoda reform yapılmasını desteklemek amacıyla, dönemin deniz binbaşısı olan ve "Reformun Babası" lakabıyla anılan John Cartwright tarafından kurulmuş bir dernektir. Cemiyet, Thomas Paine'in *İnsan Hakları* eseriyle, devrin diğer radikal yayınlarındaki görüşleri benimsemiş ve birçok dernekle işbirliği yapmıştır. 1794 Ekim'inde gerçekleştirilen İhanet Davalarında yargılanan cemiyet, liderlerinin beraat etmesinin ardından faaliyetlerine son vermiştir. (ç.n.)

ihtiyaç duymadığı mallarda görüldüğü gibi, sizde bir pazar bulmuştur. Bu şekilde buradan gönderilmiş olan kitaplardan saçılan ışıklara dair çok şey işittim. Denizi geçerken (bazı içkilerin kıvama geldiği söylenir ya) bu kitaplarda ne tür bir iyileşme olmuş olabileceğini bilemem; ama bu cemiyetin dağıttığı yayınların çoğu hakkında sağduyu sahibi bir insandan veya bunlar hakkında asgarî düzeyde bilgi sahibi bir kimseden şimdiye kadar en küçük bir övgü kelamı işitmemişimdir; kendi kendilerine yayınladıkları tebliğler hariç, tebliğlerinin kayda değer bir sonucu da görülmüş değildir.

Sizin Ulusal Meclisinizin de bu zavallı hayır kulübü hakkında büyük ölçüde benim gibi düşündüğü anlaşılıyor. Bir ulus olarak, Devrim Cemiyeti'ne bir dizi övgü düzmüşsünüz; Anayasa Cemiyetindeki dostlar da haklı olarak bundan nasibini almış. Millî şükranlarınızın ve övgülerinizin değerli muhatabı olarak Devrim Cemiyeti'ni seçmiş olduğunuzdan, bu cemiyetin son icraatını gözlemlerimin konusu yapmamı mazur görünüz. Fransa Ulusal Meclisi kendilerini kabul etmekle bu adamlara önem atfetmiştir; buna karşılık, onlar da Ulusal Meclisin prensiplerini İngiltere'de yaymakla görevli bir komite gibi hareket etmek suretiyle, bu iyiliği karşılıksız bırakmamışlardır. Diplomatik bir yapıda önemsiz adam olmayacağına göre, bundan böyle bizim de bunları bir tür imtiyazlı insanlar olarak kabul etmemiz gerekecektir. Bu kulüp, onca devrim içinde, karanlığı nurlandıran, gözden kaçmış erdemin farkına varılmasını sağlayan bir kulüp olmuştur. Yakın zamana kadar bu kulübün adını duyduğumu hatırlamıyorum. Benim düşüncelerimi bir an bile işgal etmediğinden gayet eminim; başkalarının düşüncelerinde de yer ettiğini sanmıyorum. Merak sonucu öğrendim ki, 1688 Devriminin yıldönümünde, hangi mezhepten olduklarını bilmediğim bir muhalifler kulübü, uzun zamandan beri, Kiliselerinden birinde bir vaaz dinleyip sonra da günün geri kalan bölümünü bir tavernada, öteki kulüplerin yaptığı gibi, eğlenerek geçirmeyi alışkan-

lık hâline getirmişlerdi. Fakat, hiçbir kamusal tedbirin veya politik sistemin ya da yabancı bir ülkenin anayasasının erdemlerinin festivallerde resmî bir anlayışla kutlandığını hiç duymamıştım; ta ki, kelimelerle ifade edemeyeceğim kadar şaşırtıcı biçimde, bir nevi kamu görevi ifa ederek, Fransız Ulusal Meclisi'nin faaliyetlerine, tebrik niteliğinde bir nutuk çekip onay verdiklerine şahit oluncaya kadar.

Söz konusu kulübün kadim prensipleri ve uygulamalarında, en azından şu ana kadar ilan edilmiş olanlarında, itiraz edebileceğim bir şey göremiyorum. Bazı amaçlarla aralarına yeni üyelerin katılmış olmasını gayet muhtemel görüyorum. Sadaka vermeyi seven, ama veren eli gizleme konusunda titiz olan bazı hakiki Hıristiyan siyasetçiler, kendi hayırseverlik girişimlerine onları aracı kılmış olabilirler. Burada, şahsi girişimlerden şüphe etmek için sebebim olmakla beraber; sadece kamuya mal olmuş girişimlerden kesin olarak bahsedebilirim.

Bir kere, doğrudan veya dolaylı olarak bunların faaliyetleriyle ilgilenir görünmekten dolayı üzgünüm. Muhakkak ki herkes gibi ben de, kendi bireysel ve özel kapasitemle sınırlı olmak üzere, antik veya modern nerede olursa olsun ister Roma cumhuriyetinde ister Paris cumhuriyetinde, şimdiye değin olmuş bitmiş olan veya hâlen olmakta olan şeylerle ilgili yorum yapma hakkına sahibim. Fakat, dinî bir misyonu olmayan, belirli bir devletin vatandaşı olup o devletin kamusal iradesine önemli ölçüde tabi bir insan olarak, yönetimi altında yaşadığım hükümetin verdiği bir yetki olmadan, bir yabancı ülkenin işbaşındaki hükümetiyle resmî yollardan kamusal iletişime geçmek benim için münasebetsiz ve usule aykırı bir şey olur kanısındayım.

Bizim âdetlere pek de aşina olmayan birçok kimsenin, benim de bizzat iştirak ettiğim o nutku, bu krallığın kanunlarından cevaz alan ve halkın hislerine tercüman olmakla yetkili kılınan, bir nevi toplumsal bir görev üstlenmiş kişilerin faaliyeti olarak addedebileceği müphem bir tasvir doğrultusunda böylesi bir ile-

tişime girme hususunda hâlen istekli olmadığımı söylemeliyim. Gayriresmî nitelikteki genel tanımlamaların ve salt formaliteden ziyade bu gayriresmî tanımlamalar çerçevesinde çevrilen entrikaların müphemliği ve belirsizliği yüzünden, Avam Kamarası, kraliyet resmî kabul salonunuzun kapılarını ardına kadar açtığınız ve ziyaretçilere, büyük bir tören ve geçit eşliğinde ve sanki tüm İngiliz ulusunu temsilen bütün haşmetli temsilciler sizi ziyaret ediyorcasına alkış kıyamet refakat ettiğiniz bir edayla imzalanıp, o incir çekirdeğini dahi doldurmayacak bir konu için verilen olup olabilecek en sinsi dilekçeyi reddedecekti. Şayet, bu Cemiyet'in yaymaya çalıştığı şey, ufak bir iddianın yayılmasından ibaret olsaydı, Cemiyet, bu iddianın kime ait olduğunu belirtme yoluna gitmeyecekti. İddia, iddianın sahibinden dolayı –ne bir eksik ne bir fazla- tam manasıyla ikna edici olmalıydı. Ancak, netice itibarıyla, burada bir oylama ve karardan bahsetmekteyiz. Bu oy ya da karar, tamamıyla otoriteye dayanmaktadır ve bu durumda sadece hazırda bulunan birkaç şahsın otoritesine dayanmaktadır. Bu kişilerin imzası da, şahsi kanaatimce, belgelerine eklenmiş olmalıydı.

Dünya, bu kişilerin kaç kişi olduğunu; kim olduklarını ve kişisel yeteneklerine, mevcut bilgi ve deneyimlerine ya da bu durumda gösterdikleri liderliğe ve otoritelerine bağlı olarak, fikirlerinin taşıdığı değeri bilmek için gerekli imkânları önümüze serecekti.

Bana göre, ki ben sıradan bir insanım, buradaki hareket tarzı biraz fazla rafine ve fazla usta işi gibi görünüyor. Fazlaca siyasi oyun kokusu var. Şaşaalı bir isim altında, bu cemiyetin kamuya yönelik açıklamalarına bir önem kazandırmaya dönük bir oyun bu. Oysa meseleye yakından bakıldığında görülecektir ki, kendileri bunu pek hak etmiyorlar. Fena halde sahtekârlık kokan bir politika bu.

Gururla belirteyim ki, kim olursa olsun o cemiyetin herhangi bir üyesi gibi, ben de mertçe, ahlâki, nizami bir özgürlükten

yanayım. Şimdiye kadar insanlarla kurduğum bütün ilişkilerde herhâlde bu konudaki samimiyetimin delilleri görülebilir. Sanırım özgürlüğe, onların herhangi bir ulusa gıpta ettikleri kadar gıpta ediyorum. Ama metafizik soyutlamanın olanca çıplaklığı ve yalnızlığı içinde nesnenin her tür ilişkiden soyutlanmış basit görüşüne dayanarak insan ilişkilerine ve beşeri kaygılara ilişkin hiçbir şeyi savunamam, alkışlayamam veya itham edemem. Esasen her siyasi ilkeye farklılaştırıcı rengini ve ayırt edici etkisini veren şey (bazıları bunun hiç farkında olmasa da) mevcut koşullardır. Her sivil veya siyasi projeyi insanlık için yararlı ya da zararlı kılan şey yine içinde bulunulan mevcut koşullardır. Soyut bir ifadeyle, devlet ve de özgürlük iyidir; ama sağduyuyu elden bırakmadan. On yıl önce, Fransa'yı, sahip olduğu devletten (o zaman da bir devleti vardı) dolayı, o devletin ne menem bir şey olduğuna veya nasıl idare edildiğine bakmadan, takdir edebilir miydim? Aynı ülkeyi şimdi sahip olduğu özgürlükten dolayı takdir edebilir miyim? Özgürlük, teorik olarak insanlığın üzerindeki nimetler arasında sayılabilir diye, şimdi ben, hücresinin karanlığından ve demir parmaklıklardan kaçmış bir deliyi, ışığa ve özgürlüğe kavuştu diye, ciddi ciddi takdir etmeli miyim? Hapishaneden kaçmış bir caniyi, bir serseriyi, doğal haklarına kavuştu diye tebrik mi etmeliyim? Böyle bir şey, kürek mahkûmlarının ve onların kahraman kurtarıcısının, metafizik "üzgün çehreli şövalye"[6] sahnesini yeniden oynamak gibi bir şey olurdu.

Özgürlük ruhunu eyleme geçmiş görünce, sağlam bir ilkenin işbaşında olduğunu görürüm; ve bu, bir süre için, bu konuda söyleyebileceğim tek şeydir. Vahşi *gaz*, bulanık hava, açıkça müphemdir; oysa bir yargıya varmadan önce ilk vaveylanın biraz yatışmasını, suyun durulmasını, bulanık köpüklü yüzeyin ajitasyonunun ötesinde, derinlerde bir şeyleri görmeyi beklemeliyiz.

[6] "Üzgün çehreli şövalye" ("knight of the sorrowful countenance") ifadesiyle, hapisten kurtardığı bazı suçluların hemen oracıkta saldırısına uğramış olan Donkişot'a gönderme yapılıyor.

İnsanları kamuoyu önünde bir nimetten dolayı tebrik etmeye yeltenmeden önce, onların bu nimete gerçekten sahip olduğundan emin olmalıyız. Yağcılık yağcıyı da yağcılık yapılan kişiyi de alçaltır; dalkavukluk krallara hizmet etmediği gibi, insanlara da hizmet etmez. Bu nedenle Fransa'nın yeni özgürlüğüyle ilgili tebriklerimi, bu özgürlüğün hükümetle; kamu gücüyle; silahlı kuvvetlerin disiplini ve itaatiyle; etkili ve dengeli dağıtılmış bir vergi tahsilatıyla; maneviyat ve dinle; mülkün korunmasıyla; barış ve düzenle; sivil ve toplumsal âdetlerle nasıl irtibatlandırıldığı konusunda bilgilendirilinceye kadar ertelemeliyim. Bütün bunlar da (kendi alanlarında) iyi şeyler; ve bunlar olmadan özgürlüğün bir faydası yok. Zaten bunlar olmadan özgürlüğün fazla sürmesi de zordur. Özgürlüğün bireylere faydası, onlara hoşlarına giden şeyleri yapabilmelerini sağlamasıdır. Tebriklerimizi bu uğurda riske etmeden önce, insanların neleri yapmaktan hoşlanacaklarını da bilmek durumundayız, zira insanın hoşuna giden şeyler çok geçmeden şikâyete dönüşebilir. İnsanlar kendi başlarına, izole vaziyette, başkalarından ayrı oldukları zaman sağduyuyla hareket ederler; ancak, kitleler hâlinde hareket ettikleri zaman, özgürlük güçtür. Aklıbaşında insanlar, fikirlerini ortaya koymadan önce, gücün nasıl kullanıldığına bakacaklardır. Yeni bir güç, prensip, huy ve mizaçları hakkında hemen hemen hiç bilgi sahibi olmadıkları kişilerin eline geçtiği zaman ve de sahneyi en çok karıştıranların fiiliyatta esas aktörler olmadığı durumlarda, aklıselim kişiler gücün nasıl kullanıldığına dikkat ederler.

Ne var ki bütün bu düşünceler Devrim Cemiyeti'nin doğaüstü itibarının altında yer almaktaydı. Ben burada kırsaldayken, size yazmak şerefine nail olduğum zamanlarda, yaptıkları işlerin niteliği hakkında ancak eksik bilgi edinebildim. Şehre gelince, kendi yetkileri dahilinde yayımlanan, Dr. Price'ın[7] bir vaazı, Ro-

[7] Dr. Richard Price, 1723-1791 yılları arasında yaşamış İngiliz ahlak filozofu ve vaizi. Price, ayrıca yazdığı hicivlerle de tanınır. Price, Fransız ve Ame-

chefaucault Dükü ve Aix Başpiskoposu'nun mektubunun yanı sıra birçok başka belgeyi de ekleyerek, Cemiyet'in faaliyetlerine bir açıklama getirmek istedim.[8] Bizi Ulusal Meclis'in tutumunu taklide sürüklemek suretiyle, Fransa'nın işlerini İngiltere'ninkilerle bağlantılı gösteren cüretkâr tasarımıyla, o yayın beni oldukça rahatsız etmiştir. Fransa'nın gücü, itibarı, refahı ve huzuru konusunda bu tutumun etkisi her geçen gün daha aşikâr hâle gelmiştir. Üzerinde mutabakata varılacak anayasanın şekli, devletin gelecekteki yönetim biçimi açısından daha görünür bir hâl almıştır. Taklit etmemiz beklenen nesnenin gerçek doğasını, şimdi artık, tolere edilebilir bir kesinlikle, doğru anlamak durumundayız. Şayet edep, nezaket ve sağduyu gereği, bazı durumlarda sessiz kalmak lazım ise, başka bazı durumlarda da daha yüksek düzeyde sağduyulu düşüncelerimizi dile getirmemiz gerekir. İngiltere'de bizlerin kafa karışıklığının başlangıcı hâlihazırda yeterince cılızdır; ancak, şu anda daha cılız olmakla birlikte sizin kafa karışıklığınızın, an be an büyüyüp güçlenmekte, dağlar gibi üst üste katlanmakta olduğunu ve bizzat Tanrı ile savaşa tutuşacak vaziyete geldiğini görmekteyiz. Komşumuzun evi yanarken, yangın tulumbalarıyla kendi kendimize oynamak münasip olmaz. Fazla güvenden dolayı mahvolmaktansa, fazla endişeli ve vehimli olmaktan dolayı küçümsenmek yeğdir.

---

rikan Devrimlerine destek vermiş; Amerikan Anayasasını hazırlayanları etkilemiştir. Eşitlikçi ve cumhuriyetçi fikirleriyle, ilk Feministlerden Mary Wolstonecraft'ı da etkilemiştir. İngiliz Şanlı Devrimi'nin 101. Yıldönümünde yaptığı "Ülkemizi Sevmek üzerine bir Vaaz" adlı vaazıyla, Fransız devrimiyle ilgili tartışmaları ateşlemiş; Burke tarafından eleştirilmiştir. (ç.n.)

Burke'ün sözünü ettiği belgenin tam bilgisi şöyle: Richard Price, *A Discourse on the Love of our Country* [Ülkemizi Sevmek Üzerine Bir Vaaz], 4 Kasım 1789'da, Büyük Britanya'da Devrimi Anma Cemiyeti'nin Toplantı Salonunda yapılan konuşma. Ekleri, Cemiyet Komitesi Raporu; Fransa'nın nüfusuna dair not; ve Fransız Ulusal Meclisi'nin Haklar Beyannamesi. Üçüncü baskı, Eklere ilaveten Fransa ile yapılan yazışmalar, Devrim Cemiyeti'nin Fransız Ulusal Meclisi'ne Tebrik Mesajı, buna verilen cevaplar da var. (Londra, 1790)

En başta kendi ülkesinin huzuru için endişelenen, ama sizin ülkeniz için de asla kaygısız olmayan biri olarak, başlangıçta sadece sizin kendi bireysel tatmininize yönelik olan bu konuda daha etraflıca yazışmak isterim. Sizin cenahtaki gelişmeleri hâlâ göz önünde tutacak, size düşüncemi aktarmaya devam edeceğim. İzninizle, mektuplaşma ilişkisinin elverdiği serbestiye dayanarak, şeklî yöntemlere fazla itibar etmeden, düşüncelerimi aklıma geldikleri gibi ortaya koymak; duygularımı dile getirmek isterim. Devrim Cemiyeti'nin verdiği kararlarla işe başlamak istiyorum; ama kendimi bu kararlarla sınırlı da tutmayacağım. Sadece bu kararlarla yetinmenin imkânı var mı? Bana öyle geliyor ki büyük bir kriz yaşıyoruz, sadece Fransa'daki gelişmelerle ilgili değil, bütün Avrupa ile hatta Avrupa'nın da ötesindeki gelişmelerle ilgili olarak. Bütün gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, Fransız Devrimi dünyada bugüne kadar meydana gelen olayların en hayret verici olanıdır. En harika şeyler çoğu kez en tuhaf ve saçma araçlarla gündeme gelmiştir; en gülünç tarzlarda; ve de, açıkçası, en adi vasıtalarla. Hafif meşreplik ve yabanilikle örülü bu tuhaf kaos ortamında her şey tabiatının dışına çıkmış; her türden suç, bin bir çeşit tiyatro gösterisine sirayet etmiş görünmektedir. Bu korkunç derecede trajikomik sahneyi izlerken, birbirine zıt tutkular mecburen birbirini takip etmekte; zaman zaman da zihnimizde birbirine karışmaktadır; aşağılamanın ardından öfke; kahkahanın ardından gözyaşı; küçümsemenin ardından korku.

Ne var ki, bazılarına bu tuhaf sahnenin çok farklı bir bakış açısından göründüğü de inkâr edilemez bir gerçektir. Bu olay onlarda bir iftihar ve kendinden geçme duygusu yaratmıştır. Fransa'da yapılanlarda bunlar; -bir bütün olarak bakıldığında, moral değerler ve maneviyatla son derece tutarlı, sadece cevval Makyavelist politikacıların seküler alkışını değil, aynı zamanda manevi belagatin bütün dindar açılımları için de uygun bir tema olmayı hak etmiş olan- sağlam ve ılımlı bir özgürlük gayretinden başka bir şey görmemişlerdir.

Geçtiğimiz 4 Kasım günü sabahı, muhalif bir zat olan Doktor Richard Price, Old Jewry'nin[9] muhalif toplantı salonunda kulübüne ya da cemiyetine, gayet olağanüstü bir vaaz verdi; vaazda ruha hoş gelen bir miktar manevi ve dinî hissiyat vardı, üstelik çeşitli siyasi görüş ve mülâhazalarda usta bir dille bu vaazın içine serpiştirilmişti; ama kazanda kaynatılan asıl malzeme Fransa'daki Devrimdi. Devrim Cemiyeti'nce Stanhope Kontu[10] üzerinden Ulusal Meclise aktarılan bu konuşmanın, vaazın ilkelerinin doğal sonucu olduğunu düşünüyorum. Vaaz, gücünü vaizden alıyordu. Vaaz, vaazın çarpıp tütsülediği kişilerce, ima olarak da olsa herhangi bir sansüre veya elemeye tabi tutulmadan, aynen aktarılmıştı. Oysa, duyarlı beyefendilerden herhangi biri, şayet vaazı siyasi karardan ayırmak istese birini alıp diğerini nasıl reddedeceğini bilir. Onlar bunu yapabilir; ama ben yapamam.

Kendi adıma, ben o vaaza, içeriden ve dışarıdan edebi dalavereciler ve entrikacı filozoflarla, politik ilahiyatçılarla ve de ilahiyatçı politikacılarla bağlantıları olan bir adamın kamuoyuna yaptığı deklarasyon olarak baktım. Vaizi, bir tür kâhin yerine koyduklarını biliyorum; zira vaiz, yeryüzündeki en iyi niyetlerle, kendi kehanet şarkısını, kendisini kâhin konumuna sokanların tertipleriyle uyumlu bir şekilde, doğal olarak filipize edip terennüm etmektedir.[11]

Söz konusu vaaz, kanımca 1648 yılından beri, bu ülkede tolere edilen veya teşvik edilen hiçbir vaiz kürsüsünden eşi benzeri

---

9 Old Jewry, Londra'da bulunan, tek yön sokak. Sokağın adı, "Eski Yahudi Halkı" anlamına gelir. Sokak, adını, Normandiya İstilası sırasında Kral William'ın Yahudileri İngiltere'ye gelmeye teşvik etmesi ve Yahudilerin bu çağrıya uyarak Londra'ya yerleşmesinden almaktadır. Old Jewry uzun süre getto görevi görmüştür. (ç.n.)

Stanhope Kontu unvanı, İngiliz Asiller Sınıfının kullandığı unvanlardan biridir. (ç.n.)

"Filipize etmek: Antik Yunan'da, Makedonya'dan gelecek saldırılara karşı etrafını sürekli uyaran hatip Demosthenes, aksini düşünen veya o yönde tavsiyede bulunanları "filipize" olmakla, yani Büyük İskender'in babası Makedonya Kralı Filip'e sempatik davranmakla suçlamıştır. (ç.n.)

duyulmamış türden bir şeydi. Adı geçen yıl Dr. Price'ın selefi olan Muhterem Peder Hugh Peters, Aziz James meydanında kralın kendi şapelinin kubbesini çınlatmış, azizlerin şerefi ve ayrıcalığıyla, "dudaklarında Tanrı'ya şükürler olsun övgüleriyle, ellerinde iki ucu keskin kılıçlarla, dinsizlere ölüm fermanı, halka ceza yağdırmışlardı; krallarını zincire, soylularını demirden prangalara vurmuşlardı."[12] Fransa'da birlik günleriniz veya İngiltere'de bizim vakur birlik ve uzlaşma günlerimiz hariç, kürsüden çekilen çok az nutuk, Old Jewry'deki bu konuşma kadar itidal ruhundan yoksun olmuştur. İtidal gibi bir şeyin bu siyasi nutukta görünürde var olduğunu kabul etsek bile, siyaset ve vaaz kürsüsü kolay bir araya gelecek kavramlar değildir. Kilisede Hıristiyan iyilikseverliğinin tedavi edici sesinden başka bir ses duyulmamalıdır. Rollerin bu derece karıştırılmasından din bir şey kazanmayacağı gibi, sivil özgürlük ve sivil hükümet davası da bir şey kazanmaz. Kendilerine ait olmayan bir karakteri edinmek için kendi karakterinden vazgeçenler, büyük ölçüde, vazgeçtikleri karakterin de, kazandıkları karakterin de cahilidirler. İşine burunlarını sokmaktan büyük zevk aldıkları dünyadan tümüyle bihaber, hakkında büyük bir özgüvenle atıp tuttukları işlerde tecrübe yoksunu bu insanların siyasetle alakaları yoktur, tek sermayeleri tahrik ettikleri tutkularıdır. Muhakkak ki kilise, insanlığın anlaşmazlık ve husumetlerine bir günlük ateşkesle ara verilmesi gereken bir yerdir.

Uzun bir aradan sonra yeniden ihya edilmiş olan bu kürsü tarzı, bana biraz yenilik tadı; bütünüyle tehlikeden azade de olmayan bir yenilik tadı vermiştir. Bu tehlikenin ceremesini, söylemin her kısmına eşit derecede yayıyor da değilim. Bir üniversitemizde[13] yüksek makama sahip olduğu varsayılan bu muhterem laik din adamıyla "mertebe ve ilim" sahibi, diğer muhterem laik

---

[12] Mezmurlar CXLIX.
Dr. Richard Price, *Ülkemizi Sevmek Üzerine Bir Vaaz*, 4 Kasım 1789, 3. bs, s. 17-18.

din adamlarına yapılan dokundurmalar, yerinde ve biraz erken olmakla beraber, zamanında yapılan dokundurmalar olabilir. Şayet soylu *Seeker*lar[14] ulusal kilisenin kadim basamaklarında veya birbiriyle görüş ayrılığına düşen cemaatlerin türlü çeşitli ambarlarındaki zenginlik içinde o dindar fantezilerini tatmin edecek bir şey bulamazlarsa, Dr. Price kendilerine birbirleriyle uyuşmazlığa devam etmelerini ve de kendi özel prensiplerine dayalı toplantı yerleri tesis etmelerini salık verir.[15] Bu muhterem din adamının, yeni kiliselerin tesisi konusunda oldukça samimi; bu kiliselerde öğretilecek doktrinler konusunda da son derece lakayıt biri olması dikkate şayan bir durumdur. Bu din adamının hevesi merak uyandırıcı niteliktedir. Kendi fikirlerinin propagandası için değil, herhangi bir fikrin propagandası için; hakikatin değil, çelişkinin yayılması için. Asil hocalar muhalif olsun da, kime veya neye muhalif olursa olsunlar. Bu önemli nokta halledildi mi, dinlerinin de rasyonel ve asil olacağı kesindi. Dinin, bizim hesapçı rahibin şu "büyük vaizlerin muhteşem refakati"nden geleceğini hesapladığı bütün o faydaları sağlayabileceğinden kuşkuluyum. Bu durum, kuşkusuz, ne idüğü belirsiz ve sınıflandırılamayan unsurların, hâlihazırda muhalifliğin *hortus siccus*'unu[16] süsleyen o geniş, sınıflar, cinsler ve türler koleksiyonuna yönelik değerli bir katkısı olacaktır. Soylu bir dükün

---

[14] Legatine-Aryanlar olarak da bilinen Seeker'lar, 1620'lerde ortaya çıkan Protestan muhalif bir gruptur. Walter, Thomas ve Bartolemew Legate adlı üç vaiz kardeşten etkilenmişlerdir. Seeker'lar, Quakerlar adıyla bilinen mezhebin atalarıdır. (ç.n.)

[15] "Kamu otoritesinin belirlediği ibadet tarzından hoşlanmayanlar, şayet kilisenin dışında uygun gördükleri bir ibadet bulamazlarsa, kendileri için ayrı bir ibadet tesis etmelidirler; bunu yapmakla ve de rasyonel ve erkekçe bir ibadet örneği vermekle, rütbelerinin ve saflarının ağır topları topluma ve dünyaya en büyük hizmeti yapmış olacaklardır."—s. 18, Dr. Price'ın Vaazı. Hortus siccus: Kurumuş bitkiler ya da kurumuş bitkiler bahçesi. Meslektaşım David Bromwich, bu ifadeyle Burke'ün, Price gibi Anglikan kilisesi muhaliflerinin kolayca alev alan kavlara benzediklerini kastetmiş olabileceğini söylemiştir. (ç.n.)

veya asil bir markinin[17] veya soylu bir kontun vereceği bir vaaz, şüphesiz –tekdüze yavan sefahatten gına gelmeye başlamış- bu kasabanın eğlencelerini artırıp çeşitlendirecektir. Sadece şunu ilave etmeliyim ki, kaftanlar ve taçlarıyla bu yeni *Mess-John*'lar[18] tumturaklı kürsülerinden beklenen demokratik ve düzleştirici prensiplerle bir şekilde irtibatı korumak durumundadırlar. Yeni evanjelistler, belirtmem lazım ki, onların taşıdıkları umutları boşa çıkaracaklardır. Lafzen de mecazen de polemikçi din adamları olmayacaklar, toplantılarını böyle yapmayacaklardır; eski güzel zamanlardaki gibi, öğretilerini ağır süvari alaylarına ve piyade ve topçu birliklerine anlatacaklardır. Bu tür düzenlemeler, sivil ve dinî, zorunlu özgürlük davasına ne kadar uygun düşerse düşsün, ulusal huzur ve sükûnete aynı derecede yardım etmeyebilir. Umarım bu birkaç kısıtlama büyük hoşgörüsüzlük gerilimi yaratmaz, çok şiddetli bir despotizme yol açmaz.

Ama bizim papazla ilgili şunu söyleyeyim, "*utinam nugis tota illa dedisset tempora soevitioe*"[19]—Ateş püskürdüğü resmî mektubundaki şeyler o kadar da zararsız eğilimler değildir. Öğretileri anayasamızın hayati unsurlarını etkilemektedir. Söz konusu siyasi vaazında Devrim Cemiyeti'ne diyor ki, Majesteleri "dünyadaki neredeyse yegâne meşru kraldır, zira tahtını *halkının tercihi*ne borçlu olan tek kral kendisidir." (Biri hariç) Hepsi de birer insan hakları öncüsü olup, bütün bolluğuyla ve gözüpekliğin ötesinde, on ikinci yüzyılın tavan yapmış coşkunluğu içinde papalığa ait azletme yetkisiyle, geniş bir lanetleme ve aforoz fermanı çıkarıp, enlemler ve boylamlar boyunca gezegenin her

---

[17] İngiltere, Fransa ve Almanya'da, dükün bir derece altında yer alan soylu kişi. (ç.n)

Mess-John'lar: Sıradan papazları ifade etmek için kullanılan İskoç kökenli bir terim. (ç.n.)

"Parlak görkemli ruhları şehirden uzaklaştıran o barbar geçici hevesleri korumaz mı, bütün benliğini verdiği bu anlamsızlık." Juvenal, Satirler, 4: 150–51, içinde Juvenal Satirleri, çev. Rolfe Humphries, 1958, Bloomington: Indiana University Press, 53.

yerindeki gaspçıları ifşa eden dünyadaki öteki krallara gelince, halklarına, -kendilerinin meşru krallar olmadığını söyleyen- bu yoldan çıkmış misyonerleri ülkelerine nasıl soktuklarına bakmak lazım. Ama bu onların sorunu. Bizimkisi ise, bir an için ehemmiyet taşıyan yerel bir ilgi olarak, kendisine sadık kalacakları bir Büyük Britanya kralının tanınmasına dayanak teşkil edecek yegâne prensibin sağlamlığını ciddi biçimde gözden geçirmektir.

Doktrin, İngiliz tahtında şu an oturan prense uygulandığı şekliyle ya anlamsızdır, dolayısıyla ne doğrudur ne yanlış ya da son derece temelsiz, tehlikeli, illegal ve anayasaya aykırı bir pozisyonu teyit eder niteliktedir. Bu ruhani siyaset doktoruna göre, şayet Majesteleri tahtını halkının tercihine borçlu değilse, *meşru kral* değildir. Şimdi, hiçbir şey Majestelerinin tacına, tahtına bu yolla sahip olduğundan daha gerçekdışı olamaz. Bundan dolayı eğer kurallarını izleyecek olursanız, Büyük Britanya kralı ki yüksek makamını hiçbir şekilde herhangi bir halk oylamasına borçlu değildir, zavallı dünyamızın her köşesinde hüküm süren, daha doğrusu soygunculuk yapan gaspçılar çetesinden hiçbir surette daha iyi, halkının sadakatine bir şekilde daha layık değildir. Bu genel doktrin denen şeyin politikası yeterince açıktır. Bu politik İncil'in propagandacıları, (hükümranlığın meşru olabilmesi için halkın tercihinin zorunlu olduğu şeklindeki) soyut prensiplerinin, Büyük Britanya kralı bundan etkilenmeksizin, görmezden gelinebileceği umudundadırlar. Bu arada cemaatlerinin kulağı tedricen buna aşinalık kazanacak, sanki bu tartışma götürmez bir temel ilkeymiş gibi kabul edilecektir. Şimdilik bu yalnızca bir teori olarak kalacak, kürsü belagatinin tuzu biberi olarak salamura yapılıp, istikbalde kullanılmak üzere bir kenara konacaktır. *Condo et compono quoe mox depromere possim.*[20] Bu politikayla, hükümetimiz –böyle bir iddiası olmamakla birlikte- ayrıcalıklı

[20] "Ve şimdi serdediyorum filozofça irfanımı, / Bütün istikbalim için hazine dağarcığımı." Horatius, Mektuplar, I, 1, 12, içinde Horatius'un Eserlerinin Manzum Bir Çevirisi, Philip Francis, çev. (London, 1807), 4: 5.

yönünde bir çekinceyle ılımlı bir hâl alırken, diğer bütün hükümetlerin buluştuğu ortak nokta olan güvenlik, mesele salt güvenlik olarak algılandığı sürece, elden gitmiş olmaktadır.

Doktrinlerine pek dikkat etmeden bu politikacılar böylece yola devam ederler; ama kullandıkları sözcüklerin açıkça ne anlama geldiği ve öğretilerinin doğrudan ima ettiği şey incelenmeye başlanınca, bu defa muğlak ifadeler, kelime oyunları devreye girer. Kralın tahtı halkın seçimine borçlu olduğunu, bundan dolayı da dünyadaki yegâne meşru hükümdar olduğunu söylediklerinde, bize muhtemelen, sadece kralın seleflerinden bazılarının bir tür seçimle tahta davet edilmiş olduğunu kastettiklerini; bu nedenle de kralın tahtını halkının tercihine borçlu olduğunu söyleyeceklerdir. Böylece, acınası bir hileyle, önermelerini kurtarmak gibi bir abesle de iştigal edeceklerdir. İşledikleri suçtan dolayı aradıkları sığınağa buyursunlar, nasılsa budalalıklarına sığınıyorlar. Çünkü şayet bu yorumu kabul edecek olursanız, onların seçim düşüncesinin bizim tahtın mirasla geçmesi düşüncemizden ne farkı olacak? Birinci James'ten devralınan tahtın Brunswink'e yerleştirilmesi monarşimizi, herhangi bir komşu ülkenin monarşisine kıyasla, nasıl meşrulaştıracak? Şu veya bu zamanda, emin olun, bütün hanedanlıkların başlangıcı bu hanedanlıkları, kendilerini yönetmeye davet eden birilerinin seçimiyle olmuştur. Avrupa'nın bütün krallarının, eski devirlerde, kimlerin seçilebileceğine dair az çok sınırlamaların olduğu bir tür seçime tabi oldukları fikrinin haklı bir zemini var. Ancak burada veya başka bir yerde, bundan bin yıl önce kim kral olmuş olursa olsun, yahut İngiltere veya Fransa'da iktidardaki hanedanlıklar nasıl başlamış olursa olsun, Büyük Britanya'nın kralı, bugün için, ülkesinin yasaları uyarınca, tahtın babadan oğula geçmesi kuralına göre kraldır. Kral (gerekli olduğu üzere) hükümranlığının yasal gereklerini icra ederken, -bireysel veya topluca aralarından bir krala verilmiş bir tek oyu olmayan- Devrim Cemiyetinin seçimine hürmet etmeden tahtında oturmaktadır; şayet işler iddialarına destek verecek yönde

gelişirse, yakında kendilerini seçim kurulu ilan edebileceklerinden hiç şüphem yok ya, neyse. Majestelerinin mirasçıları ve halefleri, her biri kendi zamanı ve sırası geldiğinde tahta çıkacaktır. Majestelerinin şu anda bulunduğu yere gelmeyi başarırken olduğu üzere, aynı şekilde kendilerinin tercihine hürmet etmeden.

Majestelerinin tahtını halkının tercihine borçlu olduğunu varsayan (arzularla uyuşsa da) yapılan kaba hatayı izah etmekten kaçınmayı ne kadar başarırlarsa başarsınlar, halkın seçme hakkı prensibine dair açık beyanlarını hiçbir şey gizleyemez; doğrudan iddia edilen, inatla tutunulan hak. Bu önermede seçimle ilgili bilumum üstü kapalı yoldan çıkmış sözler ve onlarla ilgili ifadeler. Kralın tartışmasız meşru unvanının temeli yalaka bir özgürlük tantanasına kurban edilmesin diye, siyasi rahibimiz dogmatik biçimde yola devam edip diyor ki,[21] Devrim ilkeleri gereğince, İngiltere halkı üç temel hak kazanmıştır ki bu hakların hepsi birden, ona göre, tek bir bütün oluşturur ve tek bir cümlede yan yana gelirler; biz, şu haklara kavuşmuş durumdayız:

1. "Yöneticilerimizi seçmek."
2. "Yetkisini kötüye kullandığında yöneticiyi azletmek."
3. "Kendimiz için bir hükümet kurmak."

Bu yeni ve de daha önce duyulmamış haklar belgesi, her ne kadar bütün halk adına yapılıyorsa da, sadece bu beylere ve bu beylerin oluşturduğu hizibe aittir. İngiltere halkının bunda bir payı yoktur. Bunu kesinlikle kabul etmemektedirler. Bunun pratiğe aktarılmasına canlarıyla ve mallarıyla karşı koyacaklardır. Ülkelerinin mevcut kanunları gereğince bu şekilde davranmak zorundalar; o yasalar ki, tam da, adını suistimal eden Cemiyetin öne sürdüğü uyduruk haklar için çok cazip olan Devrim zamanında yapılmışlardı.

[21] Dr. Richard Price, a.g.e, s. 34.

Old Jewry'li bu beyefendilerin, 1688 Devrimiyle ilgili bütün akıl yürütmelerinde, kafalarında kırk yıl önce İngiltere'de meydana gelen bir Devrim var, artı gözlerinin önünde meydana gelmiş ve kalplerini fethetmiş son Fransız Devrimi var; bu üçünü birbirine sürekli karıştırıp duruyorlar. Bunların karıştırdıkları şeyi biz ayırt etmek zorundayız. Doğru ilkelerini keşfetmek için Devrimin saygı duyduğumuz eylemlerine bakmalı, onların yoldan çıkmış fantazilerini bir kenara bırakmalıyız. Eğer 1688 Devriminin ilkeleri bir yerde bulunacaksa, İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesi adı verilen kaidededir. Heyecanlı ve tecrübesiz gayretkeşler tarafından değil, büyük hukukçular ve devlet adamları tarafından kaleme alınan o çok hikmetli, akla yatkın ve düşünceli bildiride, "kendi yöneticilerimizi seçmek; suistimal hâlinde azletmek; ve de *kendimiz* için bir hükümet *kurmak*"la ilgili genel bir haktan bahseden ne bir kelime vardır ne de ima edilen başkaca bir şey.

Bu İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesi (Birinci William ve Mary Yasası, Madde 2, bl. 2) anayasamızın köşe taşıdır, pekiştirildiği, açıklandığı, iyileştirildiği ve temel prensipleriyle ebediyen tesis edildiği üzere. Bu Bildiri, şöyle anılıyor: "Tebaanın hakları ve özgürlüklerini ilan ile tahtın devamını tesis etmeye dair bir Yasa." Göreceğiniz gibi, bu haklar ve tahtın devamı, tek bir bütün içinde ilan edilmiş; ayrılmaz biçimde birbirine bağlanmıştır.

Bundan birkaç yıl sonra, tahta seçimle çıkma hakkını ileri sürmek için ikinci bir fırsat doğdu. Kral William'ın ve Prenses'in, sonra da Kraliçe Anne'in bu konudaki tam bir kifayetsizlik ihtimali üzerine, tahta çıkma ve insanların özgürlüklerini daha fazla güvenceye alma düşüncesiyle, mesele bir kez daha yasamanın önüne geldi. Bu ikinci denemede acaba kendileri Old Jewry'nin gayrimeşru devrim prensipleriyle tahtın meşrulaştırılması yönünde herhangi bir öneride bulundular mı? Hayır. Protestan çizgide tahtın varisi olabilecek kişilere daha net işaret ederek, İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde yürür-

lükte olan prensipleri izlediler. Bu yasa, aynı politika uyarınca, özgürlüklerimizi ve aynı yasada yer alan iktidarın babadan oğula geçmesini de düzenliyordu. Kendi yöneticilerimizi seçme hakkı yerine, sözkonusu yasalar, tahtın aynı soy üzerinde (Birinci James'ten bu yana gelen Protestan soyağacı) el değiştirmesinin, "barış, huzur ve krallığın güvenliği" için mutlak surette gerekli olduğunu ve de "tebaanın kendilerinin güvenliği için dayanacakları mercinin kim olacağı konusunda bir belirsizliğe meydan verilmemesinin aynı derecede önemli olduğunu" ileri sürüyordu. Her iki yasa ki devrim politikasının şaşmaz, kesin kerametlerini içerirler, "kendi yöneticilerimizi seçme hakkı" denen şeyin, aldatıcı, güvenilmez niteliklerini desteklemek yerine, bir zorunluluk hâlinin bir hukuk kuralı hâline dönüştürülmesinin ulusumuzun hikmete dayalı anlayışını tamamen tersine çevirmek olduğunu ortaya koymaktadır.

Devrim'de, hiç kuşku yoktur ki, Kral William'ın şahsında, babadan oğula iktidarın kesintisiz devrini öngören kesin kuraldan küçük ve geçici bir sapma sözkonusu olmuştur; ancak, özel bir duruma veya bir kişiye bakarak yapılan bir yasadan genel bir prensip çıkarmak hukukun bütün hakiki/evrensel ilkelerine aykırıdır. *Privilegium non transit in exemplum*[22] Şayet yegâne meşru kralın ancak halkın seçimiyle gelen kral olduğu ilkesini benimsemek için uygun bir zaman arayacaksak, bunun için en uygun zaman olsa olsa Devrimin gerçekleştiği zaman olurdu. Ne var ki, Devrimin gerçekleştiği zaman bile kralın halk tarafından seçilerek taç giymiş olmaması, böyle bir şeyin hiçbir zaman yapılmaması gerektiğine dair bir kanıttır. Tarihimiz konusunda bu adam kadar cahil biri daha yoktur; şu kadarını bile bilmeyecek kadar cahil olduğu anlaşılıyor: her iki partinin parlamento üyelerinin çoğunluğu bu prensibi hatırlatan herhangi bir hususa pek aşina değildirler; başlangıçta boş olan tahtı, Orange

[22] "Ayrıcalık emsal olmaz." Roma hukukunda yer alan bir kural.

Prensliğinin[23] başı olan kişiyle değil, ama karısı Mary ile yani Kral James'in -kralın ilk çocuğu olarak dünyaya geldiğinde ittifak ettikleri kişi olan- kızıyla, doldurmaya kararlıydılar. Bayat bir hikâyenin tekrarı gibi olacak belki ama, Kral William'ı tahta çıkarmanın normal bir tercih olmadığını gösteren tüm o koşulları hatırlamanızda yarar var; Kral James'i, esas itibariyle, geri getirmek, ülkelerini kan revan içinde görmek istemeyen, dahası, dinlerini, yasalarını ve özgürlüklerini yeniden riske atmak istemeyen bütün o insanlar için, bir zorunluluktu; kelimenin bütün ahlâki çağrışımlarıyla, tam bir zorunluluk.

Bu olayda, sadece bir defalığına ve kısa bir süreliğine, parlamento, "tahtın babadan oğula geçmesi" şeklindeki kesin kuraldan, -tahta çıkma sırası kendisinde olmasa bile buna yakın konumda olan- bir prens lehine, sapmıştır. İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesi adlı yasayı kaleme almış olan Lord Somers'ın[24], bu hassas olayı nasıl kabullendiği merak konusudur. Aslında her şeyin cevabı, tahtın babadan oğula geçmesi fikriyle bu zorunlu adımın bağdaştırılmasının, bu büyük adam ve kendisini takip eden yasa koyucular tarafından gündeme getirilmiş ve desteklenmiş olmasında bulunabilecek olduğu hâlde, iktidarın devamlılığı için gerekli geçici çözümün nasıl olup da gözden kaçtığı merak konusudur. Parlamentonun kuru, mecburi adımından vazgeçmek suretiyle, Lordlar ve Avam kamarasının göstermelik bir boşalma yaşamasına sebep oluyor ve "bunu harika bir tasarruf, söz konusu Majestelerinin kraliyet mensuplarının muhafa-

---

[23] Orange Prensliği, soylu sınıfına ait bir unvan olup, hâlihazırda Hollanda tahtının varisleri olan Orange-Nassau Hanedanı mensupları tarafından taşınmaktadır. (ç.n.)

John Somers ya da Baron Birinci Somers, 1651-1716 yılları arasında yaşamış olan İngiliz Whig hukukçu ve devlet adamıdır. Somers, adını, savunma avukatlığını yaptığı Yedi Piskoposlar davasında duyurmuştur. Tahta geçiş hususunda yazdığı siyasi yazılarla tanınmış olan Somers, III. William döneminde Lord ve Adalet Bakanı olarak görev yapmış ve 1707'de İngiltere ile İskoçya arasında sağlanan birliğin mimarı olmuştur. (ç.n.)

zası ve -bütün kalpleriyle şükranlarını ve dualarını arzettikleri- atalarının tahtı üzerinde mutlu mesut hükümran olmaları için Tanrı'nın bu ulusa merhametli bir lütfu" olarak takdim ediyor. Yasama gayet açıkça Birinci Kraliçe Elizabeth -3. Bölüm- ve Birinci James'in -1. Bölüm- tanınması faaliyetini amaçlamıştır. Her iki olayda da tahtın miras yoluyla devredilir karakterde olduğuna vurgu yapılıyordu. Kendileri çoğu kısımda, ifadelerinde ve teşekkür kalıplarında bu eski deklarasyon kararlarını neredeyse kelime kelime tekrarlıyorlardı.

İki Kamara, Kral William olayında, kendi yöneticilerini seçme hakkını çıkarsayacakları iyi bir fırsat buldukları için Tanrı'ya şükretmiyorlardı, tahta çıkmanın *yegâne meşru* yolunun seçim olduğundan ise hiç söz bile etmemişlerdi. Bunun –mümkün olduğu ölçüde- görüntüsünden kaçınmak durumunda olmak, onlara göre, bir nevi kaçıştı. Hakları zayıflatmaya meyyal her duruma gidecek, tahta çıkma sırasını ebediyen iyileştirecek; ya da sonsuza kadar geçerli olsun diye koydukları kuraldan sapmaya gelecekte emsal teşkil edecek tumturaklı bir örtü attılar ortaya. Böyle olunca, Kraliçe Mary[25] ve Kraliçe Elizabeth'in kararnamelerinde görüldüğü üzere, hemen takip eden tanıma cümlesinde Majestelerine, tahtın *bütün* yasal imtiyazlarını, "*tamamen*, dürüstçe ve *her yönüyle* inanmış, birleşmiş, eklemlenmiş ve bütünleşmiş olarak" tanıdıklarını söylemekle, monarşilerinin sinirlerini gevşetemeyebilir, atalarının pratiğiyle yakın uyum da sağlayamazlar. Takip eden cümlede, sorunları önlemek için, tahta hakkı olmayan herhangi birini kastederek, diyorlar ki, (ulusun geleneksel politikasının yanı sıra, bu geleneksel dilde şu da dikkati çekiyor ki, Elizabeth ve James'in tahta çıkışlarını anlatan bölümün başlığından aynen tekrarla,) "Tanrı adına, bu ulusun birliği, barışı ve huzuru, tamamen tahta çıkacaklar silsilesinde bir kesinliğin korunmasına" bağlıdır.

[25] 1. Mary, Kısım 3, Bölüm 1.

Tahtın sahipliğinde kuşkulu bir durumun ortaya çıkmasının aynen seçime benzeyeceğini; ve de seçimin "bu ulusun birlik, barış ve huzuru" için son derece tahrip edici olabileceğini biliyorlardı. Bu amaçların gerçekleşmesi ve dolayısıyla Old Jewry'nin "kendi yöneticilerimizi seçme hakkı" ilkesinden kaçınabilmek için, Kraliçe Elizabeth'in tahta çıkışından alınma çok önemli bir taahhüt içeren bir kuralı izlemektedirler; tahtın miras yoluyla devralınması lehinde olabilecek çok önemli bir taahhüt, Cemiyetin kendilerine yüklediği prensiplerin reddi anlamına gelecek bir şeydir bu. "Kalıcı veya geçici Lordlar olsun, Avam olsun, yukarıda zikredilen tüm insanlar adına, tevazu içinde ve içtenlikle, bizzat kendileri, *varisleri ve bu Lordların gelecek nesilleri, sonsuza kadar boyun eğerler*; ve adı geçen Majestelerine ve tahtın burada sözü edilen *sınırlarına* sahip çıkıp bunları savunacaklarına bütün güç ve samimiyetleriyle söz verirler."

Devrim sayesinde krallarımızı seçme hakkı elde ettiğimiz ibaresi, gerçek olmaktan o kadar uzaktır ki; bu kelam, İngiliz ulusunun o zaman kendileri için de, kıyamete kadar gelecek nesilleri için de kesin bir şekilde istemediği, feragat ettiği bir şeydir. Bu beyefendiler kendilerine değer verdikleri kadar kendi Whig[26] prensiplerine de değer veriyor olabilirler; ancak ben asla Lord Somers'den daha iyi bir Whig olarak görülmeyi arzu etmem; veya Devrimin ilkelerini onu gerçekleştirenlerden daha iyi anlayan biri olarak; ya da İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesi'ne o ölümsüz yasanın kelimelerini ve ruhunu kalplerimize ve düzenlemelerimize -içimize işleyen tarzlarıyla- kazımış olanlarca bilinmeyen sırları okuyabilen biri olarak görülmeyi de arzu etmem.

[26] Whigler, önce İngiltere, sonrasındaysa Büyük Britanya Parlamentosu'nda faaliyet gösteren ve dönemin Muhafazakâr Partisi olan Tory'lerin rakibi olan siyasal parti (Whig Partisi) üyelerine verilen addır. Whigler, anayasal monarşiye verdikleri destekle ve mutlakiyete karşı çıkmalarıyla tanınırlar. Whigler, 1688 Şanlı Devrimi'nde önemli bir rol oynamışlardır. (ç.n.)

Şu bir gerçektir ki, kuvvet ve fırsattan devşirilen gücün de yardımıyla, bu ulus, o zaman, bir anlamda, tahtın nasıl doldurulacağı konusunda istediği yola gidebilecek bir konumdaydı; ancak monarşiyi ve anayasanın her bir kısmını tamamen lağvetme imkânına ne kadar sahip idiyse, bu imkâna da o kadar sahipti. Ne var ki, kendi yetkileri dahilinde bu tür keskin değişiklikler düşünmediler. O zaman mesela parlamentonun kullandığı türden olağanüstü gücün saf soyut yetkinliğine bir sınır getirmek gerçekten de zor, hatta imkânsızdır; fakat manevi bir yetkinin sınırlarını, daha tartışma götürmez güç kullanımında geçici iradeyi, kalıcı bir sebebe ve de inanç, adalet ve sabit bir temel politikanın daimî sınırlarına tabi kılmak, gayet anlaşılabilir bir şey olup, devlette herhangi bir adla herhangi bir statü ile güç kullananlar üzerinde gayet bağlayıcıdır. Örneğin, Lordlar Kamarası, Avam Kamarasını lağvetmeye ahlaken yetkili değildir; hayır, hatta kendi kendini lağvetmeye de, krallığın yasama sisteminde kendisinden kısmen feragat etmeye de hakkı yoktur. Her ne kadar bir kral kendisi için tahttan feragat edebilse de, monarşi için bunu yapamaz. Aynı veya daha kuvvetli bir nedenle Avam Kamarası da kendi otoritesinden vazgeçemez. Genel itibariyle anayasa vazifesi gören, toplumdaki katılım ve uzlaşma anlayışı da, bu tür bir yetki tecavüzünü ve feragatini yasak etmektedir. Bir devleti oluşturan unsurların, birbirlerine karşı itimatlarını sürdürdüğü gibi; topyekûn tüm devlet, birbirinden ayrı topluluklara olan itimadını korumakla mükellef olduğu ölçüde, taahhütleri çerçevesinde ciddi bir menfaat temin eden herkese olan itimadını muhafaza etmesi gerekir. Aksi taktirde, yetki ve iktidar kısa süre içinde birbirine karışacak ve hâkim gücün iradesi dışında geriye hiçbir yasa kalmayacaktır. Bu anlayış bazında, tahta geçiş sırası, bugün de olduğu gibi, kanun gereği her daim, veraset anlayışına göre uygulanagelmiştir. Geleneksel sistemde, tahta geçiş sırası, örf ve âdet hukukuna göre gerçekleşirken; özde bir değişikliğe gitmeden örf ve âdet hukuku ilkele-

rine göre hareket edilen, ancak usulün düzenlendiği ve kişilerin tanımlandığı yeni sistemde tahta geçiş sırası, yazılı hukuka göre gerçekleştirilmektedir. Bu iki kanun türü de aynı derecede geçerli olup; ortak mutabakattan ve devletin asli sözleşmesi olan *communi sponsione reipublicoe*'den[27] doğan eşit bir yetkiden kaynaklanmaktadır ve bu sebeple, gerekli koşullar yerine getirildiği sürece kral ve halk üzerinde bağlayıcılığa sahiptir ve aynı siyasi yapıda varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Bir yandan sabit bir yönetimin bir yandan ise rastlantısal bir sapmanın görüldüğü metafizik bir safsatanın labirentlerinde sıkışıp ızdırap çekmediğimiz sürece; tahta geçişte geçerli olan veraset anlayışının taşıdığı kutsallığı, bu anlayışın aciliyet arz eden durumlarda uygulanmasından kaynaklanan iktidar değişikliğiyle uzlaştırmak hiçbir şekilde mümkün değildir. Bu kadar ciddi durumlarda bile (sahip olduğumuz hakları bizzat Devrim'de kullanarak bir fikir sahibi olabiliyorsak), gerçekleşen iktidar değişikliği, sadece kaçınılmaz sapmaya sebebiyet veren kusurlu tarafla sınırlı kalır. Söz konusu iktidar değişikliği, toplumu oluşturan asli unsurlardan yeni bir sivil düzen yaratmak amacıyla, topyekûn sivil ve siyasi kitleyi birbirinden ayrıştırmadan gerçekleşecektir.

Değişim için gerekli araçlardan mahrum bir devlet; kendisini muhafaza edecek araçlardan da mahrum bir devlettir. Bu araçlar olmadan, devlet, anayasanın, dinsel duygularla korumayı arzu ettiği kısmını yitirmeyi göze almış olmaktadır. İngiltere'nin kralsız kaldığı iki kritik dönem olan Restorasyon[28] ve Devrim[29] dönemlerinde, koruma ve ıslahat ilkeleri, ziyadesiyle işlemeye devam etmiştir. Her iki dönemde de ulus, kadim yapısı içindeki birlik

---

27 "Ulusun ortak iradesiyle."

28 İngiliz monarşisinin Restorasyonu, Üç Krallık Savaşı'nın ardından oluşan fetret devrinde II. Charles'in yönetimi altında İngiliz, İskoç, Gal ve İrlanda monarşilerinin restorasyonu ile başlamıştır. Bu dönem, II. Charles'ın kral olduğu dönemle (1660-1685), kardeşi II. James'in kral olduğu kısa bir dönemi (1685-1688) kapsamaktadır. (ç.n.)

29 Şanlı Devrim kastediliyor. (ç.n.)

bağını yitirmiş; ancak bütünüyle toplumsal doku da çözülmemiştir. Aksine, gerek Restorasyon gerekse Devrim döneminde, ulus, eski anayasanın tahribata uğramamış kısımları sayesinde, anayasanın eksik kısımlarını düzeltebilmiştir. Ulus, düzeltilen kısımları kendilerine uygun hâle getirirken; anayasanın eski kısımlarını da tam manasıyla olduğu gibi muhafaza etmiştir. Ulus, dağıtılmış bir insan grubunun organik *molaculae*'si[30] şeklinde değil; eski örgüt yapıları bakımından geçmişin oturmuş yapıya sahip devletleri şeklinde hareket etmiştir. Egemen yasama organı, Britanya'da uygulanmakta olan anayasal politikayı, tahta doğrudan veraset yoluyla çıkma şeklindeki çizgiden sapıldığı Devrim döneminde olduğu kadar dikkatle ele almamıştır. Devlet, daha evvel yer aldığı çizginin bir miktar dışına taşmışsa da; devletin oturtulduğu yeni çizgi, aslında aynı gövdeden kaynaklanmaktaydı. Her ne kadar Protestanlık ile özdeşleşen bir veraset sistemi söz konusu olsa da; hâlâ verasete dayalı bir soy dizisi; aynı kanı taşıyanların oluşturduğu bir soy silsilesi bulunmaktadır. Yasama organı, yönetim anlayışını değiştirirken, temel prensibi muhafaza ettiğinden; yönetimin dokunulmazlığını da sağlamıştır.

Bu anlayış çerçevesinde, miras hukukunda, eski dönemlerde ve Devrim döneminin çok öncesinde bazı değişikliklere gidilebiliyordu. Fetih sonrası dönemde, veraset sisteminin hukuki prensipleriyle ilgili olarak ortaya önemli sorular çıkmıştır. Tahtın, yalnızca hayatta olan varis ya da varislere mi yoksa bu varis ya da varislerin ölümü hâlinde çocuklarına geçip geçmeyeceği (birden fazla çocuk olması hâlinde bu çocuklar arasında eşit olarak paylaşılması) hususu belirsiz bir mesele hâlini almıştır.[31]

---

30 Moleculae= moleküller, partiküller.

31 E. J. Payne, Burke'ün burada kastettiği şeyi aşağıdaki şekilde açıklamaktadır: "Mevcut ayırım, birbirinden farklı iki görüş dikkate alınarak oluşmaktadır. Bu ayrımlardan ilki, hükümranlık süren ailenin taht hakkıyla ilgiliyken; diğeri ise, hükümranlık süren kişinin hakkıyla alakalıdır. İlk örnekte, ailenin hükümranlığı sürmekte olan üyesi öldüğünde, aile fertlerinin tamamı (ailedeki her bir şahıs) aile haklarına yeniden dahil olmakta

Keza, tahtın, varis ya da varislerin ölümü hâlinde çocuklarına geçmesi (birden fazla çocuk olması hâlinde bu çocuklar arasında eşit olarak paylaşılması) şeklinde bir durumun ortaya çıkması hâlinde, hayatta olan varisin tahtı, ölen varisin çocuk ya da çocuklarıyla paylaşması ya da Protestan bir varis tercih edildiğinde Katolik varisin tahttan feragat etmesi gibi konular da muğlak meseleler olagelmiştir. Tahtın veraset şeklinde bırakılması prensibi ise, âdeta ruhun ölümden sonra başka bir bedende can bulması gibi bir tür ölümsüzlük şeklinde ayakta kalmıştır.—*multosque per annos stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.*[32] Anayasamızın ruhu da budur; yalnızca takip ettiği sabit istikamette değil, bu istikamette görülen değişikliklerde de aynı ruh vardır. Kim, nasıl iktidara gelmiş olursa olsun; tahtı ister kanuni yollarla isterse zorla ele geçirmiş olsun; tahtın veraset yoluyla devri anlayışı devam ettirilmiş ya da benimsenmiştir.

Devrim Cemiyeti üyesi beyefendiler, 1688 Devrimini anayasadan sapılmasından ibaret görmekte; bir ilke uğruna ilkeden sapma şeklinde değerlendirmektedir. Benimsedikleri anlayışın, bu ülkenin pozitif kurumlarının çok azında pozitif otorite bıraktığını görmeleri gereken bu beyefendiler, savundukları doktrinin neden olduğu gözle görünür sonuçları pek dikkate almamaktadırlar. Sadece seçimle elde edilen bir tahtın meşru olabileceğini öne süren, hiçbir şekilde maruz görülemeyecek böylesi bir kaidenin kabul görüp yerleşmesi hâlinde, yaşadığımız bu hayalî seçim döneminden önce hüküm süren hükümdarların takip ettiği usul ve uygulamalar, hiçbir surette geçerli sayılmayacaktır.

---

ve taht da "en yaşlı ve en büyük servete sahip kişiye" bırakılmaktadır. İkinci durumda ise, taht, hükümranlığı süren kişinin yasal varisine ya da temsilcisine bırakılmaktadır (eşit olarak paylaştırma). Burke: Seçilmiş Eserler, E. J. Payne, ed. (Oxford: Clarendon, 1886), 2: 308 içinde.

"Yıllar yılı sapasağlam durur bir hanenin serveti; büyükbabalarının büyükbabaları sıralanır kayıt defterlerinde" Virjil, Georgics, IV, 208–9. Bu metinde ve bu ifadelerin yer aldığı diğer metinlerde, eski eserlerin çevirileri, Loeb Klasik Kütüphane baskılardan alınmıştır.

Yoksa bu teorisyenler, eski hükümdarlarımızı huzur içinde yattıkları kabirlerinden çıkarıp yerlerde sürükleyen seleflerini taklit mi etmek istemektedirler? Devrimden önce hüküm süren tüm krallara leke sürerek, yaşadıkları dönemi hükümsüz kılmayı ve böylelikle İngiltere tahtını ardı arkası kesilmeyen bir gaspçı lekesiyle kirletmeyi mi istemektedirler? Niyetleri, bugüne kadarki tüm krallarımızın taşıdığı unvanları ve gaspçı muamelesi yaptıkları kişilerin döneminde yasalaşan yazılı hukukun o asil gövdesini hükümsüz kılmak, ortadan kaldırmak ya da doğruluğunu sorgulamak mıdır? En az Devrim döneminde ya da Devrim'den itibaren yasalaşan kanunlar kadar büyük değere sahip olan, özgürlüklerimize paha biçilmez derecede değer atfedilen kanunları ortadan kaldırmak mıdır? Şayet, hükümdarlıklarını halkın tercihine borçlu olmayan kralların kanun yapma yetkisi yoktuysa, o zaman *statute de tallagio non concedendo*'ya[33] ne demeli?— haklar dilekçesine ne demeli?— *habeas corpus*'a yani haksız yere tutuklanmayı yasaklayan kanuna ne demeli? Kişi haklarının bu yeni devacıları, o dönemki yetersiz veraset sisteminin kuralları gereği, birinci derece kan bağı sebebiyle tahta geçen İkinci James'in[34], haklı olarak tahttan feragat şeklinde yorumlanabi-

[33] Statute de tallagio non concedendo (1297) ile vergilerin yalnızca parlamentonun rızasıyla artırılmasına hükmedilmiştir.

[34] II. James (1633-1701) İngiltere, İskoçya ve İrlanda kralıdır. Birleşik krallığın son Katolik hükümdarıdır. İktidarı döneminde, dinsel inancı ve uygulamaları nedeniyle halkın büyük bir kısmı tarafından tepki görmüştür. 11 Aralık 1688'de İngiltere Parlementosu, II. James'i halkın tepkisini ve düşüncelerini dikkate alması için uyardı. Fakat kral tavrını değiştirmeyince 11 Nisan 1689'da parlamento tarafından görevinden azledildi. Yerine kendisi gibi Katolik olan oğlu James Francis Edward yerine, Protestan olan kızı II. Mary ve kocası III. William geçirilmiştir. Mary ve William, 1689'dan itibaren ülkeyi beraber yönetmeye başlamışlardır. İrlanda'da sürgünde bulunan James, tahtı geri almak için girişimde bulunduysa da kendisine bağlı güçlerin William kuvvetleri tarafından 1690'da Boyne Savaşında yenilmesi üzerine Fransa'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Geri kalan ömrünü dostu ve aynı zamanda kuzeni olan XIV. Louis'nin koruması altında sürdürmüştür. II. James tahtta kaldığı süre boyunca mutlak iktidar sahibi olmaya ve kendi Katolik inancına serbestlik tanınmasına

lecek faaliyetleri gerçekleştirmeden evvel, neresinden bakılırsa bakılsın adil bir İngiliz Kralı olmadığını iddia etme cüretini mi göstermekteler? Kral İkinci James böyle bir şey yapmamış olsaydı; bu beyefendilerin zikrettiği dönemde parlamentoda çok büyük bir sıkıntı ile karşılaşılırdı. Ne var ki, Kral James, taşıdığı unvan iyi olmakla beraber esasen kötü bir kraldı; gelgelelim bir gaspçı da değildi. Tahtı, Protestan olan Elektres[35] Sophia ve soyuna bırakan kanun gereği tahtın varisi olan hükümdarlar, Kral James'in yaptığı gibi, veraset hakkıyla başa geçmişlerdir. James, kanun gereği, her zaman olduğu gibi tahta çıkarken; Brunswick Hanedanı[36] hükümdarları, burada yeterince izah ettiğimi ümit ettiğim, veraset sistemine göre, seçimle değil kanunla; Protestan köken ve veraset anlayışıyla gerçekleşen çok sayıda tahta çıkışta görüldüğü gibi başa geçmişlerdir.

Kral William'ın 12 ve 13'üncü kanunları, bu hanedanın veraset sistemiyle tahta geçmesini düzenlemektedir.[37] Bu kanunun

---

çalışmıştır. Bu çabaları İngiltere Parlementosu ve halkın önemli bir kısmı tarafından tepki görmüştür. Parlamento, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, yükselen mutlakiyetçi akımın İngiliz Kilisesi yasal üstünlüğünün yitirilmesine ve geleneksel İngiliz özgürlükçülüğüne tehdit oluşturabileğini görmüştür. Bu gerilim, İngiliz Parlamentosu ve taht arasında üç yıl sürecek bir mücadelenin yaşanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak kral azledilip, İngiliz Haklar Beyannamesi kabul edilmiş ve tahta Hannover Hanedanı geçmiştir. (ç.n)

35 Eski Kutsal Roma İmparatorluğu'nda Kralı seçme yetkisine sahip kurulun üyesi olan ve Elektor adıyla anılan Prenslerin eşlerine verilen ad. (ç.n.)

36 Brunswick adı, soylu Brunos ailesinden gelir ve hanedanın geçmişi, onuncu yüzyıla kadar gider. Hanedana mensup Dannenberg soyu, daha sonra Brunswick-Bevern adını alır. 1701 yılında İngiliz Parlamentosu, Tac-ı Tevarüs Kanununu kabul ederek, Elektres Sophia'yı tahtın Protestan varisi olarak tayin etmiştir. Ancak Sophia'nın ve ardından; Kraliçe Anne'in de ölümü üzerine, Birinci George, Büyük Britanya'nın ilk Hannoverli kralı olmuştur. (ç.n.)

37 Parlamento, 1700 yılına ait Tac-ı Tevarüs Kanunu ile İngiliz Tahtına geçişin, Alman Hanover soyu üzerinden gerçekleştirilmesine karar vermiştir. Bunun sebebi, III. William'ın varisinin olmaması ve ileride kraliçe olacak Anne'in de yaşayan varisinin bulunmamasıdır.

koşulları, tıpkı İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde[38] kullanılan ifadelerin bizi Kral William ve Kraliçe Mary'e bağlaması gibi, "bizi ve varislerimizi ve bizden sonra gelen nesillerimizi, Protestan olanlara, onların varislerine ve bundan sonraki nesillerine" sonsuza dek bağlamaktadır. Kanunda tahta veraset sistemiyle geçilmesinin yanı sıra, babadan oğula geçen bir sadakat anlayışı da güvence altına alınmaktadır. Halkın tercihini sonsuza dek engelleyen verasete dayalı tahta geçiş sistemini güvence altına almaya yönelik bir düzenin oluşturulduğu anayasal politika haricinde, yasama organı, ülkemizin halka sunduğu adil ve bol miktardaki seçeneği hangi gerekçelerle titizlikle reddetmiş ve doğuracağı müstakbel liderlerin milyonlarca insanı yıllar boyu yönetme hakkını elinde tutacağı yabancı bir hükümdarı yabancı diyarlarda arama gayreti içine yine hangi gerekçelerle girmiş olabilir?

Prenses Sophia'nın adı, Kral William'ın 12 ve 13'üncü yasası olan Tac-ı Tevarüs Kanunu'nda[39], esas itibariyle kullanamayacağı ve hiçbir vakit de kullanmadığı geçici kadın idareci (administratrix) yetkisiyle değil, krallarımızdan gelen veraset kök ve soyu vesilesiyle geçmiştir. Sophia'nın varis olarak kabul görmesi, Kanun'da da ifade edildiği üzere sadece tek bir gerekçeye bağlanmaktadır. O da, "Elektres ve Hanover Dükü'nün dul eşleri Ekselansları Prenses Sophia, minnetle yâd ettiğimiz merhum efendimiz Kral Birinci James'in kızları merhum Bohemya Kraliçesi Ekselansları Prenses Elizabeth'in kızı olup; kendisinin Protestan soyundan tahta geçme hakkına sahip olduğu beyan olunur..." "ve taht, O'nun Protestan olan varisleriyle devam

[38] 1689 tarihli İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesi. İngiltere Parlamentosu tarafından, Kansız Devrim'in ardından çıkarılan bir yasadır, İngiliz Anayasasının temel öğelerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1689 Hak Talebi Yasası - İskoç Parlamentosunun çıkardığı ve İngiltere'de çıkarılan Yurttaş Hakları Yasası'nın ilkelerini aynen İskoç hukukuna aktaran yasadır. (ç.n.)

[39] İngiliz Parlamentosu'nun, Haziran 1701'de kabul ettiği; tahtın Protestanlara geçmesini güvence altına alan yasa. (ç.n.)

etsin." Parlamento böyle bir sınırlama getirerek; Prenses Sophia'dan veraset yoluyla geçecek bir soyun gelecekte devam etmesini sağlamanın yanı sıra, (parlamentonun son derece mühim olduğunu düşündüğü) Prenses Sophia'dan sonraki neslin, Kral Birinci James'e kadar gelen veraset sistemiyle tahta geçen eski nesille ilişkilendirilmesini de gerçekleştirmiş oluyordu. Böylece, monarşinin bütünlüğü, herhangi bir sekteye uğramadan muhafaza ediliyor ve monarşinin, özgürlüklerimizin -özgürlükler tehlikeye girdikleri vakit- imtiyaz ve ayrıcalık fırtınası ve mücadelesi içinde korunduğu, (dinimizi güvence altına alan) eskinin geçerliliği kabul edilmiş olan veraset yoluyla tahta geçme usulüyle korunmuş oluyordu. Başarılı da oldular aslında. Yaşadığımız tecrübeler bize, özgürlüklerimizin, veraset sistemiyle tahta geçilen sistem dışındaki yol ya da yöntemlerde veraset sisteminde olduğu kadar, geçmiştekilerden miras aldığımız kutsal bir hak olarak idame ettirilip korunmadığını göstermiştir. Düzensiz ve ataklar hâlinde gelen hastalıkları atlatmanın yolu yine düzensiz ve atak hâlinde gelecek hareketlerdir. Kaldı ki, veraset sistemi, Britanya anayasasının sağlıklı bir uygulamasıdır. Yani, yasama organı, tahtın, Birinci James'in soyundan gelen kadınların nesillerinin oluşturduğu Hanover soyuyla sınırlanmasıyla, Britanya tahtına iki ya da üç, hatta muhtemelen daha fazla yabancıyı getirme gibi bir münasebetsizlik yapmayı mı düşünmüştür? Tabii ki hayır!—böyle yabancı bir idareden kaynaklanabilecek kötülükleri biliyor olmalılar. Britanya ulusunun, Devrim ilkelerinin kendilerine krallarını istedikleri zaman ve devletimizin kadim temel ilkelerini dikkate almaksızın seçme yetkisi vermediği şeklindeki kesin inancına dair en net kanıt, sahip oldukları azami güçle ulusumuzun zihninde yer eden ve yabancı bir soyun taşıdığı tüm tehlike ve güçlüklerin gözler önünde cereyan etmesine rağmen, ulusumuzun eski soydan gelen Protestan bir veraset planını kabul etmeye devam etmesidir.

Bir kaç sene öncesine kadar, kendisine zamanın gereksiz iddialarıyla destek bulan bir meseleye hak ettiğinden fazla bir önem atfetmekten utanırdım. Ne var ki, bu kışkırtıcı ve anayasaya aykırı doktrin, şimdilerde öğretilmekte, topluma beyan edilmekte ve yaygınlaştırılmaktadır. Emarelerini sıklıkla kürsülerden aldığımız devrimlerden haz etmeyişim; bizi terk edip başka diyarlara giden değişim ruhu; mevcut menfaat anlayışına ya da eğilimlere aykırı olmak üzere, bize ve sizlere rağmen tüm kadim kurumların topyekûn hakir görülmesi; tüm bu mülâhazalar, Sizin, Fransız dostum, bilmeye başlamanızı, bizimse el üstünde tutmaya devam etmemiz icap ettirecek şekilde, dikkatlerimizi kendi öz kanunlarımıza çevirmemizi, kanaatimce gerekli kılmaktadır. Topraklarımıza tamamıyla yabancı olsa dahi, ileri bir özgürlüğün ürünü olan son Paris modasıyla imal edildikten sonra, sonradan ülkemize kaçakçılık yoluyla sokma gayesiyle, bazı insanların, duble sahtecilikle, taklit malları Britanya servetinin hammaddeleri olarak sizlere yasadışı yollardan ihraç etmelerinden dolayı, suyun hangi tarafında olursak olalım sıkıntı yaşamak mecburiyetinde değiliz.

İngiltere halkı, daha önce hiç tecrübe etmediği âdetleri taklit etmeyeceği gibi; uygulandığı yerlerde zarardan başka bir şey getirmeyen âdetlere de geri dönmeyecektir. Halkımız, tahta veraset sistemiyle geçilmesi şeklindeki uygulamayı, yanlış değil doğru yaptığı işler arasında; sıkıntı değil fayda sağlayan bir iş olarak; köleliğin alameti değil, özgürlüklerinin güvencesi olarak görmektedir. İngiltere Halkı, uluslarını oluşturan çatının, paha biçilmez bir değere sahip olduğunu düşünmekte ve tahta geçmenin kesintiye uğramadan devam etmesini, anayasamızın diğer tüm unsurlarının istikrar ve bekasına olan bağlılık şeklinde algılamaktadır.

Tahtın yegâne yasal hak sahibi olan ve seçim yapılması için gerekli tahrikleri yapan kimselerin, mide bulandırıcı şekilde, anayasamızın adil prensiplerinden destek alarak müracaat etti-

ği bazı kıymetsiz oyunlara dikkatinizi çekmek isterim, müsaadenizle, daha fazla kelam etmeden evvel. Bu sofistler, tahtın verasetle aktarılmasını savunmaya kalktığınız vakit, kendinizi uğruna adadığınızı varsaydıkları o hayalî ve sahte karakterlerin yerini almaktadır.

Artık hiçbir varlığın inanmadığını düşündüğüm, bir dönemler "tahtın ilahî bir soydan gelenlerin geri alınamaz hakkı" olduğunu iddia eden köleliğin bazı ateşli fanatikleriyle güya ihtilaf içindeymişçesine münakaşa etmek, bu sofistler arasında yaygındır.—Tek kişinin keyfî iktidarının bu eski fanatikleri, günümüzün halkın keyfî iktidarını savunan fanatiklerinin halkın oy kullandığı bir seçimin meşru tek otorite olduğunu iddia etmelerinde görüldüğü gibi, verasetle yönetilen bir kraliyet sisteminin yeryüzündeki tek meşru hükümet şekli olduğunu belirterek, bu konuda hiçbir tartışma kabul etmemekteydiler. Eskinin imtiyaz taraftarları, gerçekten de, monarşinin diğer tüm yönetim şekillerinden daha çok ilahî müeyyide getirdiği ve bir ülkeyi veraset sistemiyle yönetme hakkının, verasetle tahta geçiş olanağı olan herkesin kati ve devredilmez hakkı olduğu ve hiçbir surette sivil ya da siyasi bir hakkın söz konusu olamayacağı gibi ahmakça hatta belki de kâfirce bir düşünce içine girmişlerdi. Yine de, kralın verasetten dolayı tahtın hak sahibi olduğu şeklindeki manasız düşünce, rasyonel olan ve sağlam hukuki ve siyasi ilkelere dayanan bir anlayış aleyhinde haksız bir hüküm de getirmemekteydi. Hukukçu ve ilahiyatçıların ortaya attığı tüm manasız teoriler, hukukçu ve ilahiyatçıların aşina olduğu hususları hükümsüz kılsaydı şayet; yeryüzünde hiçbir yasa ve din kalmazdı. Ne var ki, meseleye madalyonun bir yüzünden bakıldığında, manasız bir teori, gerçek dışı bir iddiada bulunmaya; madalyonun diğer yüzünden bakıldığındaysa, fesat düşünceleri dile getirmeye haklı bir gerekçe teşkil etmez.

Devrim Cemiyeti'nin dile getirdiği ikinci iddia, "yöneticilerini kötü yönetimlerinden dolayı görevden uzaklaştırma hakkıy-

dı". Atalarımızın "kötü yönetimden dolayı görevden uzaklaştırma" şeklinde bir teamül oluştururken göz önünde bulundurduğu endişeler, belki de, Kral James'in tahtını terk etmesinin ima edildiği kanunun duyurulmasının, nispeten çok ihtiyatlı ve detaylı olmasından kaynaklanmaktaydı.[40] Getirilen tüm bu ihtiyati önlemler ve mevcut koşulların topyekûn ele alınması, zulme öfkelenen ve sonrasında galebe çalan kişilerin kendilerini şiddete ve aşırılığa bıraktığı durumlarda ulusal konseylerde hâkim olan tedbir ruhunu göstermek içindir. Bu durum, Devrimi, ileride yapılacak devrimlerin yeşerdiği bir yuvadan ziyade, bir mutabakat kaynağına dönüştürmek amacıyla, o büyük olay cereyan ettiğinde işlerin gidişatını etkileyen büyük adamların duyduğu kaygıyı gözler önüne sermektedir.

"Kötü idare" kanaati gibi son derece müphem ve belirsiz şeylerle sarsılması hâlinde, hiçbir hükümet bir an bile ayakta kalamaz. Devrimin önderliğini yapanlar, Kral James'in tahtı fiilen terk etmesini, bu denli ehemmiyetsiz ve belirsiz prensiplere dayandırmamışlardır. Devrimin önderleri, Kral James'i, Protestan kilisesini ve devletini ve kilise ve devletin temel ve sorgulanamaz kanun ve özgürlüklerini yıkmak amacıyla, kasten çok sayıda yasadışı faaliyete kalkıştığını teyit eden bir tertip içinde olmakla suçlamışlar; kral ile halk arasındaki asli sözleşmeyi bozmakla itham etmişlerdir. Dolayısıyla, yaptıkları suçlamalar, salt bir kötü idare iddiasının ötesine geçmektedir. Şiddetli ve hükmü olmayan bir zaruret, onları attıkları adımı atmaya ve bu adımı da en sert kanunlar çerçevesinde sonsuz bir gönülsüzlükle atmaya mecbur kılmıştır. Anayasanın gelecekte korunması gerektiğine dair inançları, ileride olması muhtemel devrimler için geçerli değildi. Yaptıkları düzenlemelerin ardında yatan yüce politika,

[40] "Kral ile halk arasındaki asli sözleşmeyi bozarak ve Cizvitlerin ve diğer hainlerin tavsiyesine uyarak krallığın düzenini altüst etmeye gayret edip, temel kuralları ihlal ederek kendisini krallıktan uzaklaştıran Kral İkinci James, tahtan çekilmiş ve tahtı boş bırakmıştır."

ileride herhangi bir hükümdarın krallığı oluşturan devletleri yeniden şiddeti çare olarak gören uygulamalara meyletmeye zorlamasını imkânsız hâle getirmekti. Tahtı, kanun nezdinde, her zaman olduğu gibi, sorumluluk duygusu olmayan bir makam hâlinde bıraktılar. Tahtın yükünü biraz daha hafifletmek amacıyla, devleti yöneten bakanların sorumluluklarını ağırlaştırdılar. Kral Birinci William'ın çıkardığı "tebaanın hak ve özgürlüklerinin beyanı ve taht verasetinin düzenlenmesi" adıyla bilinen kanun çerçevesinde; bakanların da bu beyanat dahilinde tahta hizmet edebileceğine hükmetmişlerdir. Parlamentonun gerçekleştirdiği çok sayıdaki oturumun ardından, topyekûn tüm hükümetin, halkın temsilcilerinin ve kraliyetin nüfuzlu kimselerinin sürekli ve aktif kontrolü altında olmasını güvence altına almışlardır. Kral William'ın, tahtın yetkilerinin daha fazla kısıtlandığı ve tebaanın hak ve özgürlüklerinin daha fazla güvence altına alındığı 12 ve 13'üncü büyük anayasal kanunlarında, "Avam Kamarası'nın parlamentoda bir yönetici aleyhinde yapılan ithamla açtığı davalarda, İngiltere kraliyet resmî mührü altında af talep edilemeyeceğini" hükme bağlamışlardır. Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde hükümet için getirilen kural, parlamentonun sürekli gözetime tabi tutulması ve görevi kötüye kullanma iddiasında bulunulabilmesiydi. Bu çerçevede, uygulamada son derece zor olan, nitelik itibariyle belirsiz, sonuçları itibariyle zararlı olan "idarecilerin görevlerinden azledilmesi" gibi bir hakkın kullanılımdan ziyade; kendi anayasal özgürlükleri için olduğu kadar, yönetimin vekilleri için de daha iyi bir güvence sağlamayı düşünmüşlerdir.

Dr. Price, vaazında, krallara yapılan çirkin ve yaltaklanma mahiyetindeki hitabetleri haklı olarak kınamaktadır. Bu dalkavukça üslup yerine, Dr. Price, özellikle merasimlerde, Majestelerine, "kendisini, halkın hükümdarı olmaktan ziyade hizmetkârı olarak mütalaa ettiğini" söylemesini önermiştir.[41] İltifat

[41] Price, a.g.e, s. 22–24.

kabîlinden değerlendirildiğinde, önerilen bu yeni hitap şekli, pek hafifletici sayılmayabilir. Gerek ismen gerekse uygulamada hizmetkâr olanlar, mevcut durumlarının, vazifelerinin ve yükümlülüklerinin dile getirilmesinden pek hoşlanmazlar. Eski bir oyunda köle, efendisine şunları söylemiştir: "*Hoec commemoratio est quasi exprobatio.*"[42] Bu durum, bir iltifat kadar hoş; ama bir emir kadar tekin değil. En nihayetinde, kral kendisini bu yeni hitap tarzını yansıtmak, bu yeni tarzı, getirdiği koşullarla beraber benimsemek ve hatta krala yakışır bir üslupla Halkın Hizmetkârı unvanını almak mecburiyetinde görseydi şayet; kendisi ya da biz, içine düşülen bu durumu ne şekilde düzeltirdik tahayyül bile edemiyorum. Bendeniz Hürmetkâr Kulunuz ibaresiyle imzalanan çok sayıda mektup görmüşümdür. Yeryüzünde kullanılan en mağrur adlandırma dahi, hükümdarlar için Özgürlük Havarilerinin takdim ettiği unvandan daha alçakgönüllüydü. Krallar ve uluslar, kendilerine "Hizmetkârların Hizmetkârı" diyen kişilerin ayakları altına alınmıştı; ve hükümdarları tahttan indiren fermanlarda "Balıkçı" mührü yer almaktaydı.

"Kralları kötü idare gerekçesiyle tahttan uzaklaştırma" fikrini destekler mahiyette ve bu tertibin açıkça bir parçası olmaması hâlinde, çok sayıda insanın özgürlük ruhunun buharlaşmasından muzdarip olduğu, yavan bir duman içerisinde görüldüğü gibi, tüm bunlar, bir nevi küstah ve beyhude bir söylem şeklinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, bir miktar gözlemde bulunmakta yarar vardır.

Hiç kuşku yok ki, krallar, bir anlamda, halkın hizmetkârıdırlar; zira sahip oldukları gücün kamu yararı dışında başka bir rasyonel amacı bulunmamaktadır. Ancak, kralların, alelade deyimiyle (en azından anayasamız gereği), asli görevleri başka birinin verdiği emirlere riayet etmek olan ve keyfekeder azledi-

[42] "Mevcut durumu anlatışınız, nankörlükten dolayı serzenişte bulunmaya benziyor."Terence, Andros Hanımefendisi I, 1, 45.

lebilen hizmetkârlar olduğu da, gerçeği yansıtmamaktadır. Nitekim, Büyük Britanya kralı, hiç kimseye riayet etmez; oysa ki, herkes, ister bireysel isterse kolektif şekilde olsun, Krala hukuki bir minettarlık duymaktadır.

Hiçbir yaltaklanmanın ya da hakaretin yer almadığı kanunda, bu yüksek makam sahibinden, hizmetkârımız şeklinde değil; bu naçizane kulun hitap ettiği şekilde, "Hükümdarımız Kral Efendimiz" şeklinde bahsedilmektedir. Bizler kendi namımıza sadece hukukun ilkel dilini konuşmayı öğrenmiş bulunuyoruz; onların Babil kürsülerine ait o bulanık lisanlarını değil.

Kral bize riayet edemeyeceğinden, biz ise kral nezdinde hukuka riayet etmek durumunda olduğumuzdan, anayasamız, kralı, hizmetkâr sıfatıyla, herhangi bir mevkide görev görmesi yönünde hiçbir hüküm getirmemektedir. Anayasamızda, Aragon Justicia'sı[43] gibi bir yüksek yargıçtan bahis olmadığı gibi; hukuken tayin edilmiş bir mahkemeden ya da kralı tüm hizmetkârlara ait olan bir sorumluluğa boyun eğdiren, hukuken tesis edilmiş bir işlemden de bahis yoktur. Bu bakımdan, her ne kadar Devrim Cemiyeti, anayasamızın en bilge ve güzel kısımlarına doğrudan aykırı olacak şekilde, "kralın, halkın yarattığı ve halka karşı sorumlu olan halkın baş hizmetkârından başka bir şey olmadığını" iddia etme yolunu seçmiş olmasına rağmen, kral, kamusal görevleri itibariyle, yaptıkları işlerden dolayı hiçbir zaman hesap vermeye davet edilmeyen Avam Kamarası'ndan ve Lordlar Kamarası'ndan ayrı tutulmamaktadır.

Özgürlüklerini ancak kendilerini yöneten hükümeti zayıflatarak ve hükümetin yürüttüğü faaliyetleri tehlikeye atarak garanti altına almış olsalardı ve başlarındaki keyfî yönetime karşı toplumsal kargaşadan daha iyi bir çıkış yolu olmadığına inanmış olsalardı, atalarımız Devrim'in aklıselim kişileri olarak nam salarlardı. Bırakalım bu beyefendiler halkın kralı bir hizmetkâr sı-

[43] Aragon Justicia'sı: Baş yargıca eşdeğer bir makam.

fatıyla sorumlu tuttuğunu düşünedursunlar. Kralın aslında böyle olmadığını teyit eden yazılı kanunları bu beyefendilerin önüne koyacak vaktim olacak.

Bu beyefendilerin rahatlıkla bahsedegeldiği, kralların tahttan indirilmesi töreni, pek nadiren güç kullanmadan gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla tahttan indirme, anayasal bir mesele olmaktan ziyade bir savaş meselesi hâlini alır. Kanunlara, silahların ortasında, dillerine hâkim olmaları emri verilirken; artık huzuru tesis edemeyen mahkemeler, yerle yeksan edilmektedir. 1688 Devrimi, bir savaş, özellikle de iç savaş ne kadar adil olabilirse o kadar adil bir savaşla kazanılmıştır. *"Justa bella quibus necessaria."*[44] Tahttan indirme meselesi, ya da bu beyefendilerin sevdiği ifadeyle söyleyelim, "kralın görevden uzaklaştırılması", her zaman olduğu gibi, devletin olağandışı bir meselesi olmaya ve tamamıyla hukuk dışı bir konu olmaya; pozitif haklardan ziyade (devletin diğer meselelerinde de görüldüğü gibi) mevcut kaidelerle, kullanılan yöntemlerle ve bu kaide ve yöntemlerin muhtemel sonuçlarıyla ilgili bir mesele olmaya devam etmektedir. Mesele, yaygın istismardan kaynaklanmadığı gibi; meselenin, ortak aklın tahrikiyle gerçekleştiğini de söyleyemeyiz. İtaatin sona erip direncin başladığı farazi sınır çizgisi, belirsiz, müphem ve kolay kolay tanımlayamadığımız bir çizgidir. Bu sınır çizgisini belirleyen, tek bir fiil ya da tek bir olay yoktur. Böyle bir sınır çizgisi düşünülmeden önce, esas itibariyle hükümetlerin istismar ve altüst edilmesi gerekir; geleceğe yönelik ümitlerin en az geçmişin tecrübeleri kadar kötü olması gerekir. İşler bu denli acınacak bir durumda olduğunda, tabiatı gereği hastalığın devası, sıkıntılı hâllerde rahatsızlıkları hassas, ne olduğu belli olmayan ve acı iksirler vererek tedavi etme vasfına sahip kişilere verilir. Zaman, olaylar ve yaşanan tahrikler, insana gerekli dersi

[44] "Adil savaş, gerekli bir savaştır" Livy, Roma Tarihi IX, 1.

verir. Akıl sahipleri, mevcut durumun ağırlığından ve ciddiyetinden gerekli dersi çıkarırlar; fevri insanlar hassasiyetle zulümden; yüce gönüllü insanlar liyakatsiz kişilerin elindeki yoz iktidarın kibri ve gazabından; cesur ve mert insanlar, asil bir dava uğruna kalkışılan şerefli bir riskin yarattığı tutkudan ders çıkarır. Ne var ki, haklı olsun ya da olmasın, devrim, fikir sahiplerinin ve iyi insanların başvuracağı en son çaredir.

Old Jewry kürsüsünde ortaya koyulan üçüncü temel hak; yani "kendimiz için bir hükümet oluşturma hakkı"nda, gerek emsal olacak şekilde gerekse prensipte, Devrim sırasında yapılan her şeye, Kürsü'nün ilk iki talebinde görüldüğü kadar az müsamaha gösterme anlayışı yer almaktadır. Devrim, kadim, münakaşa edilmez kanun ve özgürlüklerimizi; ve hukuk ve özgürlüğümüzün tek güvencesi olan kadim anayasal devletimizi korumak amacıyla yapılmıştır. Anayasamızın ruhunu ve anayasamızı şimdiye kadar güvence altına alan ve o büyük dönemde hâkim olan politikanın ne olduğunu öğrenmeye hevesliyseniz, Old Jewry kürsüsünün vaazlarına ve Devrim Cemiyeti'nin akşam yemeği sonrası kaldırdığı kadehlere değil; geçmişimize, sicilimize ve parlamentomuzun zabıt ve faaliyetlerine bakın ve dua edin. Geçmişimize baktığınızda, farklı fikirlerle ve başka bir dille karşılaşırsınız. Hiçbir otoritenin desteklemediği bu türden bir iddia, mizacımıza ve isteklerimize uygun değildir. Yeni bir hükümet imal etme düşüncesi, bizleri nefret ve korkuyla doldurmaya yetiyor. Devrim döneminde arzu ettiğimiz gibi, şimdi de, sahip olduğumuz her şeyin, atalarımızdan aldığımız bir miras olmasını arzu ediyoruz. Bu miras ve soy sayesindedir ki, orijinal bitkimize yabancı bir filiz aşılamamaya dikkat ediyoruz. Bugüne kadar gerçekleştirdiğimiz ıslahatlar, eski olana saygı prensibi çerçevesinde yürütülmüştür. Umuyorum ki; hayır hayır eminim ki, bundan sonra yapılacak olanlar da, benzer teamül, yetki ve emsaller bazında dikkatli bir şekilde gerçekleştirilecektir.

Karşılaştığımız en eski ıslahat, Magna Carta'dır. Hukuk sistemimizin piri Sir Edward Coke[45] ve Blackstone'a[46] kadar O'nun ardından gelen tüm büyük adamlar, özgürlüklerimizin kökenlerini kanıtlayacak kadar çalışkan adamlardı.[47] Kral John'un Magna Carta'sı olan o kadim sözleşmenin, I. Henry dönemine ait başka bir sarih sözleşmeyle bağlantılı olduğunu; ve gerek Magna Carta'nın gerekse I. Henry döneminde kabul edilen şartın, krallığın ayakta duran kadim kanunlarının geçerliliğinin teyidinden başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Esas itibariyle, bu yazarlar, her zaman olmamakla beraber, önemli ölçüde haklıydılar; ne var ki, hukukçular kimi durumlarda hata yaptıklarında, bu hakikat, benim savunduğum görüşü daha da güçlendirmektedir. Bu hakikat, tüm hukukçu ve kanun yapıcıların ve etkilemeyi amaçladıkları herkesin zihinlerinin her daim doldurulduğu, eskiye sahip çıkıldığı ve insanların miras alınan en kutsal hak ve imtiyazlarını değerlendirme hususunda krallığımızın uyguladığı sabit politikayı ortaya koymaktadır.

---

[45] Sir Edward Coke, (1552 - 1634, Buckinghamshire, İngiltere), İngiliz hukukçu ve siyaset adamıdır. Stuartların kraliyet ayrıcalıklarına karşı gelip, hukukunun üstünlüğünü ileri düzeyde savunarak İngiliz hukuku ve İngiliz Anayasasının gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Konuşmalarında savunduğu görüşler, 1628'de yayımlanan Haklar Dilekçesi'nin temelini oluşturmuştur. Magna Carta gibi eski örneklerden yola çıkarak kralın ayrıcalıklarını sınırlandıran bir özgürlük bildirgesini kaleme almış ve aynı yıl emekliye ayrılmıştır. Davranışlarındaki bazı aşırılıklara karşın, Coke'un hukuk bilgisi eşsizdi. Ortaçağın teamüllerini ustalıkla yorumlayarak 17. yüzyıl gelenek hukukunun dayanağı hâline getirmiştir. *Reports* adlı yapıtında mahkeme kararları ve çeşitli yorumlar yaparak, İngiliz hukukunun ilkelerini sistemleştirdi. Öteki yapıtların en ünlüsü dört ciltlik *İngiltere Yasalarının Temelleri* idi. (ç.n.)

[46] Sir William Blackstone (1723-1780), onsekizinci yüzyıl İngiliz hukukçusu, yargıcı ve Muhafazakâr politikacısıdır. İngiltere Yasaları Üzerine Yorumlar adlı eseriyle tanınır. (ç.n.)
Bkz. Blackstone'nun Magna Charta adlı eseri, 1759'da Oxford'da yayımlanmıştır.

I. Charles'ın 3'üncü ve o ünlü kanunu olan Haklar Dilekçesi'nde[48], parlamento, oy verme hakkının "insan hakları" gibi soyut prensiplerle değil, İngilizlerin hakları ve atalarından aldıkları bir miras olduğunu iddia ederek; krala, "Tebaan, bu özgürlüğü miras almıştır" demiştir. Haklar Dilekçesi'ni hazırlayan Selden[49] ve diğer bilge adamlar, en az Dr. Price ya da Abbé Sieyes[50] kadar kürsülerimizde ya da mahkemelerinizdeki hatiplerin "insan hakları" konusundaki genel teorilerine aşinadırlar. Ancak, bu bilge adamların, söz konusu hatiplerin teorik ilimlerini hükümsüz kılan pratik irfanlarına yaraşır sebeplerden dolayı, bu pozitif, mazbut ve mirasla alınan namı, insanoğluna ve yurttaşlara hoş gelen her şeye; o sağlam miraslarını, her tür vahşi ve kavgacı ruh ile paramparça edecek muğlak ve hayalî haklara tercih etmişlerdir.

Özgürlüklerimizin korunması için o zamandan bu zamana çıkarılan tüm kanunlarda da aynı politika anlayışı hâkimdir. Yurttaş Hakları Beyannamesi adıyla anılan William ve Mary'nın o ünlü 1'inci kanununda, iki Kamara, "kendileri için bir hükümeti şekillendirme hakkından" hiç kelam etmemektedir. Bu iki Kamara, uzun zamandır sahip olunan ve son zamanlarda tehlike altına giren din, kanun ve özgürlükleri güvence altına almaya özen göstermekteydi. "Dinin, kanun ve özgürlüklerin bir daha yıkılmamasını sağlayacak böyle bir düzeni tesis etmek için, ellerindeki en iyi yolları kullanan Avam ve Lordlar Kamaraları, "ilk etapta" atalarının benzer durumlarda kadim hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla yaptığı gibi işe bu en iyi yolların bazılarından söz ederek başlarlar - ve sonrasında ise, "savunulan ve be-

---

[48] Tahtın elinde bulundurduğu imtiyazlara karşı tebaanın hak ve özgürlüklerini düzenleyen önemli bir belgedir. Sıradan halkın lehine olan bu girişimin en büyük savunuculuğunu Sir Edward Coke yapmıştır. (ç.n.)

John Selden (1584-1654), İngiliz hukukçusu ve kadim İngiliz kanun ve anayasa alimidir. (ç.n.)

Emmanuel Joseph Sieyès (1748-1836), ya da yaygın adıyla Abbé Sieyès, Fransız Katolik başrahibi, din adamı ve siyasi makale yazarıdır. Fransız Devrimi'nin en önde gelen siyasi teorisyenlerindendir. (ç.n.)

yan edilen tüm hak ve özgürlüklerin, bu krallığı oluşturan halkın esas itibariyle eski ve tartışılmaz hak ve özgürlükleri olduğuna hüküm ve beyan etmeleri için kral ve kraliçeye dua ederler"[51].

Magna Carta'dan Yurttaş Hakları Beyannamesi'ne kadar, her ne olursa olsun daha genel ya da öncelikli bir hakka atıfta bulunmadan, özgürlüklerimizi, atalarımızdan bize bir veraset sistemiyle intikal eden, bizim de bizden sonraki nesillere aktaracağımız bir miras gibi; özellikle de bu krallığın insanlarına ait bir gayrimenkul gibi sahiplenmenin ve üzerinde hak iddia etmenin anayasamızın değişmez politikası olduğunu gözlemleyeceksiniz. Anayasamız, bu sayede, kendisini oluşturan farklı parçaların birliğini muhafaza etmektedir. Veraset yoluyla aktarılan bir hükümdarlığımız ve asiller sınıfımız ile Avam Kamaramızın yanı sıra, hak, imtiyaz ve özgürlüklerini uzun bir soydan gelen atalarından miras alan bir halkımız var.

Bu politika, bana, derin bir tefekkürün sonucu ya da daha ziyade, tefekkürsüz bir irfan olan doğaya itaat etmenin sonucu gibi geliyor. Yenilik ruhu genel olarak bencil bir ruh hâlinin ve dar görüşlerin sonucudur. İnsanlar, hiçbir zaman geriye atalarına dönüp bakmayan bir gelecek nesli arzu etmezler. Ayrıca, İngiltere halkı, veraset anlayışının, ilerleme ilkesini dışlamadan, kesin bir muhafaza etme ve kendinden sonrakilere aktarma ilkesi tesis ettiğini bilmektedir. Bu ilke, bir şeyi edinmeyi serbest bırakmakta ancak edinilen şeyi de güvence altına almaktadır. Bu şiarla hareket eden bir devletin elde ettiği yararlar, her ne olursa olsun, bir aile yapısında olduğu gibi hızlı bir şekilde örülmekte; satılmaz bir mülk gibi sonsuza kadar sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Doğayı model alan anayasal bir politika sayesinde, devletimizi ve ayrıcalıklarımızı, tıpkı mülkiyet ve yaşantılarımızı koruyup bizden sonrakilere aktardığımız gibi benimsiyor, koruyor ve aktarıyoruz. Politika kurumları, servetler, Tanrı'nın ihsan ettiği

[51] 1. W ve M (1.William ve Mary).

hediyeler, bize ve bizden sonraki kuşaklara, aynı seyir ve düzen içinde geçer. Siyasal sistemimiz, dünyanın düzeniyle ve muazzam bir akılla, bir bütün olarak insan ırkının o büyük ve gizemli bileşimini bir seferde kalıba dökmenin, hiçbir zaman eski ya da orta yaşlı ya da genç olmadığı değişmeyen bir sabitlikle ebedi çürüme, düşüş, yenilenme ve ilerlemenin değişken silsilesiyle hareket ettiği, geçici unsurlardan oluşan daimî bir bünyeye buyurulan var olma şekliyle açık bir uyum ve ahenk içindedir. Bu nedenle, devlet idaresinde doğal yöntemi koruyarak, geliştirdiğimiz şeyde hiçbir vakit tam olarak yeni bir hâl almıyoruz; muhafaza ettiğimiz şeyde hiçbir zaman tam olarak köhneleşmiyoruz. Atalarımıza bu yol ve ilkelerle bağlandığımızda, bize antikacıların batıl inançları değil, felsefi analoji ruhu rehberlik ediyor. Bu veraset anlayışını seçerek, ülkemizin anayasasını en gözde yerel bağlarımızla bağlayarak; temel kanunlarımızı aile şefkatinin sinesine basarak; devletimizi, aile ocağımızı, kabirlerimizi ve mihraplarımızı, bir arada tutup, ortak ve birbirine yansıyan hayırlarının sıcaklığıyla bağrımıza basarak; devletimizi oluşturan çerçeveye, kan bağı ile kurulan ilişki görüntüsünü vermiş bulunuyoruz.

Yapay kurumlarımızı saran doğaya uygunluk tertibiyle; ve doğanın şaşmaz ve güçlü içgüdülerinden, aklımızın hatalı ve kuvvetsiz kurgularını sağlamlaştırmak amacıyla yardım dileyerek, özgürlüklerimizi verasetin ışığında değerlendirip hiç de küçük olmayan faydalar sağladık. Özgürlük ruhu, her zaman, yüce atalarımızın huzurundaymış gibi davranıp; kötü yönetim ve aşırılığa neden olarak korkunç bir durum kıvamına gelmektedir. Bu liberal nesil bizlere, bir payeye ilk defa sahip olanların itibarını düşüren o sonradan görme küstahlığın önüne geçen alışageldik doğal bir saygınlık hissi vermektedir. Bu sayede, özgürlüğümüz, asil bir özgürlük hâlini almaktadır. Özgürlüğümüz görkemli ve muhteşem bir görüntü vermektedir. Geçmişten bugüne silsile hâlinde gelen bir bağı ve örnek gösterilen ataları vardır. Hane-

dana ait arma ve işaretleri vardır. Portreler galerisi; anıt yazıları; arşivleri, delilleri ve namı vardır. Sivil kurumlarımıza, doğanın bize yaşları ve atalarından dolayı saygı duymayı öğrettiği kişilere duyduğumuz tarzda bir saygı duyarız. Hiçbir dayanağı olmayan tahminlerimizi mizacımıza; icatlarımızı yüreklerimize tercih eden sofistlerinizin hiçbiri, hak ve imtiyazlarımızın saklanıp korunması amacıyla, akılcı ve cesurane bir özgürlüğü korumak için tuttuğumuz yoldan daha iyisini yapamaz.

İsteseniz, bizlerin ortaya koyduğu emsalden yararlanabilir; ve yeniden kazandığınız özgürlüğünüze hak ettiği payeyi verebilirdiniz. Her ne kadar sekteye uğramış olsa da, elde ettiğiniz imtiyazlar, hâlâ hafızalardaki yerini korumaktadır. Anayasanızın, siz olaylara hâkim değilken, harap ve heba edilmiş olduğu doğrudur. Ancak, bu esnada, surlar kısmen; asil ve yüce bir kalenin temelleri ise tamamıyla sizin hâkimiyetinizde bulunuyordu. Bu surların onarımını yaptırabilirdiniz; bu eski temellerin üzerine yeni binalar çıkabilirdiniz. Anayasanız, daha tamamlanmadan askıya alındı; ancak anayasayı oluşturan unsurlar sizlerin elindeydi. Eski devletlerinizde, halkınızı oluşturan muhtelif tasvirlerle ilgili çok sayıda unsur sizlerin elindeydi. Tüm menfaat çatışmaları ve birliktelikleri sizin elinizdeydi. Evrenin ahenginin, birbirine muhalif güçlerin karşılıklı mücadelesinden çıktığı doğadaki ve siyasetteki tüm hareketler ve karşı hareketler sizin elinizdeydi. Eski anayasanızda ve yeni anayasamızda çok büyük bir leke olarak gördüğünüz bu birbirine muhalif ve birbiriyle çelişen menfaatler, ani alınan tüm kararlar üzerinde sağlıklı bir kontrol vazifesi görmektedir. Müzakere etmeyi, bir tercih değil gereklilik hâline getirmekte; doğal olarak beraberinde itidali getiren uzlaşma anlayışını değiştirmekte; kaba, sert, yetersiz ıslahatların yarattığı feci musibetleri önleyip, keyfî yönetimin gösterdiği pervasızca gayretleri sonsuza kadar boşa çıkaran yapıları imal etmektedir. Mevcut unsur ve menfaatlerin çeşitliliği sayesinde, genel özgürlük, muhtelif yapılarda birbirinden ayrı görüşler ka-

dar çok sayıda güvenceye sahip olmakta; her şeyi hakiki bir monarşinin ağırlığıyla bastırırken, birbirinden ayrı unsurların sağa sola dağılması ve kendilerine tahsis edilen yerden başlaması önlenmiş olmaktadır.

Eski devletlerinizde bu avantajların hepsine sahiptiniz; ancak siz, sanki hiç sivil bir toplum şeklini almamış gibi; her şeyi sanki yeni elde etmiş gibi bir davranış yolunu seçtiniz. Size ait olan her şeyi hakir görerek, işe baştan marazlı başladınız. Ticarete, sermaye olmadan başladınız bir nevi. Ülkenizin son nesilleri gözlerinizde pek bir parıltı bırakmamışsa şayet, bu nesli dikkate almamış; mevcut haklarınızı sizden önceki çok eski atalarınızdan almış olabilirsiniz. Bu ataları, dindar bir saygıyla diğerlerine yeğ tutsanız, hayalleriniz, dönemin bayağı uygulamalarının ötesinde kendi içinde bir erdem ve bilgelik seviyesine erişirdi. Böylelikle, taklit etmeye heveslendiğiniz emsaller çıkardınız ortaya. Atalarınıza saygı göstererek, kendi kendinize saygı duymayı da öğrenmiş olurdunuz. Fransız halkını, özgürlüğün kazanıldığı 1789 yılına kadar, geçmişte kalmış bir halk, alt tabakaya mensup zavallı kölelerden oluşan bir ulus şeklinde addetmeyi tercih etmezdiniz. Yaptığınız çok sayıda kötülükten dolayı sizi savunanlara, şerefiniz pahasına, mazeretler bulmak için, kölesi oldukları haneden aniden kurtulup kaçan Maruni köle çetesi gibi görülmekten ve alışık olmadığınız ve kendinize yakıştıramadığınız özgürlük suistimallerinizden dolayı affedilmiş olmaktan memnuniyet duymazdınız. Benim sizi bir zamanlar gördüğüm gibi, sizin de kendinizi, sadakat, şeref ve bağlılık gibi yüce ve romantik duygularla aleyhine olacak şekilde uzun süre sizi yolundan saptıran, sizin için mahzurlu olan olaylara rağmen alçak ve dar görüşlü bir yönetimin kölesi olmayan; adanmış teslimiyetinizle halkın ruhuyla harekete geçen ve kralınızın şahsında ülkesine tutkun olan cömert ve cesur bir ulus olarak görmeniz daha akıllıca olmaz mıydı benim kıymetli dostum? Bu hoş hatanın vehimiyle akıl sahibi atalarınızdan çok daha

öteye gittiğinizi; kadim ve yeni sadakat ve şerefinizin taşıdığı ruhu muhafaza ederken, eskiden kalma haklarınızı kullanmaya yeniden başlamaya kararlı olduğunuzu; yahut da kendinizden utanarak ve atalarınızın neredeyse silinmeye yüz tutan anayasasını tam olarak anlayamayıp; –akıl dolu örneklerin peşinden giderek dünyaya akıl ve irfanın yeni örneklerini verecek şekilde, gözünüzü, Avrupa'nın eski örfî hukukunun kadim ilkelerini ve modellerini geliştirip günümüze adapte ederek canlı tutan bu topraklardaki komşularınıza çevirdiğini anlamış olsaydınız; her ulustan kıymetli düşünce sahiplerinin gözünde özgürlük davasını saygın bir konuma getirebilirdiniz. Özgürlüğün, kanunlarla uzlaştırılabileceğini hatta, terbiye edildiğinde kanuna yardımcı olabileceğini göstererek, despotluğu yeryüzünden silebilirdiniz. Mütevazı ama bereketli bir geliriniz olurdu. Bu gelirin gıdası olan, büyüyen bir ticaretiniz olacaktı. Özgür bir anayasanız olacaktı; kuvvetli bir monarşiniz; disiplinli bir ordunuz; yenilenmiş ve saygıdeğer bir ruhban sınıfınız; faziletinin üzerine yüklenmeyecek aksine ona rehberlik edecek cesur bir soylu sınıfınız olacaktı; bu soylu sınıfınızın eksiklerini giderip peşinden gidecek liberal bir toplum düzeni; her koşul altında fazilet sayesinde bulunan mutluluğun peşinden gitmeyi ve mutluluğa itibar etmeyi öğrenmiş, güven içinde, hayatından memnun, çalışkan ve itaatkâr bir halkınız olacaktı. Dünya tarihinde kayıtlara geçen her şeyin ötesinde saadet ve şandan ibaret düz ve zahmetsiz bir meşgaleniz vardı; ama zorlukların insanoğlu için iyi olduğunu gösterdiniz.

Elde ettiğiniz kazanımları bir hesaplayın: sizi yönetenlere kendilerinden önceki tüm halefleri ve çağdaşlarını ve hatta hakikaten aşağılık bir konuma düşene kadar bizzat kendilerini hakir görmeyi öğreten o abartılı ve cüretkâr fikir yürütmelerle elinize ne geçtiğini bir görün. Fransa, bu iftira dolu yolu tutarak, apaçık badireler uğruna, diğer ulusların birçok lütufa mazhar olmak için ödediği bedelden çok daha büyük bir bedel ödemiştir!

Fransa, yoksulluğa suç yoluyla erişmiştir! Fransa, erdemini menfaatlerine kurban etmemiştir belki ama erdemini ortalığın malı hâline getirecek şekilde menfaatlerini de terk etmiştir. Diğer tüm uluslar, esas itibariyle bir takım ayinler ya da başkaca dinsel usulleri tesis ederek ya da büyük bir kusursuzlukla uygulayarak yeni bir hükümetin dokusunu oluşturmaya ya da eskinin devletini ıslah etmeye başlamışlardır. Diğer tüm insanlar, sivil özgürlüklerin temellerini, daha sert şekillerde ve daha katı ve maskülen bir ahlâki sistemle atmışlardır. Fransa, kraliyet otoritesinin dizginlerini saldığında, hareket tarzı itibariyle aşırı bir sefahatin; düşünce ve uygulamada ise küstah bir dinsizliğin dozunu iki misline çıkarmış; ve bazı bilgileri saklı tutuyormuşçasına ya da gizli tutulan bazı menfaatleri açığa vuruyormuşçasına, servet ve güç hastalığı diyebileceğimiz tüm yersiz yozlaşmaları hayatın bütün aşamalarına yaymıştır. Fransa'da eşitliğin yeni prensiplerinden biri de budur.

Fransa, kendisini yönetenlerin hıyaneti yüzünden, prensler meclisindeki müsamahakâr konseyin gücünü açıkça gözden düşürmüş; ve konseyi en sağlam silahından mahrum bırakmıştır. Zalim bir güvensizliğin karanlık, kuşkulu şiarlarını kutsamış ve krallara, ahlaklı siyasetçilerin (bundan sonra kullanacağımız tabiriyle) sözüm ona makul davranışlar içinde olduğuna dair bir asılsızlığın karşısında tir tir titremeyi öğretmiştir. Hükümdarlar, kendilerine halka sınırsız güven tesis etme tavsiyesinde bulunan kişileri, tahtlarını yıkan, arsız ve imansız adamları iktidara ortak etmek amacıyla sahte bahaneler bularak, sözüm ona iyi mizaçlarıyla yönlendiren ve tahtın yıkımını hedefleyen hainler olarak göreceklerdir. Sadece bu bile (başka bir şey olmasa dahi), hem sizin için hem de insanoğlu için telafisi mümkün olmayan bir felakettir. Paris'teki parlamentonuzun, kralınıza, devletleri bir arada toplayarak, tahta destek olma yönündeki sefih heveslerinden başka korkacak bir şey olmadığını söylediğini hatırlayın. Bu adamların başlarını kuma gömdükleri de bir gerçek. Danış-

manlarının hükümdarlarını ve ülkelerini sürüklediği harabenin içinde üzerlerine düşen görevi görmeye hakları vardır. Ümitvar beyanlarla yöneticiler âdeta ninniyle uyutulmakta; daha evvel denenmemiş politikalarla tehlikeli maceralara kalkışmaları yönünde hesapsızca teşvik edilmekte; hayırseverliği ahmaklıktan ayıran ve olmadıkları taktirde kimsenin devletin soyut planının ya da özgürlüğün hayırlı sonuçlarının sorumluluğunu üstlenemeyeceği hükümleri, düzenlemeleri ve tedbirleri göz ardı etmeye davet edilmektedir. Bu düzenleme ve tedbirlerin yokluğunda, devletin ilacının zehre dönüştüğünü görmüşlerdir. Fransa'da ılımlı ve kanuna uygun hareket eden bir monarka karşı başlatılan isyanın, en kanun tanımaz gaspçılara ya da en kanlı tirana bile olmadığı ölçüde büyük bir öfke, zulüm ve hakaret içerdiğini görmüşlerdir. Gösterdikleri direnç teslimiyetten kaynaklanmaktaydı; isyanları korunma amaçlıydı; yaptıkları hamle, lütuf, kerem ve ayrıcalık sunan bir eli hedef almıştı.

Bu durum, doğal değildi. Diğer her şey ise usulü gereği yapılmıştı. Başarıları aslında cezaları oldu. Kanunlar alaşağı edildi; mahkemeler çöktü; sanayi güçsüz kuvvetsiz kaldı; ticaret sona erdi; maaşlar ödenmedi; en nihayetinde halk fukaralaştı; kilise yağmalandı; devlet feraha eremedi; krallığın anayasası, sivil ve askerî anarşinin eline geçti; insani ve ilahî olan her şey, kamu itibarı denen put uğruna feda edildi; sonuçta da ulusal bir iflasa sürüklenildi. Mülk sahibi olma ilkesi sistemli bir şekilde altüst edildiğinde, yarattıkları ve temsilcileri oldukları bir dünyada yok olan ve kendilerini bu dünya içinde saklayan insanlığın daimî ve geleneksel itibarını temsil eden bildik o iki büyük tür yerine, bir imparatorluğu desteklemek amacıyla nakdî para olarak tutunulan, yeni, tekinsiz, tökezleyen bir iktidarın menkul değerleriyle, fukaralaşmış bir hilebazlığın ve sefil bir çapulculuğun itibarı ayaklar altına alınmış olan menkul kıymetleri tüm kraliyeti kuşattı.

Peki, tüm bu ürkütücü şeylerin yaşanması gerekli miydi? Bu ürkütücü şeyler, kan ve hengâme içinde güçlükle ilerleyerek

durgun ve canlı bir özgürlüğün kıyılarına ulaşmak zorunda olan azimli vatanseverlerin ümitsiz mücadelesinin kaçınılmaz sonuçları mıdır? Tabii ki hayır! Böyle bir şey söz konusu değil. Ne yöne baksak hislerimize darbe indiren Fransa'nın hafızalardaki tazeliğini koruyan enkazı, iç savaşın yarattığı bir tahribat değil; engin bir huzurun yaşandığı bir dönemde ihtiyatsız ve cahilce bir düşüncenin hüzünlü ama bir yandan da öğretici abidesi aslında. Bu enkaz, direnç gösterilemez, bu yüzden de karşı konulamaz, münasebetsiz ve küstah bir otoritenin tezahürüdür. Cürümlerinin kıymetli hazinesini çarçur edenler; aleni kötülükleri müsrif ve hoyratça saçıp savuranlar, (devleti kurtarmak için alınan nihai bir risk olarak) çoğu zaman cılız bir muhalefetle; hatta hemen hemen hiçbir muhalefetle karşılaşmamışlardır. Bu kimselerin öncülleri, kendilerinden daha öteye gitmiş ve her şeyi harap ederek ayaklar altına almışlardı. Mahvettikleri ülkeleri için tek bir damla kan dahi akıtmadılar. Krallarını hapse tıkarken, yurttaşlarını öldürüp akan gözyaşları içinde yıkanırken ve binlerce varlıklı adamı ve aileyi yoksulluk ve kedere gark ederken, büyük sonuçlar bekledikleri projeleri uğruna ayakkabı tokalarından fazla bir şeyi feda etmediler. Gaddarlıkları bile, korkularının değil; yorgun vatanlarında dörtbaşı mamur bir güvenlik sağlama adına, hainliklere, tecavüzlere, cinayetlere, katliamlara ve yangınlara izin vermelerinin bir sonucudur. Ancak, tüm bunların sebebi, ta başından beri belliydi.

Ulusal Meclis'in bileşimini, dikkate almamış olsak yani mevcut hâliyle yeterince itiraz edilebilir bir yapıya sahip olan resmî oluşumunu değil; daha ziyade, kendisini oluşturan, dünyadaki tüm formalitelerden bin kat daha fazla etkiye sahip maddeleri kastediyorum- zorunlu olmayan bu yolun seçilmesi; kötülüğün bu pervasızca tercih edilişi, kelimenin tam anlamıyla izah edilemez olurdu. Bu kurgu hakkında, adı ve işlevi dışında hiçbir şey bilmiyor olsaydık şayet; hiçbir renk, hayal gücünü daha saygıdeğer bir şekilde boyayamazdı. Bu bakımdan, sorgulayan bir

bireyin aklı, bir nokta etrafında bir araya gelmiş halkın tümünün erdem ve aklı kadar korkunç bir hayale boyun eğdirildiğinde, nereden baksan kötü olan şeyleri kınamak için bile duraksayacak ve tereddüt edecektir. Bu insanlar, kabahatli olmak yerine; sadece gizemli olurlardı. Ancak, her ne olursa olsun, hiçbir isim, güç, görev ya da yapay kurum, Tanrı, doğa ve eğitim dışında bir otorite sisteminin oluşturduğu insanı ve insanı oluşturan hayat alışkanlıklarını meydana getiremez. Bunun ötesindeki kabiliyetlerden insanlar sorumlu değildirler. Erdem ve akıl, insanların tercih ettiği şeyler olabilir; ancak yaptıkları tercih, ne erdemi ne de aklı, buyurgan elleri altında tuttukları kişilere teslim etmektedir. Elde ettikleri bu güçlerle ilgili olarak, ne doğaya karşı bir taahhütleri vardır ne de vahyin kendilerine sunduğu bir vaat.

Tiers Etat'ya[52] seçilen kişilerin listesini okuduktan sonra, artık yaptıkları hiçbir şey bana şaşırtıcı gelmiyor. Bu listede yer alan kişiler arasında, bildik zümrelerden kişilerin adını gördüm; bazı parlak yeteneklerin isimlerini gördüm; ancak devlette pratik tecrübe sahibi kimseye rastlayamadım. Listedeki en iyi adamlar, yalnızca teorik bilgi sahibi olan adamlardı. Temayüz eden az sayıdaki husus her ne olursa olsun, bunların niteliğini oluşturan, esasen bünyenin özü ve kütlesi olup; bu öz ve kütlenin, gidilecek yönü nihai olarak tayin etmesi gerekir. Mevcut kurumlarda, liderlik edecek olanların, ciddi ölçüde kendilerine liderlik edenleri takip etmesi de gerekmektedir. Önerilerini, liderlik etmeyi istedikleri kişilerin beğeni, yetenek ve fıtratlarına uygun hâle getirmek durumundadırlar; dolayısıyla, bir meclisin, önemli ölçüde kusurlu ya da kuvvetsiz bir yapıya sahip olması hâlinde dünyamızda çok nadir görülen ve bu sebeple de pek hesaba katılmayan böylesi üst düzey bir erdem, oraya buraya savrulup dağılmış yetenekli kimseleri, abes mevzulara alet olmaktan alıkoyar. Görülmesi daha muhtemel bir durum olarak,

[52] *Tiers état*, Fransız Devrimi öncesinde geçerli olan üçüncü büyük zümredir. Bu zümreyle, ruhban ve soylular dışında kalan halk kastedilmektedir. (ç.n.)

bu alışılmışın dışındaki erdem seviyesi yerine, netameli bir heves ve adaba aykırı bir şan arzusuyla harekete geçmeleri hâlinde; ilk başta uyum sağladıkları söz konusu meclisin kuvvetsiz, zayıf kısmı, bizzat yapılan tertiplerin hile ve yöntemleri hâlini alır.

Bu siyasi akış içinde, liderler, takipçilerinin cehaletine boyun eğmek zorunda kalırken; takipçiler de, liderlerinin en kötü gayelerine itaat eder hâle gelirler.

Liderler, halk meclislerinde yaptıkları önerilere bir nebze ılımlı yaklaşılmasını sağlamak amacıyla -belki de bir ölçüde korkudan dolayı- yönettikleri kişilere saygı göstermek durumundadırlar. Körü körüne yönetilmemek için, halkın kilit aktör niteliği taşımasa da en azından yargıç niteliği taşıması; doğal denge ve otoritenin yargıcı konumunda olması gerekir. Bu tür meclis yapılanmalarında, hiçbir şey istikrarlı ve ılımlı bir yönetimi garanti edemez; ancak meclislerin gövdesi, hayatın koşulları ya da daimî mülkiyet hakkı göz önüne alınarak, daha ziyade, eğitimden ve bu zihniyetin ve irfanın kapsamını genişleten ve serbest kılan bu türden alışkanlıklardan oluşmalıdır.

Fransız Genel Meclisi (Etats Generaux) göreve çağrıldığında, en fazla dikkatimi çeken şey, takip edilen eski yoldan sapılması olmuştur. Üçüncü zümrenin altı yüz kişiyle temsil edildiğini gördüm. Bu zümreyi temsil edenler, diğer iki sınıfı temsil edenlerle sayıca eşitlerdi. Sınıflar, birbirinden bağımsız hareket etmiş olsalardı, sayı, masraflar dikkate alınmazsa şayet, çok da önemli bir konu olmayacaktı. Ne var ki, bu üç sınıfın tek bir sınıf hâlini alması gözle görünür bir hâl alınca, bu çok sayıdaki temsilin ve bu politikanın beklenen etkileri de aşikâr bir duruma gelmiştir.[53] Diğer iki sınıftan herhangi birinde az sayıda da olsa

[53] *États généraux* ya da Fransız Genel Meclisi, Ruhban Sınıfından oluşan Birinci Tabaka; Asillerden oluşan İkinci Tabaka ve krallıkta yaşayan tüm halkı oluşturan Üçüncü Tabakadan oluşmaktadır. 1788 yılında Fransız Genel Meclisi için seçim yapıldığında, Fransız monarşisi, Üçüncü Tabakanın, diğer tabakalara göre iki kat fazla üyeye sahip olmasında karar

görülecek bir firar, iki sınıfın elinde bulundurduğu gücün üçüncü sınıfa geçmesi anlamına gelecekti. Esasında devleti oluşturan tüm güçler, bu yapı içindeki yerini almış bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu Meclisin bileşimi, son derece büyük bir önem taşır hâle gelmiştir.

Meclisi oluşturanların büyük bir oranının (meclise gelen üyelerin çoğunluğunu oluşturduğuna inandığım kişilerin) stajyer avukatlardan oluştuğunu öğrendiğimde yaşadığım şaşkınlığı siz takdir edin Efendim. Meclis, ilimleriyle, basiretleriyle ve dürüstlükleriyle, ülkelerine hizmet veren saygın sulh hakimlerinden; Baro'nun şanına yaraşır belli başlı avukatlardan; üniversitelerin meşhur profesörlerinden değil; daha ziyade, mensubu oldukları iş kolunun alt seviyelerinden gelen, eğitimsiz, işçi statüsünde, yardımcı pozisyonlardaki kişilerden oluşmaktaydı.

Meclis'te, istisna olarak bazı mümtaz kişiler de vardı; ancak meclis, genel itibariyle silik taşra avukatlarından, önemsiz yerel mahkemelerin vekilharçlarından, taşralı dava vekillerinden; noterlerden ve belediye davalarında görevli icra vekilleri silsilesinden; ehemmiyetsiz köylü sıkıntısı savaşının tahrikçileriyle önderlerinden oluşmaktaydı. Listeyi okuduğum andan itibaren olanları ve bundan sonra olacaklara açıkça ve yakinen şahit oldum.

Bir mesleğin icra edilirken gördüğü itibar düzeyi, o mesleği icra edenlerin bizzat kendi itibar standardı hâlini alır. Kişisel meziyetleri her ne olursa olsun, işyerlerinde sıklıkla büyük bir ailenin ihtişamıyla bir araya gelen ve büyük bir güç ve yetki sahibi olan mesleklerinin en tepesindeki kişiler haricinde, çoğu avukatın mesleği, bu askerî krallıkta hiçbir şekilde itibar görmemekteydi. Bu kişiler kuşkusuz büyük bir saygı görmekteydi ancak kendilerinden bir o kadar da çekinilmekteydi. Diğer zümre

kılmıştır. Bunun sonucunda, Haziran 1789'da Fransız Genel Meclisi, Ulusal Meclis'e dönüşmüş; ruhban sınıfı ya da soylulara az bir sayı ayrılarak, Meclis'in çoğunluğunu Üçüncü Tabaka oluşturmuştur. (ç.n.)

ise pek saygı gören bir zümre değildi; işçi sınıfı ise daha da aşağı derecede bir itibara sahipti.

En üst düzeydeki otorite, bu şekilde oluşturulmuş bir yapıda bulunduğunda, bu yapının, geçmişten geleni riske atacak bir zenginliği olmayan; iktidarı ellerinde tuttuklarına başkalarına göre daha fazla şaşırması gereken, aşırılığa kaçmadan sabırlı bir şekilde ya da aklıselimle hareket etmesini bekleyemeyeceğimiz, kendilerine saygı duymayı öğrenememiş adamların ellerindeki yüksek otoritenin sonuçlarını açıkça ortaya koyması gerekir. Birden bire ve sanki efsunlanmış gibi, mensubu oldukları mütevazı ve itaatkâr zümreden koparılıp çıkarılan bu adamların, hazır olmadıkları bir yüceliğin sarhoşluğuyla kendilerinden geçmeyeceklerine kim inanırdı ki? Her şeye burnunu sokan, cüretkâr, kurnaz, hareketli, kavgacı bir fıtrata ve huzursuz bir ruha sahip adamların, sıradan tartışmalar ve emek isteyen, alçak ve nafile dalaverelerden ibaret o eski hâllerine kolaylıkla geri dönecekleri kimin aklına gelirdi ki? Hakkında hiçbir şey bilmedikleri devlet pahasına, çok iyi bildikleri şahsi menfaatleri peşinde koşacaklarından kim şüphe duyardı ki? Bu durum, bir şans ya da tesadüf değildi. Kaçınılmaz bir durumdu; eşyanın tabiatı gereği de böyle olması gerekirdi. Bu adamlar, (mevcut kabiliyetleri ülkeyi yönetmelerine izin vermiyorsa şayet) kendilerine ihtilaflı bir düzen sağlayacak; haddi hesabı olmayan kazançlı işlerin kapısını kendilerine açacak; devletin içindeki tüm o sarsıntı ve devrim silsilesini ve özellikle de büyük çaplı ve şiddetli mülkiyet değişimini beraberinde getiren her tür tertibin içinde yer alırlar. Hayatları, şüpheli, müphem ve tekinsiz bir şekilde elde edilmiş mülklere dayalı olan kimselerin, mülkiyetin devamlılığına özel önem atfetmesi beklenebilir miydi? Bu kişiler konumları itibariyle yükseldikleri müddetçe, sahip oldukları şeylerin sayısı da artacaktı; ne var ki mizaçları ve alışkanlıkları ve de maksatlarını gerçekleştirme tarzları her zaman aynı kalacaktı.

Pekâlâ! Sadece, nispeten daha makul ve ölçülü anlayışlar, bu adamları sınırlayıp dizginlemekteydi. Peki, bu adamlar, nispeten daha eğitimli ve toplumsal sınıfı itibariyle daha öne çıkmasına karşın muhasebe servislerinin ötesinde pek de bir şey bilmeyen çok sayıda tüccarın yerine, bazılarının okuma yazmasının bile olmadığı söylenen Meclis üyesi bir avuç taşra şaklabanının o her şeye kadir otoritesi ve rezil haysiyetlerine mi saygı duymaktaydılar? Hayır! Her iki kesimin yarattığı etkide bir denge olmadığı gibi; burada avukatların entrika ve hileleri ağır basmaktaydı. Böylesine tehlikeli bir orantısızlığın olduğu bir durumda, tüm ihtiyaçların kendileri tarafından karşılanması gereklidir. Hukuk fakültesine, tıp fakültesinden katılım sağlayan hatırı sayılı sayıda kişi kayıt yaptırmıştı. Bu fakülte, esasında Fransa'da, kanunun gördüğü itibardan fazlasını; hak ettiği o itibarı görmemekteydi. Dolayısıyla, fakülte profesörlerinin, haysiyet duygularına alışık olmayan adamların taşıdığı niteliklere sahip olması gerekirdi. Ancak, ait olmaları gereken zümreye ait olduklarını ve bizim gözümüzde de olmaları gereken yerde olduklarını varsayarsak; hasta yataklarının, devlet adamı ve meclis üyesi yetiştirmek için uygun okullar olmadığını görürüz. Bunları, her ne pahasına olursa olsun, ideal nakdî servetlerini daha somut bir madde olan toprakla değiştirmeye hevesli, varlık ve para içindeki tüccarlar izlemiştir. Bu tüccarlara da, büyük bir devletin menfaatleri hakkında ancak çok az şey bilmelerini ve bir kurumun devamlılığını çok az dikkate almasını bekleyebileceğimiz başka zümrelerden gelen, kontrol sahibi olmaktan ziyade araç olma niteliğine sahip adamlar ilave olmuştur. Ulusal Meclis'teki *Tiers Etat*'nın bileşimi; ülkenin doğal arazi sahibi dediğimiz şeyin ufak izlerine güç bela rastladığımız, bu kişi ve zümrelerden meydana gelmekteydi.

Kapılarını sınıftan kaynaklanan sebeplerle liyakate kapatmayan Britanya Avam Kamarası'nda, kâfi sayıda gaye, kesin surette birlikte değerlendirdiğimizde, ülkenin sahibi olduğu, zümre, soy, veraset yoluyla geçen ve sonradan kazanılan servetten; askerî,

sivil alanda ve denizcilik alanında öne çıkan yetenekli kişilere ve siyasi alanda farklılık gösteren kimselere kadar her şeyin var olduğunu biliyoruz. Ancak, tahayyül edilmesi her ne kadar zor bir durum olsa da, Avam Kamarası'nın Fransa'daki *Tiers Etat* ile aynı şekilde oluşturulması gerektiğini farz edecek olursak; bu dalavere hükümranlığı sabırla mı karşılanacak yoksa korkudan uzak bir şekilde mi idrak edilecektir? Allah muhafaza, kutsal adalet haklarına hizmet eden başka tür bir ruhbanlık olan o mesleği hakir gören hiçbir kinayede bulunmuyorum. Ne var ki, insanlara, insana özgü özelliklerinden dolayı hayranlık duysam ve insanın dışlanmamak adına yaptığı ne varsa daha da fazlasını yapacak olsam dahi, bu kişilere yaltaklanmak adına, doğayı yalanlayamam. Bu kimseler, yapıları itibariyle, iyi ve yararlı olabilirler; ama fiilen toplumun tamamını teşkil edecek şekilde ağır basmaları hâlinde ele avuca sığmaz bir hâl alırlar. Kendilerine özgü özellikleri taşımada gösterdikleri mükemmellik, başkaları için meziyet diyebileceğimiz şeyden çok daha ötesi olabilir. İnsanlar, meslekleri ve mensubu oldukları branşlarla alakalı âdetlerle fazlasıyla sınırlı kaldıklarında ve o dar çemberin kendini yineleyen alanında sıkışıp kalındığında, insanların, devlet dediğimiz o çok unsurlu yapının oluşumuna bizleri götüren insanoğlunun bilgisine; karar verilemeyen yerlerde mevcut birikimine; muhtelif, karmaşık, dış ve iç menfaatlere dair kapsamlı fikirlere dayalı olan hususlarda devre dışı kaldığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

Netice itibariyle, Avam Kamarası, tamamıyla meslek erbabından ve fakülteden gelen kimselerden oluşmuş olsaydı, Lordlar Kamarası'nın dengelediği kanunların, teamüllerin, doktrin ve uygulamanın pozitif kurallarının sabit engelleri içinde kısıtlı kalıp hapsolan ve faaliyetlerini sürdürmesi, meclisi tatil ya da fesh etmesi her an tahtın takdirinde olan bir Avam Kamarası'nın gücü ne olurdu ki? Avam Kamarası'nın, doğrudan ya da dolaylı yetkileri, cidden büyüktür. Bu büyüklük ve hakiki büyüklüğün

ruhu, tam manasıyla uzunca süre muhafaza edilebilir; ve bu da, Hindistan'da kanunu çiğneyenlerin İngiltere'de kanun yapıcı hâle gelmeleri önlendiği sürece gerçekleştirebilecektir. Avam Kamarası'nın gücü, en düşük seviyeye indirgense, bu durum, Ulusal Meclisiniz'deki yerleşik çoğunlukla karşılaştırıldığında, âdeta okyanusta bir damla gibidir. O Meclis'te, toplumsal zümrelerin tahrip edilmesinden bu yana, hiçbir temel yasa, sağlam sözleşme, Meclisi dizginleyecek muteber bir teamül kalmamıştır. Oturmuş bir anayasaya uygun hareket etme mükellefiyeti yerine; kendi tertiplerine uygun bir anayasa yapma gücüne sahipler. Dünyada ve ahirette hiçbir şey onları kontrol edemez. Oturmuş, sabit bir anayasa dahilinde kanun yapmanın yanı sıra büyük bir krallık için bir seferde tamamıyla yeni bir anayasa yaratmak üzere yola koyulma yetisini veya cüretini gösteren ve krallığın her tarafında tahtta oturan hükümdardan kilisenin yönetim kuruluna kadar, başlar, yürekler, karakterler ne olmalı? Gelgelelim—"aptallar düşünmeden hareket eder."[54] Tanımlanmamış ve tanımlanamayan amaçlar doğrultusunda böylesine sınırsız bir gücün olduğu bir durumda, ahlaklı bir kişinin şerri ve insanoğlunun iş görme konusundaki beceriksizliği, insan ilişkilerinin yürütülmesinde tasavvur edebildiğimiz en üst noktadadır.

Asli yapısını muhafaza eden üçüncü zümrenin bileşimini dikkate alırken; ruhban sınıfının temsilcilerine bir göz attım. Orada da, mülkiyetin genel güvenliğine ya da seçim ilkeleri çerçevesinde milletvekillerinin halka yönelik güttükleri maksatlarla ilgili becerilerine pek de önem verilmediği görülmektedir. O seçim, çok sayıda köylü vaizin yeni bir devletin kalıbının çıkarılmasına yönelik büyük ve meşakkatli çalışmalar yapmaya gönderildiği, son derece uyduruk bir seçimdi; dünyaya kuytu bir köyün sınırlarının dışından bakamayan; ümitsiz bir yoksulluğa batmış adamlar, din dışı ya da dinle alakalı olsun, tüm

[54] Alexander Pope, *Tenkit Üzerine Bir Deneme*, III, 1, 66.

mülkiyeti, hasetten başka gözlerle göremezlerdi. Bu adamların arasında, yağmadan en hasis payı almak gibi ufacık bir umutla hareket eden birçok kişi, genel bir kargaşa içinde olunan hâller dışında, pay almayı hemen hemen hiç ümit dahi edemeyecekleri bir servete seve seve ortak olurlardı. Diğer Meclis'teki faal hilebazların gücünü dengelemek yerine, bu vaizler, o önemsiz köy meselelerinde kendilerine rehberlik eden kimselerin faal yamakları ya da en iyi ihtimalle pasif vasıtaları hâline gelirler mutlaka. Eksik zekâlarını suistimal ederek, krallıkların dirilişini üstlenmek amacıyla, mensubu oldukları grupla ve doğal faaliyet alanlarıyla ilişkilerini koparan bir güven entrikası çevirip, güç bela türlerinin en hakkaniyetlisi olabilirler. Ağır basan bu etki, *Tiers Etat*'taki dalavereci yapının gücüne güç katarak, hiç bir şeyin direnç gösteremediği o cehalet, telaş, küstahlık ve talan arzusunu tamamlamaktadır.

Üçüncü Zümre'yi oluşturan çoğunluğun, tasvir ettiğim ruhban sınıfından aldıkları vekâletle bağlantılı olacak şekilde, her ne kadar soylu sınıfının yıkımını arzu etseler de, kaçınılmaz olarak soyluların en kötü tertiplerinin bile hizmetkârı hâline geldiği gerçeği, durumu iyi gözlemleyenlere ta başından beri görünmüştü. Kendi sınıflarını perişan edip utandırma pahasına, bu kimseler, edindikleri yeni takipçilerine ödeme yapmak için sabit bir maddi kaynağa sahip oldular. Yoldaşlarını mutlu eden şeyleri çarçur etmek, bu kişiler için bir fedakârlık değildi. Fırtınalı ve memnuniyetsiz bir mizaca sahip olan bu adamlar, şahsi gurur ve kibirle kendilerini öve öve bitiremedikleri oranda mensubu oldukları zümreyi de hakir görmekteydiler. Bencil ve ele avuca sığmaz tamahkârlıklarının ilk belirtilerinden biri de, başkalarıyla paylaştıkları itibarlarını hoyratça ayaklar altına almalarıydı. Alt kesimlere bağlılık, bizi topluma ait hâle getiren o küçük grubu sevmek, (sanki bir embriyo gibi) halkı sevmenin ilk prensibidir. Ülkemizi, insanoğlunu sevmeyi beraberinde getiren dizinin ilk halkası da budur. Bu toplumsal mutabakat, bu

mutabakatı oluşturan kişilerin ellerinde bir güven unsuru olarak durmaktadır ve bu güveni sadece kötü niyetli adamlar suistimal ederler; ancak hainler bu güveni kendi kazançları doğrultusunda yok uğruna feda ederler.

İngiltere'de iç toplumsal sıkıntıların yaşandığı dönemlerde (sizin Fransa Meclisi'nde böyle sıkıntılarınız olup olmadığını bilmiyorum), kendilerine ihsan edilen imkânları müsrifçe dağıtarak, sebebi oldukları huzursuzluklardan kaynaklanan isyanlara katılan, minnettar oldukları tahtın yerle bir edilmesine yardımcı olan, kimisi hayatını kimileriyse kendilerine hayrı dokunanları mahvetmek için kullandığı tüm o gücü altüst eden zamanın Hollanda Dükü gibi bizzat kendileri ya da aileleri vasıtasıyla tahtın başına bela açmış çok sayıda kişi vardı. Bu tür kimselerin açgözlü taleplerine bir sınır çekiliyorsa ya da bu kimselerin meşgul olduğu konulara başkalarının katılımına izin veriliyorsa; bahsettiğim kimselerin tamahkârlıklarında kalan ihtiras boşluğunu kısa süre içinde intikam ve haset dolduracaktır. Karmaşık tutkuların karmaşası içinde sıkışıp kalan akılları alt üst olmuş; fikirleri yaygınlaşmış ve karmaşıklaşmış; başkaları için anlaşılmaz kendileri içinse belirsiz bir hâl almıştır. Her yerde, sabit olaylar dizisi içindeki ahlaksız ihtiraslarının sınırlandığını görürler. Ancak, karmaşanın sisi ve bulanıklığı içinde, her şey daha bir büyümekte ve sınırsız bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Makam mevki sahibi adamlar, haysiyete olan inancı, bariz bir amaç gütmeyen bir ihtiras uğruna feda edip, ucuz gayeler için ucuz araçlar kullandıklarında; bütün bir yapı da ucuz ve sefil bir hâl alacaktır. Fransa'da bugün gördüğümüz şey de aslında buna benzemiyor mu? Fransa'da yaşananlar da, neticede bayağı ve yüz kızartıcı bir duruma işaret etmiyor mu? Hâkim politikada bir tür rezillik; her şeyde kişilerle birlikte devletin itibarını ve önemini düşürme eğilimi göze çarpmıyor mu? Bir yandan İngiliz İmparatorluğu'nda değişim yapmaya kalkışırken ya da İmparatorluk'taki değişimleri etkilerken bir yandan da

huzurunu bozdukları insanların saygınlığını artırma pahasına, kendi heveslerini kutsallaştıran kişiler yapmıştı diğer devrimleri. Ülkelerini yönetmeyi amaçlıyorlardı; ülkelerinin yıkımını değil. Büyük medeni ve askerî maharetlere sahip adamlardı; terör yaşadıkları devrin süsü olsa dahi. Yozlaşmış konseylerinin ülkelerini sürüklediği sefalet ve yıkıma sahte ve değersiz bir parayla kimin en iyi çareyi bulacağı hususunda birbiriyle çekişme içinde olan Yahudiler gibi değillerdi. Eski nesillerden büyük kötü bir adama (Cromwell)[55], devrin gözde bir şairi olan akrabalarından birinin yaptığı iltifat, bu adamın başarı hırsıyla, neyi amaçladığını ve büyük ölçüde de neyi gerçekleştirdiğini gözler önüne sermektedir:

> Sen yükseldikçe, devlet de yüceldi;
>
> Sen değiştirdin de huzursuzluk nihayete erdi;
>
> Dünyanın büyük sahnesi gibi değişiverdi; hiç sessiz sedasız;
>
> Doğan güneşin gecesinin hoyrat ışıkları yıkıp döker acımasız.[56]

Huzursuzluk çıkaran bu adamlar, toplumdaki tabii yerlerini ortaya koyarken, iktidarı gasp eden adamlar gibi davranmadılar. Onların yükselişi, dünyayı aydınlatmayı ve güzelleştirmeyi amaçlıyordu. Rakiplerine karşı kazandıkları zafer, onları gölgede bırakmak şeklindeydi. Evcikkıran mantarı[57] gibi, ülkeyi mahveden el, ülkeyi inleten güç ve enerjiyi hastalık gibi bulaştırmıştır. Şunu demiyorum (Haşaa); bu adamların sahip oldukları erdemlerin işledikleri suçları dengelediğini söylemiyorum; ama yaptıkları şeyleri bir nevi düzelttiğini söylüyorum. Dediğim gibi, bizim

---

[55] Oliver Cromwell, 1599-1658 yılları arasında yaşamış İngiliz siyaset adamı, asker ve devlet yöneticisi olup İngiltere'nin yönetim biçimini krallıktan Cumhuriyet'e çevirmiş; ama 1650'den ölünceye kadar Devlet Koruyucu Lord unvanı ile ülkeyi tek başına idare etmistir. (ç.n.)

[56] Edmund Waller, *Koruyucu Efendiye Methiye* ,1730, Londra: J. Tonson, s.119.

[57] Çok zehirli, beyaz renkli bir çeşit mantar. (ç.n.)

Cromwell'imiz için de geçerli bu. Sizin Guiseleriniz[58], Condéleriniz[59] ve Colignileriniz[60] için de geçerli. Çok daha sakin devirlerde, savaş ruhuna uygun hareket eden Richelieuleriniz[61] için de geçerli. Bu durum, bunlardan daha iyi adamlar için de; daha müphem hâllerde bile, iç kargaşalarla ilgileniyor olmalarına rağmen ve bu kargaşaların lekelerinden tamamen uzak kalamayan Dördüncü Henry'niz[62] Sully'niz[63] için de geçerli. Fransa'nın, hayat memat meselesiyle karşı karşıya olduğu bir sırada, hiçbir ulusun bugüne dek görmediği kadar uzun ve dehşet verici bir iç savaştan bu kadar kısa süre içinde kurtulup kendine gelmesi hayret edilecek bir durum. Neden? Yaşanan onca katliamın içinde, ülkelerinin ruhunu katletmediler de ondan. Bilinçli bir haysiyet, soylu bir gurur, şan ve imrenilme duygusu yok olmadı.

---

58 Guise, bir Fransız dük ailesinin adıdır. Bu aile, Fransa'daki Din Savaşlarından kısmen sorumlu tutulmuştur. Guise'ler Katolik bir ailedir. (ç.n.)

Louis de Bourbon, Condé Prensi, Bourbon Hanedanı'nın Condé kolunun en önemli temsilcilerinden olan Fransız general. (ç.n.)

60 Gaspard de Coligni: 1572 yılında Aziz Bartelemeo Günü'nde gerçekleşen Protestan katliamının ilk kurbanlarından olan, Fransız ve Huguenot (16. yüzyıldaki Reform hareketi sırasında Fransa'da ortaya çıkan Protestan topluluğu) lideri. (ç.n.)

Armand Jean du Plessis, *cardinal-duc de Richelieu et de Fronsac*, Fransız soylu din ve devlet adamı. (ç.n.)

62 Dördüncü Henry, (1553-1610), Navarre Kralı ve 1589 ila 1610 yılları arası Fransa Kralı'dır. Bourbon Hanedanı'nın ilk Fransız monarkıdır. Katolik olarak vaftiz edilen, ancak Protestan inancına göre yetiştirilen Henry, 16. yüzyıldaki Reform hareketi sırasında Fransa'da ortaya çıkan Protestan topluluğu Huguenot mensubudur ve Fransız Din Savaşlarına katılmıştır. Fransa ve İspanya'nın, Flanderes bölgesini denetim altına almak istemesi nedeniyle Katolik ve Protestan asilzadeleri arasındaki iktidar çekişmesinden dolayı, 1572'de Fransa'da Katolikler tarafından Huguenot'lara (Protestanlar) karşı gerçekleştirilen Saint Barthelemy Katliamı ya da Aziz Barthelemy Günü katliamdan güç bela kurtulmuş ve ardından kraliyet ailesine karşı Protestan kuvvetlerine komutanlık yapmıştır. (ç.n.)

63 Maximilien de Béthune ya da bilinen adıyla Birinci Sully Dükü. 1560-1641 yılları arasında yaşamış Fransa Kralı IV. Henry'ye destek olan asker, bakan. Henry gibi Huguenot'dur (Protestan). 1575 yılında iç savaşın baş göstermesi üzerine Protestan ordusuna katılmıştır. Ülke yönetiminde oynadığı siyasi rol, IV. Henry'nin 1610 yılında öldürülmesiyle sona ermiştir. (ç.n.)

Aksine, daha bir canlandı ve kızıştı. Devleti oluşturan organlar tuzla buz olsa bile hayatta kaldı. Şeref ve erdemin tüm mükâfatı, tüm ödülleri ve ayırt edici özellikleri aynen kaldı. Ancak sizin şu an yaşadığınız kargaşa, tıpkı bir felç gibi, bizzat hayatın membaına tecavüz etmiştir. Ülkenizde yaşamakta olan herkes, namuslu olunması gereken bir durumda, rezil ve alçak olduğundan ve mahcup ve utanmış bir öfke haricinde, hayata dair hiçbir hissi yaşayamamaktadır. Ama bu nesil de kısa süre zarfında sona erecektir. Bundan sonraki soylular nesli, zanaatkârlara ve soytarılara ve her daim ahbapları kimi zamansa efendileri olacak olan para tacirlerine, tefecilere ve Yahudilere benzeyecektir. İnanın bana Efendim, insanları eşitlemeye çalışanlar bunu asla gerçekleştiremezler. Farklı vasıflara sahip yurttaşlardan oluşan tüm toplumlarda, kimi vasıflar, ilk sırada yer alır. Bu nedenle, toplumu eşitlemeye çalışanlar, aslında sadece doğal düzeni değiştirip bozarlar. Aslında zeminde olması gereken bir yapıyı havaya kurarak, toplum denen binaya fazladan yük bindirirler. Cumhuriyeti (söz gelimi Paris'teki cumhuriyet) oluşturan terzi ve marangozların bir araya gelmeleri, topluma âdeta baskı yaptığınız, iktidar gaspının en kötü şekli olan –doğal imtiyazların gaspıyla- bir tutulamaz.

Fransa Adalet Bakanı, Meclis'in açılışında, âdeta bir nutuk gibi süslü bir edayla yaptığı konuşmasında, tüm mesleklerin şerefli olduğunu söylemiştir. Bakan, şayet bu sözüyle yalnızca, dürüst olan hiçbir işten dolayı utanç duyulamayacağını kastetmiş olsa, gerçeğin dışına çıkmazdı. Ne var ki, her şeyin şerefli olduğunu iddia ederek, aslında her şeye bir nevi ayrıcalık atfetmekteyiz. Bir berberin ya da mumcunun mesleği, üstelik hakir görülen çok sayıda iş de varken, kimse için şeref meselesi olamaz. Bu vasıftaki kişiler, devletten bir zulüm görmez, ancak bu vasıflardaki kişilerin tek başlarına ya da toplu hâlde devleti yönetmelerine izin verilirse, o vakit devlet bu vasıftaki kişilerden zulüm görür.

Bu hususta siz, her ne kadar önyargıyla mücadele ettiğinizi düşünüyorsanız da, aslında doğayla savaşıyor vaziyettesiniz.[64]

Sizi, kıymetli Efendim, Aklın, akıl sahibi kişilere ait genel yargılar kapsamında addettiği o apaçık çare ve istisnaları, her görüş ya da his için zaruri görecek kadar safsatayla dolu, müşkülpesent ya da samimiyetsiz ve anlayışsız biri olarak düşünmüyorum. Aslında, güce, otoriteye, kan bağına dayalı imtiyaza, isim ve unvanlara bir sınırlama getirmeyi istediğimi asla tasavvur dahi etmezsiniz. Hayır Efendim hayır. Bir hükümetin tek meziyeti, fiili ya da varsayıma dayalı olsun, erdem ve akıldır. Erdem ve akıl fiilen her nerede bulunursa, hangi devlette, koşulda, meslekte ya da ticarette olursa olsun, insanın yeri, konumu ve şerefi için âdeta Cennetin pasaportudur. Kendisini şereflendirmek ve kendisine hizmet etmek için bahşedilmiş olan sivil, askerî ya da dinî yetenek ve erdemlerin sağlayacağı faydayı çılgınca ve saygısızca reddeden ve devleti şan ve ihtişamla donatmak amacıyla şekillendirilen her şeyi karanlığa mahkûm eden ülkeye yazıklar olsun! Tam karşı uca geçip, adi bir eğitimi, vasat ve dar kalıplı bir bakışı, hasis, çıkarcı bir mesleği, toplumu yönetmek için tercih edilir bir unvan şeklinde gören ülkeye de yazıklar olsun! Her şeyin açık olması lazım; ama herkese karşı da tarafsız olunmaması gerek. Sırayla göreve gelme, kurayla atanma, kura ya da rotasyon anlayışıyla yapılan

---

[64] Derlemeci, Bölüm. xxxviii. 24, 25. Ayetler "Boş zaman sayesinde yazman bilge olur, İşleri çok olmayan kişi bilge olur"— "Saban süren kimse nasıl bilge olsun, Onun salt tutkusu üvendireyi kullanmakken; o, çift öküzlerini sürerken zihni onların yaptığı işi izlerken, söyledikleri de her zaman sığırlarla ilgiliyken?" 27. Ayet "Her işçi ve zanaatçı da gece gündüz çabalar..." vb.

33. Ayet "Ama onlar danışma kurulu toplantısına çağrılmıyorlar, toplumda seçkin bir yerleri de yok. Onlar yargıçlarla aynı sıralarda oturmuyor, Yasaları bilmiyorlar."

34. Ayet "..Yaratılmış dünyaya sağlamlık verirler."

Galikan kilisesinin (son zamanlara kadar) düşündüğü gibi, bu kitabı meşru ya da burada algılandığı şekliyle sahte bir kitap olarak niteleyemiyorum. Kaldı ki, önemli ölçüde mantık ve hakikat içerdiğine de eminim.

hiçbir seçim, çok büyük gayelere aşina olan bir hükümete genel olarak fayda getirmez. Çünkü, bu tür hükümetleri yönetenlerin, doğrudan ya da dolaylı olsun, bir görevi yerine getirebilecek adamı seçecek ya da adamla görevi birbiriyle bağdaştıracak kabiliyeti bulunmamaktadır. Karanlıktan çıkıp, şöhret ya da iktidara giden yolun, çok kolay ya da haddinden fazla zor olmaması gerektiğini söylemekten hiç çekinmedim. Nadir görülen liyakat, en nadir görülen şeyler arasında en nadir görülen şey ise eğer, bu liyakatin bir tür imtihandan geçmesi gerekir.

Şerefin mabedi, saygınlık üzerine oturtulmalıdır. Bu mabedin kapıları erdemle açılıyorsa, erdemin asla denenmediği, ancak güçlük ve mücadele ile elde edildiği hatırlanmalıdır.

Kabiliyetlerini yansıtmayan, mülkiyetini sunmayan bir devleti, hiçbir şey layığıyla ve yeterince temsil edemez. Ancak, kabiliyet, zinde ve faal bir kaide iken; mülkiyet, durağan, atıl ve tutuk bir kaide olduğundan, mülkiyet, orantısız ve hâkim bir şekilde yansımadığı sürece, kabiliyetin istilalarına karşı hiçbir zaman güvenli bir konumda olamaz. Mülkiyetin de kalabalık yığınlara yansıması gerekir; aksi taktirde mülkiyeti hakkıyla korumak mümkün olmaz. Mülkiyetin, elde edilmesi ve korunması şeklindeki ortak ilkelerden çıkan temel özelliği, eşit olmamasıdır. Bu durumda, haset duygularıyla harekete geçen ve hasislik duygularını kışkırtan büyük halk kitlelerinin, muhtemel bir tehlikeli durumdan çıkarılması gerekir. Zira, hangi derecede olursa olsun sahip oldukları az miktardaki mülkiyeti korumak için bir nevi doğal kale duvarı inşa ederler. Doğal seyri gereği, çok sayıda kişi arasında bölüştürülen aynı miktarda mülkiyet, fiiliyatta aynı etkiyi yaratmaz. Mülkiyet, dağıtıldıkça mülkiyeti savunma gücü zayıflar. Mülkiyet dağıtıldığında, kişi başına düşen pay, aslında kişinin bir hevesle arzu ettiği paydan daha az olur; ve kişi, başkalarının birikimlerinin dağıtılması yoluyla mülkiyet edinme hüsnükuruntusuna kapılabilir. Azınlığın talan edilmesi, talan edilen mülkiyetin çoğunluğa dağıtılmasında çoğunluğa inanıl-

maz derecede az pay düşmesine neden olur. Ancak, çoğunluk bu hesabı yapacak kabiliyette değildir ve kendilerine yağmacılıkta yol gösterenler de aslında mülkiyetin bu şekilde dağıtılmasını arzu etmemişlerdir.

Mülkiyetimizi ailelerimiz nezdinde ebedileştirme kudreti, mülkiyetle ilgili en değerli ve ilginç durumlardan biri olup; mülkiyetin önemli bir bölümü, toplumun devamına hizmet etmektedir. Zaafımızı, erdemimizin hizmetkârı yapmakta; tamahkârlığa bile hayırseverlik aşılamaktadır. Aile servetinin ve (konuyla en fazla alakadar olmaları sebebiyle) miras yoluyla servet sahibi olmayla birlikte oluşan imtiyazın sahipleri, mülkiyetin bir sonraki nesillere geçişinin doğal güvenceleridir. Bizde, Lordlar Kamarası bu ilke ile oluşturulmuştur. Lordlar Kamarası, tamamıyla miras yoluyla geçen mülkiyetten ve imtiyazdan oluşur ve böylelikle kanun yapıcı üçüncü merciyi teşkil eder ve son tahlilde bütün alt bölmeleriyle birlikte tüm mülkiyetin tek yargıcı konumundadır. Avam Kamarası da, her ne kadar böyle olması gerekli olmasa dahi, her daim büyük çoğunluğuyla, Lordlar Kamarasına benzer bir yapıya sahiptir. Bırakın o büyük mülk sahipleri ne istiyorlarsa onu olsunlar ve en iyilerin arasında yer alma şansları olsun, en kötü ihtimalle, toplum gemisinin safrası olurlar. Miras yoluyla geçen servet ve bu servetle birlikte gelen mevki, yerlerde sürünen parazitler ve gücün kör ve adi hayranları tarafından fazlasıyla putlaştırılsa dahi, aslında, felsefenin fevri, küstah, basiretsiz züppelerinin sığ yorumları içinde hesapsızca hakir görülmektedir. Biraz haysiyet, ölçülü seçkinlik, (belli kişilerin tekelinde olmadan) biraz doğuştan gelen özelliklerin üstün tutulması, doğaya aykırı olmadığı gibi, adaletsiz ya da sağduyuya aykırı bir şey de değildir.

Yirmi dört milyonun iki yüz bine hükmetmesi gerektiğinden söz edilmektedir. Şayet bir krallığın anayasası aritmetiğe dayanıyorsa, bu tez doğrudur. Bu tarz bir söylem, kendisine destek ola-

rak fener direklerini[65] aldığında yeterli görülmektedir. Ancak, bu durum, vaziyeti sükûnetle sorgulayanlar için saçmalıktan başka bir şey değildir. Çoğunluğun iradesi ve çıkarları, sıklıkla farklılık arz edebilmektedir; çoğunluk kötü bir tercih yaptığında bu fark daha da büyük olmaktadır. Sekizyüz kırk milyon tarafından seçilse bile, beş yüz taşra avukatından ve silik papazdan ibaret bir hükümet, yirmi dört milyon için yeterli olmadığı gibi; gücü ellerinde tutmak amacıyla itibarlarına ihanet eden bir düzende nitelikli adam tarafından idare edilmek de daha iyi bir durum şeklinde değerlendirilmemektedir. Mevcut duruma baktığımızda, her şeyde, doğanın yüce yolundan sapmış görünüyorsunuz. Fransa'yı, sahip olduğu mülkiyet idare etmemektedir. Tabii ki, mülkiyet tahrip edilmiştir; ve rasyonel bir özgürlükten bahsetmek de mümkün değildir. Elinizde olan tek şey, tedavüldeki kâğıt para ve borsada hisse alım satımından ibaret; ileriye baktığımızda, seksen üç bağımsız belediyeden oluşan bir cumhuriyet düzeniyle Fransız toprağının tek bir merci tarafından yönetilebileceğini (bu belediyeleri oluşturan kısımlardan bahsetmiyorum bile) ya da tek bir aklın dürtüsüyle harekete geçirilebileceğini ciddi ciddi düşünüyor musunuz? Ulusal Meclis, çalışmalarını tamamladığında esasında amaçladığı yıkımı da gerçekleştirmiş olacaktır. Toplum, Paris cumhuriyetine boyun eğmeye uzun müddet tahammül etmeyecektir. Tek bir merciin, kralın esaretini tekelinde tutmasına ve kendisine millî adını veren bir meclis üzerinde egemenlik kurmasına tahammül etmeyecektir. Kilisenin ganimetlerinden herkes kendi payını alacak; ne bu ganimetlerin ne de yaptıkları işlerden elde ettikleri meyveleri ne de topraklarından elde edilen doğal ürünlerin, cüretkârlığı şişirmek ya da Paris işçilerini şımartmak için peşkeş çekilmesinden bir üzüntü duyacaktır. Halk, tüm bunları yaparken, hükümdarlarına

[65] Fener Direkleri, Devrim sırasında Paris sokaklarında gerçekleştirilen linç ve infazlar için bir nevi araç vazifesi görmekteydi. Devrimci radikaller, devlet görevlilerini ve aristokratları fener direklerine asmaktaydı. (ç.n.)

ve ülkelerinin kadim anayasasına olan bağlılıklarından kurtulmaya davet edildikleri bahanesiyle eşitlikten hiçbir eser görmezler. Bu anayasada son zamanlarda yaptıkları gibi, bir başşehirden bahsedilemezdi. Demokratik hükümetlerin çerçevesini çizdiklerinde aslında ülkelerini parçalara ayırdıklarını unuttular. Kral diye anmaya devam ettikleri kişinin elinde, bu cumhuriyetler topluluğunu bir arada tutmaya yetecek güç yoktu. Paris cumhuriyeti, despotizmine devam etmek amacıyla, ordunun sürdüğü sefahati dört başı mamur bir hâle koymaya ve seçmenlere sorma zahmeti göstermeksizin Meclisi yasadışı yollardan ebedileştirmeye gayret edecektir. Paris cumhuriyeti, sınırsız bir para dolaşımının kalbi hâline gelerek, her şeyi kendine çekmek için çaba sarf edecektir; ama nafile. Uygulanan bu politika, şimdi ne kadar şiddetliyse en nihayetinde bir o kadar zayıf olacaktır.

İçinde bulunduğunuz fiili durum, Tanrı'nın ve insanoğlunun sesiymişçesine sizi çağıran durumla karşılaştırıldığında buysa şayet, yaptığınız tercihten ya da gayretleriniz sonucu elde ettiğiniz başarıdan dolayı sizi kalpten tebrik etmek için bir sebep göremiyorum. Ben, başka bir ulusa sadece bu prensiplere dayanan ve bu tip sonuçlar doğurabilecek bir davranış şekli önerebilirim. Bendeniz bunu, yaptığınız çalışmaları benden çok daha iyi görenlere ve faaliyetlerinizin, tertipledikleri planlara ne ölçüde uygun olduğunu en iyi bilen kişilerin takdirine bırakıyorum. Erken kutlama yapan Devrim Cemiyeti üyesi beyefendiler, yürüttüğünüz çalışmaların bir şekilde faydalı olduğuna, bu ülkeyle alakalı siyasi bir plan olduğuna canıgönülden inanmaktalar. Bu konuda kendisini hiç de azımsanmayacak bir coşku seline kaptıran Dr. Price'ınız, aşağıdaki ifadeleri sarf etmektedir: "Bir vakitler sıkça bahsedegeldiğim ve hepinizin tahmin ettiği bir düşünceden söz etmeden yapamayacağım. Aklımın, ifade edemeyeceğim ölçüde etkisi altında bulunduğu bir düşünce bu. İçinde bulunduğu devrin, özgürlük davasında sarf edilen tüm gayretlerden daha önemli olduğu düşüncesi".

Bu siyasi hatibin zihninin o dönem olağanüstü bir planla dolup taştığı çok açık. Kendisini benden çok daha iyi anlayan, hitap ettiği kitlenin düşünceleri ve bu düşüncelerin topyekûn tüm sonuçları da, muhtemelen Price'tan önde gitmektedir.

Bu vaazı okumadan evvel, gerçekten de özgür bir ülkede yaşadığımı düşünmüştüm. Bundan dolayı sevinç duymam bir hataymış meğer; zira bu düşünce, içinde yaşadığım ülkeye büyük bir hayranlık duymamı sağlamıştı. Özgürlük hazinemizi, işgalden olduğu kadar çöküş ve çürümeye karşı korumak amacıyla tekinsiz ve ihtiyatlı bir anlayışın, esasen sahip olduğumuz en büyük hikmet ve en asli görevimiz olduğunun farkındayım. Ne var ki, bu hazineyi uğruna mücadele edilecek bir ödülden ziyade, güvence altına alınması gerekli bir mülkiyet olarak gördüm. Yaşadığımız devrin, nasıl oldu da özgürlük uğruna sarf edilen tüm gayretlerden daha önemli hâle geldiğini bir türlü aklım havsalam almadı. Yaşadığımız devrin diğer devirlerden tek farkı, Fransa'da gerçekleşen olaylardı. Fransız ulusunun yaşadığı durumun bizi böyle bir düşünceye sevk etmekte bir etkisi olacaksa şayet, pek de hoş olmayan ve insanlık, cömertlik, iyi niyet ve adaletle bağdaşmayan bazı faaliyetlerinin, bu faaliyetleri gerçekleştirenler açısından bu denli yumuşak ve etkileri bakımından hafif addedilmesini; buna karşılık bu faaliyetlere maruz kalanlaraysa cesurca karşı koyma hissi vermesini kolaylıkla anlayabiliyorum. Peşinden gittiğimiz bir örneğin otoritesine itibar etmemek, elbette akıl kârı bir davranış değildir. Ne var ki, buna müsaade ederek, son derece doğal bir soruyla karşı karşıya bırakıyoruz kendimizi; Fransa örneğini tuhaf şekilde talihli bir örnek olarak gözler önüne seren, bu özgürlük davası ve özgürlük uğruna sarf edilen gayretler nelerdir? Monarşimiz, bütün kanunları, mahkemeleri, krallığın kadim kurumlarıyla birlikte ortadan mı kaldırılacaktır? Ülkenin kayda değer sembolleri, geometrik ve aritmetik bir anayasa uğruna feda mı edilecektir? Lordlar Kamarası'nın oy hakkı elinden mi alınacak?

Piskoposluk kurumu ortadan mı kaldırılacak? Kiliseye ait araziler Yahudilere ve simsarlara mı satılacak yoksa yeni icat olunan yerel cumhuriyetlere, dinî değerlere hakaret etmeleri için rüşvet olarak mı verilecek? Tüm vergiler yakınma sebebi; elde edilen gelirse vatansever bir katılım ya da armağan konumuna mı indirgenecek? Arazi vergisi ve malt vergisinin[66] yerini, bu krallığın deniz kuvvetlerine destek olmak amacıyla gümüş ayakkabı tokaları mı alacak? Her yeri saran bir anarşinin etkisiyle mevcut zümre, paye ve imtiyazlar yerle yeksan edilip, ulusal iflasa eklenecek ve üç ya da dört bin tane demokrasi seksen üç demokrasiye düşürülüp, bilinmeyen bir güç tarafından tek elde mi toplanacak? Bu yüce gaye uğruna, ordu, önce her tür ahlaksızlıkla sonrasındaysa bağışlarda artış yapmak gibi korkunç bir teamüle gidilerek, disiplin ve sadakatten uzaklaşacak mı? Papazlar, ait oldukları zümrenin ganimetlerini dağıtmak gibi hayalî bir umutla piskoposlarından uzaklaşacaklar mı? Londra yurttaşları, kendilerine tabi olanlar pahasına, bu papazları besleyerek sadakatlerinden mi ayrılacaklar? Bu krallıkta kanuni demir paranın yerini zorunlu kâğıt para mı alacak? Yağmalanan devlet gelirinden geriye kalanlar, iki ordunun birbirini gözetlemelesi ve birbiriyle kavga etmesi şeklindeki vahşi projede mi kullanılacak? Devrim Cemiyeti'nin gayeleri ve kullandığı araçlar bunlarsa şayet, bu gaye ve araçların çok zengin olduğunu; Fransa'nın da bu hususta her iki amaç için bunları kullanabileceğini kabul ediyorum.

Örneğinizin bizi utandırmayı amaçladığını görüyorum. Tahammül edilemez hâlimizle pasifleştirilen ve tam teşekküllü bir özgürlüğe ulaşmamızı engelleyen vasat bir özgürlükle yetinen yavan ve sünepe bir ulus olarak görüldüğümüzü biliyorum. Li-

[66] Malt Vergisi: Bira, viski ve malt sirkesi yapımında kullanılan malt üreticilerinden 1697 ila 1880 yılları arasında alınan vergi. Malt vergisi, Fransa'ya karşı yürütülen savaşı finanse etmek amacıyla uygulanmış; 1725 yılında İskoçya'da malt vergisi ayaklanmalarına sebep olmuştur. (ç.n.)

derleriniz, işe Britanya anayasasından etkilenerek ve anayasamıza hayranlık duyarak başlamışlardı. Ancak ileriki safhalarda anayasamıza bir egemen kibriyle bakmaya başladılar. Ulusal Meclisinizin aramızda bulunan dostları, daha önceleri ülkelerinin şanı olarak görülen utangaç bir düşünceye sahiptirler. Devrim Cemiyeti, İngiliz ulusunun özgür olmadığını keşfetmiştir. Temsil sistemimizde görülen eşitsizliğin, "anayasamızda yer alan ve anayasamızı gerek şekilde gerekse teoride mükemmel yapmayacak kadar korkunç ve somut bir eksiklik olduğuna ikna olmuşlardır".[67] Krallığın yasama organındaki temsil, mevcut tüm anayasal özgürlüklere dayalı olduğu kadar "bütünüyle meşru hükümete" de dayalıdır. Bu temsil olmadan, hükümet bir gasptan başka bir şey değildir. "Temsil kısmi olduğunda, krallıktaki özgürlük de kısmi olur ve şayet temsil fazlasıyla kısmi bir temsilse, ancak özgürlüğün suretinden bahsedilebilir; yok eğer temsil fazlaca kısmi olmamakla beraber seçimler ahlak dışı yollardan yapılıyorsa, özgürlük, bir musibete dönüşür". Dr. Price, bu yetersiz temsili, en asli derdimiz saymaktadır. Bu temsil şeklinin yozlaşması hususundaysa, meselenin henüz, olup olabilecek en vahim hâline gelmemiş olmasını temenni etmekte; "bizi yönetenler yetkilerini suistimal edip bizleri bir kez daha tahrik edene kadar veyahut büyük bir felaket bizleri korku içinde telaşa düşürmediği sürece ya da bizlerle düpedüz alay edilirken diğer ülkeler katışıksız ve eşit bir temsile sahip olana kadar, bize bahşedilen bu nimete nail olmak için hiçbir şey yapılmayacağından" endişe duymaktadır. Burada sözlerine bir de not iliştirmektedir: "Özellikle hazine idaresinin ve verdikleri oylar karşılığında karar alan birkaç bin insan topluluğunun seçimiyle belirlenen bir temsil".

Tetikte olmadıklarında toplumun mütevazı kesimlerini aşağılayan; bir taraftan da hakir gördükleri bu kişileri sözüm ona

[67] Price, a.g.e., s. 39.

iktidarın emanetçisi sayan bu demokrasi yanlılarının tutarlılığı gülümsetecek sizi. "Yetersiz temsil" ifadesinin genelliği ve müphemliğinde gizli çok sayıda yanılgı olduğunu size ifade etmem için uzun bir vaaz vermem gerekir. Burada sadece, refah düzeyimizi uzun süre artırdığımız o eski moda anayasamıza haksızlık etmeden, mevcut temsil sistemimizin, arzu edilen ya da tasarlanan halk temsilinin amaçlarına bütünüyle uygun bir temsil anlayışı olduğunu söylemekle yetineceğim. Anayasamızın düşmanlarını, bu söylediğimin tam aksini kanıtlamaya davet ediyor ve onlara meydan okuyorum. Anayasamızı, hedeflediği unsurlara ulaşmasını sağlayacak şekilde inşa ettiğimiz hususları ayrıntılandırmak için, hakkında bilimsel tez yazmak gerekir. Ben burada, sadece sizin ve başkalarının bu beyefendilerin ülkelerinin anayasasına ilişkin ne düşündüğünü ve kendilerince, anayasanın nimetlerinden yararlanmak için fırsat sunan yetki suistimalinin ya da büyük bir felaketin neden mazur gösterilebileceğini düşündüklerini görebilmeniz amacıyla Devrimcilerin doktrinini ortaya koymaya çalışıyorum. Uygulanması hâlinde sizdekiyle aynı tür etkileri olacak olan adil ve eşit temsil anlayışınıza ne denli meftun olduklarını görüyorsunuz. Avam Kamaramızı, bir "suret", "şekil", "teori", "gölge", "alay konusu" belki de "musibet" olarak görmekteler.

Bu beyefendiler kendilerini haklı olarak sistemli hareket eden kişiler olarak görmektedirler. Dolayısıyla, temsilde görülen bu bariz ve aşikâr kusuru, (kendilerinin deyimiyle) bu temel sıkıntıyı, bizzat başlı başına zararlı ve topyekûn hükümetimizi mutlak surette gayrimeşru ve alenen gasp unsuru hâline getiren bir durum olarak görmektedirler. Gayrimeşru ve gasp edilmiş hükümetten kurtulmak amacıyla yapılan bir devrim mutlaka gerekli olmasa dahi, açıkçası kabul edilebilir bir devrimdir. Bu beyefendilerin benimsedikleri prensip, eğer dikkatle bakacak olursanız, Avam Kamarası'nın seçiminde yapılan bir değişikliğin çok ötesine geçmektedir. Zira, eğer halka dayalı bir temsil

ya da halkın seçimi, her tür hükümetin meşruiyeti için gerekli olsa; Lordlar Kamarası, yapısı itibariyle bir çırpıda yozlaşmakta ve lekelenmektedir. Bu Kamara, "görünüşte ya da şekilde" artık halkın temsilcisi değildir. Tahtın durumu da topyekûn kötüdür. Taht, kendisini, Devrimin oluşturduğu egemen çevrelerin otoritesine karşı boş yere siper etme gayreti içine girebilir. Bu beyefendilerin sisteminde bir paye için başvurulan Devrimin, bizzat kendisi aslında bir paye talebi içindedir. Devrim, bu kimselerin teorisine göre, esasen kendilerinden başka bir şeyi temsil etmeyen Lordlar Kamarası'nın ve tam manasıyla mevcut hâliyle, temsil unsurunun salt "gölgesi ve alay konusu" olan Avam Kamarası'nın getirdiği mevcut formalitelerden daha sağlam olmayan bir temel üzerinde inşa edilmiştir.

Bu, söz konusu beyefendilerin ortadan kaldırabilecekleri ya da varlıklarını amaçsız yere sürdürecekleri bir durumdur. Bir taraftan sivil irade, kilise vasıtasıyla tahrip edilirken; diğer yandan kilisenin gücü sivil irade vasıtasıyla imha edilmektedir. Hem kilisenin hem de devletin birlikte tahrip edildiğinde, halkın olabilecek en kötü sonuçlarla karşılaşacağının farkındadırlar. Teorilerini öylesine hararetle savunmaktadırlar ki, beraberinde gelen ve kendileri açısından son derece kesin bir nitelik taşıyan tüm hasarlarıyla bu tahribatın, kendileri açısından kabul edilebilir olmayacağının ya da arzu ettikleri şeyden çok uzak olduğunun ipuçlarını vermektedirler. Kiliseyle devlet arasında olduğu varsayılan ittifaktan bahseden büyük otorite ve meziyetlere sahip bir kişi şunları söylemektedir: "Bu son derece yapay ittifak bozulmadan evvel, belki de sivil güçlerin düşüşünü beklemeliyiz. Bu düşüşün yaşanacağı zaman, kuşkusuz vahim bir zaman olacaktır. Siyasal alanda yaşanacak hangi sarsıntı, bu denli arzu edilen bir etkiyi beraberinde getiriyorsa şayet, bir feryadın konusu olabilir?"[68] Bu beyefendilerin, ülkelerinin başına gelebile-

[68] Joseph Priestley, *Hıristiyanlıkta Görülen Yozlaşmaların Tarihi*, 1782, Birmingham, 2: 484.

cek büyük felaketleri ne denli sabit bir bakışla ele almaya hazır olduklarını görüyorsunuz.

Dolayısıyla da, gayrımeşru ve gaspedilmiş olsun ya da en iyi ihtimalle beyhude bir alay konusu olsun, kendi anayasa ve hükümetleri hakkındaki bu düşüncelerle meseleye yaklaştıklarından; dışarıya bir heves ve tutkuyla bakmaları şaşılacak bir durum değildir. Bu tür zanların etkisi altında bulundukları bir sırada, doğruluğu uzun bir tecrübenin sağlam deneyinden geçerek ve artan halk gücü ve ulusal refahla teyit edilen, atalarının uygulamalarından, ülkelerinin temel kanunlarından ve anayasalarının değişmez yapısından bahsetmek boşunadır. Bu beyefendiler, tecrübeyi, okuması yazması olmayan adamların aklı sayıp hakir görmektedir. Yer altına, eskiye ait olan tüm örnekleri, tüm teamülleri, tüm sözleşmeleri, meclis kararlarını âdeta büyük bir patlamayla havaya uçuracak bir mayın döşemişlerdir. "İnsanların hakları" ellerindedir. Bunlara karşı hiçbir kural geçerli değildir; hiçbir anlaşma bağlayıcı değildir; bunlar, itidal ve uzlaşma nedir bilmezler. Arzularından esirgenen her şey, aslında sahtekârlık ve adaletsizlikle doludur. Bu beyefendilerin ellerinde tuttukları insan hakları, var olduğu süre boyunca hiçbir hükümetin güvenlik ya da adil ve şefkatli bir idare peşinde koşmasına izin vermez. Bu hayalcilerin itirazları, yaptıkları itirazlar şekil bakımından düşüncelerine uygun düşmezse şayet, zorbalığın en katı şekline ya da gaspın en ham şekline olduğu kadar eski ve hayırsever bir hükümete karşı da yapılmış itirazlardır. Bu itirazlar, suistimal meselesinde olduğu kadar, yetki ve unvan meselesinde de mevcut hükümetlerle ihtilaf hâlinde yapılmış itirazlardır. Bu kimselerin siyasi metafiziklerinin taşıdığı o hoyrat zekâya diyeceğim yok. Bırakalım okullarda bunlarla eğlensinler.—"*Illa se jactat in aula—Æolus, et clauso ventorum carcere regnet*"[69]—Ama, dizginlerinden boşanıp, Doğu Rüzgârı gibi ansızın patlak verip, çıkardıkları kasırgayla yeryüzü-

[69] "Bırakın Aeolus o geniş odasında efendilik yapsın ve rüzgârların yasaklı mapushanesinde hüküm sürsün" Virgilius, Aeneis, 1, 140–41.

nü silip süpürmelerine ve enginlerin kaynaklarını[70] paramparça ederek bizi boğmalarına izin vermeyin.

Gerçek insan haklarını teoride inkâr etmek şöyle dursun, (hak verme ya da almaya yetkim olsa) pratikte de gönlüm hiçbir zaman bu hakların geri alınmasını kabul etmez. Sahte hak taleplerini reddederken, hakiki hak taleplerini zedelemek istemiyorum; o yapmacık haklarının, tamamıyla tahrip edeceği kimseleri kastediyorum. Eğer sivil toplum, insanoğlunun yararına bir şey olsaydı; sağlayacağı yararlar, insanın hakkı hâline gelirdi. Sivil toplum, bir hayır kurumudur; ve bizzat kanunun kendisi, kurallara göre hareket eden bir hayırdan başka bir şey değildir. İnsanların bu kurala göre yaşama hakkı vardır; kamu görevinde olsunlar yahut alelade işlerde çalışsınlar, diğer insanlar arasında adalet dağıtma hakkı vardır. Sanayilerinin meyvelerinden yararlanma ve onları daha bereketli hâle getirecek araçları elinde tutma hakkına sahiptirler. Anne babalarının edindiği mal ve mülk üzerinde; çoluk çocuklarına sağladıkları gıda ve iyi koşullardan yararlanma hakkına; yaşayarak öğrenme ve ölümle teselli bulma hakkına sahiptirler. Her insan, başkalarının hakkına tecavüz etmeden kendi başına her ne yaparsa yapsın, yaptığı şeyi kendisi için yapma hakkına sahiptir; marifet ve kudreti bir arada barındıran topyekûn tüm toplumun makul bir kesiminin kendisi lehine yapacağı işlerden yararlanma hakkına sahiptir. Bu ortaklıkta, herkes eşit hakka sahiptir; ancak eşit şeylere sahip değildir. Bu ortaklıkta sadece beş şilini olan kimsenin beş şiline sahip olmaya hakkı olduğu gibi; beş yüz pound gibi daha büyük bir paya sahip olan kişinin de aynı şekilde elinde tuttuğu miktara sahip olma hakkı vardır. Ancak, beş şilini olan kişi, üretilen mevcut mallardan eşit pay almadığı gibi; ben başka bir varlıktan ziyade sivil

[70] Burke, burada *"enginlerin kaynakları"* ifadesiyle İncil'e gönderme yapıyor. İncil Yaratılış 7:11 "Nuh, altı yüz yaşındayken, o yılın ikinci ayının on yedinci günü enginlerin bütün kaynakları fışkırdı, göklerin kapakları açıldı". (ç.n.)

toplumsal insan üzerinde kafa yorduğum için, insanın sivil bir toplumda doğrudan asli hakları arasında olduğunu reddettiğim, her bireyin devletin yönetiminde sahip olması gerektiğine inanılan güç, yetki ve kontrolden de eşit pay almamaktadır. Bu, bir sözleşmeyle halledilebilecek bir meseledir.

Sivil toplum, ortak bir sözleşmenin bir ürünü ise şayet; o sözleşmenin sivil toplumun yasası olması gerekir. Sözleşmenin, sözleşme çerçevesinde oluşturulan anayasaya ait tüm tanımları sınırlaması ve değiştirmesi gerekir. Yasama, yargı ya da yürütme erkinin her türü, bu sözleşmeye ait varlıklardır. Bu erkler, başka hâl ve koşullarda var olamazlar. İnsanoğlu, var olduğunu göz ardı eden sivil toplum sözleşmelerine dayalı olarak, nasıl hak talep edebilir ki; mevcudiyetiyle taban tabana zıt olan hakları nasıl isteyebilir ki? Sivil toplumun aynı zamanda temel kurallarından ve ana saiklerinden birisi de, hiç kimsenin, kendi davasının hakimi olmamasıdır. Böylelikle herkes, sözleşme yapmamış insanın temel hakkı olan kendi adına hüküm verme ve kendi davasını savunma hakkından bir anda mahrum kalmaktadır.

Tüm haklarını, kendisini yöneten kişiye devretmektedir. Doğanın en temel yasası olan kendini savunma hakkından büyük ölçüde vazgeçmektedir. İnsanoğlu, medeni olanla olmayanın birlikte olduğu hâl ve koşullarda mevcut haklarından yararlanamaz. Öyle ki, adalet bulma uğruna kendisi için en elzem olduğuna inandığı hususları tayin etme hakkından vazgeçmektedir. Öyle ki, özgürlüğü güvence altına alma uğruna, özgürlüğün tamamından vazgeçmektedir.

Devlet, varlığını devletten bağımsız sürdürebilen ve çok net bir şekilde ve son derece soyut bir mükemmellik içinde var olabilen; gel gör ki fiiliyatta kusuru da bu soyut mükemmellik olan doğal haklara bağlı olarak yaratılmamıştır. Ancak bu hakların soyut mükemmelliği, aynı zamanda pratik kusurlarıdır. Her şeyde hak iddia ederek, her şeyi istemektedirler. Devlet, insanoğlunun, arzularını karşılamaya yönelik bir buluşudur. İnsanoğlu,

bu arzuların insan aklıyla karşılanmasını talep etme hakkına sahiptir. Bu arzular içinde sivil bir toplumdan, tutkularına yeter düzeyde bir kısıtlama getirilmesi arzusu hesaba katılmalıdır. Toplum, bireylerin tutkularının boyunduruk altına alınmasını istediği kadar; cemaat ve zümre bazında ve bireysel bazda, insanoğlunun isteklerine sıklıkla ket vurulmasını; iradesinin kontrol altına alınmasını; ve tutkularının bastırılmasını da gerekli görmektedir. Bu da, ancak insanoğlunun dışındaki bir güç tarafından gerçekleştirilebilir; toplumun, dizginlemek ve zapt etmekle görevli olduğu irade ve tutkulara ram olarak gerçekleştirilemez.

Bu bağlamda, insanoğluna ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamalar da hesaba katılmalıdır. Ancak, özgürlük ve kısıtlamalar, zamana ve duruma göre değişiklik gösterdiği ve üzerinde sonsuz sayıda değişiklik yapılmasına imkân verdiği için, bu özgürlük ve kısıtlamalar soyut bir kurala bağlanamaz; nitekim özgürlük ve kısıtlamaları soyut bir kural etrafında tartışmaktan daha ahmakça bir şey de yoktur.

Her biri, insanın kendini idare etmesini mümkün kılan topyekûn tüm haklarını hükümsüz hâle getirdiğiniz ve bu haklara getirilen yapay ve pozitif sınırlandırmadan dolayı insanoğlunu sıkıntıya soktuğunuz vakit; devlet kurumu bir menfaat yerine döner. Bir devletin anayasasını ve yetki dağılımını, hassas ve karmaşık bir maharet meselesine dönüştüren de budur. Bu durum, insan doğasının ve gereksinimlerinin ve de sivil kurumların mekanizmasıyla takip edilecek olan muhtelif amaçları kolaylaştıran ya da engelleyen şeylerin ciddi ölçüde bilinmesini gerektirmektedir. Devlet, gücüne güç ekleyecek; sıkıntılarına çare bulacaktır. Bir insanın gıda ya da ilaç alma gibi soyut bir hakkını tartışmanın, kime ne yararı vardır? Mesele, gıda ya da ilacın temin edilmesi ya da alınmasının hangi yöntemle gerçekleştirildiğidir. Bu tartışmada, metafizik profesöründen değil, çiftçi ve doktordan yardım istenmesini tavsiye ederim.

Bir toplum inşa etme ya da toplumu yenileme ya da iyileştirme bilimi, tıpkı diğer deneysel bilimler gibi, deney yapmadan

öğrenilmediği gibi, uygulamalı bilim şeklinde bize bir şeyler öğretecek kısa vadeli bir tecrübe de değildir. Zira, ahlâki davaların hakiki etkileri, her zaman hemen görülmez. İlk bakışta önyargılı gelen bir şey, uzun vadede mükemmel olabilir. Bu mükemellik de, başından beri sebep olunan kötü etkilerden kaynaklanabilir. Bu durumun tersi de olabilir. Başlarda memnuniyet verici bir düzeyde olan makul tertiplerin, genelde utanç verici ve acınacak sonuçları olabilmektedir. Devletlerde, genelde muğlak ve âdeta gizli nedenler; rahatlık ya da sıkıntının ciddi ölçüde bağlı olduğu, ilk bakışta önemsiz görünen şeyler görülür. Bu sebeple devlet bilimi, kendi içinde pratik olmakla ve pratik amaçlar doğrultusunda düşünülmekle beraber, tecrübe gerektiren; hatta ne kadar bilge ve saygın bir kişi olursa olsun herkesin tüm hayatı boyunca edinebileceğinden fazla tecrübe edinmesini gerektiren bir meseledir. İnsanoğlunun, yıllar yılı, tahammül edilebilir bir düzeyde toplumun hedeflerine karşılık veren bir yapıyı yerle bir etme ya da gözleri önünde kabul gören herhangi bir yararı olmayan bir model ve örnek olmaksızın, yapıp yeniden inşa etme girişiminde bulunması, ciddi ölçüde ihtiyatlı olunmasını gerekli kılmaktadır.

Cemiyet hayatına sirayet eden bu metafizik haklar, yoğun bir ortama nüfuz eden ışık demetleri gibi, doğanın kanunları gereği, düz çizgilerinden kırılarak yansımaktadır. İnsanın tutku ve endişelerinden oluşan o kaba ve karmaşık yığın içinde, insanın ilkel hakları, öylesine çeşitli kırılma ve yansımalardan geçmektedir ki, bu hakların ilk hâllerindeki basitlikle devam ettiğinden bahsetmek saçma bir hâl almaktadır. İnsan, doğası gereği giriftir; toplumu oluşturan unsurlar, olup olabilecek en karmaşık haldedir; bu sebeple de, insanın doğasına ya da kurduğu ilişkilerin niteliğine uygun hiçbir basit yetki dağılımı veya yönelimi bulunmamaktadır. Yeni siyasi oluşumlarda hedeflenen ve övgüyle bahsedilen sistemin basitliğini işittiğimde, esnafın yaptığı ticaretten büyük ölçüde bihaber olduğunu ya da görevine karşı tamamen ihmalkâr olduğunu söylerken bir şaşkınlık hissetmiyorum. Basit yönetim-

ler, kelimenin tam manasıyla kusurludur. Toplumu, şayet tek bir bakış açısıyla ele alırsanız, tüm bu yönetim tarzları, ciddi manada cezbedicidir. Fiiliyatta, her bir yönetim tarzı, daha karmaşık olanın karmaşık amaçlarına ulaşmasına nazaran, kendi yegâne hedefine çok daha mükemmel bir şekilde ulaşabilmektedir. Bazı hedeflere büyük bir kesinlikle yaklaşılırken; diğer hedefler ise tamamen göz ardı edilmektedir; toplumun gözde bir mensubunun gösterdiği aşırı ihtimamdan dolayı muhtemelen fiilen zedelenmekteyse de; konulan hedefin tamamı kusurlu ya anormal şekilde olsa dahi kendisine bir cevap bulmalıdır.

Bu teorisyenlerin yapmacık hakları, hep aşırı uçlardadır; ve oran itibariyle metafiziksel olarak doğru olduklarından, ahlaken ve siyaseten yanlışlardır. İnsanoğlunun hakları, bir nevi arada kalmış, tanımı mümkün olmayan, ancak ayırt edilmesi de imkânsız olmayan haklardır. İnsanoğlunun yönetimle ilgili hakları ise, kendi yararına olan haklardır; ve iyi ve kötü arasındaki uzlaşmalarda, bazen de kötü ile kötü arasındaki uzlaşmalarda, genel olarak farklı iyiler arasındaki dengelerde görülmektedir. Siyasi akıl yürütme, gerçek ahlâki zümreleri, ahlâken ve metafizik haricinde ya da matematiksel olarak toplayan, çıkaran, çarpan, bölen bir hesaplama anlayışıdır.

Bu teorisyenlere göre, insanoğlunun hakları, hemen her zaman, temelsiz bir şekilde ellerinde tuttukları güçle birbirine karışmaktadır. Toplumu oluşturan bünye harekete geçtiğinde, fiili bir dirençle karşılaşmaz; ancak, güç ve hak aynı şey olana kadar, toplumu oluşturan bünyede, erdemle ve tüm erdemler arasında en başta gelen sağduyu ile bağdaşmayan hiçbir hak yer almaz. Her ne kadar, bir kimse soğukkanlılıkla yanardağ misali hiddetli bir devrimin alevlerine atladığında latif bir yazar *Liceat perire poetis Ardentem frigidus Ætnam insiluit*[71] demiş olsa da; insanın

[71] "Bırakalım ozanlar kendilerini öldürsün" "Etna'nın ateş dolu çukurlarına soğukkanlılıkla dalan Empedocles gibi" Horatius, Şiir sanatı, 465–466, Şiir Çevirisi Bölümü içinde, 4: 325.

makul olmayanı ve yararına olmayanı istemeye hakkı yoktur; bendeniz, böylesi bir coşkuyu, Parnas Dağı'nın[72] sağladığı ayrıcalıklardan ziyade hiçbir haklı gerekçesi olmayan şiirsel bir serbestlik olarak görmekteyim. Ve de; bu tür bir haktan yararlanan kişi, ister şair; ister din adamı; isterse politikacı olsun, bence daha akıl kârı ve müşfik düşünceler, beni, çılgınlığının abidesi olarak giydiği pirinç rengi terlikleri muhafaza etmek yerine insanoğlunu kurtarmaya itiyor.

Yazdığım şeylerin önemli bölümünde bahsettiğim yıldönümü vaazı, insanoğlu takip ettiği mevcut yoldan utanmıyorsa şayet, gerçeği anmak adına, birçok kişiyi, andıkları devrimin ilkeleriyle kandıracak ve bu kimseleri devrimin sağladığı faydalardan mahrum bırakacaktır. Size şunu itiraf etmeliyim ki Efendim, bu ardı arkası kesilmeyen direniş ve devrim lakırdılarından yahut anayasanın sunduğu ölçüsüz devaların bu lakırdının rızkı yapılmasından hiç mi hiç haz etmedim. Bu lakırdı, toplumsal yapıyı, tehlikeli bir biçimde hastalıklı hâle getirmekte; periyodik aralıklarla civa sülfat alıp, özgürlük aşkımız uğruna sürekli kantarid[73] yutmaktadır.

Sürekli büyüyen bu rahatsızlık, ciddi durumlarda devreye sokulan ruhun zembereğinin hoyrat ve rezil bir şekilde kullanımıyla hafifleyip yok olmaktadır. Roma hizmetkârlığının en sabırlı döneminde, Tiranlık temaları, okullu çocukların gördüğü sıradan eğitimi—*cum perimit soevos classis numerosa tyrannos*[74] hâline getirmiştir. Sıradan hâllerde, müsrif bir hayalin sefihliğiyle suistimal ettiği özgürlük davasında bile, bizim gibi bir ülkede en kötü sonuçlara yol açmıştır. Yaşadığım devrin neredeyse tüm

---

[72] Orta Yunanistan'da dokuz güzel sanat tanrıçasının meskeni olan Parnas dağı. (ç.n.)

[73] Kantarid: Deriye sürüldüğünde veziküller oluşturan, oral yolla alındığında diüretik ve afrodiziak etki gösteren madde. (ç.n.)

[74] "Mensubu olduğunuz zümre, bir hınçla başlarındaki despot hükümdarları yerle bir ettiğinde, demir gibi bir metanet gerekir" Juvenal, Satirler, VII, 151, Juvenal'in Satirleri, 97.

soylu cumhuriyetçileri, kısa bir aradan sonra, mükemmel birer saray adamı hâline gelmişler; meşakkatli, ılımlı ancak pratik bir direnci, düşüncelerinin verdiği gurur ve sarhoşlukla Tory'lerden[75] daha iyi kimseler olmadığımızı düşünerek hakir gördükleri bizlere bırakmışlardır. Riya, gücünü en görkemli dayanaksız fikirlerden alır; zira bu dayanaksız fikrin ötesine geçmeyi asla arzulamazken, kendisini ihtişamlı bir yere koymak için de hiçbir bedele yol açmaz. Yüksek perdeden atıp tutulan bu dayanıksız fikirlerde sahtekârlıktan ziyade laubalilik bulunduğundan şüphelenilen durumlarda dahi, bu konu büyük ölçüde aynı kalmıştır. Ölçüsüz prensiplerinin, nitelikli ya da sivil ve yasal bir direniş olarak adlandırabileceğim hâllerde geçerli olmadığını gören profesörler, bu tip durumlarda hiçbir direniş göstermemektedir. Onlar için ya savaş ya da devrim söz konusudur; bunun ötesinde bir durum yoktur. Siyasi planlarının, yaşadıkları dünyaya adapte edilemediğini görüp, halka ait olan kaideleri hafife alırlar ve pek değeri olmadığını düşündükleri şeyler için, pek değeri olmayan menfaatlerinden vazgeçmeye kendi adlarına hazırdırlar. Bunların bazıları daha istikrarlı ve sebatkâr mizaca sahip kimselerdir; ne var ki aslında gözde tertiplerinden vazgeçmeye pek yanaşmayan parlamentonun açgözlü politikacılarıdırlar. Onlara sorsanız, kilisede ya da devlette yahut her ikisinde birden bazı değişiklikler yapmışlardır. Durum buysa eğer, bu kimseler her zaman kötü yurttaşlardır ve kelimenin tam manasıyla güvensiz bağlantılardır. Zira, bu kimselerin hayalî planlarının sonsuz değere sahip plan-

[75] Tory'lik, aynı hükümdarın yönetimi altına giren İngiltere, İrlanda ve İskoçya'da ortaya çıkan ve 1639-1651 yılları arasında devam eden Üç Krallık Savaşları sırasında, kraliyet taraftarı süvariler fraksiyonuyla başlayan ve gelenekselcilik ve muhafazakârlık anlayışlarını benimseyen siyasi felsefedir. İngiliz Parlamentosu'nda ortaya çıkan Tory siyasi fraksiyonu, York Dükü James'in, kardeşi II. Charles'tan sonra tahta geçmesinin meşru hakkı olduğunu savunagelmiştir. Nitekim İngiltere'de Muhafazakârlık, Whig'lerle eski Tory değerlerini savunan kişilerin bir araya gelmesi sonucunda oluşmuştur. Günümüzde Britanya Muhafazakâr Partisi mensuplarına da Tory'ler adı verilmektedir. (ç.n.)

lar olduğunu ve devleti fiili düzenleyişlerinin ise paha biçilemez olduğunu düşünsek de, esasında bu konularda en iyi ihtimalle kayıtsız olduklarını söyleyebiliriz. Devletin iyi bir şekilde yönetilmesinde yarar olmadığını; kötü yönetilmesinde ise bir yanlış olmadığını düşünürler. Hatta, devletin kötü yönetilmesi, devrim için uygun ortamı hazırladığından, onları daha bir memnun eder. Gerçekleştirmek istedikleri değişim hususunda yol almalarını sağlamadığı ya da engellemediği sürece, insanoğlunda ya da herhangi bir faaliyette ya da siyasi anlayışta bir yarar ya da kusur olduğunu düşünmemektedirler. Bu sebeple, bir gün en şiddetli ve gerilimli bir hakkı benimserken; bir başka gün en koyu demokrasi ve özgürlük fikirlerini benimseyip; dava, insan ya da partiyi dikkate almaksızın, bir aşamadan diğerine geçiş yapmaktadırlar.

Sizler, şimdi Fransa'da bir devrim krizi yaşamaktasınız; bir devlet biçiminden diğerine geçiş aşamasındasınız- insanoğlunun karakterini bizim bu ülkede gördüğümüzle aynı şekilde görmemektesiniz. Biz, insanı saldırgan; siz ise muzaffer olarak görüyorsunuz; ve elinde tuttuğu gücün maksadına uygun olması hâlinde insanın neler yapabileceğini biliyorsunuz. Bu tespitleri, insana ait herhangi bir vasfa hasretmem gerekli olmadığı gibi, her vasıftan insanı da bu tespitler dahilinde anlamamın gerekli olmadığını düşünüyorum—Hayır! Tam tersi. Uç prensipler taslayan ve din adı altında hoyrat ve tehlikeli bir siyasetten başka pek bir şey öğretmeyen kişilerle ne kadar aynı doğrultuda düşünmüyorsam da adaletsizlik yapmak da aynı ölçüde elimden gelmiyor. Bu devrim siyasetinin en kötü tarafı, göğsü, olağanüstü durumlarda devreye sokulan ümitsiz darbelere hazırlamak amacıyla sertleştirmesidir. Ancak, bu durum hiçbir zaman oluşmadığından, akıl nedensiz yere lekelenmekte ve bu ahlaksızlık hiçbir siyasi amaca hizmet etmediğinden ahlak duygusundan da pek eser kalmamaktadır. Bu tarz insanlar, insan haklarına ilişkin düşünceleriyle öylesine meşguldürler ki, insanın doğasını neredeyse unutmuşlardır. Uzlaşı yolu aramadan, gönüle giden yolu

tıkamayı başarmışlardır. İnsan yüreğinde yer etmiş duyguları alçaltmışlardır.

Old Jewry'nin bu meşhur vaazı, tüm siyasi bölüm içinde bu ruhu yaşamaktadır. Komplolar, katliamlar, cinayetler, kimilerine, devrim uğruna önemsiz bir bedel gibi gelmektedir. Ucuz, kansız bir değişim, masum bir özgürlük, onlara düz ve yavan gelmektedir. Mevcut manzaranın değişmesi; muhteşem bir sahne efekti; hayal gücünü harekete geçirecek büyük bir gösteri, altmış yıllık güvenliğin miskin sefasıyla artan uyuşukluk ve refahtan kaynaklanan durgun hareketsiz bir sükûnet olmalıdır. Hatip, tüm bunları, Fransız Devrimi'nde bulmuştur. Bu da, Devrimin tüm bünyesi içinde gençlik ateşini canlandırmaktadır. İlerleme kat ettikçe, hatibin coşkusu kızışmakta ve hatip, nutkunun sonuna geldiğinde, âdeta köpürmektedir. Kürsüsünün Pisga'sından[76] görünen manzara, vadedilmiş toprakların kuş bakışı görünüşünde olduğu gibi, Fransa devletinin özgür, ahlaklı, mutlu ve müreffeh hâlidir. Hatip, burada âdeta kendinden geçmektedir:

"Ne berbat bir devirdir bu! Çok şükür yaşamışım bu devri. Diyebilirim ki, Tanrım, hizmetkârının huzur içinde aramızdan ayrılmasına izin veriyorsun; gözlerim kurtuluşunu gördü.—Batılı ve yanılgıyı yerle bir eden bilginin yayılışını görecek kadar yaşadım.—İnsan haklarının her zamankinden daha iyi anlaşıldığını ve özlemini çektikleri özgürlük düşüncesini kaybeden ulusları görecek kadar yaşadım.—Hiddetli, azimli, köleliği reddedip karşı konulamaz bir sesle özgürlük talebinde bulunan otuz milyon insanı görecek kadar yaşadım. Bu otuz milyonun kralı muzaffer bir kraldı; ve kendisini, tebaasına teslim etmiş bir kraldı."[77]

---

[76] Pisga adı, İncil, Yasanın Tekrarı 3:27'de geçmektedir. Tanrı, Musa'ya bu dağın en tepesine çıkma emrini verdi ve tüm yönlere bakmasını istedi. Böylece, Vadedilmiş Toprakları, İsrail kabilelerinin gözleri önüne serdi. (ç.n.)

[77] Son zamanlarda Paris'te sergilenen oyunlardan bazılarına bizzat şahit olan bu muhterem beyefendilerden biri de, düşüncelerini şu sözlerle ifade etmektedir: "Galebe çalan tebaasının itaatkâr bir zafere sürüklediği bir kral,

Sözlerime devam etmeden evvel, Dr. Price'ın, yaşadığımız devirde elde ettiği ve yaydığı o nurlu kazanımlara gereğinden fazla kıymet biçtiğini söylemeliyim. Bence geride bıraktığımız son yüzyıl, bana, yeterince aydınlanmış bir dönem gibi gelmektedir. Bu yüzyılda, her ne kadar farklı bir konumda olsa da, Dr. Price'ınki kadar hatırlanmaya değer bir başarı söz konusudur ve de, Dr. Price, Fransa'da başarı kazanırken, o devrin büyük hatiplerinden bazıları da bu başarıya büyük bir hevesle ortak olmuşlardır. Muhterem Hugh Peters[78], majestelerine karşı ihanetten yargılandığı davada Kral Charles, davayı izlemek için Londra'ya getirildiğinde, Özgürlük Havarisi'nin, davanın görüldüğü o gün zafere ulaştığı ifade edilir. "Gördüm" der tanık. "Majestelerini gördüm, altı atın çektiği arabasında; ve Peters'i, kralın önünde muzaffer bir şekilde atını sürerken". Dr. Price, sanki bir şeyler keşfetmişçesine konuştuğunda, aslında sadece bir teamülün ardından gitmektedir. Çünkü, kralın davasının başlamasının ardından, bu öncü kişilik yani aynı Dr. Peters, Whitehall'daki Kraliyet Şapel'inde yaptığı duayı bitirdikten sonra (yerini muzaffer bir edayla seçmiştir) "Yirmi yıl boyunca dua edip vaaz verdim. Şimdi şunu söylemeliyim Yaşlı Simeon'la; Tanrım, gözlerim kurtuluşunu gördü; bırak hizmetkârın huzur içinde göçsün bu dünyadan"[79]. Peters, ettiği duanın karşılığını alamadığı gibi, ne dilediği gibi tez zamanda ne de huzur içinde ayrılmaktadır aramızdan. Bizzat kendisi (bu ülkede onu takip edenlerin hiçbirisinin olmamasını can-ı gönülden umut ederim), başrahip olarak önderlik ettiği zafer uğruna kendisini feda etmek-

---

insan ilişkilerinde nadiren görülen ve ömrümün kalan kısmında iftiharla yâd edeceğim bir büyüklük örneğidir". Bu beyefendiler, şaşırtıcı derecede birbiriyle aynı şeyleri hissetmektedirler. [Richard Price, Burke'ün kendisinden alıntı yaptığı bir yazıda, hükümdarın Ekim 1789'da Paris'e dönmeye zorlanmasından ziyade Temmuz 1789'da Bastille'in düşmesinin ardından 16. Louis'in Paris'e yaptığı ziyareti kastettiğini iddia etmiştir.]

78 Hugh Peters [ya da Peter], İngiliz vaiz. Cromwell'e verdiği destekle tanınır. Kralın ölümüyle alakalı bulunduğundan hükümdara ihanet suçuyla yargılanmış ve infaz edilmiştir. (ç.n.)
State Trials (Devlet Davaları), c.ii., s. 360, 363.

tedir. Restorasyon Dönemi'nde, bu yoksul iyi adamla kim bilir belki de güç bela başa çıkabilmişlerdir. Bu yoksul ve iyi adamın, en az kişi haklarını bilmekten dolayı müstesna bir unvanı üstlenip bu bilginin şerefli neticelerini üzerine alan ve bu devirde hâlâ kendisini takip etmeyi sürdürenler kadar, aydınlık bir bilgiye ve hevese sahip olmasını ve uğraştığı büyük işleri engelleyecek tüm batıl inanç ve hataları etkin bir şekilde yerle bir etmesini, hafızasına ve çektiği çilelere borçluyuz.

Yere ve zamana göre değişiklik arz eden, ancak 1648 coşkusunun lafzı ve ruhuyla kelimenin tam manasıyla aynı doğrultuda olan Old Jewry vaizinin bu nükteli sözlerinin ardından; Devrim Cemiyeti, hükümetleri icat edenler, hükümdarı görevden uzaklaştıran hamasi güruh, hükümdarları seçenler ve herkesin yapılan hibeden büyük bir pay aldığı bir ortamda, bilgiyi yaygın hâle getirmenin mağrur bilinciyle kasıla kasıla yürüyen muzaffer kralların kılavuzları, aslında haksız yere elde ettikleri bilgileri cömertçe saçmanın telaşını yaşamışlardır. Bu cömert irtibatı kurmak için, Old Jewry'deki kiliseden, o harikulade üç ayaklı sehpasının yaydığı duman tamamen buharlaşıp havaya uçmadan, Dr. Price'ın Lord Stanhope'un Fransız Ulusal Meclisi'ne ilettiği karar ya da tebrikleri taşımadığı London Tavern'a[80] kadar faaliyetlerine ara vermişlerdir.

Kurtarıcımızın tapınakta yaptığı ilk takdimde ortaya koyduğu, yaygın ismiyle "nunc dimittis"[81] olarak bilinen o hoş ve peygamberce haykırışa saygısızlık eden ve bu saygısızlığı, gaddar ve tuhaf bir mest oluşla, insanoğlunun pek görmeye alışık olmadı-

---

[80] Londra'nın Bishopgate Sokağı'nda bulunan London Tavern, vaiz Richard Price'ın ünlü vaazının ardından Devrim Cemiyeti'nin bir araya geldiği; Londra'nın özellikle servet sahibi sınıflarına akşam yemeği servis edilen bir mekândır. Burke, Fransız Devrimi ile ilgili kaleme aldığı yazılarında, London Tavern'i, İngiliz özgürlüklerini benimsemeye başlayan ticari sınıfın merkezi olarak ifade etmiştir. (ç.n.)

Nunc dimittis: Simeon'un Aziz Luka İncili'nde (2: 29–30) söylediği şarkı; genelde birine, bulunduğu yerden ayrılma izni vermek için kullanılır.

ğı, merhamet ve öfke duygularını gözler önüne seren son derece korkunç, berbat ve ıstırap verici bir manzara hâlinde yansıtan bir İncil vaiziyle karşılaştım. Vaizimizi bu denli kötü coşkularla dolduran, kelimenin tam manasıyla, korkakça ve din karşıtı olan bu "muzafferane rehberlik", kanımca, soylu bir ruha sahip herkesin manevi hazzını sarsmalıdır. Çoğu İngiliz, bu zaferin şaşkın ve bir o kadar da memnuniyetsiz seyircisi olmuştur. Bu durum (tuhaf bir şekilde oyuna gelmemişsek eğer) -şayet uygar bir ulusun ya da cömertlik duygusu olan adamların düşkünlere ve hastalara karşı kişisel bir üstünlük sağlama kabiliyeti olsaydı- uygar, savaşçı bir ulusun zafer dolu ihtişamından ziyade, canilerinden bazıları zafer ilan ettikten sonra Onondaga'ya[82] giren ve en az kendileri kadar gaddar olan kadınların hakaret ve sillelerine boyun eğen tutsakların kafa derilerinin asılı olduğu mezbelelere hücum eden Amerikan vahşilerinin geçit törenini andıran bir manzaradır.

Bu durum, değerli Efendim, Fransa'nın kazandığı bir zafer değildir. Fransa'nın bir ulus olarak, sizi utanç ve dehşete gark ettiğine inanıyorum. Ulusal Meclis'in, bu zaferin faillerini ya da aktörlerini cezalandırmayarak olup olabilecek en rezil duruma düştüğüne; konuyla ilgili taleplerinin özgürlük ve tarafsızlığın suretinden dahi mahrum olduğu bir hâle düştüklerine inanıyorum. Bu Meclisin, düştüğü durum gereği özür dilemesi gerekir; ancak yapılan hataları üstlenmelerini hoş gördüğümüzde, yozlaşmış bir aklın soysuz tercihlerini de kabul etmiş oluruz.

Zoraki bir düşünüşün zahiri görüntüsüyle, amansız bir mecburiyetin hâkimiyeti altında oy kullandılar. Sanki yabancı bir cumhuriyetin kalbine oturdular. Bulundukları mekân, kaynağını, ne kralın fermanından ne de kanun yapma erkinden almaktadır. Etraflarını, kralın otoritesiyle ya da bizzat bu şahısların emirleriyle harekete geçmeyen ve kendisini lağvetmesi emri verseler

[82] Onondaga (*Tepelerin İnsanları*) Amerikan Iraquois Yerlilerini bir araya toplayan Konfederasyonu oluşturan beş ulustan biridir. (ç.n.).

aslında derhal bu şahısları lağvedecek bir ordu sarmıştır. Aynı ılımlı ilkeleri savunan, daha sabırlı ya da ümitvar kişiler her gün çirkin hakaretlere ve ölüm tehditlerine maruz kalırken, bu şahıslar, Meclisin yüzlerce üyesi bir cinayet çetesince defedilmişken, orada öyle oturmaya devam etmektedir. O Meclis'te, kendi kendisinin esiri olan, kimi zaman hakiki; kimi zamansa sahte bir çoğunluk, esir aldığı kralı, ahlaksız ve boş kahvehanelerinin o kirli manasızlıklarını kraliyet fermanı misali yayınlamaya zorlamışlardır. Aldıkları tüm tedbirlerin, üzerinde daha fikir alışverişi bile yapılmadan kararlaştırılıyor olması, bilinen kötü özelliklerindendir. Süngünün, fener direklerinin ve meşalelerinin saçtığı dehşet altında, toplumun her kesiminden, her dilden ve her milletten gelen canavarlar potpurisinden oluşan kulüplerin önerdiği tüm o yavan ve vahim tedbirleri kabul etmek zorunda kaldıkları apaçık ortadadır. Bunların arasında, yanlarında Catilina'nın[83] titiz; Cethegus'un[84] ayık ve mutedil kalacağı kimseler vardı. Alınan tedbirlerin, bu kulüplerde canavarlara dönüşmesi de şaşılacak bir durum değildi. Bu kimseler, halka açık yerlerde kurulan söz konusu kulüplere çok sayıda seminer vermeyi amaç edinen akademilerde daha evvel büyük bir tahribata uğramışlardı. Türlü konu-

---

[83] Lucius Sergius Catilina (MÖ 108 – MÖ 62), Daha çok Roma Cumhuriyetini yıkmayı amaçlayan Catilina Tertibi ile tanınan, MÖ 1. yüzyılda yaşamış Romalı politikacı. Roma tarihinin en gizemli şahsiyetlerinden biri olan Catilina, çağdaşı tarihçilerin ağır hakaretleri altında, özellikle görmezden gelinmiştir. Hakkındaki bilgilerin en önemli iki kaynağının onu en kötü şekilde tasvir etmek için yeterince nedeni vardır. En dişli politik düşmanı olan Marcus Tullius Cicero özellikle Catilina söylevleri adlı eserinde onu suçlamaktan çekinmezken, tarihçi Gaius Sallustius ise Bellum Catilinae adlı ahlâki monografisinde ona karşı en aşağılık suçlamalardan bazılarını isnat etmiştir. Böylece, insan kurban ettiği yolundaki suçlama da dahil pek çok suçlamanın eserlerin yazarlarının kendi uydurması olduğu aşikârdır. Ancak Catilina'nın tertibi, Roma Cumhuriyetinin karmaşa dolu son yıllarında meydana gelmiş en ünlü olaydır. (ç.n.)

[84] Cethegus, Cornelia soy ağacından gelen Romalı soylu bir ailedir. Burada, Burke, muhtemelen Romalı konsül Gaius Cornelius Cethegus'ten bahsediyor. (ç.n.)

larda yapılan bu toplantılarda ortaya konulan her fikir, cüretkâr, sert ve hain olduğu kadar, üstün bir dehanın da nişanesi olarak kabul ediliyor. Hurafe ve cehaletin meyveleri olarak görülen insaniyet ve şefkatle alay ediliyor. İnsanlara karşı şefkat göstermek, halka ihanet etmek şeklinde değerlendiriliyor. Mülkiyetin güvenliği sarsılırken, özgürlüğün her daim mükemmel bir noktada olduğu düşünülüyor. Doğrudan işlenen ya da işlenmesine aracı olunan cinayetlerin, katliam ve mülkiyete el koyma faaliyetlerinin arasında, geleceğin toplumunun iyi bir düzen içinde yaşaması için planlar yapıyorlar. Adi suçluların leşlerine sarılıp, ilişkilerini bu adi suçluların işledikleri suçların adlarıyla geliştirip, yüzlerce erdemli insanı, dilencilik yaparak ya da suç işleyerek geçinmeye mecbur ederek, aynı akıbete sürüklemektedirler.

Araçları hâline dönüşen Meclis, ahlak ve özgürlüğün azalmasıyla beraber, gözleri önünde âdeta bir maskaralığı sahneye koymaktadır. Sefih bir izleyici kitlesinin önünde panayır komedyenleri gibi hareket etmektedirler; gaddar adamlardan oluşan karma bir güruhun ve küstah kaprisleriyle bu adamları yönlendiren, kontrol eden, alkışa boğan ve göklere çıkaran; kimi zaman Meclis'te onlarla beraber oturup ya da aralarına karışıp itaatkâr bir fevrilikle mağrur, haddini bilmez bir otoritenin tuhaf karışımıyla onlara hükmeden ayyaş kadınların gürültü patırtıları arasında oynamaktadırlar oyunlarını. Düzen namına ne varsa tepe taklak ederlerken, sarayın koridoru yerini korumaktaydı. Kralları ve krallıkları alaşağı eden bu Meclis, daha vakur bir yasama organı çehresine ve suretine sahip değildir.—*nec color imperii, nec frons ulla senatús*[85] Kendilerine, yıkma ve tahrip etme gibi kötülüğe hizmet eden bir güç verilmiş sadece; yoksa makinelerin daha fazla yıkım ve tahribat yapmak üzere kullanılması misali, yapıcı olabilecek hiçbir şey verilmemiş.

[85] "Hiçbir despotun gelecekte yüzü kızarmaz; askeri komuta için bahane olmayacaktır; ve de Senato da asla bir elek misali dava edilmeyecektir" Lucan, Pharsala, IX, 206–7.

Milletin temsil edildiği bir meclise hayranlık duyan ve canı-gönülden bağlı olan; böylesine küstah bir parodiden ve bu kutsal kurumun iğrenç bir şekilde saptırılmasından dolayı dehşete kapılıp tiksinti duyacak olan kimdir? Monarşiyi sevenler de, cumhuriyeti sevenler de, aynı şekilde meclisten nefret etmektedir. Meclisinizin üyeleri, hiçbir şekilde yönlendiremedikleri ve pek de kazançlı çıkmadıkları bir despotluğun altında feryat figan ediyor olmalılar. Meclisin çoğunluğunu oluşturan meclis üyelerinin birçoğu, Devrim Cemiyeti'nin alkış kıyametine rağmen benim gibi hissediyor olmalılar kendilerini. Zavallı kral! Zavallı meclis! Bu meclis, âdeta güneşin tutulduğu "o güzel günde!"[86] Üyeleri tarafından nasıl oldu da sessiz sedasız bir şekilde yerlere çalındı? Kendilerine devlet gemisinin, vaizimizin zaferinden önce vuku bulan ihanet ve cinayetin şiddetli fırtınasından çıkıp, "her zamankinden daha hızlı bir şekilde yenilenmeye doğru yol aldığını" söylemeyi uygun bulan başkalarını dinleyerek nasıl da içten içe öfkeleniyor olmalılar! Dışarıya karşı sabırlı kendi içlerindeyse öfke dolu iken, masum beyefendilerin evlerinde katledildiklerini; "dökülen kanın da aslında pek de saf bir kan olmadığını" öğrendiklerinde kimbilir neler hissetmişlerdir! Ülkelerini temelinden sarsan o kargaşaların sebep olduğu şikâyetlerle kuşatıldıkları vakit; kanunun koruması altında olduklarını ve kraldan (esir kraldan) kanunların kendilerini korumaları için uygulanmasını isteyebileceklerini şikâyette bulunanlara serinkanlılıkla bildirmek zorunda kalan bu esir kralın köle bakanları geride kendilerini koruyacak hiçbir kanun, otoriye ya da güç kalmadığını resmen öğrendiklerinde kimbilir ne hissetmişlerdir!

Esir krallarından, kralın emir verecek bir otoritesi kalmadığında kendisine olan sadakatlerini göstermeyi erteledikleri, kralın halka bahşedeceği o büyük hayır namına, içinde bulunulan

[86] 6 Ekim 1789.

zamanı kutlayarak kraldan geçmişin fırtınalı dönemini unutmasını istemek zorunda kaldıklarında kim bilir ne hissetmişlerdir!

Kraldan böyle bir şey iyi niyetle ve elbette ki sevgiyle istenmiştir. Ancak, devrimler arasında, Fransa'daki devrime, nazik düşünceleri içinde kayda değer bir devrim olarak yaklaşılmaktaydı. Bizlere İngiltere'de, suyun diğer tarafında olan sizlerden adabımuaşeret öğrenebileceğimiz ve davranışlarımıza da Fransız gösterişçiliğine göre şekil verebileceğimiz anlatıldı. Durum böyleyse şayet, hâlâ eski usule göre hareket ediyoruz demektir. Yeryüzünün en çok aşağılanan varlığına kamu yararının, kralın hizmetkârlarının katliyle, krala ve eşine yönelik suikast girişimiyle ve kralın aşağılama, utanç ve itibar kaybına maruz kalmasıyla sağlandığını söylemenin son derece ince ve nazik bir iltifat olduğunu düşünecek kadar bu yeni Parisli terbiyesine şimdiye kadar uyum sağlamış değiliz. Bu konu, Newgate papazımızın[87], darağacının ayağında olan bir suçluya bile uygulayamayacağı kadar insani bir teselli meselesidir. Artık Ulusal Meclis'in verdiği oy ile serbest kalan ve Herald's College'taki[88] haklarına ve unvan ve silahlarına da kavuşan Paris cellatının, *leze nation*'un[89] idaresi altına alacağı kişilere teselli verme konusunda son derece cömert, kibar ve kendisine bahşedilen yüce makamın bilincinde bir kişi olduğunu düşünmüş olmalılar.

Bir kişi, gururu okşandığında ahlaken düşmüş sayılır. Unutulmaya yüz tutan; bu nedenle de ilaç hâlinde alınan sakinleştirici, sinir bozucu bir uykusuzluğu muhafaza edecek ve aşınan belleğin yaşamakta olan ülserini besleyecek şekilde düşünülmektedir. Dolayısıyla, içinde her tür hakir görme ve aşağılama-

---

87 Newgate Hapishanesi, 12'inci yüzyılda inşa edilip, 1777'de yıkılan, Londra hapishanesidir. Hapishane, defalarca restore ve yeniden inşa edilmiş; 1188 ila 1902 yılları arasında kullanımda kalmıştır. (ç.n.)

88 Heralds' College, hanedana ait hak ve imtiyazları belirlemek amacıyla, hanedan armalarını düzenleyen; 3. Richard'ın kurduğu kuruluş. (ç.n.)

89 Leze nation: tanımını Ulusal Meclis'in yaptığı; ulusa karşı işlenen ihanet suçu.

nın yer aldığı af denilen afyonun iksirini ilaç şeklinde vermek, "incinmiş ruhların hoş kokusu" yerine, dudaklarını, insanoğlunun sefaletiyle tıka basa dolu bir kahve fincanına dayayarak, telvesine kadar içmeye zorlamaktır[90].

En az, yeni yıl vesilesiyle yapılan iltifatta büyük bir titizlikle ifade edilen gerekçeler kadar güce sahip gerekçelere teslim olan Fransız kralı, bu hadiseleri ve iltifatı muhtemelen unutmaya gayret edecektir. Ne var ki, yaptığımız fiilleri kayda geçiren ve her tür hükümranlığa ait zabıtlar üzerinde o korkunç sansürünü uygulayan tarih, ne bu hadiseleri ne de insan ilişkilerindeki bu liberal arınma dönemini unutmayacaktır. Tarih, 6 Ekim 1789 sabahını, Fransız kral ve kraliçesinin, kesmekeş, dehşet, keder ve katliamla dolu bir günün ardından, bir kaç saat soluklanmak, dertlenmek ve hüzünlü bir şekilde istirahat etmek için kamu vicdanının, o üzerine ipotek konulmuş güvenliği altında uzandığı teslim olduğu gün olarak kayıtlara geçecektir. Kraliçe, daldığı bu uykudan, ilkin -kraliçeye olan son bağlılığını- onu kurtarmak için bağırıp kaçarak sergileyen nöbetçisinin sesiyle irkilip uyanmış; kaçan nöbetçi ansızın yakalanıp, öldürülmüştür. Nöbetçinin kanının yaydığı kokuya bulanan zalim ve katillerin oluşturduğu güruh, kraliçenin odasına akın edip, kraliçenin yattığı yatağı yüzlerce süngü ve hançer darbesiyle delik deşik etmiş; zulme uğrayan kadıncağız, katillerin bilmediği yollardan çırılçıplak kaçarak, hayatının bir an bile güvende olup olmadığından emin olmadığı kocası krala sığınmıştır.

(Büyük ve cömert bir halkın bir zamanlar medarı iftiharı ve umudu olan) Bu kral, ki kendisi hakkında daha fazla söylenecek bir şey yoktur, bu kraliçe ve çocukları, katliamın kirlettiği, dağınık uzuv ve organları yerlerinden kesilmiş cesetlerin kan içinde yüzdüğü, dünyanın en görkemli sarayını terk etmeye zorlanmışlardır. Oradan, krallıklarının başkentine doğru yol almışlardır.

[90] Macbeth, Bölüm II, Sahne 22. Hoş kokuyla burada uyku kastediliyor.

Kralın koruması olan, doğuştan ve aile bağları itibariyle beyefendi olan iki kişi, sebepsiz, dirençsiz, ahlaksız bir katliam için seçilmişlerdir. Bu iki beyefendi, adaleti yerine getirme gösterisi adı altında, gaddarca ve halkın gözü önünde yerlerde sürüklenerek idama götürülmüş ve sarayın büyük avlusunda kafaları bedenlerinden ayrılmıştır. Kafaları, mızraklara geçirilip, geçit törenin en önüne yerleştirilmiştir; bu arada kafileyi takip eden kraliyet ailesine mensup esirler, korkunç bağrışmalar, acı çığlıklar, çılgın danslar, çok çirkin hakaretler ve kelimelerle anlatılması mümkün olmayan cehennem gazapları arasında yavaş yavaş hareket ettirilmiştir. Altı saat süren on iki millik bir seyahatin verdiği yavaş işkenceyle, ölümün keskinliğini damla damla tatmak zorunda bırakıldıktan sonra, kendilerine bu meşhur zaferde eşlik eden askerlerin koruması altında, şimdilerde kralların konulduğu Bastille hapishanesine dönüştürülen Paris'in eski saraylarından birine yerleştirilmişlerdir.

Sizce, bu, sunaklarda kutsanacak; kadirşinas bir şükranla anılmaya değer; hararetli dualarla ve coşkulu haykırışla ilahî olana sunulacak bir zafer midir?— Fransa'da gerçekleştirilen ve sadece Old Jewry tarafından alkışlanan, Thebaililerden[91] ve Trakyalılardan kalma bu sefahat âlemleri, sizi temin ederim ki, bu krallıkta çok az kimsede peygamberlere yakışır bir coşku uyandırabilmektedir. Kendine ait vahiyleri olan ve kalpleri saran tüm adi hurafelerin hakkından tamamıyla gelen bir aziz ve havari bile, bu durumu, büyük bir bilgenin kutsal tapınakta ilan ettiği ve meleklerin sesinin zaman kaybetmeksizin çobanların sessiz masumiyetine duyurulduğu Barış Prensinin[92] dünyasına

[91] Thebai Antik Yunanistan'da kurulan bir şehir devletidir. Atina'nın kuzeybatısındaki Boeotia bölgesinde bulunmaktaydı. Thebai, Doğu Yunanistanda, Boeotia'nın ortasında verimli bir yerde kurulmuştur. Thebai'nin ilk zamanlarına ait bilgiler efsanelere dayanır. Şehrin kuvvetli surlarla çevrili oluşu, buranın Boeotia'nın merkezi olmasını sağlamıştır. (ç.n.)

Barış Prensi ifadesiyle burada Nasıralı İsa'dan bahsediliyor. "İşaya, İsa'nın 'Barış Prensi' olarak adlandırılacağını önceden bildirdi" (İşaya 9:6)

girişle karşılaştırmanın, dinin gereği ve münasip bir durum olduğunu düşünebilmektedir.

İlk başta, bu patavatsız coşku krizinin nedenini izah etmek için söyleyecek tek söz bulamadım. Monarkların yaşadığı ıstırabın, aslında bazı damaklara leziz öğünler sunduğunu biliyordum. Bu iştahın, ölçülülüğün sınırları içinde tutulmasına hizmet edecek düşünceler vardı. Ancak, mevcut durumu dikkate aldığımda, toplumun, ziyadesiyle hesaba katılması gerektiğini ve toplumsal sağduyunun güçlü bir cazibeye sahip olduğunu itiraf etmem gerek. Demek istediğim, kazanılan zaferin Io Pæan'ı[93], "tüm Piskoposlar fener direklerine" şeklindeki naralar, bu mutlu günün öngörülemeyen sonuçlarının yol açtığı bir coşku patlamasını beraberinde getirmiştir[94] [95] Aşırı coşku nedeniyle, ihtiyattan bir miktar sapılmasını normal karşılıyorum. Binyılın müjdecisi olan, beşinci monarşinin tasarlandığı, kiliseye ait tüm kurumların tahrip edildiği bir olayda, bu peygamberin sevinç ve şükran dolu ilahiler söylemesini de anlıyorum. Ancak, (insani tüm ilişkilerde görüldüğü gibi), bu sevincin tam ortasında, bu değerli beyefendilerin sabrını test edecek ve uzun zamandır ıstırap çeken inançlarını sınayan bir şeyler vardı. Kralın, kraliçenin ve kralla kraliçenin çocuklarının katledilmesi, bu "güzel günün" diğer hayırlı sonuçları üzerine gölge düşürmekteydi. Birçok kutsal feryadın arzuladığı piskoposların katli de bu güzel günün kusurları arasındaydı. Bir grup hükümdar katili ve günahkâr ca-

---

[93] Yardım eden bir tanrıya, özellikle de Apollon'a yapılan dua. Burada, 'Io Pæan' ifadesiyle, savaşta ya da bir musibetle karşılaşıldığında "yardım isteme" şeklinde bir haykırış söz konusudur. Bu dua, sonradan başka tanrılara ve hatta ölümlülere bile yapılır hâle gelmiştir. (ç.n.)

[94] "*Tous les Evêques à la lanterne*" : "Bütün piskoposlar fener direklerine"

[95] "À la lanterne!" (Fener Direklerine!) sloganı, 1789 yazından itibaren Fransız Devrimi'nin ilk safhasında Paris ve Fransa'da özel bir anlam ve statü kazanmıştır. Fener Direkleri, Devrim sırasında Paris sokaklarında gerçekleştirilen linç ve infazlar için bir nevi araç vazifesi görmekteydi. Devrimci radikaller, devlet görevlilerini ve aristokratları fener direklerine asmaktaydı. (ç.n.)

ninin resimlerinin kaba çizimleri cesur bir şekilde alınmıştı. Ancak sadece resimleri kabaca çizilebildi. Masumların katledildiği bu büyük tarihi piyeste, başlanılan iş ne yazık ki yarım bırakıldı. İnsan hakları okulunun hangi büyük ustasının cesaretli kaleminin başlanan bu işi bitireceği sonra görülecekti. O dönemde, hurafe ve günahı temelinden sarsan bilginin yayılmasından tam manasıyla yararlanılamıyordu. Fransız kralıysa, bizzat kendi ıstıraplarından ve aydınlanmış bir devrin vatanperver naralarından kaynaklanan iyi şeyleri dikkate alarak, bir ya da iki konuyu unutulmaya terk etmek istiyordu.[96]

---

[96] * Burada, bir görgü tanığının konuyla ilgili yazmış olduğu yazıya atıfta bulunmanın uygun olacağını düşünüyorum. Söz konusu görgü tanığı, Ulusal Meclis'in en dürüst, en zeki ve en iyi konuşan üyelerinden biri olduğu kadar, devletin en aktif ve en ateşli reformcularından biriydi. Meclis'ten ayrılmak zorunda kaldı; sonrasındaysa bu dindar zaferin yarattığı korkuları ve yönetimi, her ne kadar müsebbibi olmasalar da, işlenen suçlardan kazançlı çıkan adamların eline geçmesini gerekçe gösterek kendi isteğiyle sürgüne gitti. (ç.n.)

M. de Lally Tollendal'nin bir Dostuna yazdığı İkinci mektuptan alıntı:
"Parlons du parti que j'ai pris; il est bien justifié dans ma conscience.—Ni cette ville coupable, ni cette assemblée plus coupable encore, ne meritoient que je me justifie; mais j'ai à coeur que vous, et les personnes qui pensent comme vous, ne me condamnent pas.—Ma santé, je vous jure, me rendoit mes fonctions impossibles; mais même en les mettant de côté il a été au-dessus de mes forces de supporter plus longtemp l'horreur que me causoit ce sang,—ces têtes—cette reine presque égorgée, —ce roi,—amené esclave,—entrant à Paris, au milieu de ses assassins, et précédé des têtes de ses malheureux gardes.—Ces perfides janissaires, ces assassins, ces femmes cannibales, ce cri de TOUS LES EVEQUES A LA LANTERNE, dans le moment où le roi entre sa capitale avec deux évêques de son conseil dans sa voiture. Un coup de fusil, que j'ai vu tirer dans un des carosses de la reine. M. Bailly appellant cela un beau jour. L'assemblée ayant déclaré froidement le matin, qu'il n'étoit pas de sa dignité d'aller toute entière environner le roi. M. Mirabeau disant impunément dans cette assemblée, que le vaisseau de l'état, loins d'être arrêté dans sa course, s'élan-ceroit avec plus de rapidité que jamais vers sa régénération. M. Barnave, riant avec lui, quand des flots de sang coulaient autour de nous. Le vertueux Mounier échap-pant par miracle à vingt assassins, qui avoient voulu faire de sa tête un trophée de plus: Voilà ce qui me fit jurer de ne plus mettre le pied dans cette caverne d'Antropo-phages [the National Assembly] où je n'avois plus de force d'élever la voix, où depuis six semaines je l'avois élevée en vain.*

"Moi, Mounier, et tous les honnêtes gens, ont pensé que le dernier effort à faire pour le bien étoit [sic] d'en sortir. Aucune idée de crainte ne s'est approchée de moi. Je rougirois de m'en defendre. J'avois encore reçû sur la route de la part de ce peuple,
moins coupable que ceux qui l'ont enivré de fureur, des acclamations, et des ap-plaudissements, dont d'autres auroient été flattés, et qui m'ont fait frémir. C'est à l'indignation, c'est à l'horreur, c'est aux convulsions physiques, que le seul aspect du sang me fait éprouver que j'ai cédé. On brave une seule mort; on la brave plusieurs fois, quand elle peut être utile. Mais aucune puissance sous le Ciel, mais aucune opinion publique ou privée n'ont le droit de me condamner à souffrir inutilement mille supplices par minute, et à perir de désespoir, de rage, au milieu des triomphes, du crime que je n'ai pu arrêter. Ils me proscriront, ils confisqueront mes biens. Je labourerai la terre, et je ne les verrai plus.—Voilà ma justification. Vous pouvez la lire, la montrer, la laisser copier; tant pis pour ceux qui ne la comprendront pas; ce ne sera alors moi qui auroit eu tort de la leur donner."

["Seçtiğim taraftan bahsedelim; şuurum yaptığım seçimi doğrulamaktadır—Suçlu olan ne bu şehir; daha da suçlu olan ne de bu meclis, aklanmamı hak etmiyorlar; sizinle aynı düşünceyi paylaşan ve sizin gibi düşünenler, beni suçlamıyorlar. Sağlığım, size yemin ederim, görevlerimi yerine getirmemi imkânsız hâle getiriyor; ama bunları bir tarafa koyarak, bu kanın neden olduğu iğrençliğe daha uzun süre katlanmam gücümün dışındaydı, bu kafalar-boğazlanan bu kraliçe, - katillerin ortasında ve hemen arkasından zavallı muhafızlarının kelleleriyle Paris'e giren- esir hâline getirilmiş,- bu kral -. Bu hain yeniçeriler, bu katiller, bu insan yiyen kadınlar ve *"BÜTÜN PİSKOPOSLAR FENER DİREKLERİNE"* çığlığı, konseyinden gelen iki papaz arabasıyla Paris'e girerken. Kraliçenin arabalarından birinden ateş açıldığını gördüm. Mösyö Bailly, bunu "güzel bir gün" olarak niteledi. Meclis'in, kralın dört bir yanını çevirmenin kendi görevleri olmadığını soğuk bir şekilde sabah açıklaması, Mösyö Mirabeau'nun yolundan döndürülmesi âdeta imkânsız olan bu meclis gemisinin daha da büyük bir süratle yeni açılımlar yapacağını ceza görmeden söylemesi. Mösyö Barnave'ın onunla birlikte gülerek etrafımızda etrafımızda oluk oluk kan akıyordu açıklaması. Yirmi katilden mucize eseri kurtulan erdemli Mounier*, kendi kafasından bir zafer abidesi yaratmak istiyordu: işte boşu boşuna altı haftadır sesimi yükseltmeye çalıştığım, artık bunun için gücümün tükendiği Yamyamlar Kışlasına (Ulusal Meclis) artık ayak basmayacağıma dair yemin ettiren nedenler bunlar.

"Ben, Mounier ve diğer bütün namuslu insanlar, iyilik için en son yapılacak şeyin, Meclis'ten çıkmak olduğunu düşündük. Hiçbir korku düşüncesi, bana yaklaşamadı. Bu düşünceyi savunursam şayet, yüzüm kızarır. Halkı

Her ne kadar, bu yeni aydınlanmamız ve bilgimiz, her ne olursa olsun arzu edilen yere ulaşmasa da, insan evladına bu şekilde muamele edilmesinin, devrim yapmak isteyenler hariç herkes için şok edici olduğunu düşünüyorum.

Ama burada da duramam. Fıtratımın bana verdiği hislerin etkisiyle ve yeni peyda olan bu modern ışığın tek bir hüzmesiyle bile aydınlanmadan, size itiraf ederim ki Efendim, soylu bir zümreden gelen ıstırap çeken insanlar ile iftiharla anılmak yerine anne babalarının maruz kaldığı acımasız taarruzların yeni yetmeliği ve masumiyetiyle duyarsızlaşan kralın çok genç yaştaki çocuklarıyla, çoğu kral ve imparatordan sonra gelen nesillerin cinsiyeti, güzelliği ve cana yakınlığı, son derece kasvetli olan böylesi bir durumda hassasiyetime pek bir katkı sağlamamaktadır.

öfkelendirenlerden daha az suçlu ve diğerlerinin hoşlanacağı, beni titreten alkış ve tezahüratları halktan almıştım. Kızgınlık, öfke, fiziki çalkantılara yol açan kanın tek görüntüsü, bana acı verdi ve Meclis'i bıraktım; tam faydalı olacağı zaman tek bir ölüye meydan okunuyor: birçok kez meydan okunuyor. Fakat, gökkubbe altındaki hiçbir gücün, hiçbir kamu vicdanının dakikada bin işkence çekme, zaferlerin ortasında ümitsizlik, aşırı öfkeye maruz kalmaya, önleyemediği suçu çekme hususunda beni suçlamaya hakları yoktur. Beni suçlayacaklar, mallarımı müsadere edecekler. Toprakta çalışacağım ve onları artık görmeyeceğim. İşte benim savunmam. Bu savunmayı okuyabilir; başkalarına gösterebilir; çoğaltabilirsiniz. Savunmamı anlamayanlara çok yazık! Savunmamı, anlamayanlara vermekten haksız konuma düşeceğim o vakit. (Çev. Frank M. Turner.)] (Bu kitap'taki Fransızca ifadeler, kitap'taki İngilizce çeviri yerine, anlamın daha sağlıklı verilebilmesi açısından, çevirmen Ahmet Emiroğlu tarafından, Fransızca aslından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ancak, kitap'ta Fransızca'dan İngilizce'ye çeviri yapıldığından metnin orijinaline sadık kalınarak İngilizce'ye çeviren Frank M. Turner ibaresi aynen bırakılmıştır)

Old Jewry'nin sakin beyendilerinin aksine bu ordu mensubunun asabı bozuk—Bakınız, şerefli, erdemli ve yetenekli bir insan olan ve bu yüzden firari hâle gelen Mösyö Mounier'in yapılan faaliyetle ilgili anlattıkları.

* Önemli Not: Sayın Mounier, o dönem Ulusal Meclis Başkanıydı. Özgürlüğün en sağlam savunucularından biri olmasına rağmen, sürgünde yaşamaya mecbur edildi.

Vaizimizin ilan ettiği zaferin ana hedefi olan o muhterem kişinin, her ne kadar vaize destek vermişse de, böylesi utanç verici bir durumda duyduğu üzüntüyü işitir gibiyim. Bir insan olarak, gözünün önünde acımasızca katledilen karısı ve çocukları ile kendisine sadık kalmış korumaları için üzülmüştür; bir prens olarak, uygar tebaasının tuhaf ve dehşet verici dönüşümünü görmek ve kendisi için tedirginlik duymaktan ziyade tebaası için kahrolduğu için üzülmüştür. Bu durum, aslında metanetinden bir şeyi eksiltmediği gibi, insaniyetine sonsuz bir şeref kazandırmaktadır. Bunu söylediğim için çok üzgünüm; gerçekten çok üzgünüm, ama bu denli önemli şahısların taşıdığı yüce erdemleri methetmek üzerimize vazife değil.

Kazanılan zaferin bir başka önemli hedefi olan o büyük hanımefendinin, (ıstırap çekmek için yaratılan canların ıstırap çekmesi gerekir derler) o gün acılara gösterdiği metaneti ve takip eden günlerde de yapılanlara katlanması, kocasının hapsedilmesine ve bizzat kendisinin esir edilmesine, dostlarının sürgüne gönderilmesine, dalkavukluk kokan rencide edici nutuklara ve yaptığı yanlışların verdiği ağırlığa, mensubu olduğu sınıfa ve ırka yakışır şekilde ve dindarlığı ve cesaretiyle sükûnet ve sabırla katlanmasını; temayüz eden bir hükümranın soyu olarak bu hükümran gibi ulvi duygulara sahip olduğunu; Romalı bir nedimenin saygınlığını hissederek en nihayetinde kendisini, yaşanan son olayların utancından kurtaracak ve şayet iktidardan düşecekse bir cibiliyetsizin eliyle düşmeyecek olmasını memnuniyetle işitiyorum.

O vakitler Versay'da veliaht karısı olan ve pek el sürmediği bu kubbeyi daha hoş bir görüntüyle aydınlatmayan, Fransız kraliçesini gördüğümden bu yana on altı ya da on yedi sene geçti. Kraliçeyi, ufkun üzerinde, içine henüz girdiği yüce gökkubbeyi süsleyip neşe saçarken—sabah yıldızı gibi ışıldarken, hayat, ihtişam ve neşe dolu bir vaziyette gördüm. Ne devrim ama! Hangi yürek, bu yükseliş ve düşüşe, hiçbir duygu olmadan katlanabilir

ki! Kraliçenin, ateşli, mesafeli, hürmetli bir tutkuya sahip olanlara saygınlık payesi vereceğini; sinesinde saklanan o kara lekeye karşı sert bir panzehir taşımak mecburiyetinde kalacağını hayal dahi edemezdim; yiğit ve onurlu adamlardan ve şövalyelerden oluşan bir ulusta başına gelen felaketleri bizzat yaşayarak göreceğime rüyamda görsem inanmazdım. On bin kılıcın, kraliçeyi hakaretle tehdit eder bir bakışın bile intikamını almak için bir hamleyle kınlarından çıkacağını düşünmüştüm. Ne var ki, şövalyelik devri çoktan geçmişte kalmış. Sofistlerin, iktisatçıların ve muhasiplerin devri sürmüşse de, Avrupa'nın şanı sonsuza kadar sönmüştür. Tutsaklıkta dahi soylu özgürlük ruhunu canlı tutan o asil sadakati; o gururlu boyun eğişi; o saygın itaatkârlığı; yüreğin o tabiiyetini, artık herhangi bir zümre ve cinsiyette göremeyiz. Hayatın satın alınamayan lütfu, ulusların değersiz savunması, mertçe hisler ve kahramanca cesaretler devri geçmiş; geride kalmıştır! Bir yara hissi veren, vahşetin şiddetini dindirirken cesaret uyandıran, dokunduğu her şeyi soylulaştıran ve tüm o iticiliğini yitirerek, kötülük içinde şerrinin yarısını kaybeden ahlakın verdiği hassasiyet; izzetinefis ortadan kalkmıştır.

Bu duygu ve düşünce karışımının kökenleri, kadim şövalyelikte görülmektedir; ve insan gailesinin değişmesiyle görünüşte değişmesine, uzun kuşaklar boyunca yaşadığımız dönemde dahi varlığını sürdürmesine ve etki yaratmasına rağmen, ancak prensipte varolabilmiştir. Tamamıyla ortadan kalkmış olsa, korkarım sebep olacağı kayıp çok büyük olacaktır. Modern Avrupa'ya karakterini veren de budur. Avrupa'daki yönetimleri, her tür devlet biçiminden ayırt eden, Asya'daki devletlerden ve muhtemelen, kadim dünyanın en parlak dönemlerinde filizlenen devletlerden daha üstün kılan budur. Kafa karıştırıcı zümreler olmaksızın, soylu bir eşitlik yaratan ve bu eşitliğin, toplumsal hayatın tüm katmanlarına sirayet etmesini sağlayan budur. Kralları kendine yoldaş tutmaya iten ve sıradan kimselerin krallara ahbap olmasını sağlayan da bu düşüncedir. Hiçbir zorlama ya da itiraz ol-

maksızın, bu düşünce, gurur ve gücün şiddetine boyun eğdirmiş; hükümdarları, sosyal itibarın yumuşak yakalarına teslim olmaya mecbur etmiş, sert ve acımasız otoriteyi zerafete teslim olmaya zorlamış ve başat kanunlara, adabımuaşeret yoluyla baş eğdirmiştir.

Ama şimdi her şey değişmektedir. Gücü yumuşak, itaatkârlığı ise serbest kılan, hayatın farklı silüetlerini birbiriyle uyumlu hâle getiren ve mahrem bir toplumu güzelleştiren ve yumuşatan duyguları, hafif bir özümsemeyle, siyasetin kapsamına dahil eden memnuniyet verici tüm yanılsamalar, ışık ve aklın bu yeni muzaffer imparatorluğu tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Hayatın tüm o saygın perdesi, terbiyesizce yırtılmaktadır. Yüreğe ait olan ve çıplak, titrek tabiatımızın kusurlarını örtmek ve ona zannımızca haysiyet kazandırmak için gerekli olduğu üzere, idrakin onayından geçen ve ahlâki bir tahayyülün gardırobundan çıkan mevcut fikirlere eklenen fikirler, gülünç, abes ve modası geçmiş düşünceler olarak çürütülmektedir.

Genel itibariyle bakacak olursak, kral dediğiniz, neticede bir erkektir; kraliçe ise kadın; kadın da bir hayvandır, yüksek mertebeli bir hayvan da değil üstelik. Cinsiyete genel olarak atfedilen tüm saygı, bütünüyle bir romantizm ve divanelik olarak görülmektedir. Hükümdar katli, anne baba katli ve kutsal şeylere hürmetsizlik, hukuku, hukukun basitliğini tahrip ederek yozlaştıran batıl inançlardan ibarettir. Bir kralın, kraliçenin, piskoposun yahut babanın öldürülmesi, yalnızca alelade bir cinayettir aslında; ve şayet insanlar, bir ihtimal ya da her hangi bir surette bundan kazançlı çıkıyorlarsa, işlenen cinayetin en bağışlanabilir ve hakkında ciddi bir inceleme yapmamızı gerektirmeyen türden bir cinayet olduğunu söyleyebiliriz.

Soğuk kalplerin ve bulanık anlayışların ürünü olan ve tüm haz ve zerafetten mahrum olduğu kadar sağlam bir akıldan da yoksun olan bu barbar düşünceler sisteminde, kanunlar sadece kendi korkularıyla ve her bireyin kendi özel kurgularını bulabi-

leceği ya da kendi özel menfaatlerini tahsis edeceği bir endişeyle desteklenmektedir. Üniversitelerinin korusunda, her manzaranın bittiği yerde, gördüğünüz tek şey darağacıdır. Sevgiyi, toplum açısından devreye sokan hiçbir şey kalmamıştır geriye. Bu mekanik felsefenin prensipleri söz konusu olduğunda, kurumlarımız, sevgi, saygı, beğeni ya da muhabbet duyguları yaratmak amacıyla, tabiri caizse hiçbir zaman kişiler nezdinde somutlaşmamıştır. Ancak, sevgiyi defeden akıl türü, sevginin yerini doldurabilecek yeterliliğe sahip değildir. Adabımuaşeretle birlikte görülen halk sevgisine, kimi zaman kanunu destekler mahiyette, kimi zaman düzeltici; her daim de yardımcı olacak şekilde ihtiyaç duyulmaktadır. Şiir yazma konusunda akıl sahibi bir adamın ve büyük bir eleştirmenin verdiği hüküm, mevcut durumla aynı doğruluğu taşımaktadır: *Non satis est pulchra esse poemata, dulcia sunto.*[97] Her ulusta, yerli yerinde bir aklın tadını çıkaracağı bir adabımuaşeret sistemi olmalıdır. Ülkemizi sevebilmemiz için, ülkemizin hoş ve latif bir yer olması gerekir.

Ancak, ne türden olursa olsun güç, adabımuaşeretin ve fikirlerin yok olmasına yol açan şoka rağmen ayakta kalacak ve iyi ya da kötü bir destek bulacaktır kendisine. Kadim kurumları altüst etmek için başvurulan iktidar gaspı, kadim ilkeleri de tahrip etmiştir; iktidar gaspı yine, iktidarı eline geçiren kimselerin başvurduğu benzer hilelerle gerçekleştirilecektir. Kralları korkudan kurtararak aslında hem kralları hem de tebaalarını zalim bir yönetimin alacağı tedbirlerden uzak tutan, eski derebeylik ve şövalyeliğin sadakat ruhu, insanların akıllarından silinecek; komplo ve cinayetlerin olacağı, önleyici katliam ve müsadere ve kendi şerefiyle ayakta durmayan tüm iktidarın siyasi kaidelerini oluşturan o uzun, gaddar ve zalim kurallar listesi ve bu kurallara

---

[97] Büyüleseniz dahi şairler; kifayet etmez
Huzur ve zerafetle hararetlenir bir oyun
Uysal bir yaklaşımla.
Horatius, "Şiir Sanatı", 99, *Şiir Çevirisi* Başlığı altında, 4: 273.

riayet edenlerin şerefi sayesinde önceden tahmin edilebilecektir. Tebaa, prensip gereği asi hâle geldiğinde, krallar da izledikleri politika gereği zalimleşirler.

Kadim fikirler ve hayatın kuralları yitirilirse, ortaya çıkan kayıp muhtemelen tahmin dahi edilemeyecek bir kayıp olur. O andan itibaren, bizi yönetecek bir pusulamız kalmadığı gibi, dümeni hangi limana çevireceğimizi de tam olarak bilemeyiz. Hiç kuşku yok ki, kitlelerin büyüsüne kapılan Avrupa, devriminiz gerçekleştiği gün refah içinde gelişmekteydi. Bu refahın ne kadarının eski adabımuaşeret kurallarımızın ve fikirlerimizin ruhundan kaynaklandığını söylemek kolay değildir; ancak bu türden gayeler, fiiliyatta sıradan ve işe yaramaz gayeler olamayacağı için, genel itibariyle fiiliyatta faydalı olduklarını varsaymak zorundayız.

Ortaya çıkma ve muhtemel devam ettirilme nedenlerine yeteri kadar değinmeden, her şeyi karşımıza çıktığı hâliyle değerlendirme eğilimindeyizdir. Adabımızın, medeniyetimizin ve adab ve medeniyetimizle ilişkili olan her güzel şeyin, içinde yaşadığımız Avrupa'da, yıllar boyu iki prensibe dayalı olduğundan ve bu iki prensibin birleşmesinin bir sonucu olduğundan daha kesin olan başka bir şey yoktur. Bu iki prensiple, bir beyefendinin ruhu ile dinin ruhunu kastetmekteyim. Soyluluk ve ruhban sınıfı, biri meslek itibariyle diğeriyse himaye anlayışıyla, silahların ve kargaşanın ortasında ve devletler kendi gayelerinin peşine düştüğü bir sırada dahi, bir şeyler öğrenmeye devam edebilmiştir. Soylular ve rahipler, aldıkları eğitimin karşılığını görmüşlerdir; ufuklarını geliştirerek ve akıllarını güçlendirerek aldıkları eğitimin gereğini fazlasıyla ödemişlerdir. Sarsılmaz birliklerinin taşıdığı önemi ve kendilerine yakışan yeri bilmeye devam ediyorlarsa ne âlâ! Aldıkları eğitim, bu kişileri, bir hırsla doğru yoldan alıkoymuyorsa ve kendilerine eğitim veren kişiyle yetinip bizzat eğitici olmaya can atmıyorlarsa ne âlâ! Doğal ha-

mileri ve muhafızlarıyla eğitim, bir batağa sürüklenecek ve kaba bir kalabalığın ayakları altında çiğnenecektir.[98] [99]

Eğer, şüphe ettiğim üzere, modern edebiyat, sahip olmak istediğinden çok daha fazlasını kadim adaba borçlu ise, aynı durum, taşıdıkları değeri tam manasıyla kendilerine gösterdiğimiz diğer menfaatler için de geçerlidir. Ekonomi politikalarımızın tanrıları olan ticaret ve imalat bile, belki de yalnızca birer yaratıktırlar, asli unsur olarak tapınmayı seçtiğimiz etmenlerdir. Ticaret ve imalat, hakikaten eğitimin serpilip geliştiği ruh içinde büyümüşlerdir. Sahibi oldukları doğal koruma prensipleriyle birlikte çürüyebilirler. Siz varken, en azından şimdilik, birlikte ortadan kaybolacak gibi görünmektedirler. Bir halk, ticaret ve imalattan yoksun ise ve soyluluğun ve dinin ruhu aynen varlığını sürdürmeye devam ediyorsa ticaret ve imalatın yerini her zaman bir bela almaz, hissiyat alır; ancak ticaret ve sanat, bir devletin bu eski temel prensipler olmadan nasıl iyi bir şekilde ayakta durabildiğini test etmeye yönelik bir deneyde kaybolup giderse hâlihazırda elinde hiçbir şeyi bulunmayan ve bundan sonrası için de hiçbir umudu olmayan, dinden, şereften ya da mertçe gururlardan yoksun kaba, akılsız, gaddar ve aynı zamanda zavallı ve alçak barbarlardan oluşan bir ulus ne menem bir şeydir?

---

[98] Burada özellikle Bailly ve Condorcet'in kaderi ima edilmektedir. Bailly'nin davası ve infazıyla, burada getirilen öngörüyü karşılaştırın.

[99] Bu alıntıda, Burke'ün atıfta bulunduğu kişilerden Jean-Sylvain Bailly, Fransız astronomu, matematikçisi ve devlet adamı olup, Fransız Devrimi'nin öne çıkan isimlerindendir. 1789-1791 yılları arasında Paris Belediye Başkanlığı yapmış; görevi sırasında çıkan ve XVI. Louis'nin krallığında anayasal bir monarşinin kurulmasına dair Meclis kararının akabinde çıkan Champs de Mars isyanında şiddete başvurması sebebiyle görevini bırakarak Nantes şehrine çekilmiş; ancak daha sonra yakalanmış; Marie Antoinette'e karşı şahitlik yapması istenmiştir. Bailly, şahitlik yapmayı reddetmiş ve hızlı bir şekilde yargılanarak giyotinle infaz edilmiştir. Fransız filozofu, matematikçisi ve devlet adamı olan Marquis de Condorcet ise, XVI. Louis'in idamına karşı çıkması gerekçe gösterilerek infaz edilmiştir. (ç.n.)

Bu rezil ve menfur duruma bu kadar hızlı ve kısa yoldan ilerlememenizi temenni ediyorum. Meclis'in tüm çalışmalarında ve tüm eğitmenlerinde bir anlayış kıtlığı, bir hoyratlık ve basitlik olduğu görülmektedir. Özgürlükleri, liberal bir özgürlük değildir. Sahip oldukları bilgi düzeyi, cüretkâr bir cehaletin ürünüdür. İnsaniyetleri vahşi ve hayvanidir.

Hâlen, sizden kalan hatırı sayılır izlerin varlığını sürdürdüğü bu muazzam ve ağırbaşlı ilkeler ve adaptan İngiltere'de bir şey öğrenip öğrenmediğimiz ya da bu adabı bizden alıp almadığınız net değil. Ancak size göre, biz bu adabı en iyi şekilde takip edenleriz. Sizler bana—*gentis incunabula nostroe*[100] gibi gelmektesiniz. Fransa, her zaman, az ya da çok olsun, İngiltere'deki adabımuaşeret kurallarını etkilemiştir; ve sahibi olduğu pınar tıkanıp kirlendiğinde, ırmak uzun süre ya da berrak bir şekilde ya da herhangi bir ulusla birlikte akamayacaktır. Bu da, kanımca tüm Avrupa'ya, Fransa'da olanla ilgili çok yakın ve ortak bir endişe verecektir. 6 Ekim 1789'un o menfur manzarası üzerinde bu kadar kafa patlatmışsam ya da o gün itibariyle gerçekleşmiş olan tüm devrimlerin en önemlisi olması münasebetiyle (hissiyatta, adapta ve ahlâki düşüncelerde gerçekleşen devrimi kastediyorum) zihnimde canlanan düşüncelere çok fazla yer vermişsem eğer, kusuruma bakmayın. Saygıdeğer olan her şeyin biz olmadan tahrip edildiği ve içimizdeki saygıya dair tüm ilkeleri tahrip etmeye yönelik bir çabanın görüldüğü bir ortamda, insanlığın ortak hissiyatını içinde barındıran herkes neredeyse özür dilemeye mecbur edilmektedir.

Muhterem Dr. Price'dan ve söyleminin taşıdığı hissiyatı benimsemeyi tercih eden takipçisi güruhtan neden bu kadar farklı hisler taşıyorum? — Bu bariz sebepten dolayı—doğal olduğu için; fâni bir refahın değişken koşullarından kaynaklanan melankolik hislerin ve insanın büyüklüğünün belirsizliğinin görül-

[100] "Soyumuzun mezarı" Virjil, Aeneis, III: 105.

düğü bu tür manzaraların etkisi altında kalacak şekilde yaratıldığımız için; bu doğal hislerden büyük dersler çıkardığımız için; bu tür olaylar öğrenmemizi sağladığı için; krallar, bu büyük dramın Yüce Yöneticisi tarafından tahtlarından edilip, hakaret malzemesi ve iyilere merhamet konusu hâline geldiklerinde, olaylar silsilesinde bir mucize olduğunu görmemiz gerektiğinden, bu tür felaketlere ahlâki açıdan bakarız. İftiralar bizi ayağa kaldırır; zihinlerimiz (uzun zamandır gözlemlendiği üzere) korkuyla ve acıma duygusuyla arınır; zayıf, pervasız gururumuz, gizemli bir aklın takdiri altında âdeta kırılır. Eğer sahnede böyle bir manzara varsa, gözümden muhtemelen yaş gelirdi. Her ne kadar gerçek hayatta iftihar etsem de, kendimi, bu sığ, bu boyalı ıstırabın tiyatro kokan hissiyatı içinde bulmaktan açıkçası utanmaktayım. Ahlaken bu denli çöküntüye girmiş bir ruhla, trajik bir durumda insan içine çıkmaya asla cesaret edemezdim. İnsanlar, daha evvel Garrick'in[101] ya da uzun zamandır Siddons'un[102] benden âdeta koparıp aldığı gözyaşlarının, riyakârlığın gözyaşları olduğunu düşüneceklerdir; ancak ben bu gözyaşlarının divaneliğin gözyaşları olduğunu biliyorum.

Aslına bakarsanız, tiyatro, insani duyguların çiğnenip ayaklar altına alındığı kiliselere göre daha iyi bir ahlak okuludur. İnsan hakları okulundan henüz mezun olmamış bir kitleyle uğraşmak durumunda olan ve kendilerini yüreğin ahlâki yapısına bırakmak mecburiyetinde olan şairler, böylesi bir zaferi, sevinecek bir konu hâline getirme cüretini gösteremezlerdi. İnsanlar, doğal dürtülerinin peşinde koştukları vakit; monarşik yahut demokratik bir despotluğa varışı sağlasın ya da sağlamasın, Makya-

[101] David Garrick (1717-1779), İngiliz aktör, oyun yazarı, tiyatro yöneticisi ve yapımcısı. Bir süre amatör tiyatrolarda rol almış ama William Shakespeare'in III. Richard'ındaki başrolüyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Öldüğünde Londra Westminster Manastırı'nın Şairler Köşesi'ne gömüldü. Buraya defnedilen ilk tiyatrocuydu. (ç.n.)

[102] Sarah Siddons (1755-1831), 18. yüzyıl trajedileriyle tanınan Gallerli aktris. Shakespeare'in Lady Macbeth karakteriyle tanınmıştır. (ç.n.)

velci bir politikanın tiksindirici kurallarına tahammül edemeyeceklerdir. Her ne kadar sahibi olduğu karaktere uygun olsa da; geçmişte, despot rolü oynayan kişinin ağzındaki bu adiliğin varsayımlarını nasıl çekememişlerse; bugün de bu kuralları reddedeceklerdir. Korku dükkânına asılı bir terazideymişçesine başrol oyuncusunun tartıldığı –elde edilmesi muhtemel faydalara karşı çok sayıda fiili cürümün işlendiği- ve ağırlıkları indirip ilave ettikten sonra, terazinin avantaj sağlayan tarafının ağır bastığının beyan edildiği, muzaffer bir günün hakiki tragedyasının tam da ortasında olanlara Atina'daki hiçbir tiyatro izleyicisi tahammül etmezdi. Eski despotluk cürümlerine karşı hesap defterine kaydedilen yeni demokrasi cürümlerini ve demokrasinin hâlen borç batağında olduğunu ve borç bakiyesini hiçbir surette kapatamayacak olduğunu ya da kapatma niyetinde olmadığını düşünen muhasipleri görmeye tahammül edemezlerdi. Tiyatroda, ilk içgüdüsel bakış, hiçbir detaylı akıl yürütme süreci olmayan bu siyasi hesaplama yönteminin, işlenen cürümü, tam manasıyla haklı çıkardığını gösterecektir. En fena davranışların sergilendiği zaman bile, bunun, komplocuların ihanet ve kan harcama konusundaki cimriliklerinden ziyade, ellerinde tuttukları zenginlikten kaynaklandığını göreceklerdir. Hoşgörülen suç yollarının, artık tercih edilen yollar hâlini alacağını göreceklerdir. Hoşgörülen suç yolları, esasında, ahlâki erdemlerin anayolu yerine; amaca giden daha kestirme bir yol sunmaktadırlar. Kamu yararı uğruna hıyanet ve katliam haklı görüldüğü vakit; kamu yararı, çok geçmeden işin bahanesi; hıyanet ve katliam amacı hâlini alacak ve açgözlülük, haset, intikam ve korku, intikam duygusundan çok daha dehşet verici bir duruma gelene kadar, doymak bilmez iştahları doyurabilecektir. İnsan hakkı zaferlerinin ihtişamı içinde, doğru ve yanlışa dair tüm yargıları yitirmenin sonucu bunlar olmalı.

Ne var ki, muhterem papaz, "bu zafer içinde yol alışı" sevinçle karşılamaktadır; zira doğrusunu söylemek gerekirse, On altıncı

Louis[103], "keyfî hareket eden bir monarktı". Ne bir eksik ne bir fazla; çünkü o, On altıncı Louis idi; çünkü kendi inisiyatifi dışında, atalarından gelen o uzun soy ve halkın rızasıyla elde ettiği ayrıcalıklarla, Fransa'nın kralı olma gibi bir talihsizlikle karşı karşıyaydı. Fransa'nın kralı olarak dünyaya gelmesi, en büyük talihsizliğiydi. Ancak talihsizlik, suç değildir; düşüncesizce davranmak, her zaman en büyük kabahat değildir. Hükümranlığı, bütünüyle tebaasına verdiği imtiyazlardan ibaret olan; otoritesini hafifletmeyi; sahibi olduğu imtiyazları dağıtmayı; halkı, atalarının muhtemelen bilmediği belki de arzu etmediği bir özgürlüğü paylaşmaya davet etmeyi dileyen bir hükümdarı tahayyül edemiyorum. İnsana izafe edilen ortak zaaflara maruz kalan böylesi bir hükümdar, şahsına ve otoritesinden geriye kalan şeylere karşı açıkça yürütülen vahim tertiplere karşı güç kullanmanın gerekli olduğunu bir ara düşünmüş olsa dahi; bu hususların tamamının dikkate alınması gerekli olsa dahi; Paris'in ve Dr. Price'ın gaddar ve rencide edici zaferini hak ettiğini düşünmekte büyük güçlük çekiyorum. Kralların böyle bir ibrete layık olduğu düşüncesi karşısında; özgürlük davası adına ürperiyorum. İnsanoğlunun en kötüsünün cezasız kalan zulümleri karşısında; özgürlük davası adına ürperiyorum. Kaldı ki, koltuklarına sıkı sıkıya sarılmayı, tebaaları üzerinde müsamahasız bir kontrol kurmak; sahip oldukları imtiyazı beyan etmeyi ve şiddetli bir despotizmin uyanıklığı ile özgürlüğün ilk yakınlaşmalarına karşı gardını almayı iyi bilen; krallara karşı bir tür hâlinden memnun bir saygı ve hayranlıkla yaklaşan, alçak ve dejenere bir üsluba sahip bazı kimseler var. Bu kişiler, yaşananlara karşı asla seslerini yükseltmezler. Ahlakı terk eden ve servetleriyle anılan bu kişiler, erde-

[103] XVI. Louis, 1775-1792 yılları arasında Fransa Kralı ve Marie Antoinette'nin kocası. 21 Ocak 1793'te Fransız İhtilali esnasında "Vatan Hainliği" suçlaması ile giyotinle idam edilmiştir. Fransız Devrimi'nin "günah keçisi" hâline gelmiş ve eski rejim (ancién regime)'in bütün olumsuzlukları kişiliğine yüklenmiştir. (ç.n.)

min acı çekişinde aslında bir hayır olduğunu görmezler; haksız yere gasp yoluyla gelir elde etmenin suç olduğunu düşünmezler.

Fransa kralının ve kraliçesinin (söz konusu zaferden önce böyle olduğunu düşündüğüm kişiler) acımasız ve gaddar zalimler olduğu; Ulusal Meclis'i kılıçtan geçirmek için kasti bir plan yaptıkları (bazı yayınlarda Meclis'in kılıçtan geçirileceğinin ima edildiğine dair bir şeyler görmüştüm sanırım) net bir şekilde bilgim dahilinde olsaydı şayet, esir alınmalarının adil bir durum olduğuna kanaat getirirdim. Bu iddialar gerçekse eğer, daha fazla şeyin yapılması gerekirdi; bir şeyler yapılmışsa da, başka şekilde yapılmıştır. Gerçek zalimlerin cezalandırılması, adaletin, asil ve korkunç bir şekilde gerçekleşmesidir. İnsan ruhunu teselli ettiği söylenmiştir. Ama şayet benim kötü niyetli bir kralı cezalandırmam gerekseydi; işlenen suçun intikamını almayı haysiyetli bir durum olarak görürdüm. Adalet ağırbaşlı ve usturuplu şekilde yerini bulmaktadır; ve verilen cezalar, bir tercihi yansıtmaktan ziyade ihtiyacın gereği verilmektedir. Neron ya da Agrippina[104] ya da On birinci Louis[105] ya da Dokuzuncu Charles[106] söz konusu olsaydı; Patkul'un[107] öldürülmesinden sonra, İsveç Kralı On

[104] Roma İmparatoriçesi. İmparator Augustus'un çocuğunun torunu, İmparator Tiberius'un büyük yeğeni ve evlatlık edinilmiş torunu, İmparator Caligula'nın kız kardeşi, İmparator Claudius'un karısı ve İmparator Neron'un annesidir. Antik ve modern kaynaklar tarafından 'acımasız, hırslı, sert ve otoriter' birisi olarak tasvir edilir. Agrippina, birçok antik tarihçi tarafından çok çeşitli hikâyelere rağmen İmparator Claudius'u zehirlemekle itham edilmiştir. (ç.n.)

[105] XI. Louis, 1461 ila 1483 yılları arasında Fransa tahtında kalmıştır. Hükümdarlığı sırasında düklerin bazı yetkilerini üstlenmiş; komplo düzenlemekteki mahareti sebebiyle "kurnaz" adıyla anılmıştır. (ç.n.).

[106] IX. Charles, 1560'dan ölene kadar Fransa Kralı olarak tahtta bulunmuş; hükümdarlığı Din Savaşlarının gölgesinde gerçekleşmiştir. (ç.n.).

[107] Livonyalı soylu ve siyaset adamı. 1707 yılında Charles'ın emriyle kaburgaları kırılarak infaz edilmiştir. (ç.n.)

ikinci Karl[108] ya da Monaldeschi'nin[109] öldürülmesinden sonra selefi Christina, sizin elinize ya da benim elime düşmüş olsa Efendim, eminim ki, farklı bir davranış sergilerdik.

Eğer Fransız kralı ya da Fransızların kralı (ya da anayasanızın yeni lügatinde hangi adla anılıyorsa) bizzat kendisi ve kraliçesi, bu açıkça kabul edilmeyen, ancak intikamı da alınmayan kanlı teşebbüsleri ve katliamdan daha gaddar olan sıklıkla gördüğümüz o hakaretleri gerçekten de hak ediyor olsaydı, içinde olduğunu anladığım o itaatkâr ve henüz gerçekleşmemiş olan itimadın daha beterini hak edeceği gibi; rencide ve zulmettiği bir ulusun lideri olmayı da hak etmezdi. Yeni bir toplumda, yerinden edilmiş bir zalimden daha kötü bir sıfat, muhtemelen düşünülemez. En kötü suçlu olarak bir kimseyi aşağılamak ve ona hakaret etmek; sonrasındaysa sadık, dürüst ve azimli bir hizmetkâr olarak itibar göstermek, akıl yürütmeyle tutarlı olmadığı gibi; prensipte basiretli ya da uygulamada güvenli bir şey de değildir. Bu tarz bir yola girenler, halka karşı işlenen suçlardan ziyade; güveni alenen ihlal etmekten suçlu bulunmalıdırlar. Önde gelen politikacılarınızın tutarsız bir şekilde hareket ettikleri tek cürüm bu olduğundan, bu iğrenç kinayelerin dayanağı olmadığı sonucuna varıyorum. Bunlardan daha iyi bir iftira düşünemiyorum bile.

Biz İngilizler, bunlara pek itibar etmeyiz. Bizler, cömert düşmanlarızdır; sadık müttefiklerizdir. Omuzlarında zambağın şahadetiyle[110] hikâyelerini anlatan kimselerin iftiralarını kin ve

---

[108] XII. Karl ya da Demirbaş Şarl, İsveç kralı Onbirinci Şarl'ın oğludur; 1697 yılında babasının yerine kral olmuştur. Rusya, Danimarka ve Polonya arasındaki ittifakı bahane edip, Danimarka'ya savaş açmış ve büyük bir zafer kazanmıştır. Daha sonra Rusya ve Polonya'ya savaş açmıştır. Osmanlıya uzun süre sığındığı için yeniçeriler tarafından demirbaş denmiştir. (ç.n.)

[109] Monaldeschi, Orta İtalya'nın en soylu ve nüfuzlu ailelerinden biridir. (ç.n.).

[110] Metnin orijinalinde fleur-de-luce (ışık çiçeği) ifadesi kullanılmış olup; bu sözcük Fransızca bir kelime olan, zambak anlamına gelen ve Fransız

nefret dolu duygularla elimizin tersiyle geri çevirirız. Lord George Gordon[111] Newgate'te oruç tutmuş; ne Museviliğe geçtiğini alenen ilan edişi ne de Katolik papazlara ve kiliseyle ilgili hemen her şeye karşı çıkışı, hapishanelerimizi yerle bir eden bir güruhu (bu ifadeyi kullandığım için özür diliyorum; ancak hâlen kullanımda olan bir ifade şekli) ayağa kaldırmıştır. Erdeminden istifade ederek, kendisinin bizzat değerli kılmadığı bir özgürlüğü muhafaza etmiştir. Newgate'i yeniden inşa ettik ve binayı kiraladık. Fransız kraliçelerine hakaret edenler için Bastille kadar güçlü hapishanelerimiz var. Bu manevi inziva içinde, bırakın soylu iftiracı olduğu gibi kalsın. Bırakalım, fıtratına ve soyuna yakışır davranışlar sergilemeyi ve inancını değiştirerek terk ettiği eski dinine karşı bu kadar da kepaze bir tutum takınmamayı öğrenene kadar veya suyun sizin tarafınızda kalan kısmında yaşayan insanlar, yeni Musevi kardeşlerini memnun etmek amacıyla fidye verip kurtarana kadar, bırakalım da Talmud'unu[112] okuyup derin düşüncelere dalsın. Sonrasında, sinagogun eskiden kalma malları ve otuz adet gümüşün bileşik faiziyle sterlin başına alınan az bir vergiden elde edilen gelirle (Dr. Price, bileşik faizin

---

monarşisini sembolize eden "fleur-de-lis" sözcüğünün İngilizceleştirilmiş hâlidir. Geçmişte ve günümüzde zambak bir çok krallığın ve devletin (örneğin Bosna Hersek bayrağında yer alır) kullanılmasına rağmen daha ziyade Fransız monarşisiyle özdeşleşmiştir. Yazar, burada Fransız monarşisine gönderme yapmaktadır. (ç.n.)

Lord George Gordon (1751-1793), 1780 Gordon İsyanlarına adını veren İngiliz politikacı. Kendi adıyla anılan isyanları çıkardığı için hükümdara karşı ihanet suçuyla cezaya çarptırılmış; Londra Kulesi'nde hapse atılmış; kuzeni Lord Erskine'in girişimleriyle hapisten kurtulabilmiştir. (ç.n.)

112 Talmud: Yahudi medeni kanunu, tören kuralları ve efsanelerini kapsayan dinî metinlerdir. İbranice *lamad* (öğrenmek) kökünden gelir. Talmud'un iki versiyonu vardır: 3 ila 5. yy'a ait olduğu kabul edilen ancak daha eski dökümanları da içeren Babil Talmudu ve daha eski olan Filistin ve Yeruşalayim (Kudüs) Talmudu. Musevilik'te önceleri Sözlü Tevrat olan Tora Şebealpe daha sonraları Mişna ismiyle yazılı hâle getirilmiştir. Mişna temel olarak Musevi Ceza hukuku olarak tanımlanabilir daha sonraları Hahamlarca Mişna'nın daha derinlemesine açıklamaları yapılmış ve buna Gemara adı verilmiştir. (ç.n.)

1790 yılında ne mucizeler yaratacağını bize göstermiştir) Galikan Kilisesinin[113] gasp ettiğinin son zamanlarda keşfedildiği toprakları satın alabilecektir. Paris'in Katolik başpiskoposunu gönderin bize; biz de, size Protestan Hahamımızı gönderelim. Bize gönderdiğiniz kişiye olduğu gibi, bir beyefendi ve dürüst bir adam muamelesi yapacağız, ama kendisiyle beraber misafirperverliğini, cömertliğini ve hayırseverliğini getirsin; biz de ona göre, bu şerefli ve dindar kaynağın tek bir Şilinine bile el koymadığımız gibi; devletimizin hazinesini sadaka kutusunun ganimetiyle zenginleştirmeyi düşünmeyelim.

Size doğruyu söylemem gerekirse Kıymetli Efendim; bence ulusumuzun şerefi, Old Jewry ve London Tavern cemiyetinin faaliyetlerinin bir şekilde tekzip edilmesiyle alakalıdır. Kimsenin yerine konuşmuyorum. Bu zaferin içinde yer alan aktörlerle ya da bu zaferin hayranlarıyla birlikte bu düşünceye sahip herkesi olup olabilecek bütün içtenliğimle yalanlarken, sadece kendi adıma konuşuyorum. İngiliz halkıyla ilgili bir şeyi öne sürdüğümdeyse, yaptığım gözlemlere göre söz söylüyorum; bir bilirkişi edasıyla değil; bu krallığın tüm zümre ve sınıflarına mensup yerleşik halkıyla kurduğum son derece kapsamlı ve karışık iletişimden çıkardığım tecrübelerime dayanarak ve bir nevi dikkatli gözlem dersinden geçip, hayata erken atılıp kırk yıl bu gözlemlere devam eden biri olarak konuşuyorum. Yirmi dört mil uzunluğunda ufak bir kanalın bizleri birbirimizden ayırmasını ve iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkinin hakkımızda aslında ne kadar az bilgi sahibi olduğunuzu gösterecek şekilde son zamanlarda ne denli büyük olduğunu görüp çoğu zaman hayretler içinde kalıyorum. Bunun, tam manasıyla olmasa dahi, son derece hatalı bir şekilde İngiltere'de genel itibariyle yaygın olan fikir ve eği-

[113] Galikan Kilisesi, Fransız Devrimi sırasında Fransa'daki Katolik Kilisesidir. Galikanizm, kralların papadan bağımsız hareket etmesini; her ülkenin kilisesinin de, papa ve kralın ortak kontrolünde faaliyet göstermesini savunan doktrindir. (ç.n.).

limleri temsil eden bazı yayınlara bağlı olarak bu ulus hakkında bir yargıya varmanızdan kaynaklandığından şüphelenmekteyim. Keşmekeş, velvele ve iç çekiş içinde ve birbirinden karşılıklı tekrarlayarak topyekûn sonuçsuzluklarını gizlemeye çalışan aşağılık dalaverecilerin kibirleri, huzursuzlukları, huysuzlukları ve entrikacı ruhları, sahibi oldukları yetenekleri hor görüp yok saymamızı, aslında, ellerinde tuttukları gücü genel olarak kabul etmemizin bir nişanesi olarak gördüklerini düşündürebilir size. Sizi temin ederim ki, böyle bir şey söz konusu değil. Çünkü, saplı meşe ağacının gölgesi altında dinlenen binlerce büyükbaş hayvan sessizce geviş getirirken, eğrelti otu altındaki yarım düzine çekirge o durmak bilmez sesleriyle bütün bir tarlayı çınlattığından dolayı; ses çıkaranların sadece o tarlanın birer sakini olduğunu; tabii ki sayıca çok olduklarını; her ne kadar gürültülü ve belalı olsalar da, en nihayetinde zamanın ufak, yavan, hoplayıp zıplayan böceklerinden farklı olduğunu düşünmezsiniz diye dua ediyorum.

İçimizdeki yüz kişiden birinin Devrim Cemiyeti'nin "zaferine" iştirak ettiğini iddia etme cüretini gösteriyorum. Fransa kralı ve kraliçesi ve çocukları, tüm düşmanlıkların en haşini olacak şekilde, savaş sebebiyle elimize düşmüş olsalardı (böyle bir duruma; düşmanlığa kesinlikle itiraz ediyorum) Londra'ya girişlerinde bir nevi muzaffer kişi muamelesi görürlerdi. Böyle bir durumda bir Fransız kralıyla karşılaşmıştım daha evvel; kendisine nasıl muzaffer bir lider muamelesi yapıldığını ve daha sonra İngiltere'de nasıl karşılandığını okumuşsunuzdur. Üzerinden dört yüz sene geçmiş; ama ben o günden bu yana esasında bir değişikliğe uğradığımızı düşünmüyorum. Yeniliğe karşı gösterdiğimiz öfke dolu dirençten; ulusal karakterimizin miskinliğinden dolayı, hâlâ atalarımızın vurduğu damgayı taşıyoruz. (Gördüğüm kadarıyla) on dördüncü yüzyıl düşüncesinin cömertliğini ve saygınlığını yitirmediğimiz gibi; henüz vahşilerin seviyesine de indirmiş değiliz kendimizi. Bizler, Rousseau'nun inancından

döndürdüğü kimseler değiliz; Voltaire'in havarileri değiliz; Helvetius[114] bizde pek ilerleme kaydedememiştir. Ateistler, bizim vaizlerimiz olamaz; deliler, kanun yapıcılarımız olamaz. Ahlak hususunda hiçbir keşifte bulunmadığımızı; esasen hiçbir keşifte de bulunulamayacağını; keza bizler doğmadan çok önce idrakine varılmış olan devletin temel prensiplerinde ve özgürlük inancında da pek bir keşif yapmadığımızı biliyoruz. Bunların hepsi, mezarımız düşüncelerimiz üzerine toprak serdiğinde ve sakin bir mezar, kurallarını o cıvık lakırdımıza dayattığında düşünülecek mevzular. Biz İngiltere'de hâlâ karnımızı deşip iç organlarımızı dışarı çıkarmadık. Hâlâ, gayemizin sadık muhafızları ve aktif gözlemcileri olan doğuştan gelen o doğal duyguları ve tüm liberal ve insani ahlakın gerçek destekçilerini seviyor ve geliştiriyoruz. Tıpkı bir müzede tutulan doldurulmuş hayvanlar misali, insan hakları konusunda önemsiz pespaye ve kıymetsiz donuk eski kâğıt parçalarıyla dolduracak şekilde çekip bağlayamadılar bizi. Bilgiçlik ve ihanetle bozulmamış hislerimizin hâlâ doğallığını ve bütünlüğünü muhafaza ediyoruz. Sinelerimizde insana yakışır gerçek yürekler var. Tanrı'dan korkuyoruz; krallara saygıyla karışık bir korkuyla yaklaşıyoruz; parlamentolarımıza sevgiyle; sulh hakimlerine görev duygusuyla; papazlara saygıyla; soylulara hürmetle yaklaşıyoruz.[115] Neden peki? Çünkü, aklımıza bu tip fikirler geldiğinden etkilenmiş olmamız çok doğal-

[114] Claude Adrien Helvétius (1715-1771), Aydınlanmanın önemli düşünürlerinden biri olup, Ansiklopedinin hazırlanmasına katkı yapmıştır. Helvetius, insan zihninin tüm entelektüel güçlerini, Condillac'ınkine benzer bir indirgeyici analizle, duyum ya da duyu algısına indirgeme girişimiyle ün kazanmıştır. İnsan hayatını ve hareketlerini etkileyen en önemli iki unsurun acı ve haz olduğunu ileri sürer. (ç.n.)

[115] Sanıyorum, İngilizler, muhalif olduğunu düşündüğümüz bir bakanın yayımladığı yazılardan birinde yanlış şekilde takdim edilmektedir.—Dr. Price'a Paris'e hâkim olan ruh hakkında bir yazı yazarken, şunları söylemektedir: "Buradaki insanların taşıdığı ruh, kralın, soyluların ya da rahiplerin akıllarına nakşettikleri tüm o mağrur ayırımları ortadan kaldırmış; kullandıkları dil, İngilizler arasında kullanılan en aydın ve liberal dil olmuştur." Eğer bu beyefendi, sarf ettiği bu sözlerle, Aydın ve liberal ifadelerini,

dır; başka hisler sahte ve yapaydır ve zihinlerimizi yozlaştırma, ahlakımızı bozma, bizi rasyonel özgürlük açısından uygunsuz hâle getirme; ve bize alçak, ahlaksız ve hayâsız bir cüretkârlığı öğreterek tatil eğlencemiz olma; hayatımız boyunca köleliği hak eden kişiler hâline sokma eğilimindedir.

Görüyorsunuz ya Efendim; bu aydınlanma çağında, genel itibariyle öğretilmemiş hislerin insanları olduğumuzu; eski önyargılarımızdan kurtulmak yerine, önyargılara ehemmiyet verdiğimizi; bu uğurda kendimizi utanılacak bir konuma getirdiğimizi itiraf etme cesaretini gösteriyorum. Bu eski önyargıları, önyargı oldukları için, ne kadar kalıcı ve etkili olurlarsa o kadar el üstünde tutmamız gerektiği için el üstünde tutuyoruz. İnsanları, kendi şahsi akıllarına göre yaşatmaktan ve meşgul etmekten korkuyoruz; çünkü her insana düşen akıl hissesinin küçük olmasından ve bireylerin ulusların ve asırların sermayesinden ve birikiminden yararlanacaklarından şüphe ederiz. Spekülasyoncu insanlarımız, genel önyargıları çürütmek yerine, içlerinde bulunan potansiyel aklı keşfetme ferasetini gösterirler. Aradıkları şeyi bulurlar ve nadiren de olsa başarısız olurlarsa şayet; önyargı örtüsünü bir kenara bırakıp, akıllarını kullanarak önyargıyı devam ettirmenin ve geriye çıplak akıl haricinde bir şey bırakmamanın daha akıl kârı olacağını görmüşlerdir. Çünkü, önyargı, taşıdığı gerekçeyle beraber, aslında bu gerekçeye işlerlik kazandıran bir güdüye ve kendisine devamlılık sağlayan bir bağlılığa sahiptir. Önyargı, acil durumlarda uygulanmaya hazır bir şeydir; önceleri zihinleri akıl ve erdemin istikrarlı rotasına sürüklemiş ve karar verme hususunda tereddüt gösteren kişileri, şüpheci, kafası karışık ve kararsız bir halde bırakmaktadır. Önyargı, erdemi, birbiriyle bağlantısı bulunmayan bir dizi faaliyetten ziyade, insanın alışkanlığı hâline getirmektedir. Sırf önyargıyla, insanın üstlendiği görev, tabiatının bir parçası hâline gelir.

İngiltere'de yaşayan belli bir kesimle sınırlandırma niyetindeyse, bu doğru olabilir. Ama, durum genel itibariyle böyle değil.

Edebiyatçılarınız ve siyasetçileriniz ve dolayısıyla aydın takımının tamamı, bu noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Başkalarının akıllarına saygı göstermezler; ama kendilerine tam manasıyla güvenmek suretiyle bunun acısını çıkarırlar. Onlar için, eskiye ait olan şeyleri yok etmek, sırf eski olduklarından, yeterli kabul edilir. Yeni olan şeyler hususundaysa, alelacele inşa edilmiş bir binanın inşa süresinden dolayı hiçbir tedirginlik içinde değillerdir; çünkü süre denilen kavram, kendilerinden evvel çok az şey yapıldığını ya da hiçbir şey yapılmadığını düşünenler ve tüm umutlarını yeni keşiflere bağlamış olanlar için önemli bir mesele değildir. Son derece sistemli bir şekilde, daimî olan her şey onlara zararlı gelir; bu sebeple de, tüm kurulu düzenlerle, bastırılması mümkün olmayan bir savaş içindedirler. Devletin, moda giysiler misali ve pek de fazla sıkıntı yaratmadan değiştiğini düşünürler. Uygun durumlar haricinde, devletin düzenine bağlılık gibi bir prensibe ihtiyaç yoktur. Sanki kendileriyle sulh hakimleri arasında, sulh hakimini bağlayan ancak içinde aslında hiçbir karşılıklılık anlayışı olmayan ve majestelerinin bizzat kendi iradesiyle ve herhangi bir gerekçe göstermeden feshedebileceği; bir benzeri daha olmayan bir akit varmış gibi konuşurlar her zaman. Ülkelerine olan bağlılıkları, kimi fâni tertipleriyle uyumlu olduğu sürece, anlık fikirleriyle uyuşan bir yönetim şekliyle başlayıp sona erer.

Bu doktrinler ya da daha doğru bir ifadeyle hisler, sizin yeni devlet adamlarınızda yaygın şekilde görülmektedir. Ancak, bu ülkede her zaman birlikte hareket ettiğimiz devlet adamlarının duygu ve düşüncelerinden de tamamen farklılık göstermektedirler.

Kimi zaman, ülkenizde olup bitenin, aslında İngiltere örneği takip edilerek gerçekleştirildiğine dair şeyler geliyor kulağıma. Müsaadenizle şunu ifade edeyim ki, gerek yapılan işin fiili hâli gerekse ruhu açısından, aslında ülkenizde gerçekleşmekte olan çok az şey halkın uygulamalarından ya da yaygın fikirlerinden

kaynaklanmaktadır. Fransa örneğinden edindiğimiz örnekleri Fransız ulusuna hiçbir zaman öğretmediğimizden emin olduğumuz kadar; Fransa'dan ders çıkarma konusunda isteksiz olduğumuzu sözlerime ilave etmeliyim. Gerçekleştirdiğiniz faaliyetlere iştirak eden dalavereciler, olsa olsa bir avuç insandır. Entrikaları, vaazları ve yayınları nedeniyle ve Fransız ulusunun fikir sahipleri ve güçleriyle kurulması muhtemel bir birlikten çıkarılacak bir özgüvenden dolayı, gruplarına ciddi sayıda insanı dahil eder ve sonuç olarak, karşılaştığınız olayı taklit etme gibi bir girişimin içinde bulunurlar. Burada, bu kimselerin, ülkelerinin başına bela açarak, kendi kendilerini tahrip edecekleri öngörüsünde bulunma cüretini gösteriyorum. Bu halk, çok eski zamanlardan bugüne gelen kanunlarını, papaların yanlış yapmayacağına olan inanca hürmeten değiştirmeyi reddetmiştir; eski kanunlarda, aforoz ve haçlı seferi anlayışı hâkim; yeni kanunlardaysa iftira ve demir sokak fenerine asılma tehditleri savurulmakta olup; artık bu halk, eski kanunları filozof dogmatizminin zımni dinî inancından çıkarıp değiştirme yoluna girecektir.

Önceleri, yaptığınız şeyler, sadece sizi alakadar etmekteydi. İnsan olarak, bu kimseleri anlamış; duygularını paylaşmıştık; ama kendimizi onlardan biraz uzak tuttuk; çünkü bizler Fransız vatandaşları değildik. Ancak, benzer durum bizler için söz konusu olduğunda; İngiliz gibi hissedip hareket etmeliyiz. Yaptığınız şeyler, bize rağmen, ilgimizi çekmiştir; en azından şimdiye kadar, her derde deva çözümlerinizi ve sıkıntılarınızı belli bir mesafede tuttuk. Eğer önerdiğiniz şey, her derde deva bir çözüm ise, biz bunu istemiyoruz. Gereksiz devaların sonuçlarını biliyoruz. Şayet önerdiğiniz şey bir bela ise, bu belaya karşı, olabilecek en katı karantinanın önlemleri alınmalıdır.

Kendilerini kalender kimseler olarak gören entrikacı bir grubun, geçmişte yapılan çoğu şeyle kendileri yapmış gibi iftihar ettiğini ve bu entrikacıların fikir ve sistemlerinin, söz konusu başarıların gerçekleştirilmesini sağlayan esas itici ruh olduğunu

söylediklerini duyuyorum her yerde. Bendeniz, edebi olsun siyasi olsun, İngiltere'de hiçbir kesimin bu şekilde tarif edildiğine şahit olmadım. Genel itibariyle ateist ve imansız olarak anılan, o patavatsız hâlleriyle ve çirkin üsluplarıyla hareket eden kaba adamlardan mı oluşuyor sizin toplumunuz? Kendi namıma, vakti zamanında sesleri çok çıkan, bu tıynette yazarlarımız olduğunu kabul ediyorum. Şimdilerde bu yazarlarımız unutulmaya yüz tuttular. Son kırk yıl içinde doğan hangi kişi, Collins'ten, Toland'dan, Chubb'dan, Morgan'dan ve kendilerine Hürdüşünceliler adını veren o güruhtan bir satır okumuştur ki? Bollingbroke'u hâlâ okuyan var mıdır? Tüm eserlerini okumuş olan var mıdır? Dünyanın bunca aydınına ne oldu, Londra'daki kitapçılara bir sorun. Kendilerinden sonra gelenler, bir kaç yıl zarfında, "Capuletlerin"[116] aile mezarlığına girecektir. Bu kişiler her kim olurlarsa olsunlar, bizim için tamamıyla birbiriyle alakasız kişiler olmuşlardır. Bizim nezdimizde, türlerinin ortak özelliklerini taşıyan; ancak toplum içinde yaşamayı sevmeyen kişilerdir. Hiçbir zaman birlik hâlinde hareket etmedikleri gibi, siyasal sistem içinde herhangi bir gruba da dahil olmamışlar ve siyasi bir grubun mensubu olarak kamuyla ilgili herhangi bir konuda etkili olmaya da kalkışmamışlardır. Bu amaçla var olup olmadıkları ya da bu şekilde hareket etmelerine izin verilip verilmediği de başka bir meseledir. Bu türden entrika grupları İngiltere'de var olmadığından, anayasamızın asli çerçevesini oluşturmada ya da üstlendikleri muhtelif düzeltme ve iyileştirmelerde herhangi bir etkileri olmamıştır. İngiltere'de her ne yapılmışsa, dinin ve dindarlığın himayesinde yapılmış ve yine dinin ve dindarlığın öngördüğü yaptırımlarla teyit edilmiştir. Yapılan her şey, ulusal karakterimizin basitliğinden ve başarılı bir şekilde aramızda

[116] Yazar, burada Shakespeare'in "Romeo ve Jülyet" oyununda yer alan Capulet ailesine gönderme yapmaktadır. Ailenin reisi ve Juliet'in de babası olan Capulet, varlıklı olduğu kadar gaddarlığıyla da tanınır. Romeo, Jülyet'in öldüğünü duyunca Capulet aile mezarlığına gidip kendisini Jülyet'in mezarının hemen yanında öldürür. (ç.n.)

otorite tesis eden adamların uzun zaman içinde niteliği hâlini alan, anlayışta bir nevi yerli bir sadelik ve netlikten kaynaklanmıştır. Bu yapı, hâlen varlığını sürdürmektedir; en azından halkın o yüce gövdesi içinde varlığını sürdürmektedir.

Dinin, sivil toplumun ve iyi ve güzel olan her şeyin temeli olduğunu biliyoruz daha doğrusu bunu içimizde hissediyoruz.[117] Biz İngilizler bu kanaati taşıyoruz; insan zihninin biriktirdiği saçmalıkların çağlar boyunca âdeta kabuklaştığı batıl inanç lekesinin olmadığına; İngiltere halkının yüzde doksan dokuzunun dinsizliği tercih etmeyeceğine inanıyoruz. Bir sistemin bozuk yönlerinden arındırmak, noksanlarını gidermek ya da bu sistemin yapısını mükemmelleştirmek için, düşman bir unsuru davet edecek kadar aptal olmadık hiçbir vakit. Dinsel inançlarımızın açıklığa kavuşturulması gerekiyorsa şayet, bunun için ateizme davet çıkarmayız. Mabedimizi, kutsanmamış o ateşle yakmayacağız. Mabedimizi başka nurlarla aydınlatacağız. Mabedimize, saflığını yitirmiş bir metafiziğin kaçakçılarının ithal ettiği bulaşıcı maddeleri değil, başka başka tütsüleri süreceğiz parfüm niyetine. Kilisenin mevcut yapısında bir değişiklik gerekiyorsa eğer, kilisenin kutsadığı özel ya da kamuya ait gelirin kontrolü, tahsili ya da hayata geçirilmesi hususunda tamahkârlıkla ya

---

[117] * *Sit igitur hoc ab initio persuasum civibus, dominos esse omnium rerum ac moderatores, deos; eaque, quae gerantur, eorum geri vi, ditione, ac numine; eosdemque optime de genere hominum mereri; et qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religiones intueri; piorum et impiorum habere rationem. His enim rebus imbutae mentes haud sane abhorrebunt ab utili et a vera sententia.* Cic. de Legibus, 2: 15–16.
["Dolayısıyla, yurttaşların öncelikle, tanrıların her şeyin efendileri olduğuna; yapılan ne varsa onların karar ve izni dahilinde yapıldığına; tanrıların insanoğluna hayır ihsan ettiğine ve herkesin eylemlerini, yanlış davranışlarını, dinî görevlerine karşı olan tutum ve bağlılıklarını izleyen ve dindar ile dinsizin arasındaki farka dikkat ettiğine ikna olmaları gerekir. Bu gerçeklerin telkin ettiği akıllar, hiçbir şekilde gerçekten ve faziletten sapmayacaktır." Cicero, Kanunlar, 2: 15–16, Cicero, Cumhuriyet ve Kanunlar adlı eserin içinde, çeviren Niall Rudd, trans. (Oxford: Oxford University Press, 1998), 127.]

da hasislikle hareket etmeyeceğiz. Ne Yunan ne Ermeni ne de harareti biraz dindiğinden Roman Katolik sistemini şiddetle telin edeceğiz; bizler Protestanlığı tercih ediyoruz. Protestanlıkta Hıristiyanlığa dair az şey olduğundan değil, kanımızca aksine çok fazla şey olduğundan Protestanlığı tercih ediyoruz. Bizler, lakayıt bir şekilde değil; aksine büyük bir azimle Protestanız.

İnsanın, yapısı gereği dinsel bir hayvan olduğunu; ateizmin sadece aklımıza değil içgüdülerimize de aslında aykırı olduğunu ve pek de uzun süre ayakta kalamayacağını biliyoruz; bunu bilmekten de gurur duyuyoruz. Ancak, bu kadar kargaşanın olduğu bir devirde ve Fransa'nın kızgın ateşinde kaynadığı, cehennemin imbiğinden süzülen sıcak ruhun sarhoşluğu içinde, bugüne kadar iftihar ettiğimiz, bizim ve diğer ulusların medeniyetinin yüce kaynağı olan Hıristiyan inancını bir kenara fırlatıp atarak âdeta iğfal etmemiz[118] beklenmektedir. Bizler, (Aklın, böylesi bir boşluğa katlanamayacağını bildiğimizden dolayı) Hıristiyanlığın yerini, bir tür kaba, zararlı ve aşağılayıcı bir batıl inancın almasından endişe ediyoruz.

Bu nedenledir ki, takdir duygusunun doğal ve insani yönlerini mevcut kurulu düzenimizden söküp atmadan ve sizin yaptığınız gibi, hakir görmeden önce ve hakir görerek çekmeniz gereken cezalara gark olmadan önce; bunun dışında başka bir yolun bize önerilmesini istiyoruz. Yargımızı ancak bundan sonra şekillendireceğiz.

Yukarıda anılan görüşlerle alakalı olarak; kurulu sistemlerle kavgaya kalkışmak yerine, mevcut kurumlara düşmanlık etmeyi kendilerine felsefe ve din olarak gören kimselerin yaptığı gibi, bu kurumlara sıkı sıkıya bağlanıyoruz. Kurulu bir kiliseyi, kurulu bir monarşiyi, kurulu bir aristokrasiyi ve kurulu bir demokrasiyi, her biri mevcut payesinde olacak şekilde muhafaza etmeye ka-

[118] Buradaki "iğfal etme" ifadesiyle Eski Ahit'in üçüncü kitabı olan Levililer'in 18:7. ayetinde yer alan ve aile fertleriyle cinsel ilişkiye girmenin yasaklandığı ifadelere gönderme yapılmaktadır. (ç.n.)

rarlıyız. Bu kurumlara ne kadar hâkimiz size bunu göstermek istiyorum.

Ülkemizin oluşumu, memnuniyet duyulan bir mesele olmaktan ziyade sanki bir münakaşa konusuymuş gibi, her şeyin tartışılıyor olması (bu beyefendilerin düşündüğü gibi çağımızın şanı olmaktan ziyade) talihsizliği olmuştur. Bu sebepledir ki, ibretlerden fayda çıkaracak aranızdaki kişileri memnun etmek amacıyla (şayet aranızda böyleleri varsa tabii), bu kurumların her biriyle ilgili bir kaç fikir sarf ederek sizleri biraz rahatsız etme cüretini göstereceğim. Kanunlarının mevcut modelini yenilemek isteyip yetkili kurullarına ulaşabilecekleri en iyi tesis edilmiş cumhuriyetleri incelemekle görevlendiren eski Romayı yönetenlerin akılsız kimseler olduğunu söyleyemem.

Öncelikle, izniniz olursa, derin ve kapsamlı bir aklı içinde barındıran, akıldan yoksun bir önyargı olmayan kiliseden bahsetmek istiyorum en temel önyargımız olarak. İlk olarak kiliseden söz edeceğim. Kilise, zihinlerimizin hemen en başında, sonunda ve de ortasında yer alan bir kurum. Şu an hâkimi olduğumuz bu dinî sistem temelinde, insanoğlunun vaktinden önce kabul gören ve aynı tarzda sürdürülen hislerine bağlı hareket etmeye devam ediyoruz. Bu his, sadece akıllı bir mimar misali devletlerin yüce dokularını inşa etmekle kalmamış, ihtiyatlı bir mülk sahibi gibi, mevcut yapıyı, kutsal bir mabedin sahtekârlığın, şiddetin, adaletsizliğin ve despotluğun kirlerinden arındırmasında görüldüğü gibi, kutsal şeylere yapılan saygısızlıktan ve tahribattan korumak amacıyla, toplumu ve içinde yaşayan her şeyi açıkça ve sonsuza kadar kutsamıştır. Bu kutsama öyle bir şekilde yapılmaktadır ki, hükümeti idare eden her kişinin, Tanrı namına ayakta duran herkesin, yaptığı iş ve gayesi bakımından yüce ve değerli inançları olmalı; ölümsüzlükle dolu bir umut içinde bulunmalı; devrin değersiz servetine meyletmedikleri gibi kabalığın geçici ve fâni övgülerine de prim vermemeli; daha ziyade tabiatlarının sürekliliği gereği sağlam bir varoluşa ve dünyaya

zengin bir miras bıraktıkları örnekte gördüğümüz gibi, kalıcı bir nam ve şana kıymet vermelidirler.

Bu ulvi prensipler, âli bir konumda bulunan kişilere ve bu prensipleri her daim canlandırıp güçlendirecek olan dinî kurumlara telkin edilmelidir. İnsanoğlunun zekâsını ve muhabbetini ilahî olanla birleştiren rasyonel ve doğal bağların dayandığı her tür ahlâki, medeni ve siyasi kurum, yaratılışının en yüce mertebesine erişme imtiyazına sahip olan ve olması gerektiği üzere, yaratılış itibariyle önemsiz bir konuma sahip olamayacak insanoğlunun o mükemmel yapısını inşa etmek amacıyla, böyle bir kuruma ne kadar ihtiyaç duyuluyorsa, o kadar gereklidir; daha fazlası değil. Ancak, daha nitelikli olanın üstün sayılması anlayışıyla, bir insanı diğerinden üstün gördüğünüz vakit, üstün görülen kimsenin, insan olarak yaratılışının mükemmeliyetine mümkün olduğunca yakınlaşması lazım gelir.

Devletin, dinî bir kurumla kutsanması, özgür yurttaşlar üzerinde tam manasıyla korkuyla karışık bir hayranlık hissi uyandırmak bakımından gereklidir. Zira, özgürlüklerinin güvence altına alınması için, yurttaşların sınırlı bir güce sahip olması gerekir. Dolayısıyla, yurttaşlar için, devletle ve devlete karşı yerine getirmek durumunda oldukları ödevleriyle ilişkili bir din, insanlar kendilerini, buyruk altına girmeleri sebebiyle, kişisel duygularla ve kendi ailevi meselelerinin halliyle kısıtlanmış hissettikleri vakit, daha da gerekli bir hâl alır. Mevcut güçten pay alan herkesin, aslında himaye altında hareket ettikleri ve bu himayeden kaynaklanan sebeplerle, davranışlarından dolayı o büyük Efendi'ye, Yaratıcıya ve toplumun kurucusuna karşı hesap vermek durumunda olduğu düşüncesini güçlü ve ciddi bir şekilde hissetmesi gereklidir.

Bu anlayış, tek tek hükümdarların zihinlerinden ziyade, kolektif egemenliği oluşturanların zihinlerinde daha güçlü bir etkiye sahiptir. Gerekli araçlar olmadan, bu hükümdarlar hiçbir şey yapamaz. Yardım arama amacıyla bu araçları kullanan her kim

olursa olsun, engellerle karşı karşıya kalacaktır. Bu sebepledir ki, ellerinde tuttukları güç, eksiksiz noksansız bir güç olmadığı gibi, bu güç, en ölçüsüz şekilde kötüye kullanıldığı durumlarda dahi bu kişiler güvende değillerdir. Her ne kadar dalkavukluk, kibir ve kendini beğenmişlikle ayakları yerden kesilmişse de, bu tarz kimseler, pozitif hukukun kapsamına girsinler ya da girmesinler, öyle ya da böyle bir şekilde kendilerine olan güvenin sarsılmasından dolayı hesap vereceklerinin bilincinde olmalıdırlar. Halkın isyanı sonucu kellelerini kaybetmezlerse şayet, ayaklanmalarda güvenliklerini sağlamaları için tuttukları muhafızlar boğazlarını sıkacaktır. Fransa kralının, maaşlarında artış yapılacağı vaadiyle, askerleri tarafından nasıl satıldığını gördük. Ancak, halk iradesinin mutlak ve sınırsız olduğu yerde, halkın sonsuz bir gücü olduğunu görüyoruz; zira halkın elindeki güce ziyadesiyle güven duyulmaktadır. Halk, âdeta büyük ölçüde kendi kendinin aygıtı, vasıtası hâline gelmektedir. Halk, bu sayede kendi amaç ve hedeflerine daha yakın olmaktadır. Yeryüzünde kontrol yetkisine sahip en büyük güçlerden biri olan şan ve itibar hissinin sorumluluğunu da çok fazla ellerinde tutamamaktadırlar. Kamusal faaliyetlerde her bir bireye düşmesi muhtemel rezalet payı aslında çok değil; ellerinde bulundurdukları gücü suistimal edenlerin sayısıyla kafalardaki fikrin uygulamaya konulması birbiriyle ters orantılı. Kendi davranışlarını kendileri takdir etmeleri, halkın lehlerine bir hüküm verdiğini gösteriyor. Bu sebeple, mükemmel bir demokrasi, aslında dünyadaki en arsız şeydir. Yeryüzündeki en arsız, en utanma nedir bilmez şey olması sebebiyle de, aynı zamanda dünyadaki en korku bilmez şeydir. Kimse, bizzat kendisinin cezaya tabi tutulabileceğini idrak edememektedir. Tüm cezalar, halkın bütününü korumaya yönelik olduğundan; bütünüyle bir halk, asla insan elinden çıkan bir cezanın konusu hâline gelmemelidir.[119] Bu nedenle, halkın, sahip olduğu iradeyi

[119] *Quicquid multis peccatur inultem.* [Binlerce insanın günahı, her daim cezasız kalır. Lucan, Parsala, 5: 260.]

kralların iradesinden de fazla bir şekilde doğru ve yanlışı birbirinden ayıran bir ölçü şeklinde düşünmesine izin verilmemesi sonsuz bir öneme sahiptir. Halkın, keyfî bir gücü kullanma hususunda aslında çok az yetki sahibi olduğuna ve çok az vasfa sahip olduğu kanaatine varmaması gerekir. Bu sebeple, halkın, sahte bir özgürlük şatafatından ziyade hakikaten, devlette görev yapmakta olan kişileri aslında hakkı olan salt halkın menfaatlerine hizmet etmeye mecbur etmekten çok halkın rastlantısal iradesine sefilce itaat etmeye despot bir edayla zorlayacak, doğal olmayan ve çarpık bir tahakküm kurmaması gerekir. Zira bu şekilde, halka hizmet eden kişilerdeki tüm ahlâki prensipler, tüm saygınlık hissi, muhakeme yapabilme gücü, tutarlı davranış sergileme karakteri ortadan kalkmakta ve bu kişiler, ucuz halk dalkavukluğunun yahut yaltakçılığının bayağı ihtiraslarına layık ve aşağılık bir ava dönüşmektedirler.

Halk, kendini, din olmadan yapamayacağı, bencil iradelerinin tüm o şehvetinden kendisini arındırdığında, meşru sayılabilmesi için irade ve aklın aynı kabul edildiği yetkilendirme düzeninin yüce bağı içinde kullandıkları gücün, o ebedi ve değişmez kanuna uygun olduğuna kani olduğunda, gücü adi ve liyakatsiz ellere bırakma hususunda daha titiz davranacaktır. Birilerini belli bir göreve tayin ederken, bu tayini, mevcut yetkinin yürütülmesine yönelik olarak, acınası bir iş şeklinde değil, kutsal bir görev şeklinde; yapacaklardır; aşağılık ve bencil menfaatlerine ya da kontrolsüz kaprislerine veyahut keyfî iradelerine göre yapmayacaklardır. (İnsanın verme ya da alma hususunda ürpereceği) söz konusu yetkiyi sadece ve sadece, insana dair eksikliklerin ve zaafların büyük ve kaçınılmaz karmasında görüldüğü gibi, birlikte ele alınan ve verilecek görevle bağlantılı erdem ve aklın hâkim orantısının görülebileceği kimselere devredeceklerdir.

Ne yetkilendirme sürecinde ne de verilen yetki dahilinde, özü itibariyle iyi olanın hiçbir kötülüğü kabul etmeyeceğine ikna oldukları vakit, gururlu ve kanun tanımaz bir otoriteyle en ufak

benzerliği olan şeyi dahi, sivil, ruhanî ya da askerî yöneticilerin zihinlerinden kolaylıkla söküp atabileceklerdir.

Toplumu ve yasaları kutsayan en önemli prensiplerden biri de, atalarından aldıkları veya kendilerinden sonra geleceklere aktaracakları mirası unutan ve bu mirası geçici olarak elinde tutan ve bir ömür boyu bu mirasın kiracılığını yapan kişilerin, gerçek efendiler misali bir davranış içine girmesinler diye, keyiflerine göre toplumun tüm o asli dokusunu tahrip ederek kendilerinden sonra gelenlere bir yurttan ziyade harabe bırakma cesaretini göstererek ve nasıl ki kendileri atalarının kurduğu kurumlara hürmet etmişlerse kendilerinden sonra gelenlere de yarattıkları mekanizmaya az da olsa saygı duymayı öğreterek, miras hakkını sekteye uğratma veya mirası israf etme hakkına sahip olduğu düşüncesine kapılmamalarıdır. Havada uçuşan fantaziler ya da furyalar gibi, devleti sıklıkla ve çeşitli yollarla değiştirme şeklinde devlette gerçekleştirilen bu ilkesiz değişiklik becerisiyle, toplumun tüm bağı ve devamlılığı kırılmış olacaktır. Hiçbir kuşak, bir diğer kuşakla irtibata geçemeyecektir. İnsanoğlu, yazın uçuşan sineklerden farksız bir konuma sürüklenecektir.

Her şeyden evvel, tüm noksanlarıyla, lüzumsuzluklarıyla ve hatalarıyla, eskiden kalma infilak etmiş yanılgılar yığını misali hakiki adaletin ilkelerini sonsuz türdeki insani kaygılarla bir araya getiren asırların toplu aklı olan insan zekâsının medarıiftiharı hukuk bilimi, bundan sonra tahsil edilemeyecekti. (Kendi akıllarından daha büyük bir akıl bilmeyenlerden bekleyeceğimiz) kendi kendine yeterlik ve kibir, tüm adalet sistemini âdeta gasp edecekti. Umut ve korkunun dayandığı sabit temelleri tesis eden hiçbir yasa, insanoğlunun eylemlerini belli bir rotada tutmayacağı gibi, belli bir hedefe de yönlendirmez. Mülkiyeti koruma ya da görevini yerine getirme şeklinde gerçekleştirilen hiçbir fiil, ebeveynlerin evlatlarının eğitiminde ya da ilerideki konumlarının seçilmesinde somut bir dayanak oluşturmamaktadır. Hiçbir prensip, vaktinden evvel alışkanlık hâline

gelmez. Maharetli bir eğitici, öğrencisini mezun edip okuldan göndermek yerine zahmetli bir eğitim yolunu tercih ettiğinde; toplumdaki yeri itibariyle dikkatleri kendisine çeken ve kendisine saygı kazandıran erdemli bir disiplin içinde görevini yerine getirdiğinde, her şeyin değiştiğini görecektir. İtibarın gerçek dayanaklarını bilmeksizin, hakir görülen ve alay edilen zavallı bir yaratık hâline dönmüş bulacaktır kendini. Parasının standardını mütemadiyen değiştiren bir ulusta şeref imtihanının ne şekilde olması gerektiğini kimseler bilmezse şayet, hassas ve narin bir şeref anlayışının yüreğin ilk nabızlarıyla birlikte atmasını kim garanti edebilir ki? Hayatın hiçbir safhasında mevcut kazanımlar yeniden elde edilemez. Bilim ve edebiyatta barbarlık, sanat ve üretimde beceriksizlik, hiçbir hataya mahal vermeden, sürekli eğitim noksanlığını ve değişmez prensiplerin eksikliğini beraberinde getirir; bu sebeple de bizzat toplum, bir kaç kuşakta, un ufak olur, bireyselliğin tozu dumanı içinde parçalara ayrılır ve olabildiğinde rüzgârın seline dağılır gider.

İnatçılık ve körü körüne önyargıdan on bin kat kötü olan döneklik ve kaypaklık denen şerri defedebilmek amacıyla, devleti kutsadık ki; insanlar devletin eksikliklerine ve ahlaksızlıklarına ancak ihtiyatla baksınlar; devleti yıkarak reforme etmeye koyulmayı hayal dahi edemesinler; devletin hatalarına bir babanın yaralarını sarar bir edayla, dindar bir saygıyla ve titrek bir endişeyle yaklaşsınlar. Bu ferasetli önyargı sayesinde, ihtiyar ebeveynini düşüncesizce parçalarına ayırmaya ve bu parçaları, zehirli otları ve yabani efsunlarıyla babadan kalma düzeni canlandırma ve babalarının yaşamını tazeleme umuduyla, sihirbazların kazanına atmaya hazır olan çocuklara dehşetle bakmayı öğretiyoruz kendimize.

Toplum, hakikaten bir sözleşmedir. Yapılan tali öneme sahip sözleşmeler, salt arızi menfaatler uğruna, istenildiği zaman feshedilebilir; ancak devlet, geçici ve ufak bir menfaat uğruna yararlanılabilecek ve tarafların zevki uğruna ortadan kaldırıla-

bilecek bir biber, kahve, pamuklu bez ya da tütün ticareti ya da buna benzer ehemmiyetsiz bir alışverişte gördüğümüz bir nevi ortaklık anlaşması şeklinde düşünülmemelidir. Devlete, ayrı bir saygıyla yaklaşmak gerekir; zira devlet, geçici ve fâni bir mahiyete sahip genel itibariyle hayvani varoluşa hizmet eden şeylerde karşılaşacağımız bir ortaklık değildir. Devlet, bilimde ortaklıktır; sanatta ortaklıktır; her erdemde ve topyekûn mükemelliyette görülen bir ortaklıktır. Çoğu nesilde, söz konusu ortaklığın nereye varacağı bilinemediğinden, bu ortaklık, yaşayanlar arasındaki bir ortaklık olduğu kadar, yaşayanlarla ölüler ve henüz doğmamışlar arasındaki bir ortaklıktır aynı zamanda. Her bir devletin yaptığı sözleşme, alttakilerle üsttekileri birbirine bağlayan, görünen dünya ile görünmeyen dünyayı irtibatlandıran, karşı gelinemez bir yeminle tasdik edilen sabit bir anlaşmaya göre, tüm maddî ve manevi yapıları, olmaları gereken yerde sapasağlam bir arada tutan ebedi bir toplumun o yüce ve kadim sözleşmesinde yer alan bir hüküm niteliğini taşımaktadır. Bu kanun, yukarıdan gelen bir mecburiyetle ve sonsuz kudrete sahip üstün bir güçle, iradelerini kanuna teslim etmek zorunda olan kimselerin iradesine tabi bir kanun değildir. O evrensel krallığın yerel kurumları, boyun eğen toplumlarını bir arada tutan bağları bütünüyle birbirinden ayırıp lime lime etme ve toplumu, ilkel prensiplerin asosyal, medeniyetsiz ve birbiriyle alakasız kaosu içinde eritip âdeta yok etme özgürlüğüne ve sözüm ona şartlı bir iyileştirme gayesiyle hareket etme keyfiyetine sahip olamaz. Bu, tartışma götürmeyen, anarşiye gidildiğini açıkça ortaya koyacak şekilde hiçbir kanıt istemeyen, üzerinde uzun süre durmayı gerektirmeyen, kendisi belirleyici olmayan, bizzat başkaları tarafından belirlenen en asli ve önemli mecburiyettir. Bu mecburiyet, genel kaideye bir istisna oluşturmamaktadır; zira bizzat bu mecburiyetin kendisi, insanoğlunun kendi rızasıyla ya da cebren riayet etmek zorunda olduğu ahlâki ve fiziki yapının bir parçası konumundadır. Ancak, söz konusu mecburiyete uygun hareket

edilmesi, tercih konusu hâline getirilirse, kanun tahrip edilmiş; doğaya aykırı hareket edilmiş olur ve asiler, akıl, düzen, barış ve erdem âleminden, çılgınlık, nifak, ahlaksızlık, kargaşa ve beyhude kederin hasmane âlemine sürüklenip sürgün edilir.

Tüm bu saydıklarım, kıymetli efendim, bu krallığın esas itibariyle eğitimli ve mütefekkir kişilerinin düşündüğü şeyler olagelmiştir; kanımca böyle olmayı da sürdürecektir. Yukarıda yaptığım tanım kapsamına giren bu kişiler, fikirlerini, yine eğitimli ve mütefekkir kimselerin fikirlerini oluşturduğu minval üzerine şekillendirmektedir. Öğrenmeye pek hevesi olmayanlarsa, söz konusu fikirleri, Takdir-i İlahî'nin gönül rahatlığıyla yaşamalarına hüküm verdiği şahısların itimat etmek için utanmalarına lüzum olmayan bir otoriteden almaktadır. Bu iki tür insan, her ne kadar farklı yerlerde bulunsalar da, aynı istikamette hareket etmektedir. Evrenin düzenine uygun hareket etmektedir. Şu yüce ve kadim hakikati hepsi bilmekte ve hissetmektedir: "*Quod illi principi et præpo-tenti Deo qui omnem hunc mundum regit, nihil eorum quæ quidem fiant in terris acceptius quam concilia et coetus hominum jure sociati quæ civitates appellantur*"[120] Akıldan ve gönülden sızan bu şiarı, şiarın yüce isminden ya da türediği kaynaktan değil; eğitimli bir kafadan çıkan fikirlerin, insanoğlunun ortak mizacı ve ilişkilerinin başlı başına tartıldığı ve kabul gördüğü şeyden almaktadırlar. Her şeyin referans gösterilerek yapılmasına kani olarak ve her şeyin yönlendirilmesi gerekli referans noktasına atıfta bulunarak, kendilerini, yüce soy ve tabiatlarının anısını tazelemek amacıyla gönlün mabedindeki bireyler ya da o kişisel yeti içinde bir arada toplanmış kimseler olarak görmekle mükellef oldukları kadar, sivil toplum olmadan insanoğlunun, fıtratının mükemmeliyetine mazhar

[120] "Evreni yöneten o yüce tanrıya, adaletle birbirine bağlanan devlet dediğimiz insan topluluklarından daha makbul hiçbir şey yoktur (ya da en azından yeryüzünde bundan daha makbul bir şey yoktur)" Cicero, *De republica* (Cumhuriyet Üzerine), VI, 13, Cicero, *Cumhuriyet ve Yasalar*, 88 içinde.

olamayacağı hatta yakınından bile geçemeyeceği inancıyla, sivil toplumun kurucusuna, yaratıcısına ve hamisine karşı millî saygılarını sunma şeklinde ortak bir niteliğe sahip olmakla görevlidirler. Fıtratımızı, erdemimizle mükemmeleştiren kudretin, bu mükemelliyet için gerekli yol ve yöntemleri de hedeflediklerini anlamaktadırlar.—Bu kudret, dolayısıyla, devletin var olmasını buyurmuş—devletin, tüm mükemmeliyetin kaynağı ve ilk hâliyle uyumlu olmasını arzulamıştır. Bu iradenin, kanunları kanunu, hükümranlıkların hükümranlığı olduğuna kani olanların, ortak sadakatimizin ve hürmetimizin, bu harikulade iradeyi tanıyışımızın, devletin kâinat övgüsünün yüce sunağına kıymetli bir şeyler sunulurcasına kurban edilişi diyebileceğim şeyin, halka açık tüm dinsel merasimlerde olduğu gibi, insanoğlunun doğadan öğrendiği adabı gereği binalarda, müzik eşliğinde, süslemelerle, konuşmalarla, insanın saygınlığı anlayışıyla; yani mütevazı bir ihtişam ve gösterişten uzak bir edayla ve aşırıya kaçmayan bir haşmet ve sade bir şatafatla gerçekleştirilmesinde bir beis olmadığını düşünemezler. Bu sebeplerden dolayıdır ki, ülkenin sahibi olduğu servetin bir bölümünün, genel itibariyle bireylerin lüks tüketimlerini teşvik etmek amacıyla kullanılmakta olduğunu düşünmekteler. Halka açık bir süsleme bu. Halkın teselli edilmesi. Halkın taşıdığı ümidi besliyor. En fakir insan bile, bu ümit sayesinde kendi önem ve saygınlığını keşfederken, mütevazı bir zümreye mensup servet ve gurur sahipleri, kendi bayağılıklarının farkına vararak, içinde yaşadıkları koşulları olduğundan aşağıda gösterip alenen yeriyor. Bu durum, ülkesinin genel refahının payeleri kullanılıp kutsanılarak, tabiatı itibariyle diğer insanlarla eşit olduğunda ve hatta erdemi itibariyle eşitten de öte sayıldığında, sahibi olduğu nitelikler yüceltilerek zenginliğin doğurduğu imtiyazların ortadan kalktığı bir duruma taşınan mütevazı yaşam süren kişi için geçerlidir.

Sizi temin ederim ki, alışık olmadığımız tuhaflıkların peşinde koşuyor değilim. Tek yaptığım, eski devirlerden bu yana her

daim ve genel bir takdirle kabul edegeldiğimiz ve bizzat kendi zihnimde yer etmiş fikirleri sunuyorum sizlerin önüne; öylesine zihnimde yer etmişler ki, daldığım derin düşüncelerin sonuçlarıyla alakalı olarak başkalarından öğrendiğim şeyleri dahi birbirinden ayırt edecek durumda değilim.

Bu ilkeler bazında, ülkemizde var olan dinsel bir kurumu kanun dışı saymak şöyle dursun, İngiltere halkının çoğunluğu böyle bir kurum olmadan kanunun olamayacağını düşünür. Şayet bu hususla bağlantılı her şeyin üzerinde ve tüm ulusların ötesinde olduğumuza inanmıyorsanız ve bu halkın, (kimi hâllerde açık bir şekilde yaptıkları gibi) bu uğurda akılsızca ve yersizce hareket ettikleri zaman bile yaptıkları hatalarda dahi ne denli gayretli olduklarını görmüyorsanız, siz Fransızlar bütünüyle hatalı davranıyorsunuz demektir.

Bu anlayışın, İngiliz halkının tüm idari sisteminde göze çarptığını görüyoruz. Kilise kurumunu, devletleri için gerekli olmanın ötesinde olmazsa olmaz bir kurum olarak görmekteler. Kiliseyi, heterojen ve bölümlere ayrılabilir bir şey olarak görmüyorlar; geçici fayda düşünceleri icabı bir yerde tutulması gereken ve düzeni sağlamaya yönelik bir şey olarak değerlendiriyorlar. Kiliseyi, her bir parçasıyla ayrılmaz bir birliği bir arada tutan tüm düzenlerinin temeli saymaktadırlar. Kilise ve devlet, İngiliz halkının zihninde birbirinden ayrılmaz iki düşüncedir ve birinden söz edilirken çok nadiren diğerinden bahsedilmez.

Eğitimimiz, bu izlenimi teyit edecek ve sabitleştirecek şekilde tesis edilmiştir. Eğitim sistemimiz, çocukluktan yetişkinliğe kadar tüm aşamalarda kilisenin ve din adamlarımızın ellerindedir. Okul ve üniversiteleri terk eden gençliğimiz bile, tecrübeyle araştırmanın birbirine bağlandığı, hayatın en önemli devresine girmekte; ve vali ya da okul müdürü olarak görmeye alıştığımız ülkesini terk etmeyen eskilerin aksine, başka ülkeleri ziyaret eden genç soylularımız ve beyefendilerimizin dörtte üçünün din adamı olduklarını; gittikleri ülkelere, ağırbaşlı üstatlar veya salt

birer takipçi olarak değil vakur bir karaktere sahip dost ve arkadaşlar olarak gittiklerini; kendi özlerine uygun şekilde, nadir rastlanan değil, sıradan kimseler olarak gittiklerini görmekteyiz. İlişkilerinde, sürekli hayat üzerinden yakın bir bağlantı tesis etmişlerdir. Bu bağlantı sayesindedir ki, beyefendilerimizi kiliseye bağlayabiliyoruz ve kiliseyi, ülkemizin önde gelen şahsiyetleriyle ilişki tesis ederek özgürleştiriyoruz.

Eski kilise usulleri ve kurumlarını muhafaza etme hususunda öylesine sebatkârız ki, on dördüncü ya da on beşinci yüzyıldan bu yana kilisede çok az değişiklik söz konusu olmuştur. Her şeyde olduğu gibi, yerleşik o eski düsturumuza bağlı kalıyor ve eskiden bütünüyle ya da bir anda vazgeçmiyoruz. Bu eski kurumların, genel itibariyle, ahlak ve disiplin açısından faydalı kurumlar olduğu tespitini yaparak, esasını aynen muhafaza ediyor; bu kurumların değişiklik konusunda hassas kurumlar olduğunu düşünüyoruz. Bu kurumların, İlahî düzenin sunduğu bilim ve edebiyata dair kazanımları alıp, iyileştirilebildiklerini ve hepsinden de önemlisi, muhafaza edebildiğini fark ettik. Sonuç olarak, (altyapısı itibariyle) bu Gotik ve keşiş eğitimi sayesinde, Avrupa'nın diğer ulusları gibi, modern dünyayı aydınlatıp donatan bilim, sanat ve edebiyatta görülen gelişmelerde geniş ölçekli ve herkeslerden evvel bir payeye sahip olduğumuzu iddia edebiliriz. Bu gelişmenin ana sebeplerinden biri de, bize atalarımızdan kalan bilgi mirasını hakir görmemiş olmamızdan kaynaklanmaktadır diye düşünüyorum.

Kilise kurumuna olan bağlılığımız sayesinde, İngiliz ulusu, tam tekmil herkesin o yüce ve asli menfaatini, sivil ya da askerî hizmetlerinin hiçbir bölümünün devredilemeyeceği, güvenilmez ve tekin olmayan kimselere emanet etmeyi düşünmemiştir. İngiliz ulusu bunun da ötesine geçmiştir. Kiliseye ait gayrimenkullerin, sosyal bir fona dönüştürülmesi, hazineye bağlanması ve mali güçlükler sebebiyle alıkonulması ya da belki de lağvedilmesi karşısında açıkça hiçbir sıkıntı çekmemiştir; bundan sonra

da çekmeyecektir. Bu mali güçlükler, kimi zaman siyasi amaçlar doğrultusunda ve esas itibariyle siyasetçilerin savurganlığı, ihmalkârlığı ve hasisliği sebebiyle ortaya çıkabilmektedir. İngiltere halkı, bağımsız din adamlarını devletten emekli maaşı alan kimselere dönüştürme projesine anayasal ve dinsel açılardan karşı çıkmaktadır. Tahta bağlı din adamlarının etkisiyle özgürlüklerinin üzerine titremektedir; tahtın dışında başkaca mercilere bağlanmışlarsa şayet, fitnebaz bir ruhban sınıfının sebep olduğu düzensizlikler karşısında halkın sükûneti üzerine titremektedir. Bu sebepledir ki, kiliselerini, tıpkı kralları ve soyluları gibi bağımsız kılmışlardır.

Din ve anayasa politikasına ilişkin bir arada toplanmış mülâhazalardan hareketle, zayıfın tesellisini ve cahilin eğitilmesini sağlama görevlerinden hareketle, devletin, kullanım yahut hâkimiyet kurma amacıyla mülk sahibi değil, yalnızca hamisi ve düzenleyicisi olduğu özel mülkiyetle kiliseye ait gayrimenkulleri birleştirmişlerdir. Bu kurumun, üzerinde bulunduğu yeryüzü kadar sabit olmasını ve hisse ve tahviller Euripusuyla[121] birlikte dalgalanmamasını buyurmuşlardır.

İngiltere'nin erkekleri, İngiltere'de öne çıkan, akılları (varsa şayet) açık ve dosdoğru düşünen parlak adamlar, davranışlarıyla hakir gördükleri bir dini ismen ilan etmekten, sanki ahmakça ve hilebaz bir yol tutuyormuşçasına utanacaklardı. (Pek nadiren yalan söyledikleri) davranışları itibariyle, ahlâki ve doğal dünyanın yönetim prensibini, kaba insanlara itaat ettirmeye yönelik bir müdahale şeklinde görüyorlarsa, bu tarz bir davranışla zihinlerindeki siyasi gayeyi bozguna uğratacaklarını da görüyor olmalılar. Bizzat kendilerinin pek itibar etmediği bir sisteme başkalarını inandırmanın ne denli zor bir şey olduğunu fark edeceklerdir. Bu toprakların Hıristiyan devlet adamları, önce-

[121] Burada "Euripus" ya da Eğriboz ifadesiyle, Eğriboz adasının güney kesimini kıta Yunanistanı'ndan ayıran ve iki köprüyle geçilen dar kanal kastedilmektedir. (ç.n.)

likle geniş halk yığınlarının ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır; zira halk yığınları, gerek kilise kurumunda gerekse tüm kurumların hedef kitlesidir. İncil'in yoksullara vaaz edildiği koşulların, üstlendikleri misyonun büyük imtihanlarından biri olduğunu öğrenmişlerdir. Dolayısıyla İncil'e inanmayanların, İncil'in yoksullara vaaz edilmesine pek ihtimam göstermeyen kişiler olduklarını düşünmektedirler. Ne var ki, hayırseverliğin tek bir tanıma indirgenemeyeceğini ancak ihtiyacı olan herkesi kapsayabileceğini bildiklerinden, sefalet içinde yaşayanların kahırlarına kâfi derecede acıma duygusu beslemekten mahrum etmemişlerdir kendilerini. Zihni lekelerine ve akan iltihaplarına şifa bulmaya öylesine odaklanmışlar ki, kibir ve küstahlıklarının pis kokularından o sözüm ona müşkülpesent hassasiyetleriyle iğrenmiyorlar bile. Maruz kaldıkları cezbedici şeylerin büyüklüğü; hatalarına eşlik eden önemli akıbetler; hastalıklarının bulaşıcılığı; gurur ve ihtiraslarının inatçı boynunu ölçülü davranma ve erdemin boyunduruğuna girecek şekilde eğmesinin gerekli olması; insanoğlunun çoğu zaman bilmesi gerekli hususlar ve mahkelemelerde, orduların başında, senatolarda, tezgâhlarda ve tarlalarda yaygın olan katışıksız ahmaklık dikkate alındığında, dinî eğitimin, diğerlerine nazaran kendileri için çok daha büyük bir önem taşıdığının bilincindedirler.

Dinin, büyük insan kalabalıklarına sunduğu tesellilerin, en az dinin öğretimi kadar gerekli olmasından İngiliz halkı memnundur. Aslında, İngiliz halkı da mutsuz kitlenin içinde yer almaktadır. İngiliz halkı da ıstırap ve keder duymakta. Bu konuda hiçbir ayrıcalığa da sahip değil; fâniliğin vergilerini de tam manasıyla ödemek zorunda. Hayvan hayatının sınırlı istekleri hakkında fazla bir şey bilmeyerek, acıtan tasa ve endişelerinin altında yatan bu hâkim avuntunun, hayal gücünün vahşi ve sınırsız bölgelerinde sonsuz kombinasyonlarla çeşitlenmesini istemekteler. Yeryüzünde ümit edecek ya da korkacak hiçbir şeyi olmayan zihinlerde hâkimiyet süren kasvetli boşluğu doldurmak

amacıyla, genelde mutsuz olduğunu bildiğimiz kardeşlerimizin bir miktar sadakaya ihtiyacı var. Hiçbir şeyi olmayanların ölesiye mecalsizliğini ve bitkinliğini hafifletecek; doğanın kendi akışına bırakılmadığı, arzuların bile önceden tahmin edilebildiği, bu sebeple de alınan semerelerin üzerinde kafa yorulmuş tertiplerle alaşağı edildiği ve temennilerle başarılar arasında hiçbir aralığın ve engelin konulmadığı tüm hazlara eşlik eden yavan bir doygunluğun iştahını kabartacak bir şeye ihtiyaçları var.

İngiltere halkı, kendilerini özdeşleştirdikleri kimselerle ve kimi hâllerde bir otorite misali güç sahibi oldukları kişilere hiç de uymayacak şekilde, din eğitmenlerinin, eskiden bu yana servet ve güç sahibi olan kişiler üzerinde ne kadar az etki ettiklerini ve yeni servet sahibi olanlar üzerinde ise hemen hemen hiçbir etkiye sahip olmadıklarını bilmektedir. Bu eğitici zümresini, kendi hizmetkârlarının üzerinde görmüyorlarsa şayet, söz konusu eğiticiler hakkında ne düşünmeleri gerekir ki? Yoksulluk, eğer gönüllük esasına dayalı bir şey olsaydı, bir miktar fark yaratabilirdi. Özveriye ilişkin güçlü misaller, zihinlerimizde güçlü bir şekilde yer etmiştir; hiçbir talebi olmayan bir şahıs, büyük bir özgürlük, metanet ve hatta itibar elde etmiş bulunmaktadır. Ancak, insanoğluna dair vasıfların birçoğu yine insana yönelik tanımlamalar olduğundan ve insanın yoksulluğu gönüllü bir yoksulluk olamayacağına göre, tüm yoksullukların beraberinde gördüğümüz saygısızlık, kiliseyi terk etmeyecektir. İhtiyatlı bir niteliğe sahip anayasamızda, bu sebeple cüretkâr bir cehalete bir şeyler öğretenlerin ve küstahlık ve ahlaksızlığı men etmeye çalışanların, hakaretleri üzerlerine çekmedikleri gibi sadakalarla yaşamamaları; zenginleri zihinlerindeki devaları ihmal edecek şekilde kışkırtmamaları üzerinde özenle durulmaktadır. Bu sebeplerden dolayı, yoksulların ihtiyaçlarını bir ebeveyn ihtimamıyla karşılarken, dini (sanki göstermeye utandığımız bir şey gibi) muğlak belediyelere ya da kırsal alanlara indirgemedik. Hayır! Biz, dinin kutsi çehresini mahkemelerde ve parlamen-

tolarda yücelteceğiz. Biz dini, hayatın tamamına katacak, toplumun tüm sınıflarıyla harmanlayacağız. İngiltere halkı, özgür, cömert ve eğitimli bir ulusun, kilisesinin üst düzey görevlilerini şereflendirdiğini; saygı duyulan şeylere tepeden bakacak şekilde servet ve unvan sahibi olmanın sonucu olarak ya da başkalarını mağrur bir edayla küçümseyerek bakmayacağını; her daim ilmin, dindarlığın ve erdemin mükâfatı değil meyvesi olması amaçlanan (zaten niçin mükâfatı olsun ki?) o sonradan edinilmiş kişisel soyluluğu ayaklar altına da almayacağını, dünyanın mağrur nüfuz sahiplerine ve onların geveze sofistlerine gösterecektir. Haset duymadan ve ıstırap çekmeden, bir arşidükün dükten önce gelebileceğini bilirler. Durham Piskoposunun ya da Winchester Piskoposunun, yılda on bin pound kazanmasını anlayıp; kontun ya da toprak sahibinin elindekine benzer tutardaki bu paranın zümre meclislerinden daha kötü ellerde olmasını idrak edemiyorlar; her ne kadar bu piskoposların elinde çocukları beslemek için tahsis edilen erzakla beslenen bu kadar çok köpek ve at olmadığı doğru olsa da. Kilisenin tüm gelirinin, her bir şilininin her zaman hayırseverlik amacıyla, olması gerektiği şekilde kullanılmadığı; ancak genel itibariyle belli bir miktarın kullanıldığı doğrudur. İnsanoğlunu salt makinelere ve siyasi bir himmetin araçları hâline dönüştürmeye çalışmaktansa, amaçlanan şey tam olarak gerçekleştirilemese dahi, serbest iradeye imkân vererek, erdem ve insanlığı el üstünde tutmak daha iyidir. Genel olarak dünya, o olmadan erdemin de var olamayacağı özgürlük sayesinde ilerleyecektir.

Toplum, kiliseye ait gayrimenkulleri mülkiyeti olarak tesis ettiğinde, mütemadiyen bu konuyla ilgili hemen hiçbir şey işitmez. Mülkiyete ihanet edilmesi, çok fazla olduğu kadar aynı zamanda çok az da görülen bir durumdur. Suistimali önlemek amacıyla her ne varsa, mülkiyetin bütününde görüldüğü gibi, en yüce otoritenin elinde ve denetimindeyken ve bu yüce otorite elinde tuttuğu gücü bu gücün amacına uygun bir mecraya yön-

lendirdiğinde, hazır elde tutulan bolluktan ne gibi bir kötülük çıkabilir ki?

Çoğu İngiliz, kimilerini, erdem uğruna ayrı bir yere konan ve hiç kimseden alınmayan imtiyaz, izzet ve kazançlara tepeden bakmaya iten şeyin, genel olarak kaderlerinin henüz başında olan kişilere karşı duyulan hissin, kendinden feragatlık etme aşkı ve kadim kilisenin aşağılanması değil, hasetlik ve suiniyet olduğunun bilincindedir. İngiltere halkının kulakları, her şeyi fark eder. Bu adaların aksanlı konuştuğunu duyarlar. Dilleri, onları ele verir. Kullandıkları dil, sahtekârlığın patuasıdır[122]; riyakârlık argosu ve saçmalığıdır. Bu laf ebeleri, ruhban sınıfını, meşrepleri gereği zaten kendilerinde her daim mevcut olması lazım gelen (her nasılsa sevdiğimiz bir şey olarak bizlerde de var olan) o ilkel, Protestan yoksulluk anlayışına gerisin geri döndürdükleri vakit; söz konusu ruhban zümresinin devletle olan ilişkisi değiştiğinde; adabımuaşeret, hayat tarzı; velhasıl tüm insan ilişkileri düzeni, topyekûn bir devrime maruz kaldığında, bu yapının da değişmesi gerektiğini düşünüyor olmalı İngiliz halkı. Artık hilebaz ve sahtekâr olduğunu düşündüğümüz bu reformcuların, ellerindeki malı mülkü avama saçan ve kendilerine tabi olan insanları eski kilisenin katı disiplinine sevk ederken görerek, o dönemin samimi heveslileri olduğuna inanacağız.

Zihinlerinde kökleşmiş bu düşüncelerle, Büyük Britanya'nın Avam Kamarası, acil durumlarda, kilise ve yoksulların gayrimenkullerine el konulması sayesinde bir gelir elde etme yoluna girmemiştir. Kutsal şeylere saygısızlık ve yasal haklardan mahrum bırakma, yapılacak harcamaları müzakere eden Meclisimizin başvurduğu yol ve yöntemler arasında bulunmaz. Change

[122] Patua: Yerel ağız; taşra ağzı.

Alley'de[123] yaşayan Yahudiler, Canterbury Başpiskoposluğu'na[124] ait gelire ipotek koyma ümitlerini dile getirmeye henüz cesaret edememişlerdir. Hangi parti ya da zümreden gelirse gelsin, bu krallıkta, Ulusal Meclis'in asli görevi itibariyle korumak zorunda olduğu mülkiyetin şerefsizce, gaddarca müsadere edilmesini kınamayan tek bir adam bile gösteremeyeceğinizi söylesem kimse beni yalanlamaz diye düşünüyorum.

İğrençliklerle dolu şarap kâselerinde Paris halkının şerefine kadeh kaldırmayı isteyenlerin, hayal kırıklığına uğradığını söylemenin verdiği millî gururu taşımaktayım. Kilisenizin yağmalanması, elimizde tuttuğumuz mülkiyetin güvenliğini sağlamıştır. Halkı tahrik etmiştir. Halk, mevcut haklarından muazzam ve hayâsız bir şekilde mahrum bırakılmaktan dolayı korku içinde ve teyakkuz hâlindedir. Kilisenin yağmalanması, halkın, riyakârlık ve sahtekârlıkla yola çıkan ve aleni bir şekilde şiddet ve yağmaya bulaşan sinsi adamların ne denli bencil ve dar görüşlü olduklarını daha iyi görmesini sağlamış; âdeta halkın gözünü açmıştır. Biz, kendi vatanımızda buna benzer girişimlere özellikle dikkat etmekteyiz. Benzer sonuçlarla karşılaşmamak için, gardımızı almış bulunuyoruz.

Umarım, kamu hizmeti bahanesiyle, kimseye bir zararı olmayan sade bir vatandaşın malını mülküne el koyulması örneğinde gördüğümüz gibi, toplumsal birlik kaidesinin bizlere dayattığı görev anlayışı denen şeyde bütünüyle kendimizi kaybetmeyiz. Yüzlerce, binlerce kişi tarafından hiçbir ithama maruz kalmadan, ifadesi alınmadan, dava edilmeden, insanların mülkiyetine el koymayı (insan fıtratını yozlaştırıp küçülten her şeyi ifade etmeye

[123] Change Alley, Londra'nın eski bir mahallesinde yer alan, mağazalarla kahve dükkânlarını birbirine bağlayan dar bir geçiş yoludur. (ç.n.)

[124] Canterbury Başpiskoposluğu: Bütün İngiltere'nin en yüksek başpiskoposluk makamı. Reform hareketi, başpiskoposluk makamının sürekliliğinde bir kesintiye yol açmadı. 1533-56 arasında Başpiskopos olan Thomas Cranmer, papanın yerine İngiltere hükümdarını İngiltere Kilisesi'nin önderi sayan 1534 Üstünlük Yasası'nı kabul etmiştir. (ç.n.)

yeten bir isim olarak) bir tirandan başka kim düşünebilir ki? İnsana dair emareleri tamamıyla yitirmemişse şayet, kimileri yaşları itibariyle saygı ve şefkat uyandıran yüce bir mertebe ve kutsal bir vazifeye sahip insanları yerle yeksan etmeyi; kendilerine ait gayrimenkulleri vesilesiyle toplumda sahip oldukları yüksek seviyeden sefalet, buhran ve hakir görme konumuna indirgemeyi kim aklına getirebilir ki?

Mülkiyete el koyanlar, acımasızca itildikleri ve tefeciliğin gaddarlıklarına cömertçe ziyafet sunan sofralarının kırıntı ve parçalarından kurbanlarına bir miktar pay ayırmışlardır. Ancak, insanı, ekonomik olarak bağımsızken, sadakayla yaşar hâle getirmek bizatihi çok büyük bir gaddarlıktır. Belli bir hayat süren kişiler açısından hoşgörülebilen, ancak diğer hususlar açısından alışık olmadığımız bir konu, mevcut koşullar değiştiğinde, tüyler ürpertici bir devrime dönüşebilir ve suç işleyenin hayatının talep edilmesi haricinde, erdemli bir aklın bir suçu telin etmede sıkıntı duyabileceği bir hâle yol açabilir. Ancak, çoğu akla göre bu küçük düşürme ve haysiyetsiz bırakma cezası, ölümden beterdir. Aldıkları eğitimle ve idaredeki pozisyonlarıyla din lehine çifte önyargılı olmayı öğrenenlerin, mülklerinden kalanları mülklerinden kalan ne varsa yağmalayanların kâfir ellerinden bir sadaka şeklinde alması; hakir görme şeklinde değerlendirdikleri dinin korunmasını, insanoğlunun nazarında, kepazeliği hakediş sayanlara hizmet etmek gayesiyle ve inançlı insanların hayırsever katkılarını değil, bildik ve bariz bir ateizmin sözüm ona küstah şefkatinden almaları (böyle bir katkıyı alacaklarsa şayet), bu gaddarca ıstırabın hiç kuşku yok ki, ebediyen kötüleşmesidir.

Ancak, mülkiyete el konulması şeklindeki bu fiilin, burada, bir müsadere işleminden ziyade bir hukuki akıl yürütme olduğu görülüyor. Görünen o ki, Palais Royal[125] akademilerinde ve

[125] Esasen Palais-Cardinal adıyla bilinen bu saray, Kardinal Richelieu'nün ikametgâhıydı. Sarayın inşaasına 1633 yılında başlanmış; 1639 yılında tamamlanmıştır. Richelieu'nün ölümüyle Saray, Kral'ın mülkiyeti hâline

Jakobenlerin[126] nazarında, kanunen, mahkeme kararlarıyla ve bin yıllık mülkiyet hakları çerçevesinde ellerinde bulundurdukları mülkiyet üzerinde aslında hiçbir hakları bulunmuyor. Din adamlarının hayalî kimseler olduğunu, keyfekeder tahrip edebilecekleri, her şeyiyle sınırlayıp değiştirebilecekleri devletin köleleri olduğunu; ellerindeki mülkiyetin tam manasıyla kendilerine ait olmadığını esasında mevcut kurguyu yaratan devletin mülkiyeti olduğunu ve bu sebeple yapıcı karakterleri nedeniyle kendilerine yöneltilen tutumlardan tabii kişilik ve mizaçları gereği ıstırap çekmelerinden dolayı rahatımızı bozmamıza gerek olmadığını söylüyorlar. İnsanları incitirken ve devletin iştigal etmeleri için hem izin verip hem de teşvik ettiği bir mesleğin adil kazançlarından mahrum bırakırken; hayatlarını planladıkları, borçlarını tesis ettikleri ve yığınları tamamıyla kendine bağlı hâle getiren kazançların sözüm ona kesinliği çerçevesinde hangi saikten, hangi isimden güç alıyorsunuz?

Bu zavallı insanlara uzun uzun iltifat edeceğimi düşünmemişsinizdir Efendim. Despotluğun öne sürdüğü argümanlar, rezil olduğu gibi, despotluğun gücü de tüyler ürperticidir. Mül-

---

gelmiş ve Kraliyet Sarayı anlamına gelen Palais-Royal adını almıştır. XIII. Louis'nin ölümüyle birlikte Saray, Avusturya Ana Kraliçesi Anne ile oğulları XIV. Louis ve Anjou Dükü Philippe'nin ikamet ettiği bir yere dönüşmüştür. (ç.n.)

126 Jakobenler veya Jakoben Kulübü, Fransız Devrimi sonrasında Fransa'ya yaklaşık bir yıl süreyle egemen olan ve Devrim'den çok daha fazla kanın döküldüğü Terör Dönemi'ne sebep olmuş Fransız siyasi partisidir. Gücünün zirvesinde iken 420.000 civarında üyesi olan kulübün siyasi görüşleri Jakobenizm olarak anılır. Önde gelen üyeleri Robespierre, Marat ve Mirabeau'dur. Karşı devrimci komplolar üzerine harekete geçmişler, ancak muhalif hareketleri bastıralım derken çok daha büyük bir öfkeye sebep olmuşlar ve ayaküstü yapılan mahkemelerle birçok insanın idamına karar vermişlerdir. Daha sonra yol açtıkları bu kanlı dönem kapanırken kendi başları da giyotine gitmiştir. Önderleri Maximillien Robespierre'in düşüşü ve idamıyla birlikte kulüp de etkisini ve gücünü yitirmiş ve sonunda kapatılmıştır. Grup, ayrıca Fransız Devrimi'ndeki Terör Dönemi'nin uygulayıcısı ve öncüsü olarak tanınmıştır. Ayrıca günümüzde "jakoben" aşırı siyasî radikal görüşler ve kişiler için de kullanılmaktadır. (ç.n.)

kiyetinize el koyan insanlar, daha önce işledikleri suçlarla öteden beri suçlu oldukları ya da işleyebilecekleri tüm suçlara karşı teminat sağlayan bir güce ulaşmadılar mı? Hırsızlığın ve cinayetin suç ortağı hâline gelen bir safsatayı çürüten, mantıkçının yaptığı kıyas değil, cellatın kamçısıdır. Paris'in safsatacı despotlarının sesi, bir zamanlar yeryüzünde hayretler uyandıran, tahtından edilmiş despotlara attıkları nutuklarda gür çıkmaktadır. Bundan dolayı cesurlar; çünkü eski üstatlarının zindanlarından ve demir kafeslerinden uzakta, güvendeler. Gözlerimizin önünde olup olabilecek en kötü trajedileri sergilerlerken zamanımızın despotlarına karşı şefkatli mi olmalıyız sizce? Yaptıklarıyla midemizi bulandıranların fikirlerini, dürüst olmak gerekirse sadece hakir gördüğümüz bir sırada, biz aynı güvenlik hissiyle özgür olurken, o despotların sahibi olduğu özgürlüğün de aynısına sahip olmamız gerekmez mi?

Mülkiyet haklarının tamamı üzerindeki bu zulüm, sergiledikleri davranış sebebiyle, tüm bahanelerin en şaşırtıcısı olan ulusal inanca saygı şeklinde keşfedilmiştir ilk olarak. Mülkiyet düşmanları ilkin, kralın alacaklılara karşı taahhütlerini korumak amacıyla en müşfik, en kibar ve en titiz kaygılarla hareket eder gibi görünmüştür. Bu insan hakları öğreticileri, başkalarına ders vermekle o denli meşgullerdir ki, kendileri bir şey öğrenmeye hiç vakit bulamazlar. Aksi taktirde, sivil toplumun en başta gelen ve asli inancının bağlı olduğu şeyin aslında yurttaşların mülkiyeti olduğunu, devletten alacaklı olanların taleplerine bağlı olmadığını bilmeleri gerekirdi. Yurttaşın talebi, zaman bakımından geçmişe ait; nitelik bakımından önemli; hak bakımından üstündür. Sonradan kazanılarak elde edilmiş olsun ya da soydan geçmiş olsun yahut bir toplumun elinde bulundurduğu mal ve mülke katılım sayesinde olsun, bireylerin ellerinde tuttuğu servetler, açıkça ya da ima yoluyla, alacaklının teminatının bir parçasını oluşturmamaktadır. Alacaklı, pazarlık yaptığında bunlar kafasına girmiş şeyler değildi. Başında monark ya da senato

olsun, ipotek edecek kamuya ait gayrimenkulden başka bir şeyi olmadığını ve genel itibariyle tüm vatandaşlara adil ve orantılı şekilde getirilen vergiden elde ettiği gelir haricinde, hiçbir kamu mülküne sahip olamayacağını çok iyi bilir. Kamudan alacağı olan kişiye taahhüt edilebilecek tek şey de budur. Kimse, yaptığı adaletsizliği, sadakatini rehin göstererek ipoteğe bağlayamaz.

Mevcut yükümlülüğün niteliği ve taahhütte bulunulan kişilerin özelliklerine göre etki eden bu yeni kamu inancının uç noktadaki katılığı ve yine uçta noktadaki gevşekliğinin sebep olduğu çelişkilere dair gözlemleri görmezden gelip bertaraf etmek mümkün değildir. Söz konusu alacaklının maddi taahhütleri dışında Fransız krallarının eski hükümetinin yaptığı hiçbir fiil, Ulusal Meclis'te geçerli değildir. Başkalarının hukuken müphem olan fiilleri de buna dahildir. O kraliyet hükümetinin geriye kalan faaliyetleri, o kadar tiksinti vericidir ki, bu hükümetin otoritesi altında bir talepte bulunmak, bir nevi suç sayılır. Devlete verilen hizmetin karşılığı olarak verilen maaş ise, kuşkusuz, devlete ödenen paranın teminatı şeklinde, bir mülkiyetin temelini teşkil etmektedir. Parası ödenmiş olduğundan, bu hizmeti almak tercih edilen bir durumdur. Keyfî bir yönetimin başta olduğu zamanlarda, keyfî davranışlar sergileyen bakanların bile ödeneklerinden hiçbir vakit mahrum etmediği, insan haklarını meclisinin merhamet göstermeden soyup soğana çevirdiği, bu tıynette yığınla insan gördük Fransa'da. Kanlarıyla kazandıkları ekmek üzerinde hak iddia ettikleri vakit, bu insanlar, hâlihazırda varlığını sürdüren ülkelerine hizmet vermedikleri cevabını almışlardır.

Kamu inancında görülen bu gevşeklik, bu talihsiz insanlarla da sınırlı değildir. Sahip olması gereken mükemmel uyum ve tutarlılıkla, Meclis, daha önceki hükümetin diğer uluslarla imzaladığı antlaşmalarla bağlı olduğu ölçüde ciddi bir tartışmanın içine girmiştir. Meclis komitesi ise, neye onay vereceğini ya da neye onay vermeyeceğini bildirir. Bu sayede, bu bakir devletin

dışarıdan gelen sadakatini, içeriden gelen sadakatle eş tutmuşlardır.

Kraliyet hükümetinin, devlet gelirlerini alacaklılara ipotek etmek yerine, elinde tuttuğu imtiyazla, ücretlendirme hizmetlerini yürütme ve antlaşma imzalama yetkisini elinde tutmamasının hangi rasyonel anlayıştan kaynaklandığı anlamak ve izah etmek kolay değildir. Ulusun, sahip olunan her şeyin hazinesi, Fransa kralının ya da Avrupa'daki herhangi bir kralın elinde tuttuğu hâkimiyet imtiyazına en az bırakılan husus olagelmiştir. Kamu gelirlerinin ipotek edilmesi, en geniş hâliyle, egemen gücün halkın cüzdanı üzerinde hâkimiyet kurmasını ima etmektedir. Bu durum, geçici ve tesadüfi vergilendirmeye olan inancın dahi ötesine geçmektedir. Ne var ki, (sınırsız bir despotizmin alametifarikası olan) o tehlikeli gücün faaliyetleri, kutsal addedilmiştir. Mevcut unvanını monarşik otoritenin en ciddi ve iğrenç zahmetlerinden alan, mülkiyet yapısına demokratik bir meclisin bahşettiği bu tercih nereden kaynaklanmıştır? Akıl, aykırılıkları uzlaştırma namına bir şey vermez; ne var ki adil prensipler çerçevesinde kısmi bir lütufa da itibar edilemez. Hiçbir geçerli mazereti olmayan çelişki ve tarafgirliğin bir gayesi yoktur olmamasına ancak bu gayeyi keşfetmek de güç olmasa gerek.

Fransa'nın içinde bulunduğu muazzam borcun faizi şuursuzca artarken, varlıklı kesimle beraber büyük bir güç de yükseliş göstermiştir. Fransız krallığında hüküm süren kadim uygulamalar sebebiyle, genel mülkiyet dolaşımı ve özellikle de toprağın paraya ve paranın toprağa dönüştürülebilmesi, her zaman güç olmuştur. İngiltere'dekinden çok daha genel ve katı bir nitelik taşıyan aile meskenleri, *jus retractus*[127], tahtın elinde tuttuğu gayrimenkuller ve Fransız kanunu ilkeleri çerçevesinde devredilemez bir nitelik taşıyan kiliseye ait muazzam gayrimenkul-

[127] Jus Retractus: Bir derebeyinin bir vakitler kendi tımarında bulunan toprakları geri satın alma hakkı.

lerin tamamı, gayrimenkul ve menkul sahibi varlıklı kesimleri Fransa'da daha ayrı bir konumda tutulmuş, birbirlerine daha az karışır bir hâle gelmelerini sağlamış ve bu iki tür mülkiyetin sahipleri, bu ülkede olduğu gibi birbirleriyle pek de bağlantılı olmamışlardır.

Menkul mülkiyete, insanlar uzun müddet kem gözle bakmışlardır. Bu türden mülkiyeti, kendi ıstıraplarıyla bağlantılı görmekte ve mevcut durumlarını daha da ağırlaştırdığını düşünmektedirler. Kısmen, insanları menkul mülkiyetten iğrendiren benzer sebeplerin dışında; fiyakalı bir zevkin ihtişamının, soylu sınıfta gördüğümüz kendisine hiçbir yeteneğin bahşedilmediği nesillerin ve kuru kuruya unvanların sonucu olarak eskiden kalma toprak sahibi insanların kolektif menfaatleri kadar da imrenilmemiştir bu tarz mülkiyete. Her daim toprak sahibi olan insanların menfaatlerini temsil eden asiller sınıfı, diğer sınıflarla evlilik yoluyla birleştiğinde bile (kimi zaman karşılaştığımız bir durum), bu durumun, aileyi perişanlıktan kurtaran servetin, aileyi lekelemesi ve küçük düşürmesi gerekirdi. Bu nedenle, bu zümrelerin düşmanlıkları ve kinleri, anlaşmazlıkların durdurulduğu ve kavgaların dostluğa devşirildiği bildik yöntemlerle dahi artmaktadır. Bu arada, soyluların ya da sonradan soylu olanların değil servet sahibi adamların gururu, bu gururun sebepleriyle birlikte artmaktadır. Bir hınçla, gerekçesini pek de kabullenemedikleri bir bayağılık hissine kapılmaktadırlar. Bu hasım gurunun rezaletlerinden intikam almak ve mensubu oldukları zümrenin tabii bir sonucu olarak gördükleri servetlerini yüceltmek amacıyla, yanaşmak isteyecekleri hiçbir ölçü bulunmamaktadır. Taht ve kiliseden geçen soyluluğa takılıp kalmış vaziyettedirler. Bir taraftan, en hassas olduğunu düşündükleri yanlarına; söz gelimi tahtın himayesinin genellikle soyluluğa devredildiği kiliseye ait mülkiyet üzerinden soylulara saldırmışlardır. Piskoposluk ve takdire şayan o büyük manastırlar, çok az istisna olsa dahi, bu kaide çerçevesinde muhafaza edilmektedir.

Toprak sahibi kadim soylularla yeni varlıklı kesim arasındaki o, her daim öyle algılanmasa da, sahici mücadele içinde, en büyük kuvvet, sonradan varlıklı hâle gelen kesimin elinde olmuştur. Menkul mülkiyet, tabiatı itibariyle her tür maceraya açık olup, bu tür mülkiyetin sahipleri, ne tür olursa olsun yeni girişimlere daha meyyal olmaktadır. Yakın bir zaman evvel elde edilen bir mülkiyet, doğal olarak her tür yeniliğe tesadüf etmektedir. Değişimi arzulayan herkese hitap edecek mülkiyet de esasen budur.

Yeni varlıklı kesimle birlikte, sahip olunan mülkle özdeşleşen ve yakın ilişki tesis eden yeni bir sınıf ortaya çıkmış; bu sınıfa mensup kimseler, âdeta siyasi edebiyatçı adamlar birliğine dönüşmüştür. Kendilerini başkalarından ayırt eden bu edebi adamlar, yeniliklere çok nadiren muhalefet ederler. Ondördüncü Louis'nin hayatının ve azametinin düşüşe geçmesinden bu yana, bu edebi adamlar, ne Louis'den ne de başka bir saltanat naibinden ya da kendinden sonra tahta geçen kişilerden feyz alamadıkları gibi, o şatafatlı ve sağduyulu hükümranlığın ihtişamlı döneminde olduğu kadar sistemli bir şekilde lütuf ve destekle saltanata bağlı kalamamışlardır. Eskiden saltanatı korumakla kaybettikleri şeyi, Fransa'nın iki akademisinin ve bu beyefendilerin cemiyetinin yürüttüğü geniş çaplı Ansiklopedi çalışmasının bir nebze de olsa katkısı olmadan, bir nevi kendi kurumlarını tesis etmek suretiyle telafi etme gayreti içine girmişlerdir.

Edebiyatçılardan ibaret bir entrika grubu, bir kaç sene evvel Hıristiyan dinini tahrip etmek için kurallardan oluşan bir tür plan hazırlamışlardır. Şimdiye kadar sadece dini yayma çabası içinde olanlarda gözlemlenen bir hevesle bu gayenin peşine düşmüşlerdir. Başkalarını kendi dinlerine çevirme anlayışının en fanatik şekliyle hareket etmişler; bu sebeple de kullandıkları yöntemlere hizmet edecek bir zulüm ruhuna kapılmışlardır.[128]

[128] Bu (bir sonraki paragrafın ilk cümlesinin sonuna kadar) ve buradaki diğer kısımlar, kaybettiğim oğlumun, el yazmasını okuduktan sonra, araya iliştirdiği kısımlardır.

Doğrudan ya da dolaylı bir eylemle o yüce amaçlarına yönelik olarak yapılmayan ne varsa, fikir yürütme yoluyla uzun bir süreç zarfında gerçekleştirilebilir. Bu görüş alışverişini kumanda etmek amacıyla atılacak ilk adım, bu fikirleri dile getirenler üzerinde hâkimiyet kurmaktır. Edebi şöhrete çıkan bütün caddeleri, benimsedikleri usul ve sebatkârlıklarıyla ellerinde tutmanın bir yolunu bulmuşlardır. Bu adamlardan birçoğu, esasen edebiyat ve bilim alanında yüksek mertebe sahibi kimselerdi. Dünya kendilerine adil davranmış ve yetenekleri sebebiyle tuhaf anlayışlara olan kötü eğilimlerini affetmişti. Bu davranış, tam manasıyla özgürlükçü bir yaklaşımdı; bunun karşılığında ise, söz konusu kişiler, sağduyu, ilim irfan ve beğeniyle gelen şöhreti, sadece kendileriyle ve takipçileriyle sınırlı tuttular. Bu dar ve tekelci anlayışın, edebiyata ve beğeniye karşı en az ahlak ve felsefeye olduğu kadar önyargılı olduklarını söyleme cesaretini gösteriyorum. Bu ateist ataların kendilerine has bir bağnazlığı var; ve rahiplere karşı bir rahip edasıyla konuşmayı öğrenmişler. Ama bazı konularda, görmüş geçirmiş adamlar. Ortaya attıkları iddia ve nüktelerindeki eksiklikleri, entrikalarla gideriyorlar. Bu edebi tekel sistemini, kendi hiziplerine bağlı olmayanları karalamak ve itibarsızlaştırmak için ardı arkası gelmeyen çabalarla birleştirmekteler. Davranış şekillerine uygun hareket edenlere, dillerindeki hoşgörüsüzlüğü, mülkiyeti, özgürlüğü ve yaşamı tehdit eden bir zulme sevk etme gücünden başka bir şey vermedikleri de uzun süredir aşikârdır.

Adamakıllı bir kızgınlıktan ziyade usul ve erkâna uygun şekilde kendilerine karşı yürütülen amaçsız ve sönük zulüm, güçlerini zayıflatmadığı gibi çabalarını da gevşetmemiştir. Mesele, aleyhte belirtilen görüşler ve elde edilen başarılı sonuçlarıyla birlikte, genel şekliyle, şimdiye değin dünyada görülmemiş türden şiddetli ve kötücül bir hevesin, bu adamların akıllarını tam olarak ele geçirmiş olması ve aksi takdirde hoş ve yol gösterici olmakla beraber kelimenin tam anlamıyla mide bulandırıcı ola-

bilecek muhabbetlerini ortaya dökmelerini sağlamış olmasıdır. Düşünce, söz ve eylemlerini tam manasıyla kuşatan ruh; hile, entrika ve başka insanları kendi dinlerine döndürme ruhundan başka bir şey değildir. Ve de, ihtilafla dolu bir hevesin, düşüncelerini kısa zaman içinde güce döndürmesiyle, kendi çaplarında, kafalarındaki değişiklikleri hayata geçirme umuduyla başlarda dalkavukluk ettikleri yabancı hükümdarların sinsice gözüne girmeye çalıştılar. Hayata geçirmeyi arzu ettikleri değişikliklerin despotluğun yıldırımıyla ya da halk içinde yaygın bir kargaşanın sebep olduğu depremle gerçekleşmesi onlar için önemli değildir. Bu entrikacı grupla, Prusya'nın merhum kralı arasındaki yazışmalar, yaptıkları işlere az da olsa ışık tutmayacaktır.[129] Hükümdarlarla birlikte entrika kurdukları aynı amaç doğrultusunda, bariz bir şekilde Fransa'da mülk edinmek için gayret etmişler ve tuhaf makamlarının kendilerine sağladığı geniş kapsamlı iletişim imkânları sayesinde, pürdikkat, düşünceye giden tüm yolları işgal etmişlerdir. Hükümdarları ayarttıkları gaye doğrultusunda, gözle görülür şekilde Fransa'nın varlıklı kesimini besleyip büyütmüş ve kısmen, olup olabilecek en yaygın ve kesin iletişim imkânlarına bizzat kendi makamları sayesinde ulaşan kişilerin sağladığı olanaklar sayesinde düşünceye giden tüm yolları dikkatli bir şekilde işgal etmişlerdir.

Özellikle tek bir vücut hâlinde hareket ettikleri ve tek bir yöne doğru gittiklerinde yazarların, kamuoyu üzerinde büyük bir etkisi olmaktadır. Dolayısıyla, bu yazarların, varlıklı kesimlerle yaptığı ittifakın, servet türlerini saran afyon ve haseti ortadan kaldırma hususunda hiç de küçük bir etkisi olmamıştır.[130] [131]

---

[129] Bu kimselerin kullandığı kaba, bayağı ve saygısız lisandan alıntı yaparak ahlak sahibi okurun hislerini rencide etme yoluna girmiyorum.

[130] Turgot'la ve maliyede görevli neredeyse herkesle olan bağlantıları.

[131] Yukarıda bahsi geçen Anne Robert Jacques Turgot ya da Aulne Baronu (1727- 1781), Fransız iktisatçı ve yönetici olup, XVI. Louis döneminde maliye genel müfettişliği (1774-76) yapmış; mali reform girişimleri ayrıcalıklı sınıflarca engellenmiştir. (ç.n.)

Bu yazarlar, tıpkı yeniliklerin propagandasını yapan kişiler gibi, yoksul ve alt sınıftan olanlarla büyük bir şevkle alakadar oluyor havası vermiş; bir yandan da saltanatın, soyluların ve papazların hatalarını her fırsatta abartarak, yaptıkları hicivlerde nefret dolu duygularla hareket etmişlerdir. Bir nevi demagog hâlini almışlardır. Tek bir gaye uğruna, mide bulandırıcı bir serveti, huzursuz ve umutsuz bir yoksullukla birleştirme hizmetini görmüşlerdir.

Bu iki insan türü, son zamanlardaki davranış ve hareketlerinde temel liderler şeklinde hareket ettiklerinden, kesiştikleri noktalar ve uyguladıkları politikalar, kanun ya da politika prensiplerine hizmet ettiği kadar, kiliseye ait kurumların elinde tuttuğu tüm gayrimenkullerin taarruza tutulduğu genel öfkenin de temel sebebini oluşturmaktadır. Göstermelik prensiplerine aykırı olacak şekilde, tahtın otoritesinden kaynaklanan varlıklı kesime de aşırı ihtimam gösterilmiştir. Servet ve gücü hedef alan haset duyguları, yapay bir şekilde zenginlere ait diğer niteliklere yöneltilmiştir. Bu durumda, kilisenin elinde tuttuğu mülkiyeti, asırlar boyu bir dizi olaya ve halk ayaklanmalarıyla ortaya çıkan şiddete karşı duran ve yerle yeksan edilip çökertilmiş bir hükümetle üzerinde mutabık kalınan nispeten yakın bir zaman önce ve haksız yere ortaya çıkmış borçların ödenmesiyle ilgili olarak uygulanan adalet ve önyargının kuşattığı bu denli olağanüstü ve yapay bir görüntü dışında biraz evvel ifade etmeye çalıştığım konu dışında hangi prensiple açıklayabiliriz ki?

Kamuya ait mülkler, kamu borçlarını ödemeye yetecek bir kaynak mıydı? Öyle olmadığını ve bir yerde bir zararın oluşabileceğini varsayın—Aralarında akit imzalayan tarafları, pazarlığa koyulduklarında derin düşüncelere ve beklentilere sevk eden, hukuki yollardan sahip oldukları mülklerle amaçlanan şey gerçekleşmediği vakit, doğal ve hukuki eşitlik prensipleri gereği, sıkıntı çeken kim olmalıdır? Ya mülkünü emanate veren kişi ya da kendisini mülkünü emanete vermeye iten taraf veyahut her ikisi birden sıkıntı çeken kişilerdir; yoksa konuyla ilgisi olmayan

üçüncü taraflar, ıstırap çeken kimseler olarak değerlendirilemez. Borçlarını ödeyemeyecek durumda olmaları hâlinde, kötü teminat üzerine borç verecek kadar aciz olanlar ya da hileli yollardan geçerli olmayan bir teminatı ellerinde tutanlar sıkıntı çekmelidir. Kanunlarda, karar almayla ilgili başka kurallar bilinmez. Bu yeni insan hakları kurumu sayesindedir ki, sıkıntı çekmesi gereken kişiler esasında bir zarar göremeden bu işten çekilip kurtarılacak şahıslardır. Borcu ödeyecek olanlarsa; ne borç verenler ne borç alanlar; ne ipotek edenler ne de ipotek alanlardır.

Ruhban sınıfının bu faaliyetlerle ne alakası vardır? Kendi borçları dışında kamuya ilişkin herhangi bir borç ya da taahhütle ne gibi bir ilgileri olabilir? Ancak, söz konusu faaliyetler uğruna, hiç kuşku yoktur ki, sahip oldukları gayrimenkuller, son arazisine kadar borçlandırılmıştır. Kamu mülkünün müsadere edilmesine uygun olacak şekilde, yeni hak ve ahlak anlayışıyla, ruhban sınıfının borçlanması için yaptıklarına dikkat çekmek kadar, bizi Meclis'in hakiki ruhuna götüren başka bir şey yoktur. Başkaları için yanlışken, varlıklı kesim açısından doğru addedilen müsadereci zümre, ruhban sınıfının, borç altına girmeye meyilli olduğunu fark etmiştir. Borçlanma ve ellerinde tuttukları gayrimenkulleri ipotek verme yetkileri kapsamında; zulme uğrayan vatandaşların fena halde ihlal edilmiş olan haklarını tanıyarak, mülkiyet üzerinde hukuken hak sahibi olduklarını ilan etmişlerdir.

Daha önce de söylediğim gibi, genel itibariyle halkın dışında kamudan alacaklı kişiye olan borçları kapatacak kimseler, üzerinde varılan mutabakatı sevk ve idare edecek kişiler olmalıdır. O vakit; neden tüm o baş denetçilerin sahibi olduğu mülkler de müsadere edilmemektedir?[132] Yaptıklarıyla ve tavsiyeleriyle bütün bir ulusu yoksulluğa iterken kendileri zenginleşen bakan, sermayedar ve banker silsilesinin mülküne neden el konulmamak-

[132] Her şey, onların devrinde müsadere edilmiştir.

tadır? Mösyö Laborde'nin[133] mülkü dururken, devlet borçlarının ortaya çıkışıyla hiçbir alakası olmayan Paris Başpiskoposu'nun mülkü hangi gerekçeyle devlet hazinesine gelir kaydedilmektedir? Yahut; şayet eskiden kalma gayrimenkullere, para tacirleri namına el koymak zorundaysanız; neden cezayı toplumun tek bir kesimi ödemektedir? Choiseul Dükü'ne[134], savaş ve barışta her tür müsrifliği göstererek Fransa'nın mevcut borcuna borç katan bir hükümdarın döneminde, üstadının ihsan ettiği sonsuz meblağdan geriye bir şey kalmış mıdır bilemiyorum. Geriye kalan bir şey varsa eğer, neden kalan mülke el konulmamıştır? Eski hükümet döneminde Paris'e gittiğimi hatırlıyorum. Hami bir despotizmin eli Aiguillon Dükü'nü[135] (genel kanıya göre), çekip çıkardıktan hemen sonra Paris'teydim. Dük, bir Bakandı ve o müsrif dönemle ilgili endişeleri vardı. Peki, neden elinde tuttuğu mülk, ikamet ettiği belediyeye teslim edilmedi? Soylu Noailles ailesi[136], uzun süre Fransız tahtına hizmetkârlık etti (takdire şayan hizmetkârlar olduklarını kabul etmeliyim) ve tabii ki, tahtın ihsanlarından kendine düşen payı aldı. Kamu borçlarını ödemek için neden bu ailenin mülklerinden yararlanıldığına dair bir şey işitmiyorum? Rochefoucault Dükü'nün[137] gayrimenkulü, neden

---

[133] François Louis Jean-Joseph de Laborde, 1761-1802 yılları arasında yaşamış banker. 1789 Devrimi'nde üçüncü sınıfın temsilcisi olarak Meclis'te milletvekilliği yapmaktaydı. Amerikan Bağımsızlık Savaşına katılmıştır. 1793 yılında Londra'ya göç etmek zorunda kalmıştır. (ç.n.)

[134] Étienne-François, Stainville Kontu ve Choiseul Dükü olarak da bilinir. 1719-1785 yılları arasında yaşamış Fransız subay, diplomat ve devlet adamıdır. 1758-1761 ve 1766-1770 yılları arasında Fransa Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Fransa'nın Yedi Yıl Savaşı'ndaki mağlubiyetinden sorumlu tutulmuştur. (ç.n.)

[135] 1720-1788 yılları arasında yaşamış olan, Fransız asker ve devlet adamı. Richelieu Dükü'nün yeğenidir. 15. Louis döneminde Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. (ç.n.)

[136] Kökleri 13.yüzyıla kadar giden, köklü bir askeri, dinî ve bilimsel geleneğe sahip soylu Fransız ailesi. (ç.n.)

[137] La Rochefoucauld Dükü unvanı, kökenleri 10-11. Yüzyıla kadar giden Fransa'nın önde gelen asil ailelerinden birine verilen unvandır. (ç.n.)

Rochefoucault Kardinali'ninkinden daha kutsal sizce? Rochefoucault Dükü kuşkusuz değerli bir kişi; ve (mülkiyet hakkının kullanımından, bu hakkı etkileyecek şekilde söz etmek bir nevi kâfirlik olmayacaksa şayet) kazancı da yerinde kullanan birisi. Ne var ki, Rouen Başpiskoposu olan kardinal kardeşinin, eşit düzeyde hak sahibi olduğu mülkü kullanışının çok daha takdire şayan ve hayırseverce bir hareket olduğunu söylesem kendisine saygısızlık etmem diye düşünüyorum.[138] Öfke ve korku olmaksızın bu tarz kimselerin sahip oldukları haklarının ellerinden alındığına ya da müsadere edildiğine dair bir şey işiten var mı? Rochefoucault Dükü, böyle durumlarda bu türden duyguları hisseden bir şahıs değil. Bu duyguları dile getirmeyecek özgür bir adam şanını hak etmiyor.

Mülk sahibi pek az barbar fatih, bu kadar berbat bir devrim yapabilir. Yağmaladıkları malları açık artırmaya çıkarmak için "*crudelem illam hastam*"[139] anlayışını tesis eden Roma devrindeki hiçbir hizbin başı, fethedilen topraklarda yaşamakta olan vatandaşların mallarını bu kadar fahiş bir meblağdan satma yolunu seçmemiştir. Bu kadim tiranları destekler mahiyette yaptıkları şeylerin, esasen pek de soğukkanlılıkla yapılmamış olduğu söylenebilir. Tutkuları ateşli; mizaçları bozuk; kafaları, intikam ruhuyla, sayısız karşılıklı cefa, kan ve yağmacılıkla bezenmiş bir öç anlayışıyla, karmakarışık bir haldedir. Affedilme umudunun da ötesinde; ellerinde tuttukları mülkiyeti ve gücü, rencide ettikleri kişilerin ailelerine iade etmek için ölçülü davranmanın tüm sınırlarının ötesine itilmişlerdir.

Despotluğun daha henüz başında olan ve insan hakları hususunda, kışkırtma olmaksızın birbirlerine karşı gaddarlığın her

---

[138] Kardeşi değil, hatta yakın bir akrabası da değil; ancak buradaki hata, mevcut tezi etkilememektedir.

[139] *crudelem illam hastam*: O gaddar mızrak—Bu ifadeyle, savaşta mağlup edilen bir düşmana ait mallar açık artırmaya çıkarılacağı vakit mızrağın yere saplandığı Roma âdetine atıfta bulunuluyor.

türünü uygulamaları için bir yerlerden talimat da almayan bu Romalı müsadereciler, yaptıkları adaletsizlikleri örtmeyi gerekli görmüşlerdir. Hüsrana uğrayan tarafın, silah kuşanan ya da silah kuşanmasa dahi topluma karşı düşmanca tavırlar takınan hainlerden oluştuğunu düşünmüşlerdir. Bu kişilere, işledikleri suçlarla mülklerini gasp eden şahıslar gözüyle bakmışlardır. Sizin o gelişmiş aklınızda bu tür bir formaliteye yer olmasa gerek. Yıllık beş milyon sterlin kira alıp, sırf "zevkiniz icabı", kırk yahut elli bin insanoğlunu evlerinden ettiniz. Romalı Marius'lardan[140] ve Sulla'lardan[141] daha aydın bir zat olmayan ve sizin o yeni okullarınızda eğitim görmemiş olan İngiliz Despotu Sekizinci Henry[142], insan hakları denen o taarruz silahlarının büyük fişekliği içinde aslında ne tür bir despotluk aygıtı bulunduğunu bilmiyordu. Jakobenler klübünün tüm din adamlarını soyması hadisesinde görüldüğü gibi, manastırları soymaya karar verdiğinde, kilise cemaatinde yaygın olan suç ve suistimalleri incelemek amacıyla bir komisyon kurma yolunu tercih etmiştir. Bekleneceği üzere, kurduğu komisyon, hakikatleri, mevcut abartıları ve yanlışlıkları rapor etmiştir. Ancak; doğru ya da yanlış olsun, komisyon, suistimalleri ve suçları da bildirmiştir. Ne var ki, suistimaller düzeltilebileceğinden, insanın işlediği her suç, toplumun sahibi olduğu hakları yitirmesi şeklinde anlaşılmaması gerektiğinden ve o karanlık devirde mülkiyet, önyargının bir ürünü olarak keş-

[140] Gaius Marius, MÖ 157-MÖ 86 yılları arasında yaşamış Romalı general ve kariyeri boyunca eşi benzeri görülmemiş biçimde yedi kere konsül seçilmiş siyasetçi. Topraksız vatandaşların (proleterlerin) askere alınması ve lejyonların piyade taburları şeklinde yeniden örgütlenmesi gibi çarpıcı reformalarla da tarihe geçmiştir. (ç.n.)

[141] Lucius Cornelius Sulla Felix, M.Ö. 138-M.Ö. 78 arasında yaşamış ve yaygın adıyla Sulla olarak bilinen Romalı general ve devlet adamıdır. İki defa konsül ve diktatör görevlerini üstlenmiştir. (ç.n.)

[142] VIII. Henry (1491-1547), İngiltere kralı. Henry, babası VII. Henry'den sonra Tudor Hanedanı'na geçecek 2. prensti. Ama ağabeyi Arthur ölünce tahta o geçmiştir. En çok, altı kez evlenmesi ve İngiltere'yi Roma Katolik Kilisesi'nden ayırarak tamamen İngilizleştirerek Anglikan Kilisesini kurması ile tanınır. (ç.n.)

fedilmemiş olduğundan, tüm bu suistimaller (ki bunlardan kâfi miktarda vardı) Kral'ın amacı öyle olsa da, mülke el koymak için yeterli bir gerekçe olarak görülmemiştir. Kral da, dolayısıyla bu gayrimenkullerden resmî olarak feragat edilmesini sağlamıştır. Emek isteyen tüm bu faaliyetler, kendisine kul köle olan hane mensuplarına yağmalanan mallardan pay temin edip rüşvet vererek ve onları vergiden sonsuza kadar muaf tutarak, yürüttüğü kanun dışı işlerin kanun sayılarak teyit edilmesini talep etme cüretini göstermeden önce, tarihin eski defterinde adı geçen despotlardan biri tarafından, ilk etapta atılması gerekli bir adım şeklinde kabul görmüştür. Ömrü vefa etseydi şayet, bugün yaptığı işi şu dört kelime özetleyecek ve başına gelenlerden kendisini kurtaracaktı; ihtiyacı olan belki de sadece şu efsunlu sözlerdi: "Felsefe, Işık, Özgürlük ve İnsan Hakları".

Hiçbir sesin bugüne kadar yalan yanlış bilgilerle bile methetmediği bu despotluğu övmek için söyleyecek bir şeyim yok; her ne kadar bu yalan yanlış bilgilerle despotlukla adalete hürmet edilmişse de. Tüm korku ve pişmanlıkların üzerinde tutulan güç, utancın ötesine geçememiştir. Utanç nöbet tutarken, erdem yüreklerden tamamıyla silinmemekte; ölçülü davranış da despotların akıllarından tam manasıyla sürgün edilmemektedir.

Dürüst olan herkesin, bu konuyla ilgili kaleme alınmış olan siyasi şiirimize sempatiyle yaklaşacağına ve bu açgözlü despotluk aklına ya da hayaline geldiğinde, kehaneti bertaraf etmek için dua edeceğine inanıyorum:

—Rast gelmesin bu çağa
Yıkıntıdan silkinip çıkmak şartken, bir fırtına
Hangi Hıristiyan kral, (ilham perim) bana söyle
Alevlendirir o korkunç ve vahim kusurları böyle
Hem de böylesi bir öfkeyle? Zevk mi bu yoksa şehvet mi?
Peki kral bu kadar ölçülü, nezih ve adil mi?

Başkasının suçu mu bunlar? Daha ziyade kendinin
Yoksula suç gelir senin servet dediğin.[143]

Hangi yönetim altında olursa olsun, her daim ihanetle özdeşleşen ve ulusu sefil ve hasis bir despotluğa sevk eden bu servet, tek bir gaye etrafında bir araya gelen mülkiyet, kanun ve dini ihlal etme arzusunun bir yansımasıydı. Fransız devleti, bekasını sadece çapulcular sağlayacak kadar perişan ve mahvolmuş bir devlet miydi? Bu hususta biraz bilgilendirilmek istiyorum. Devletler borçlarını ödediği vakit, Fransa, ülkenin tüm *départe-*

---

[143] * Metnin gerisi şu şekildedir—:
Kim bir yandan tahtının hazinelerini harcar;
Ve kendi zevkini doyurmak için başkasınınkini ayıplar.
Cilalamak için bu küfür rezaletini,
Sadakat adına yapmalı her bir şeyi.
Başka hiçbir cüretkâr suç bu denli,
İyilik gibi anlaşılmaz gerçek yahut zahiri.
Fenalık yapmaktan korkan, adından korkar fenalığın,
Ve vicdanına ırak olan kölesi olur ünün, namın.
Bu sebepten, yağmalar bir vakit koruduğu kiliseyi;
Lakin tuttukları yoldan keskindir hükümdarın kılıcı.
Ve böylece hatasını düzeltir geçmiş devirleri,
İnançları himaye ederken, yıkılır hayırseverlikleri.
Din uyuşuk bir hâle gelir sonrasında,
Düşünce oturur boş bir kartal yuvasında;
Ve hareketsiz sereserpe uzanır tıpkı bir kütük gibi;
Bizimki kadar canlı ve diri; leyleğin parçalayıp yutması misali.
Yok mudur bildik bir bölge şöyle ılımanca;
Onların soğuk bölgesiyle bizim kavurucu bölgemiz arasında?
Uyanıp kalkmaz mıyız o uyuşuk rüyadan,
Daha da kötüsü o sonsuz huzursuzluktan?
Yok mudur bir çare o uyuşukluğa
Gark olmaktan başka, o tropik hummaya?
Bilgi sınır tanımaz, hep yol alıp ilerler mi?
Bize arzulatacak kadar cehaleti?
Yeğ değil midir bize yolumuzu bulmak el yordamıyla karanlıkta
Her gün hata yapmak, gidip yanlış bir rehberin ardı sıra?
Gören bu kasvet dolu yığınları,
İstemez mi barbar işgalcinin talan ettiği toprakları?
Ve durup dinler, ne Got'un ne Türk'ün var rızası.

ment'lerinde[144] adalet ve merhamet anlayışıyla tasarrufa gidilip, mevcut külfetin toplumun tüm tabakaları üzerinde adil bir şekilde bölünmesinin bile içinde bulunulan mali durumu düzeltemeyecek seviyede bir mali sıkıntı içinde mi bulunmaktaydı? Yeterli olsaydı şayet, bu denli adil bir ceza, kolaylıkla uygulanabilirdi. Versailles'daki Meclis'te toplanan sınıfların gözleri önüne serdiği bütçeyle, Mösyö Necker[145], Fransız ulusunun devletini ortalığa adamakıllı ifşa etmiştir [146].

Fransa'nın alacaklarını, harcamalarıyla denkleştirmek amacıyla yeni külfetlere girmesine gerek yoktu aslına bakılırsa. Tüm sabit harcamaları, dört yüz milyonluk yeni bir kredinin faiziyle birlikte, 531,444,000 livre[147]; sabit gelirleri 475,294,000 livre; bütçe açığını 56,150,000 livre ya da 2,200,000 sterlin olarak açıklamıştır. Bütçeyi denkleştirmek amacıyla, mevcut açık tutarından çok daha fazla olacak şekilde, (tamamıyla kesin olarak addedilen) tasarruf ve gelirde iyileştirmeleri yöntem olarak seçmiş; ve şu katı sözleri sarf etmiştir (s. 39). "*Quel pays, Messieurs,*

---

[144] *Département* (İl), Fransa'da yer alan 101 idari ilden her birine verilen isimdir. Bu iller, Fransa'da "bölge" (*région*) adı verilen ana birimlerde birleşmektedirler. Her ilin bir genel konsey üyesi ve başkenti mevcuttur. Kitap'ta bu tanıma dikkat çekmek için aynı isimle bırakılıp; italik harflerle yazılmıştır. (ç.n.)

[145] Jacques Necker, XVI. Louis döneminde Maliye Bakanlığı yapan Fransız devlet adamıdır. Bu görevi 1789'daki Fransız Devrimi'ne kadar sürdürmüştür. Ülkeyi, içinde bulunduğu darboğazdan kurtaracak kişi olarak görülse de Devrime engel olamamıştır. Buna karşılık, görevi sırasında Fransa'nın güneydoğusunda bulunan Dauphiné bölgesinde çıkan isyanı bastırmış ve bu bölgenin yerel bir meclise sahip olmasını sağlamıştır. Ulusal Meclis'te üçüncü sınıfın dafa fazla vekille temsil edilmesini savunmuştur. Özellikle kendisinden mali bir kurtuluş planı sunmasını bekleyen Meclis'e sadece mali veriler sunarak tartışmalara yol açmasıyla eski itibarını yitirmiştir. (ç.n.)

[146] Kral'ın Versay'a verdiği emre bağlı olarak Maliye Genel Müdürü Beyefendinin hazırladığı Rapor. Ma 5, 1789.

[147] Livre, 1795 yılına kadar Fransa'da kullanılan para birimidir. Bazıları aynı anda tedavülde olmak üzere çok sayıda livre vardı. Livre, hem hesap birimi hem de metal para olarak kullanılmaktaydı. (ç.n.)

que celui, où, sans impôts et avec de simples objets inapperçus, on peut faire disparoître un deficit qui a fait tant de bruit en Europe.".[148] Borcun geri ödenmesi, ödenemeyip batırılması ve devletin borcu ve siyasi düzenlemelere ilişkin Mösyö Necker'in konuşmasında ifade ettiği diğer hususlarda hiçbir kuşkuya yer verilmediği gibi, kimseye bir imtiyaz tanınmaksızın, yurttaşların tüm taleplerinin bütünüyle karşılandığı ölçülü ve orantılı bir değerlendirme söz konusudur.

Mösyö Necker'in bu şekilde tasvir edilişi şayet yanlışsa, o vakit Meclis;

Bu perişan vaziyeti; hem de Hıristiyan bir Kralın;

Gördüğümüz fark gayret ve çaba

Bizlerin yaptığı işlerle onlarınki arasında,

Küfrümüzün bağışlanacağını düşünür mü acaba

Dine sadakatimiz bu denli ortadayken?

Cooper's Hill, Sir John Denham

Kralı, Mösyö Necker'i bakan yapması için zorlamaktan dolayı ve kralın yerinden edilmesini takiben hem kendi efendisi hem de Meclis'in efendisi olan bir kişinin itibarını olup olabilecek en yüksek seviyede ve doğrudan makamıyla alakalı olarak bu denli suistimal edebilmiş bir adamı Bakan olarak görevlendirmiş olmaktan dolayı birinci derecede suçludur. Ama, Mösyö Necker'in bu şekilde tasvir edilişi doğruysa (hiç kuşkuya kapılmaksızın, sizin gibi Mösyö Necker'e büyük bir saygı duyarak), ölçülü, makul ve genel bir vergi sağlamak yerine, soğukkanlılık içinde ve hiçbir gereği yokken, çareyi kısmi ve zalimane bir müsaderede arayanlar için ne denebilir ki?

[148] "Beyefendiler, hangi ülke, tüm Avrupa'da bu denli büyük bir hengâmeye yol açan bir bütçe açığını, daha önceleri hiç farkına varmadığımız basit gerekçelerle sessiz sedasız ortadan kaldırmıştır."

Bahse konu vergi, ruhban sınıfı ya da soylular açısından, imtiyaz bahanesiyle mi reddedilmiştir? Tabii ki hayır. Ruhban sınıfı, üçüncü sınıfın isteklerinin çok önünde ilerlemekteydi. Meclis'i oluşturan sınıfların gerçekleştirdiği toplantının öncesinde, milletvekillerini açıkça, temsil ettikleri vatandaşlarından ayrı olarak kendilerine verilen dokunulmazlıklardan feragat etmeye yönelttiler. Dokunulmazlıktan feragat edilmesi hususunda, ruhban sınıfı soylulardan çok daha açık görüşler sarf etmekteydi.

Mösyö Necker'in başlarda beyan ettiği gibi, bütçedeki açığın elli altı milyonda (ya da 2,200,000 Sterlin'de) kaldığını varsayalım. Bu açığı kapatmak için itiraz ettiği tüm kaynakların, küstah ve temelsiz kurgular olduğunu ve Meclis'in (ya da Jakobenlerin nezdinde kanun lordlarının[149]) söz konusu bütçe açığının tüm yükünü ruhban sınıfına yüklemek için haklı sebeplere sahip olduğunu—buna karşılık 2,200,000 Sterlin'e olan ihtiyacın beş milyona el konulmasını mazur göstermeyeceğini düşünmesine müsaade etmeliyiz. 2,200,000 Sterlin'in, kısmi de olsa, ruhban sınıfına yüklenmesi, zalimane ve adil olmayan bir davranış olmakla birlikte bu tutarı ödemekle yükümlü kılınan kimseleri tamamıyla tahrip ettiği de söylenemez; bu sebepledir ki, 2,200,000 Sterlin'in ruhban sınıfına yüklenmesi, idarecilerin esas maksatlarına da cevap vermemektedir.

Fransız devletini tanımayan kişiler, ruhban sınıfına ve soylulara vergi konusunda imtiyaz tanındığını işittiklerinde, Devrim'den önce bu zümrelerin aslında devlete hiçbir katkı sağlamadığı düşüncesine kapılabilirler. Bu büyük bir yanılgıdır. Bu iki zümre, devlete birbiriyle eşit miktarda katkıda bulunmadığı gibi, avamla da aynı miktarda bir vergi ödememiştir. Her iki sınıfın devlete maddi katkısı çok büyük olmuştur. Ne soylular ne de ruhban sınıfı, Fransa'da olduğu kadar İngiltere'de de devlete

[149] İskoçya anayasasına göre, Stuart hükümdarları döneminde, bir komite kanun teklifi hazırlamakla görevlendirilmişti. Komitenin önceden onayını almadan hareket edilemezdi. Komiteye kanunlar komitesi adı verilirdi.

yapılan ödemelerin çok önemli bir bölümünü teşkil eden tüketim eşyalarına uygulanan özel vergilerden, gümrük vergilerinden ya da sayısız dolaylı vergiden muaf tutulmamışlardır. Kelle vergisini soylular ödemiştir. Kimi zaman üç kimi zaman dört şilin değerinde yirminci metelik denilen, bir arazi vergisi de ödemişlerdir. Her iki sınıf da, hiç de hafife alınamayacak ve önemsiz olmayan doğrudan vergiler ödemişlerdir. Fetih yoluyla Fransa'ya ilhak edilen (büyüklük bakımından ülkenin toplamının sekizde birine denk gelen; ancak sahip olduğu zenginlik bakımından çok daha büyük bir orana sahip olan) *bölge*lerde[150] yaşayan ruhban sınıfı, soyluların ödediği oranda, kelle vergisi ve yirminci metelik adı verilen vergiyi ödemiştir. Eski *bölge*lerde yaşayan ruhban sınıfı ise kelle vergisi ödememiş; ancak 24 milyona yakın bir meblağ ya da bir milyon sterlinden biraz daha fazla bir tutarda vergi ödemekten kendisini kurtarmıştır. Yirminci metelik denilen vergiden de muaf tutulmuşlar; ancak bağışta bulunmak zorunda kalmışlar ve devlet adına borç taahhüdüne girmişler ve net gelirlerinin on üçte biri oranında hesaplanan bazı başka ücretler ödemek durumda kalmışlardır. Soyluların devlete sağladığı katkılarla eşit seviyede katkı sağlayacak şekilde yıllık kırk bin paund daha ödeme yapmak zorunda kalmışlardır.

Ruhban sınıfı, sahibi olduğu haklardan mahrum edilme korkusuyla, Aix Başpiskoposu vasıtasıyla ölçüsüzlüğü sebebiyle aslında kabul edilemeyecek bir katkıda bulunmuştur. Ancak sunulan bu katkının, devletten alacağı olanlara, müsadere yoluyla rasyonel olarak vadedilebilecek her şeyden çok daha faydalı

[150] Fransız Krallığı, 4 Mart 1790 tarihine kadar bölgelere ayrılmıştı. Bu tarihte kurulan *département* adı verilen kısımlar, bölgelerin yerini aldı. Fransayı oluşturan bölgeler, kabaca İngiltere'nin tarihi kontluklarına denk gelmektedir Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında, ülkenin idari sistemini merkezileştirmek ve Fransız soylularının etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla, bölge sistemi ortadan kaldırılarak bugün hâlâ geçerliliği devam eden il denilen *département* sistemine geçilmiştir. Kitap'ta bu tanıma dikkat çekmek için italik harflerle yazılmıştır. (ç.n.)

olacağı gün gibi ortadadır. Peki, ruhban sınıfının sunduğu bu maddi katkı neden kabul görmemiştir? Bunun net ve açık bir sebebi vardır—Kilisenin devletin hizmetine girmesi, istenen bir durum değildi. Kilise, devlete hizmet bahanesiyle tahrip edilmiştir. Kiliseyi tahrip ederken, ülkelerini de tahrip etmekte bir beis görmediler ve ülkelerini mahvettiler. Müsadere yöntemi yerine haraca kesme planı benimsenmiş olsaydı, bu projedeki büyük hedeflerden biri hüsrana uğrayacaktı. Varoluşu itibariyle yeni cumhuriyetle bağlantılı olan yeni bir arazi sahibi esasen yaratılamayacaktı. Söz konusu aşırı miktardaki fidyenin kabul görmemesinin sebeplerinden biri de buydu.

İlk başta yapılması düşünülen plan bazındaki müsadere projesinin ne denli çılgın bir proje olduğu, iyice aşikâr bir hâl almıştır. Tahta ait muazzam gayrimenkulün tamamının müsadere edilmesiyle genişletilen bu sevk ve idaresi hayli güç olan mirasla elde edilmiş mülkleri, bir anda pazara sunmak, bu toprakların ve Fransa'daki miras yoluyla intikal eden tüm gayrimenkullerin asıl değerlerini düşürerek müsaderenin vadettiği kazançları açıkça boşa çıkarmıştır. Tedavüldeki paranın bir anda ticaretten toprağa çevrilmesi, ortaya çıkan bir başka hasardır. Peki, bu konuda hangi adım atılmıştır? Meclis, amaçladığı satışın kaçınılmaz olarak ortaya çıkan kötü etkilerinden haberdar olmak suretiyle, ruhban sınıfının sunduğu imkânları geri mi çevirmiştir? Adaletin tezahür etmesiyle itibardan düştükleri bir yolda yürümeye onları hiçbir elem ve sıkıntı mecbur etmemiştir. Apar topar mülk satışıyla, ne kadar umut varsa hüsrana uğratarak, başka bir proje başarılı olmuştur. Kiliseye ait topraklar karşılığında stoklarını hesaplamayı önermişlerdir. Bu projede de, özellikle karşılıklı değiştirilecek nesnelerin ne olacağı konusunda büyük sıkıntılar baş göstermiştir. Herkesi yeniden satış projesine döndüren başka engeller çıkmıştır. Belediyeler teyakkuza geçmiştir. Krallıktan kalan ganimetin, tamamıyla Paris'teki sermayedarlara devredilmesinden haberdar olmayacaklardı. Bu belediyelerden birçoğu,

en acınacak konumlara düşürülmüşlerdir. Para gözden kaybolmuştur. Bu sebeple, büyük bir hevesle arzuladıkları bir noktaya gelmişlerdir. Ölmekte olan sanayilerini yeniden canlandırabilecek her tür paraya âdeta can atmışlardır. Belediyeler, ilk planı (ciddiye alınmış olsaydı) tam manasıyla uygulanamaz hâle getiren, yağmadan pay almayı kabul etmişlerdir. Kamudaki zaruretler, ilgili tüm taraflar üzerinde baskı yaratmıştır. Maliye Bakanı, ivedilikle, gergin ve uğursuz bir edayla, herkese kaynak sağlama çağrısını yinelemiştir. Bu sebeple de, bankerleri piskoposlara ve başrahiplere dönüştürmek, eskiden kalma borcu ödemek yerine ilgili tüm taraflara baskı yapmışlar ve kiliseye ait toprakların satışıyla oluşturulan yeni bir kâğıt para yaratarak yüzde 3 oranında yeni bir borcun sözleşmesini yapmışlardır. Bu yeni kâğıt parayı, hayalî servetleri için, indirim bankasının, büyük mekanizmanın ya da kâğıt fabrikasının kendilerine yönelttiği talepleri karşılamak amacıyla çıkarmışlardır.

Kiliseden kalan ganimetler, parayla ilgili tüm faaliyetlerde yegâne kaynakları; siyasetlerinde hayati önem taşıyan prensipleri; güçlerinin devamı için tek güvenceleri hâlini almıştır. Herkesi aynı seviyeye getirmek ve buna destek olmak amacıyla da tüm ulusu tek bir suçla ve suçu işleyenlerin yetkisi dahilinde bağlamak için, her tür yöntem; hatta en şiddetli yollar dahi devreye sokulmuştur. Bu yağmaya ortak olma hususunda en fazla tereddütü gösterenleri yağmaya iştirake zorlamak amacıyla, kendi çıkardıkları kâğıt paranın, yapılacak tüm ödemelerde zorunlu olarak kullanılmasını sağlamışlardır. Çevirdikleri dalavereleri, gayelerini, alacakları tüm tedbirlerin etrafa yayılacağı bir merkeze koyarak gerçekleştirmeyi düşünenler, Ulusal Meclis'in bu faaliyetleri üzerinde bu kadar kafa yoracağını düşünmeyeceklerdir.

Tahtla adalet arasında bağlantı namına ne varsa kesip, tümünü zımni şekilde Paris'in diktatörlerinin itaatine sunarak, parlamentoların o eskiden kalma bağımsız yargılama hakkı, tüm

doğru ve yanlışlarıyla tamamen ortadan kaldırılmıştır. Parlamentoların varlığını sürdürdüğü bir devirde, insanların er ya da geç parlamentolara müracaat edeceği ve parlamentonun kadim kanunlarına uygun şekilde bir araya geleceği gün gibi aşikârdı. Şimdilerde lağvedilmiş olan mahkemelerde bir vakitler görev yapan sulh hakimlerinin ve memurlarının, mevcut mevkilerini çok yüksek bir oran üzerinden satın almaları ve yaptıkları işin getirisinin çok düşük olması, üzerinde düşünülür bir mesele hâlini almıştır. Tek başına müsadere, yalnızca ruhban sınıfı için bir lütuf olagelmiştir—avukatlar için hakkaniyet duygusunun suretlerinden bahsedilebilir ve muazzam bir tutar üzerinden tazminat almaktadırlar. Aldıkları tazminat, tasfiye edilmesi için bitip tükenmeyecek bir finans kaynağının olduğu, ulusal borcun bir parçası hâlini almıştır. Avukatlar, tazminatlarını, yeni yargı ve yasama prensipleriyle birlikte hareket eden, kilisenin tedavüle çıkardığı yeni para üzerinden alacaktır. Görevden uzaklaştırılan sulh hakimleri ise, şehitlikten payelerini alacak ya da kendilerine ait mülkiyeti, kadim hukuk prensipleri konusunda tecrübe sahibi olan ve mülkiyetin yeminli hamileri olan kimselerin dehşetle bakmaları gereken bir edada alacaklardır. Ruhban sınıfı bile, küfrün silinmez niteliğiyle ve ellerindeki yıkıntıların sembolleriyle mühürlenen, o değerini yitirmiş paradan payını alacak ya da açlıktan ölecekti. Herhangi bir devirde yahut başkaca bir ulusta, bu zorunlu kâğıt para uygulaması kadar, itibar, mülkiyet ve özgürlüğün, iflas ve despotluğun ittifakıyla ayaklar altında bu denli şiddetli bir şekilde çiğnendiği bir hadise pek nadiren görülmüştür.

Enikonu o büyük gizemden kaynaklanan tüm bu faaliyetler gerçekleştiği sırada,—esas itibariyle ve doğru bir ifadeyle, kiliseye ait topraklar (yaptıkları işlerden kesin bir şeyler çıkarılabildiği müddetçe) satılmayacaktır. Ulusal Meclis, son aldığı kararlarla, bu toprakların en yüksek parayı teklif edene verilmesine hükmetmiştir. Sadece toprakları satın almak için veri-

len paranın belli bir bölümünün yatırıldığı görülmüştür. Kalan kısmın ödenmesi içinse on iki yıl süre verilmiştir. Bu sebepledir ki, aklıselim alıcılar, bir tür cezayı ödeyerek, derhal mülkün sahibi hâline getirilecekti. Kimi açılardan, bu durum, feodal imtiyazların, yeni düzende de devam ettirilmesi için, kendilerine bahşedilen bir tür hediye niteliği taşımaktadır. Bu proje, parası olmayan alıcılara imkân sağlamaktadır. Bunun sonucunda, söz konusu alıcılar ya da daha doğru bir ifadeyle kendilerine mülkiyet bahşedilen kimseler, yapacakları ödemeleri, devletin alması gerekli kira gelirlerinden olduğu kadar, bina malzemelerinin ıskartalarından, ormanlık alandaki atıklardan ve vurgunculuktan para kazanmaya alışmış ellerin verdiği paralardan; zavallı köylülerden kopardıklarından ödeyecektir. Yeni ve tekinsiz bir siyasi sistemin tesisiyle sahip olunan mülkten sağlanan artan orandaki kazanca olan taleplerle her türden gaspın kışkırttığı paragöz ve gaddar bir niteliğe sahip kimselere teslim olmaktadırlar.

Tüm o sahtekârlıklar, çevrilen dolaplar, şiddet, yağma, yangınlar, katliamlar, müsadereler, zorunlu para kullanımı uygulaması ve bu Devrimi meydana getirmek ve devamlılığını sağlamak amacıyla başvurulan her tür despotluk ve gaddarlığın, bütün erdemli ve ölçülü zihinlerin ahlâki hassasiyetleri üzerinde sarsıcı bir doğal etkisi varken; bu felsefi sistemin yardakçıları, eski Fransız monarşik hükümetine yönelttikleri nutuklarla âdeta gırtlak patlatmaktadırlar. Yerinden edilen bir iktidara kâfi derecede kara çalıp; son zamanlarda yapageldikleri suistimalleri onaylamayanlar, sanki eski sistemin yandaşlarıymış gibi, özgürlük uğruna giriştikleri o zalim ve şiddet içeren uygulamalarını lanetleyen kişilere, kölelik yanlısı kişi muamelesi yapmışlardır. Onları, bu bayağı ve aşağılık yola zorlayan, esasen içinde bulundukları boşluk ve ihtiyaç duydukları şeylerdir. İnsanoğlunu yaptığı şeyleri ve gayelerini kabullenmeye iten tek şey, yaptığı şeyler ve gayeleriyle, despotizm arasında, tarihsel belgelerin yahut şiirin icadının sunduğu şey kadar iğrenç üçüncü bir seçeneğin daha

olmadığı varsayımıdır. Bu şekilde saf saf konuşmalarını safsata olarak değerlendirmek güçtür. Yaptıkları şey, kelimenin tam manasıyla küstahlıktan başka bir şey değildir. Bu beyefendiler, teori ve pratiğin çarkı içinde, monarkın despotluğuyla kalabalık yığınların despotluğu arasında bir şey olduğunu işitmemişler midir yoksa? Kanunlarla yönetilen ve bir ulusun miras yoluyla geçen serveti ve saygınlığının kontrol ettiği ve dengelediği ve süreklilik arz eden bir kurumla beraber hareket eden bir halkın akıl ve hislerinin kontrolünde olan bir şeyi hiç duymamışlar mıdır? O vakit, hiçbir kötü niyeti olmayan ya da acınacak bir saçma söz de sarf etmeyen; bu denli karmaşık ve asabi bir yönetimi tüm o aşırılıklara tercih eden ve kolaylıkla böyle bir yönetimi yeğ tutarak veyahut böylesi bir yönetimi tam manasıyla eline geçirdiğinde tasvip edip benimseyen bir ulusta akla ve erdeme dair ne varsa her şeyden mahrum bırakarak namını itibarsızlaştıran ve binlerce suç işlemeyi ve ülkesini böyle bir yönetimi bertaraf etmek maksadıyla binlerce şerre maruz bırakmayı düşünen bir kimse olamaz mı acaba? Dolayısıyla, katışıksız bir demokrasinin, insan toplumunun içine atılabileceği, müsamaha gören tek yol olduğu; insanın, demokrasinin despotizmin dostu olduğu, yani insanlığa düşman olduğu şeklinde bir kuşkuya kapılmadan, demokrasinin kıymeti konusunda tereddüte düşmesine izin verilmemesi, herkesçe kabul gören bir hakikat midir?

Fransa'yı bugün yönetmekte olan gücü, hangi sıfat altında sınıflandırabileceğimi doğrusu bilmiyorum. Her ne kadar Fransa'da yönetimin kabaca şeytani ve onursuz bir oligarşi katarına kapıldığını düşünsem de, yönetimin katışıksız bir demokrasi numarası yaptığı görülüyor. Ama şu an için, Fransa'daki yönetimin, doğaya uygun bir yönetim olduğunu ve benzemeye çalıştığı şeyin bir sonucu olduğunu kabul etmeliyim. Hiçbir yönetim şeklini, soyut ilkelere dayalı olarak hor göremem. Katışıksız bir demokrasinin gerekli olduğu durumlar olabilir. Katışıksız demokrasinin çok açık bir şekilde arzulandığı (çok az ve duruma

bağlı olarak) kimi hâller olabilir. Burada, Fransa'daki ya da başka büyük bir ülkedeki durumu kastetmiyorum. Şimdiye kadar, ciddi demokrasinin hiçbir örneğini görmüş değiliz. Eskiler demokrasiyi daha yakinen tanımaktaydı. Mevcut anayasaların çoğunu görmüş ve en iyi şekilde anlamış olan yazarları tam manasıyla okumamış olsam dahi, mutlak bir demokrasinin en az mutlak monarşi kadar meşru yönetim biçimleri arasında sayılabileceğine dair görüşlerini paylaştığımı ifade etmeden geçemeyeceğim. Demokrasiyi, halka ait sağlam bir anayasadan ziyade yolsuzluk ve yozlaşma şeklinde değerlendirmekteler. Hafızam beni yanıltmıyorsa şayet, Aristo, demokrasinin despotizmle birçok göze çarpan benzerliklerinin olduğu gözleminde bulunmaktadır.[151] Şundan eminim ki, bir demokraside, yönetimin ne şekilde olacağına dair ciddi görüş ayrılıkları olduğu vakit –ki bu sıklıkla görülen bir durumdur- yurttaşların çoğunluğu, azınlığı en gaddar şekilde ezebilme imkânına sahiptir. Zamanla ezilen azınlığın sayısı da artacak ve düzen, tek bir saltanatın egemenliği altında çok daha büyük bir öfkeyle sürdürülecektir. Halkın bu şekilde eziyet gördüğü bir ortamda, yapılan eziyetten muzdarip olan kişiler tarifi mümkün olmayan acınası bir durumla karşı karşıya kalacaklardır. Gaddar bir prensin yönetimi altında yaralarının verdiği acıyı hafifletmek için insanoğlunun o huzur veren şefkat duygularına gark olurlar; çektikleri acılar içinde o asil sa-

[151] Bunu esasen hafızamda ne kaldıysa oradan yazdım; zira bu pasajı okuduğumdan bu yana çok vakit geçmiş. Bilge bir dostum bu pasajı bulmuş; pasajda yazan aynen şöyle:
Tò yow tò a¯ utò, kaì f¿mfv despotikà t ¯vn beltiónvn, kaì tà chfísmata, ¡vsper ¯ekeì tà ¯epitagmatà• kaì ^o dhmagvgow kaì ò kólaj, o^i a¯ utoì kaì ¯ análogoi• kaì málista ^ekáteroiw par) ^ekatéroiw ¯isxúousin, o^i mèn kólakew parà turánnoiw, oì dè dhmagvgoì parà to¯iw d´hmoiw to¯iw toioútoiw.
"Etik karakter aynı; her ikisi de iyi yurttaş sınıfına despotça davranıyor; verilen hükümler bir yanda; emir ve kararlar bir yanda: demagogla makbul sayılan mahkeme de nadir de olsa aynı şahıslardan oluşmuyor; lakin her daim birbiriyle yakın bir benzerlik içinde; ve temel güç bunların elinde; her biri kendi yönetim şekliyle; mutlak monarşinin gözdeleri ve tasvir ettiğim halkın demagogları." Aristo, *Politika*, lib. iv. başlık. 4.

dakatlerini canlandırmak amacıyla insanların takdirlerini kazanırlar, ancak kalabalıklar hâlinde zulme uğrayan insanlar, dışarıdan gelebilecek teselliilerden mahrum bırakılırlar. Bu kimseler, insanoğlu tarafından terk edilmiş; kendi türünün komplolarıyla ezilmişlerdir.

Ancak, demokrasinin kaçınılmaz bir şekilde parti tiranlığına yol açmadığını varsayarsak -ki ben yol açtığını düşünmekteyim- ve katışıksız bir demokrasinin daha fazla faydası olduğunu kabul edersek –ki diğer yönetim şekilleriyle karıştığında daha iyi olacağını düşünüyorum- monarşide demokrasiyi mümkün kılacak ve tavsiye edecek nitelikte hiçbir şey bulunmamakta mıdır? Bolingbroke'tan[152] genelde pek alıntı yapmam; eserleri de genel itibariyle zihnimde kalıcı bir etki bırakmamıştır. Kendisi, cüretkâr ve sığ bir yazardır. Ama bir gözlemi vardır ki, kanımca bu gözlemin, derinliği ve güvenilirliği olmadığı söylenemez. Monarşiyi diğer yönetim şekillerine tercih ettiğini söylemektedir. Çünkü, monarşiye ait vasıfları cumhuriyete aşılamaktansa[153] cumhuriyete ait vasıfları monarşiye aşılamak daha kolaydır. Bu konuda kendisine tamamen katılıyorum. Bu hususdaki gerçek o kadar tarihsel bir gerçektir ki, konuyla ilgili yapılan yorumlarla da aynı doğrultuda seyretmektedir.

---

[152] Henry St John, Birinci Bolingbroke Vikontu (1678-1751), İngiliz siyaset adamı ve filozofu. Tory'lerin liderliğini yapmış; dine karşı görüşlerine rağmen siyasi yoldan İngiltere Kilisesi'ni desteklemiştir. 1715 yılında James'in (James Francis Edward Stuart) sürgün edilen Stuart Hanedanı'nın Britanya tahtını yeniden elde etmesi ve Kral I. George'u devirmek için yürüttüğü Jacobite Ayaklanmasına destek vermiş; Fransa'ya kaçarak James'in Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır. 1723'te İngiltere'ye dönmesine izin verilmiştir. Edmund Burke, 1756 yılında yayımlanan *Vindication of Natural Society: A View of the Miseries and Evils Arising to Mankind* (Doğal Toplumun Haklılığı: İnsanoğlunun Karşılaştığı Sefalet ve Kötülüklere Bakış) adlı eserinde Lord Bolingbroke'un deizm anlayışını hicvetmektedir. Burke, Bolingbroke'a gerek din alanında gerekse sivil toplum ve devlet yönetimi hususlarında muhalefet etmektedir. (ç.n.)

[153] Aşılamak ifadesiyle Burke burada yeni filiz elde etmek için ağaca aşılama yapma şeklinde bir tür benzetme yapmaktadır. (ç.n.)

Yitip gitmiş bir yüceliğin hataları hakkında söz etmenin ne denli kolay bir şey olduğunu bilirim. Devlette yapılan bir devrimle, dünün el âleme yaltaklanan dalkavuğu, bugünün ağırbaşlı eleştirmenine dönüşmüştür. Ne var ki, insanlığa devlete olduğu kadar ciddi bir endişeyle yaklaşan sağlam ve bağımsız akıllar, hicivcilerin ve nutukçuların rolünü üstlenmeye tenezzül edeceklerdir. İnsan sarrafı oldukları kadar kurum sarrafı da olacaklardır. Ölümlü insanlarda olduğu kadar ölümlü kurumlarda da birbirine girmiş olan iyiyi kötüden ayırt edeceklerdir.

Siz Fransızları yöneten hükümet, genelde ve kanımca haklı olarak niteliksiz ya da düşük nitelikli monarşilerle nam salmışsa da, hâlen suistimallerle doludur. Bu suistimallerse halkın seçtiği temsilcilerin kontrolü altında olmayan tüm monarşilerde olduğu gibi, uzun bir zaman zarfında birikmiştir. Fransa'nın devrik hükümetinin yaptığı hatalara ve hükümetin eksikliklerine yabancı sayılmam. Tabiatım gereği ya da prensip itibariyle, sansürün haklı ve doğal hedefi hâline gelen hiçbir şeyi methetme eğiliminde değilim. Ama buradaki esas mesele, Fransız monarşisinin ahlaksızlıkları değil; bizzat var olup olmama durumu. Bu durumda, Fransız hükümetinin, reform yapamayacağı ya da reformu hak etmediği; dolayısıyla da devletin topyekûn tüm dokusunun bir anda yerle yeksan edilmesinin mutlaka bir gereklilik olduğu ve ortamın teorik, deneysel bir yapının inşaası için temizlendiği doğru mudur? Fransa'nın tamamı, 1789 yılının başlarında farklı bir düşünceye sahipti. Krallığın tüm *district*lerinden[154] Fransız Sınıflar Meclisi'nin temsilcilerine verilen talimatlar, kraliyet hükümetini ortadan kaldırma şeklinde en uç hiçbir öneri dahi olmaksızın, hükümeti yenilemeye dönük projelerle doluydu. Hükümeti yıkmaya yönelik bir plan ima bile edilmiş olsa, kanımca halk tek bir sesle karşılık verir; o ses de,

[154] Fransız idari sisteminde Département'lerden küçük ilçe niteliğindeki birimler. Bu kitap'ta district olarak bırakıp italik harflerle göstermeye çalıştık. (ç.n.)

böylesi bir planı şiddetle reddeden bir ses olurdu. İnsanoğluna, kimi zaman payeler yol göstermiş; kimi zamansa, insanoğlu, tüm resmi bir arada görebilmiş olsa, en uzak ihtimaline bile asla müsaade etmeyeceği şeylere pürtelaş sürüklenmiştir. Meclis'teki temsilcilere bu talimatlar verildiği vakit, suistimallerin olduğuna; reform talep edildiğine dair hiçbir mesele yoktu ortada; tıpkı bugün olmadığı gibi. Söz konusu talimatların verildiği zamanla Devrim arasındaki sürede işin şekli değişti; ve neticede geriye, reform yapacak olanların ya da devleti yerle bir edenlerin haklı olup olmadığı sorusu kaldı.

Fransa'nın geçmişte kalan monarşisinden bahsedenleri bir duysanız; zannedersiniz ki Tahmasb Kulu Han'ın[155] gaddar kılıcı altında inleyen Pers İmparatorluğu'ndan veyahut hiç olmazsa, dünyanın en nazik ortamlarındaki en zarif ülkelerin, barışla, savaşın kaygılandırdığı ülkelerde olduğundan çok daha fazla vakit kaybettikleri; sanatın bilinmediği; ticaretin durgun gittiği; bilimin yeryüzünden silindiği; tarımın kokuştuğu; insan soyunun eriyip gittiği ve izleyenlerin gözü önünde yok olmaya yüz tuttuğu Türkiye'deki o barbar ve anarşik despotizmden bahsediyorlar. Fransa'nın durumu da buna mı benziyordu? Burada bir tespitte bulunuyor değilim; sadece gerçeklere gönderme yapıyorum. Gerçekler, böyle bir benzerliğin olmadığını gösteriyor. Bizzat monarşinin kendisinde, çok sayıda kötülüğün yanında iyi şeyler de var; monarşiyi (özgür ve dolayısıyla iyi bir anayasa olmaksızın) görün-

[155] Tahmasb Kulu Han ya da bilinen adıyla Nadir Şah, 1688-1747 yılları arasında yaşamış Afşar Hanedanı'nın kurucusu ve 1736-1747 yılları arasında İran şahıdır. 1726'da beş bin kadar askeriyle Sâfevî tahtını ele geçirme mücadelesi veren İkinci Tahmasb'ın hizmetine girdi. Tahmasb Kulu Han unvânını almıştır. Askerî dehasından ötürü bazı tarihçiler kendisini İran'ın Napolyon'u ya da II. İskender olarak adlandırmışlardır. İran'ın Horasan bölgesinde yaşayan Afşar Türklerine mensuptur. Oğuzların (Türkmenlerin) 24 boyundan biri olan Avşar boyundandır. Türklük bilinci oldukça kuvvetli olan bir Türk hakanıdır. İran, Azerbaycan, Hindistan'ın kuzeyi ve Orta Asya'nın bir bölümünü içine alan büyük İran imparatorluğunu yaratmıştır. (ç.n.)

tüden ziyade fiiliyatta despotizme çeviren Fransız monarşisinin, monarşiden kaynaklanan kötülükleri düzelten dinden, kanundan, adabımuaşeretten, kanaatten nasibini alması gerekirdi.

İktidardaki hükümetin herhangi bir ülke üzerindeki etkilerinin tahmin edildiği standartlar arasında, o ülke halkının en belirsiz olan unsurlardan biri olduğunu söylemeliyim. Halkı zenginleşen ve sürekli gelişim gösteren hiçbir ülke, kötü niyetli ve zarar verici bir hükümetin yönetiminde söz konusu olamaz. Altmış yıl kadar önce, Fransız halkının çoğunluğunu yöneten kimseler, diğer hususların yanı sıra, ülkenin muhtelif *district*lerinde yaşayan halkla ilgili bir rapor hazırlamışlardı. O cilt cilt kitaplar bende yok; bu kitapları nerede bulurum onu da bilmiyorum (ezbere konuşmak durumundayım; dolayısıyla kesin bir şey söyleyemiyorum); ne var ki, Fransa nüfusunun, o devirde bile, tahminen yirmi iki milyon olduğunu düşünüyorum. Geride bıraktığımız yüzyıl sonunda, nüfus, genel itibariyle on sekiz milyon olarak hesaplanmıştır. Tahmini nüfus ne olursa olsun, Fransa nüfusu pek de az sayılmazdı. Yaşadığı devrin yöneticileri arasında öne çıkan bir otorite sayabileceğimiz Mösyö Necker, kesin prensipler çerçevesinde 1780 yılında Fransa nüfusunun yirmi dört milyon altı yüz yetmiş bin olduğunu tahmin etmektedir. Peki, eski düzende olup olabilecek en nihai usul bu muydu? Dr. Price'a göre, Fransa'daki nüfus artışı, 1780'de hiçbir surette doruk noktasına ulaşmış değildi. Bu değerlendirmeleri karşısında, benim takip ettiği genel politikalara gösterdiğim hürmetten fazla bir hürmeti Dr. Price'ın otoritesine kesinkes göstermemiz lazım. Mösyö Necker'in elindeki verilerle hareket eden bu Beyefendi, Bakan'ın Fransa nüfusunu hesapladığı dönemden itibaren Fransız nüfusunun hızla arttığından emindir; Fransa nüfusu öylesine hızla artmıştır ki 1789 yılında Fransa Krallığı'nda yaşamakta olan insan sayısının otuz milyondan biraz daha az olmasına rıza göstermeyecektir. Dr. Price'ın yaptığı iyimser hesaptan bir hayli indirim yaptıktan sonra (bence ziyadesiyle indirim yapmak gerekir) dahi,

Fransa nüfusunun bu son dönemde ciddi manada artış göstermiş olduğundan şüphem yok. Ancak, Fransa nüfusunun, yirmi dört milyon altı yüz yetmiş binden yirmi beş milyondan fazla olacak şekilde artış göstermediğini varsaysak bile, yirmi yedi bin fersah karelik[156] bir alan üzerinde yirmi beş milyonluk bir nüfus, nüfusun artış gösteren eğilimi dikkate alındığında, oldukça muazzam bir rakamdır. Yaşadığımız adanın orantılı nüfusuna ya da Birleşik Krallık'ın en kalabalık yeri olan İngiltere'yle karşılaştırıldığında bile, bu rakam fazladır.

Fransa'nın verimli topraklara sahip bir ülke olduğu, herkesin kabul ettiği bir gerçek değildir. Ülkenin hatırı sayılır bir kısmı kıraç topraklardan oluşur ve doğadan kaynaklanan diğer bazı dezavantajlardan dolayı zahmetlidir de. Keşfedebildiğim kadarıyla, daha elverişli topraklarda yaşamakta olan insan sayısı, doğanın keyfini çıkarmaktadır.[157] Dört yüz dört buçuk fersahlık[158] bir alanı kapsayan Lisle'nin nüfusu (en güçlü örneği verdiğimi kabul ediyorum), on yıl kadar önce, yedi yüz otuz dört bin altı yüzdü. Bu da, fersah kare başına, bin yedi yüz yetmiş iki kişinin düşmesi demek. Fransa'nın geri kalan kısmının ortalaması, aynı ölçüme göre (fersah kare başına), yaklaşık dokuz yüz kişidir.

İnsanoğlunun, Takdir-i İlahi'nin ihsanıyla gerçekleştirdiği şeyleri methetmeyi sevmediğimden, Fransa'daki nüfusu, devrik hükümete mal etmiyorum. Ama o kınanan hükümet, tüm krallıkta çok sayıda çeşidi ortaya koyan ve eşyanın tabiatı gereği olsun yahut nüfusun yarattığı mucizeleri kimi yerlerde âdeta sergileyen insanlar arasında yaygın olan üretim alışkanlıklarından dolayı olsun, en çok el üstünde tutulan o nedenlerin (her ne iseler) devreye girişini engelleyememiştir. Tecrübelerimden hareketle, tüm siyasi kurumların en kötüsü olan bir devletin te-

[156] 1 fersah kare 30.869.136 m²'dir. (ç.n.)

[157] Mösyö Necker, *De l'Administration des Finances de la France* (Fransız Maliye İdaresi Üzerine), c. i, s. 288.

[158] 1 Fersah, 5.556,00 kilometredir.

melinde, (her ne kadar gizli ve potansiyel bir güç olarak dursa da) insanoğlunun gelişimi için elverişli bir prensibin yer alabileceğini asla düşünmeyeceğim.

Bir ülkenin sahibi olduğu servet, apayrı bir husus olup; bütünüyle bir hükümetin koruyucu ya da tahrip edici olup olmadığı yargısına varabileceğimiz ve hor görülebilecek bir ölçü değildir. Fransa, nüfusunun çokluğu itibariyle İngiltere'yi ziyadesiyle aşmakta olsa da; ülkenin sahip olduğu göreli servetin bizimkinden çok daha az olduğunu; bu servetin dağıtımı hususunda pek de hakkaniyetli davranılmadığını ve bu servetin pek de istenildiğinde kullanılabilir bir durumda olmadığını biliyorum. İki yönetim şekli arasındaki farkın, İngiltere'nin lehine olan meselelerden kaynaklandığına inanıyorum. Burada, Fransa'nın elinde bulundurduğu sömürgelerle karşılaştırıldığında, sahip olunan servet açısından göreli olarak bizim tarafın elindeki miktarı düşük gösterecek olan Britanya'ya ait sömürgelerden değil, sadece İngiltere'den bahsetmekteyim. Ancak, İngiltere'nin sahibi olduğu zenginliklerle mukayese götürmeyecek bu servette takdire şayan bir bolluk unsuru da yer almaktadır. Mösyö Necker'in, 1785 yılında yayımlanmış olan kitabında[159] kamu ekonomisi ve siyaset aritmetiğiyle alakalı doğru ve ilginç veriler yer almaktadır. Konuyla ilgili yorumları, genel itibariyle aklıselim ve özgürlükçü yorumlardır. Bu eserinde Mösyö Necker, hükümeti, çareyi topyekûn bir devrimin şiddet ve belirsizliğinde arayan, tam manasıyla başa bela ve katışıksız bir şer hükümeti olan bir ülke manzarasından çok uzak bir Fransız devletini tasvir etmektedir. Mösyö Necker, 1726 ila 1784 yılları arasında, Fransa'da yaklaşık yüz milyon sterlin tutarında altın ve gümüş para basıldığını doğrulamaktadır[160].

[159] Mösyö Necker, *De l'Administration des Finances de la France* (Fransız Maliye İdaresi Üzerine).

[160] Mösyö Necker, a.g.e., c. iii bölüm 8 ve 9.

Mösyö Necker'in basılan külçe miktarında yanılıyor olması mümkün değildir. Zira, bu konu, resmî kayıtlara geçmiş bir meseledir. Bu mahir maliye üstadının, Fransız kralının tahtından edilip hapse konulmasından yaklaşık dört yıl evvel 1785 yılında kaleme aldığı tedavülde kalan altın ve gümüş miktarı hususundaki düşüncelerin her biri aynı düzeyde kesin olmasa bile, bu görüşler sağlam temeller üzerinde inşa edilmiştir; dolayısıyla Mösyö Necker'in kabul gören hesaplarının çürütülmesi kolay değildir. Mösyö Necker, uygulanmakta olan ölçüm standardını yahut o dönemler Fransa'da bulunan ve muadili İngiliz parasının seksen sekiz milyonuna tekabül eden madeni para dediğimiz parayı hesaplamaktadır. Bu büyüklükte bir ülke için çok büyük bir servet birikimi! Mösyö Necker, 1785'te düşüncelerini kaleme dökerken, meselenin, bu servet akışının sekteye uğrama ihtimalinden çok ötede değerlendirilmesi gerektiğini belirterek; hesaplamasını yaptığı dönemlerde Fransa'ya getirilecek paranın üzerine ileride yıllık yüzde ikilik bir ilave olacağını varsaymaktadır.

Darphanede basılan tüm para, bir sebepten o Krallık'ta piyasaya sürülmüş olmalı; ve yine bir sebepten, basıldığı ülkede kalmalı ya da Mösyö Necker'in piyasada tedavülde kalacağını hesapladığı hazine seli misali, aslına rücu etmeliydi. Mösyö Necker'in yaptığı hesaplardan makul seviyede kesinti yapıldığını varsayalım; geriye kalan miktar, yine de muazzam bir tutar olacaktır. Cesareti kırılmış çabalarla, güvensiz mülkle ve mutlak surette yıkıcı olan bir hükümetle elde etmesi ve muhafazası bu kadar zor meselelere rastlanmaz. Fransız krallığının çehresine; kentlerinin kalabalığına ve bolluğuna; ferah yol ve köprülerinin o kullanışlı ihtişamına; deniz ulaşımının sağladığı kolaylıkları, engin bir anakaraya açan yapay kanal ve deniz seferi fırsatlarına baktığımda; gözlerimi harikulade limanlarına ve savaş ya da ticaret amaçlı olsun, deniz kuvvetlerine ait topyekûn tüm donanıma çevirdiğimde; gözümün önüne bu denli cesaret ve ustalıkla inşa edilmiş ve her yönden gelen düşmanlara karşı silahlı bir cephe

ve aşılmaz bir engel oluşturan ve ancak çok büyük maliyetlerle sürdürülebilen silahlı tahkimatını getirdiğimde; o geniş bölge toprağının ancak çok az bir bölümünün ekilip biçilmediğini ve yeryüzünün en iyi ürünlerinin mükemmel bir şekilde Fransa'ya getirildiğini anımsadığımda; Fransa'nın ürettiği ürünlerin ve yapılarının eşi benzeri olmayan mükemmelliğini düşündüğümde; özel ya da devlet kaynaklı olsun, hayırseverliğin o yüce temelleri üzerinde kafa yorduğumda; hayatı güzelleştiren ve süsleyen tüm sanatları tasavvur ettiğimde; savaşta elde edilen şan şöhretten nasiplendirdiği insanları, o mahir devlet adamlarını, bilge avukat ve ilahiyatçılarını, eleştirmenlerini, tarihçilerini ve antika meraklılarını, dindar ya da kâfir şair ve hatiplerini hesaba kattığımda; tüm bunlarda hayal gücümüzü dehşete salan ve hayal gücümüze âdeta hükmeden, akıllarımızı telaşlı ve gelişigüzel bir tenkidin hemen ucunda sınayan ve bu denli geniş bir yapıyı bir anda yerle yeksan yapmamıza izin verecek gizli ahlaksızlıkların ne olduğunu ve ne kadar büyük olduğunu ciddi şekilde incelememizi isteyen bir şeyler olduğunun ayırdına vardım. Burada, Türkiye'deki despotluğu görmüyorum. Genel itibariyle, hiçbir ahlâki düzelişe uygun olmayan bu kadar zalim, bu kadar çürümüş yahut bu kadar ihmalkâr bir yönetim anlayışını da görmüyorum. Bu tür bir yönetimin, kendisini idare eden haşmetmeablarını yüceltmeyi, yanlışlarını düzeltmeyi ve mevcut kudretini Britanya anayasasına benzer şekilde iyileştireceğini düşünmeliyim.

Yerinden edilmiş o yönetimin yaptıklarını bir kaç sene evvelineye gidip incelemeye kalkan herkes, hükümdarlıklara özgü belirsizlik ve dalgalanmaların ortasında, ülkenin refaha ve düzelmeye doğru yol aldığını gözlemlemiş; sistemin, devlete hâkim olan kötü uygulamaları kimi yerlerde tamamıyla ortadan kaldırarak; birçok yerdeyse ciddi ölçüde düzelterek devam ettiğini ve hükümdarın tebaası üzerindeki sınırsız gücünün tutarsız olduğunu ve kanun ve özgürlükler konusunda hiç kuşku yok ki daha da azaldığını kabul etmek durumunda kalmıştır. Islahata karşı durmak şöyle

dursun, bahse konu yönetim, eleştirilebilecek bir maharetle, ıslahata giden her tür projeye ve proje sahibine kapılarını açmıştı. Hatta, zamanla arkasında duranlara dönen ve onları tarumar eden yenilikçilik ruhuna gereğinden fazla destek verilmişti. O devrik monarşinin, ihtimam ve tebdirde veyahut hayırseverlikte kusur etmekten ziyade yaptığı işlerin çoğunda ciddiyetsizlik ve muhakeme gücünden yoksun bir şekilde haddini aştığı biçiminde bir yargıya varmak, nahoş olsa da, dalkavukluk arz etmeyen bir davranış olacaktır. Geride bıraktığımız on beş on altı yılın Fransız hükümetini, o dönemin yahut herhangi başka bir dönemin aklıselim ve sağlam kurumlarıyla karşılaştırmak, adil bir davranış biçimi değildir. Ancak, para harcama konusundaki müsriflik ya da iktidarın kullanımı konusunda gösterilen ihtimam, eski hükümdarlıklarla karşılaştırılabilir. Dürüst yargıçların, On altıncı Louis'nin hükümranlığı altında, her daim en gözde şahıslara yapılan bağışlara ya da mahkeme masraflarına yahut Bastille'in dehşetine bağlı olarak yaşamlarını sürdüren kişilerin iyi niyetlerine pek de prim vermeyeceğini düşünüyorum.[161]

Kadim bir monarşinin yıkıntıları üzerine kurulu olan sistemin –sistem böyle bir adı hak ediyorsa şayet- himayesi altına aldığı insanların ve ülke servetinin hesabını verebileceği son derece kuşkuludur. Gerçekleşen değişimle ilerleme katetmek yerine, o uzun yılların, bu felsefi devrimin etkileri bir şekilde düzeltilmeden ve ülke eski temellerine dönmeden anlaşılması gerektiği kanısındayım. Dr. Price da uygun görürse şayet, bundan sonraki bir kaç yıl zarfında, Fransa'nın tahmini nüfusunu bize bahşetmek amacıyla, 1789 yılında hesaplanan otuz milyon insan hikâyesini ya da Meclis'in o yıl yirmi altı milyon şeklindeki hesabı ya da Mösyö Necker'in 1780'de bahsettiği yirmi beş

[161] Bazı kraliyet harcamalarıyla alakalı o rezil abartıları çürütme ve ahaliyi her tür suçu işlemeye kışkırtmayı amaç edinen o menfur gayeye ulaşmak için yapılan safsataları tespit etme zahmeti göstermesi sebebiyle dünya, Mösyö de Calonne'a minnettardır.

milyon kişiden bahsedilmesi oldukça zor olacaktır. Fransa'dan ciddi göç olduğunu ve o haz veren iklimi ve o baştan çıkarıcı Kirke[162] özgürlüğünden kaçanlar, Britanya despotizmi altında, Kanada'nın donmuş bölgelerine sığınmışlardır.

Metal para ortadan kalkarken, mevcut Maliye Bakanının seksen milyon nakit sterlini keşfettiği ülkenin aynı ülke olduğunu kimse düşünememektedir. Genel itibariyle, Laputa ve Balnibarbi'nin aydın akademisyenlerinin yönetimi altında bir miktar vaktin geçtiği sonucuna varılabilir.[163] [164] Paris nüfusu hâlihazırda öylesine azalmıştır ki, Mösyö Necker, Ulusal Meclis'te yaptığı konuşmada Paris'e daha önce zaruri görülen miktardan beşte bir oranında daha az bir parasal kaynak aktarılacağını ifade etmiştir.[165] Her ne kadar şehir mahkûm edilen saltanatın ve Ulusal Meclis'in merkezi hâline gelmişse de, Paris'te yüz bin insanın işsiz olduğu söylenmektedir (ki bendeniz şimdiye kadar buna aykırı bir bilgiye de rastlamadım). Elimdeki kaynaklardan bildiğim kadarıyla, başka hiçbir şey, bu başkentte gözler önüne serilen sarsıcı ve mide bulandırıcı dilencilik manzarasından daha vahim değildir. Ulusal Meclis'te verilen oylar, esasına bakılırsa geride mevcut durumla ilgili bir şüphe bırakmamaktadır. Meclis, son dönemlerde dilencilikle ilgili daimî bir komite bile tesis etti. Derhal, konuyla ilgili güçlü bir polis oluşturup, içinde bulunulan cari yılın kamu hesapları karşısında rahatlatıcı büyük

---

[162] Büyücü Tanrıça Kirke, tıpkı Kalypso gibi Odysseus'un maceralarında başlıca rolü oynayan kişilerdendir. Güneşi temsil eden Tanrı Helios ile Okeanos'un kızı olan Perseis'in kızıdır. (ç.n.)

[163] Filozofların yönettiği ülkeler fikriyle alakalı olarak Bkz. Güliver'in Seyahatleri.

[164] Laputa, Jonathan Swift'in kaleme aldığı Güliver'in Seyahatleri adlı kitapta yer alan hayalî uçan ada ya da kaya parçasıdır; altındaki bölgeye Balnibarbi denilmiştir. (ç.n.).

[165] Mösyö de Calonne, Paris nüfusunun azalmasının ciddi oranda olduğunu ifade etmektedir; nitekim, Mösyö Necker'in nüfusun hesabını yaptığı dönemden bu yana değerlendirildiğinde bu tespitin doğru olabileceği görülecektir.

meblağlarla yoksulları desteklemek için ilk defa bir vergi çıkardılar.[166]

Bu arada, yasama kulüplerinin ve kahvehanelerin liderleri, kendi erdem ve yeteneklerine duydukları hayranlıkla âdeta mest olmuşlardı. Dünyanın geri kalanıyla, bir hükümran aşağılamasıyla konuşurlardı. Giysi diye üzerlerine giydikleri paçavraları içindeki insanlara, sırf onları rahatlatmak için, filozoflardan oluşan bir ulus oldukları ve zaman zaman şarlatanlar geçidinin hilebazlığıyla, gösterişle, hengâme ve keşmekeş içinde, kimi zamansa

---

[166] Paris ve *bölgelerde* emek gücünün yetersiz olmasını telafi etmek için harcanan bağış tutarı .....

	Livre	£	s.	d.
	3,866,920-	161,121	13	4
Avarelik ve dilenciliğin ortadan kaldırılması.....	1,671,417-	69,642	7	6
Tohum ithalatı için verilen prim.....	5,671,907-	236,329	9	2
Daha önce yapılan ödemeler düşüldükten sonra geçimle ilgili harcamalar.....	39,871,790-	1,661,324	11	8
Toplam Livre	51,082,034-	£2,128,418	1	8

Bu kitabı baskıya gönderdiğimde, sadece genel başlıklar hâlinde gördüğümüz ve hiçbir ayrıntının olmadığı yukarıda verilen hesaplarda yer alan son harcama kaleminin mahiyeti ve kapsamı hususunda bazı şüpheler oluştu aklımda. Bu nedenle, Mösyö de Callone'un yaptığı çalışmaya bir göz atmaya karar verdim. Bunu daha önce yapmamış olmam benim için büyük bir kayıpmış. Mösyö de Calonne, bu kalemin genel geçimle ilgili hesaplarda olması gerektiğini düşünüyor; ancak, fiyatla tohum satışı arasındaki farka bağlı olarak nasıl olup da £1,661,000'den yukarı bu denli büyük bir kaybın olabileceğine akıl sır erdiremediğinden, bu devasa masraf kalemini, daha ziyade Devrim'in gizli harcamalarına dayandırmaya çalışıyor. Bu konuyla alakalı olumlu bir şey söyleyemeyeceğim. Okur, yüklü miktardaki harcamalar yığınına bağlı olarak, Fransa'nın içinde bulunduğu durum ve koşulların ve bu ülkede benimsenen kamu ekonomisinin sisteminin muhakemesini yapma imkânına sahip değil. Bu hesap kalemleri, Ulusal Meclis'te hiçbir tahlil ya da tartışmaya sebep olmuş görünmüyor.

komplo ve istilaların dehşetiyle, sefaleti boğmaya ve gözlemcilerin bakışlarını devletin yıkıntı ve perişanlığından öteye çevirmeye çalışmaktadırlar. Cesur bir halk, erdemli bir yoksulluğu, ahlaksız ve servet sahibi bir köleliğe kesinkes tercih edecektir. Ancak, rahatlık ve bolluğun bedeli ödenmeden önce, satın alınan şeyin gerçek özgürlük olduğundan ve özgürlüğün bir fiyatı olmadığından emin olunması gerekir. Burada özgürlük denildiğinde, görünüm itibariyle ziyadesiyle müphem olan ve yoldaşları için dirayet ve adalet duygusu olmayan ve kendi namına refah ve bolluğu beraberinde getirmeyen bir özgürlükten söz ediyorum.

Eski hükümetin ahlaksızlıklarını abartma konusunda tatmin olmayan bu Devrimin savunucuları, yabancıların dikkatini cezbedebilecek şekilde hemen her şeyi boyayarak; yani asiller ve ruhban sınıfını tedhiş nesneleri şeklinde takdim ederek, bizzat ülkenin şanına saldırmaktadırlar. Bu sadece bir iftiradan ibaret olsaydı şayet, kapsamında çok bir şeyi barındırmazdı. Ancak, bu durumun, pratik sonuçları da var. Mülk sahibi adamlarınızın o büyük yapısını ve askerlerinizin tümünü oluşturan asiller ve seçkinler, Hansa kentlerinin[167], mülklerini savunmak amacıyla asillere karşı ittifak etmelerinin gerekli olduğu bir dönemde Almanya'daki asil ve seçkinlere benzeselerdi şayet -tüccar

[167] Hansa şehirleri: Bu şehirler Hansa Birliği'ne mensup şehirlerdi. Hansa veya Hanze, başlangıçta aynı ürünleri çeşitli şehirlerde pazarlayan tüccarlar arasındaki bir işbirliği anlaşmasıydı. Birlikte çalışarak maliyetleri düşürebiliyor, birlikte daha güvenli seyahat edebiliyor, toptan alış veya satış yapabiliyor, derebeylerinin kapris ve keyfi davranışlarına karşı birlikte direnç gösterebiliyorlardı. 1356 yılından itibaren Hansa, farklı şehirlerdeki tüccarlar arası birlik olmaktan çıkıp bir tür şehirler arası birlik olmuştur. Bu karara, 1356 yılında yapılan ilk toplantıda şimdiki Almanya'da bulunan Lübeck şehrinde varıldı. Almanca'da 'Hanze', Hollandaca'da da 'De Hanze' olarak geçen kavram, şehirler arasında oluşan güçlü bir ticari ağın adı oldu. İşbirliği hâlinde olan bu şehirlerin ağı, Almanya, Hollanda, Belçika, Baltık Ülkeleri, Norveç ve Polonya'ya kadar genişlemiştir. Bu ticari ağ içinde, şehirlerarası birlik, mümkün olduğu kadar ticari engelleri kaldırmaya çalışmıştır. Hansa Birliği, birlik dışındaki şehirlerle de, örneğin Londra ve hatta İspanyol şehirleri ile de ticaret yapmıştır. (ç.n.)

ve seyyahları soymak için müstahkem inlerinden dışarı fırlayan İtalya'daki Orsini[168] ve Vitelli[169]aileleri gibi olsalardı- Mısır'daki Memlûklüler ya da Malabar Kıyısı'nda[170] yaşayan Nayreler[171] gibi olsalardı; dünyayı bu denli bir dertten kurtarmanın yolu olarak çok eleştiri alan bir sorgulama tavsiye edilmezdi. Eşitlik ve Merhametin heykelleri bir an için örtüyle maskelenebilir. Ahlakın kendi prensipleri uğruna kurallarından vazgeçtiği dehşet verici bir mecburiyetle karmakarışık bir hâl alan en narin zihinler; sahtekârlık ve şiddet insan tabiatına zulmedip, gözden düşen sahte asil sınıfın tahribine yol açarken, kendi yollarından sapabilmektedir. Kanı itibariyle, ihaneti ve mülkiyete keyfekeder el koyması sebebiyle iğrenç olan kişiler, ahlaksızlıklar arasındaki bu iç savaşın sessiz izleyicileri kesilirler.

1789 yılında Versay'da kralın emri doğrultusunda bir araya gelen imtiyazlı asiller sınıfına yahut bu sınıfı oluşturan unsurlara, bu devrin Nayreleri ya da Memlûkleri veyahut kadim zamanların Orsini ve Vitelli'leri şeklinde bakmak reva mıdır? Bu soruyu sormuş olsam, herhalde adım deliye çıkardı. Asiller sınıfı sürgüne gönderilmiş; mensupları hakkında âdeta av mevsimi başlatılmış; bu sınıf, ezilmiş ve işkenceden geçirilmiş; aileleri dağıtılmış; evleri yerle bir edilmiş; ve asiller, sahibi oldukları sınıfsal imtiyaz hükümsüz kılınarak; genel itibariyle bilindikleri isimlerin değiştirilmesine hüküm verilerek mensubu oldukları sınıfın hatırası yok edilmemiş midir? Verdikleri talimatları temsilcilerine okuyun. Özgürlük ruhunu samimiyetle içlerine çek-

[168] Orsini ailesi, Orta Çağ İtalyası'nda ve Rönesans dönemi Roması'nda etkili olmuş eski İtalyan asil ailelerinden biridir. Orsini ailesi mensupları arasında 3. Celestine; 3. Nicholas ve 13. Benedict gibi papaların yanı sıra çok sayıda kardinal ve siyaset adamı bulunmaktadır. (ç.n.)

[169] Vitelli ailesi, İtalya'nın önde gelen ailelerinden biridir. Ticaretle uğraşmalarıyla tanınan aile, özellikle on dördüncü yüzyıl sonrasında etkinliğini artırmıştır. (ç.n.)

[170] Malabar, Karnataka ve Kerala eyaletleri arasında yer alan Hindistan'ın güneybatı kıyılarının tarihsel metinlerde geçen adıdır. (ç.n.)

Nayreler, Hindistan'ın aristokrat sınıfıdır. (ç.n.)

mekte ve diğer sınıfların yaptığı gibi, değişimi şiddetle tavsiye etmektedirler. Tıpkı kralın, başından itibaren tüm iddialarından vergi koyma hakkı uğruna vazgeçmesinde görüldüğü gibi, sahip oldukları imtiyazlardan gönüllü olarak vazgeçmişlerdir. Özgür bir anayasada, Fransa'da sadece tek bir fikir olabilirdi. Mutlak monarşinin sonu gelmiştir. Mutlak monarşi, hiç sızlanmadan, mücadale dahi etmeden, sarsıntı dahi geçirmeden son nefesini vermiştir. Despot bir demokrasinin, karşılıklı kontrole dayalı bir yönetim biçimine tercih edilmesini takiben, ne kadar zahmet, ne kadar fitne varsa ortaya çıkmıştır. Muzaffer tarafın kazandığı zafer, Britanya anayasasının prensiplerinin üstünde görülmüştür.

Geride kalan yıllarda, Dördüncü Henry'nizin hatırasını tanrılaştırma şeklindeki yapmacık tavrın, tam manasıyla çocuksu bir edayla Paris'te hüküm sürmekte olduğunu gözlemledim. O kralları andıran süslerden bir espri çıkarılabilirse şayet, bu ancak, abartılı ve sinsi bir sitayişten öteye gidemeyecektir. Bu düzeni vızır vızır devam ettirmeye çalışan insanlar, sitayişlerini, en az, tebaasına düşkün Dördüncü Henry kadar iyi huylu bir şahıs olan ve devletin ahlaksızlıklarını o büyük hükümdarın yaptığından çok daha fazla düzeltme yoluna giden ya da böyle bir niyeti olduğundan emin olduğumuz bir kralın halefini ve soyunu taht-tan ederek sonlandıran şahıslardır. Dördüncü Henry, kendisini öve öve bitiremeyenler için baş etmesi zor biriydi. Çünkü, Navarre'li Henry[172], kararlı, aktif ve basiretli bir hükümdardı. Son derece insancıl ve nazik bir kişiydi; ancak insanlık ve nezaket, menfaatlerinin önüne geçmezdi. Kendisini sevdirmek için öncelikle ürkülen bir kişiye dönüşüyordu. Kararlı davranışlarıyla, yumuşak bir dil kullanırdı. Genel itibariyle otoritesini ortaya koyup sürdürmüş; ancak istisnai durumlarda yaptıklarından taviz verme yoluna gitmiştir. İmtiyazlı durumundan elde ettiği geliri mertçe harcamış; ancak temel kanunlar çerçevesinde yaptığı

[172] Fransız Kralı Dördüncü Henry kastediliyor. (ç.n.)

taleplerden bir an bile ayrılmadan ve kendisine karşı çıkanların kanını sıklıkla savaş alanında kimi zamansa darağaçlarında akıtmaktan da geri durmayarak, ana parayı tahrip etmemeye özen göstermiştir. Hainlerin, sahibi olduğu erdemlere ne şekilde itibar etmesini sağlayacağını biliyordu; yaşadığı dönemde yaşamış olsalar büyük olasılıkla Bastille'e tıkacağı ve aç bırakıp teslim olmaya zorladıktan sonra darağacına çektiği hükümdar katilleriyle beraber cezaya çarptıracağı kimseleri methediyordu.

Bu methiye yazarları, Dördüncü Henry'e duydukları hayranlıkta samimiydiler. Ancak, sürekli erdem, cesaret, vatanseverlik ve sadakat gibi değerlerden bahseden Kral'a, O'nun Fransız soyluları hakkındaki ulvi düşünceleri kadar yüce duygular besleyemeyeceklerini unutmamaları gerekir.

Ne var ki, Fransız soyluları Dördüncü Henry zamanından bu yana yozlaşmışlardı. Bu durum her ne kadar makul ve olası bir durum olarak değerlendirilebilse de, büyük bir zümrede bunun doğrunun ötesine geçen bir şey olduğuna inanıyorum. Fransa'yı kimilerinin yaptığı gibi doğru bir şekilde bilip anlıyormuş gibi görünmeye çalışmıyorum; ancak tüm yaşamım boyunca insan doğasını tanımaya gayret ettim. Aksi halde en basit ve aciz bir yanımı bile insanoğlunun hizmetine sunamazdım. Yaptığım çalışmada, tüm o muazzamlığıyla tabiatımızı bu adanın kıyılarından yirmi dört mil ötede bir ülkede farklı görülen hâliyle görmezden gelip yola devam etmem söz konusu olamazdı. Yaptığım en iyi incelemelerden elde ettiğim en iyi gözlemler sonucunda soyluluğunuzun büyük ölçüde yüksek niteliklere sahip insanlardan, diğer ülkelerde yaygın olarak görülen şeyin de ötesinde gerek kendilerine gerekse denetimi altında tuttuğu topluluğa bir nevi sansürcü bir gözle bakan ince esprili kimselerden oluştuğunu fark ettim. Oldukça iyi terbiye görmüş; her şeyle yakinen ilgilenen; insancıl, ılımlı kişilerdi; bir söz söylerken açık ve samimi; bir asker edasıyla; ziyadesiyle kendi dilindeki yazarların edebiyatıyla renklendirilmiş bir tonda konuşurlardı.

Birçoğu, bu tasvirin ötesinde iddialara sahipti. Bendeniz, burada daha ziyade karşılaştığım şahıslardan bahsediyorum.

Alt sınıflara olan davranışlarına gelince; onlara iyi bir mizaçla ve üst ve alt tabakalar arasındaki ilişkide genel itibariyle karşılaştığımıza nazaran samimiyete yakın bir şekilde muamele ediyorlar gibi geldi bana. En perişan vaziyetteki bir kişiyi etkilemek, pek aşina olunmayan ve ziyadesiyle utanç verici bir durumdu. Toplumun mütevazı kesimlerinin kötü muameleye tabi tutulması, nadiren rastlanılan bir durumdu; ve avamın mülkiyetine ve kişisel özgürlüklerine yönelik saldırılar hususunda, kendilerinden hiçbir söz işitmedim fakat; eski yönetimin kanunları hâlen yürürlükteyken de, tebaaya karşı böyle bir despotizme izin verilmezdi. Toprak sahibi adamların davranış şekillerinde, her ne kadar çok kusur olsa da ve eskinin mülkiyet hakları sisteminde çok fazla değişiklik arz edilse de, bir yanlışlığa rastlamadım. Topraklarını kiraya verdiklerinde, köylülerle yaptıkları anlaşmaların zulmedici bir mahiyete sahip olduğunu görmediğim gibi; sıklıkla rastlanılan şekliyle, köylülerle ortaklık kurduklarında da, aslan payını aldıklarına dair bir şey işitmedim. Yapılan taksim, adil bir taksimdi. Tabii, bazı istisnalar da olabilir; ancak bunlar sadece istisnadan ibaret. Fransa'nın toprak sahibi soylu kesiminin bu ülkenin toprak sahibi asillerinden daha kötü olduğuna inanmak için elimde hiçbir sebep yok; uluslarının soylu olmayan toprak sahiplerinden daha zarar verici kimseler değillerdi. Şehirlerde, soyluların elinde güç yoktu; kırsala geldiğimizde ise güçleri son derece azdı. Biliyorsunuz ya Efendim, o sivil yönetimin büyük bölümü ve özellikle de polis, kendisini öncelikle değerlendirmemize tabi tutan soyluların ellerinde değildi. Fransız hükümetinin en netameli bölümünü teşkil eden gelir tahsil sistemi, eli kılıç tutan adamlarca idare edilmediği gibi, ahlaksızlıklarından ya da yönetimdeki zarar verici unsurlardan da sorumlu değildi.

Soyluların, zulmün gerçek manada hüküm sürdüğü hâllerde insanların maruz kaldığı eziyetlerde ciddi bir payı olduğunu

inkâr ederken; soyluların hatırı sayılır yanlış ve hatalar içinde olduklarını da söylemekten kendimi alamıyorum. Yerine kopyalamayı arzu ettikleri şeyi bile koymadan doğal karakterini tahrip eden, İngiliz adabımuaşeretinin akılsızca taklidi, esasında bu adabı eskisine nazaran daha kötü bir şekle sokmuştur. Hayatın mazur görülebilir bir döneminin ötesinde sürdürülen ve alışkanlık hâline gelen sefahat, bize göre onlarda daha fazlaydı; ve dış kaynaklı bir adabımuaşeretle örtülü olarak, muhtemelen daha az ziyanla ve pek de çare ümidi olmadan hükmünü sürdürdü. Mahvolmalarına yardımcı olan o ahlaksız felsefeye çok fazla müsamaha gösterdiler. Son derece tehlikeli bir hata da yaptılar. Servet konusunda soylulara yaklaşan, hatta onları geçen avam, servetin, mantık ve güdülen iyi politikalar gereği -her ne kadar benden iz diğer soylularla eşit düzeyde olmadığını düşünsem de- her ülkeye bahşedildiği zümre ve itibara tam manasıyla kabul edilmemekteydi. İki aristokrasi türü, Almanya ve diğer bazı uluslara nazaran daha az olsa da; büyük bir titizlikle parça parça edilmişti.

Size önerme cüretini gösterdiğim bu ayrılma, eski soylu sınıfının mahvoluşunun en asli sebebidir. Askerlik, münhasıran belli ailelere mensup kişilere ayrılmıştı. Ama esas itibariyle bu, yanlış bir fikirdi; aykırı fikirlerin de düzeltilmesi gerekiyordu. Avamın iktidardan kendi payını aldığı daimî bir meclis, bu sınıfsal ayırımlarda onur kırıcı ve hakaretamiz ne varsa ortadan kaldırmakta gecikmeyecekti ve hatta soyluların ahlâki hataları bile muhtemelen, bir anayasanın emirlerle sebebiyet verebileceği muhtelif meşgale ve uğraşılarla düzeltilebilecekti.

Soylu sınıfına yönelen tüm bu şiddetli haykırışı, safi sanat eseri olarak görüyorum. Kanun, fikir ve asırlarca süren önyargıların sonucu olan ülkemizin köklü âdetleriyle onurlanmak ve hatta kendini imtiyazlı hissetmek, hiçbir şekilde insanoğlunda korku ve öfke duygularını kışkırtmayacaktır. Bu imtiyazlara sıkı sıkıya bağlı kalmak dahi mutlaka bir suç şeklinde değerlendirilemez. Her bireyde var olan kendine ait olanı koruma ve kendisini

başkalarından ayrı kılma şeklindeki güçlü mücadele, insan olarak tabiatımızda var olan adaletsizlik ve despotizme karşı asli güvencelerimizdir. Bu mücadele, kurulu bir devlette mülkiyetin güvenliğini sağlama ve toplumu korumaya yönelik bir içgüdü şeklinde kendini gösterir. Bunda şaşılacak ne vardır? Soyluluk, idari bir düzenin latif bir süsüdür. Cilalı bir toplumun Korint sütun başlığıdır.[173] *Omnes boni nobilitati semper favemus*[174], aklıselim ve iyi insanın özdeyişi hâlini almıştır. Bir nevi kısmi bir şekilde buna eğilimli olmak, liberal ve müşfik bir aklın emarelerinden biridir. Düşünmeye yoğunluk ve geçici hürmete devamlılık sağlayacak şekilde düzenlenmiş olan tüm suni kurumları aynı düzeye getirmeyi gaye edinerek, yüreğinde soyluluğa dair hiçbir kaideyi hissetmemektedir. Bu, uzunca müddet ihtişam ve şeref hâlinde serpilip büyüyen şeyin hiç hak etmediği şekilde düşüşünü neşeyle izleyen gerçeğin lezzeti yahut erdemin yansıması ya da tezahürü olmaksızın acı, kötü, haset dolu bir mizaçtır. Hiçbir şeyin tahrip edildiğini görmek istemem; toplumda bir boşluk olsun; toprağın yüzünde bir yıkıntı olsun arzu etmem. Dolayısıyla, yaptığım inceleme ve gözlemler, Fransız soyluları açısından düzeltilmesi mümkün olmayan ahlaksızlıkları yahut tam manasıyla ortadan kaldırılamayacak bir suistimali göstermiyor bana. Soylularınız, cezayı hak etmiş değiller; ancak bulunulan konumdan aşağı bir dereceye indirilmek bir nevi cezalandırmadır.

Ruhban sınıfınızla ilgili incelemelerim sonucunda ruhban sınıfınızın pek de farklı olmadığını görmekten benzer bir memnuniyet duydum. O yüce bedenlerin onulmaz şekilde çürümeye yüz tuttuğunu işitmek elbette teskin edici bir havadis olmamış-

---

[173] Korint Sütun Başlığı, Antik Yunan'da en son ortaya çıkan mimari düzenidir. Bu düzende sütun başlığı, önceki dönemlere göre daha zarif ve süslüdür. Başlık, ayı pençesi (Yun. *Akanthos*) yapraklarıyla süslenmiş olup, ters çevrilmiş çan şeklindedir. Korint düzen, daha çok Helenistik dönemde yapılan Zeus tapınaklarında görülür. (ç.n.)

[174] "İyi yurttaşlar olarak, her zaman, doğuştan asil olanları destekleriz." Cicero, *Sestius Savunması*, IX, 21.

tır. Talan edecekleri kimseler hakkında iftira atanların sarf ettiği sözleri duymak pek de saflık gibi gelmiyor insana. Vermeyi düşündükleri cezadan maddî kazançla çıkma beklentisi içine girdikleri vakit, sözüm ona bir ahlaksızlık içinde olduklarından ya da yaptıkları ahlaksızlığı abarttıklarından şüphe ediyorum daha ziyade. Düşman kötü bir şahittir; yağmacı hırsız daha da kötüsü. O düzende hiç kuşku yok ki ahlaksızlıklar ve suistimaller vardı; başka türlüsü de beklenemezdi zaten. Düzen eski bir düzendi; pek sık da değiştiği söylenemezdi. Ne var ki, bendeniz, servetlerini müsadere yoluyla elde eden kişilerde; o acımasız hakaretlerde ve yozlaşmalarda ve sistemi düzeltmek yerine devreye sokulan tuhaf zulümlerde suç niteliğinde bir şey görmedim.

Bu yeni dinî zulmün haklı bir sebebi varsa şayet o da, ahaliyi yağmacılık yapmaya cesaretlendiren o tanrıtanımaz iftiracıların, kimseleri, mevcut ruhban sınıfının ahlaksızlıklarına kayıtsız kalacak denli sevmemesidir. Yaptıkları da bu oldu nitekim. İçinde bulundukları yapının sebep olduğu yahut bu yapı namına yaptıkları zulümleri ve gaddarlıklarını insafsızca, son derece mantıksız bir şekilde, misilleme anlayışıyla haklı göstermek amacıyla (kötü ve sefih bir çabayla altını üstüne getirdikleri) eski devirlerin hikâyelerini tarayıp didik didik etmek zorunda hissettiler kendilerini. Aile şecerelerine ve imtiyazlarına dair ne varsa tahrip ettikten sonra, bir nevi suç nesli icat ettiler. İnsanları tabii atalarının suçlarından dolayı yerden yere vurmak pek adil bir davranış sayılmaz; lakin kurumsal bir silsile içinde sülale kurgusunun, taşıdıkları isimler ve sıfatlar haricinde işlenen suçlarla hiçbir ilişkisi olmayan kimseleri cezalandırmak için kullanılması, içinde bulunduğumuz aydınlanma çağının felsefesine ait, bir nevi adaletsizlik içinde arınma şeklinde değerlendirilebilir. Meclis, din adamlarının eski devirlerde şiddet içeren davranış biçimlerinden en az bugünün zalimlerinin uygulamaları kadar iğrenen ve tüm bu feryat figanın hangi amaçla yapıldığından

bihaber olmasalar bile, sesleri kelimenin tam manasıyla yüksek ve güçlü çıkan kişileri cezalandırmaktadır.

Kurumsallaşmış yapılar, bu yapılara mensup kişileri cezalandırmak için değil, bilakis bu yapıların mensuplarına yarar sağlamaları bakımından ölümsüzdür. Bizzat uluslar, bu tür kurumlardır. Biz İngilizler, birbirimize karşılıklı düşmanlık hisleri beslediğimiz dönemlerde içimize soktukları kötülüklerden dolayı tüm Fransızlara karşı telafisi mümkün olmayan bir savaş başlatmayı düşünebiliriz. Siz de, kendi açınızdan, Henry'lerimizin Edward'larımızın yaptıkları adaletsiz işgallerden dolayı; Fransız halkının başına açtıkları benzeri olmayan felaketlerden dolayı tüm İngilizlere karşı taarruza geçme konusunda haklı olduğunuzu düşünebilirsiniz. Aslına bakarsanız, geçmiş devirlerde aynı adı taşıyan adamların davranışlarından dolayı, vatandaşlarınıza karşı nedensiz yere eziyet etme hissiyle dolu olduğunuzu da düşünecek olursak, birbirimize karşı köklerimizi yeryüzünden silecek bir savaşa girme hususunda kendimizi haklı görmeliyiz.

Tarihten çıkarmamız gereken ahlâki dersleri çıkarmıyoruz. İhtimamla yaklaşılmayan bir geçmiş, zihinleri kirletip mutluluğumuzu tahrip edecektir. İnsanoğlunun geçmişte yapılan hata ve kusurlarından geleceğe dair dersler çıkarmak için geçmişin büyük bir kısmının eğitilmemiz için gözler önüne serilmesi gerekmektedir. Tarih, saptırılması hâlinde, kilise ve devletteki ilgili taraflara saldırı ve savunma amaçlı silahlar temin eden ve anlaşmazlıkları ve düşmanlıkları ayakta tutmak veya canlandırmak için gerekli araçları sağlayan ve toplum içindeki öfkeyi besleyen bir cephaneliğe dönüşebilir. Tarih, genel itibariyle, dünyaya, gururun, hırsın, tamahkârlığın, intikamın, şehvetin, fitne fesatın, riyakârlığın, kontrol edilemez bir şevkle halkı,

—kişiye özel durumları savurup atan ve

hayatı tatsız ve yavan hâle getiren o aynı meşakkatli fırtınalarla[175] sarsan başıboş iştahlar dizisinden oluşmaktadır. Din, ahlak, kanunlar, imtiyazlar, ayrıcalıklar, özgürlükler, insan hakları, işin bahanesi olmuştur. Bu bahaneler, gerçek manada iyinin aldatıcı görüntülerinden ibarettir. Bu sahte bahanelerin dayandığı anlayışları zihinden çıkarıp atmadan insanoğlunu despotluk ve fesattan kurtarabilir miydiniz? Zihinlerden söküp atsanız atsanız, ancak insan gönlünde değerli olan ne varsa onu söküp atabilirdiniz. Bahaneler bunlar olduğuna göre, ahali içindeki sıradan aktörler ve araçlar da, krallar, papazlar, sulh hakimleri, senatolar, parlamentolar, millî meclisler, hakimler ve kaptanlar olabilirdi. Hiçbir hükümdar olmasın; devleti yöneten bakanlar olmasın; kutsal kitap olmasın; hukuku yorumlayanlar olmasın; genel görevliler olmasın; halk konseyleri olmasın diyerek şerre çözüm bulamazdınız. İsimleri değiştirebilirsiniz. Bazı şeylerin, olduğu gibi kalması lazım. Toplumda, kimi ellerde belli bir isim altında bir miktar gücün var olmaya devam etmesi gerekiyor. Aklıselim sahibi şahıslar, ahlaksızlıklara çare olur, kişilere değil; kötüğülün süreklilik arz eden sebeplerine çare olurlar, faaliyet gösterdikleri tesadüfi organlara ve içinde bulundukları geçici hâllere değil. Aksi taktirde, tarihsel anlamda akıl sahibi olsanız da uygulamada ancak bir ahmak olabilirsiniz. İki devrin bahanelerinde aynı tarzı taşıdığı ve aynı fenalık türlerine sahip olduğu pek nadirdir. Günahkârlık biraz da yaratıcı olmayı gerektirir. Siz modadan bahsederken; aslında bahsettiğiniz moda çoktan demode olmuştur bile. Aynı ahlaksızlık yeni bir vücuda bürünmüştür sadece. Ruh göçü gerçekleşmekte; ve görünüşteki değişiklikle hayatın temel prensibini kaybetmenin de ötesinde, ruh, genç bir faaliyetin taze canlılığıyla yeni mercilerde hayat bulmakta ve yenilenmektedir. Ruh çıkıp gitmekte; siz, vücudu darağacına çekerken yahut mezarı tahrip ederken o yıkımını sürdürmektedir. Eviniz gaspçıların perili köşküne dönerken,

[175] Edmund Spenser, *Periler Kraliçesi*, II, 7, 14.

kendi kendinizi hayalet ve gulyabanilerle korkutursunuz. Dolayısıyla, köhne kesimlerin hastalıklı anlayışlarından iğrenme kisvesi altında dikkatlerini sadece tarihin kabuğuna ve kılıfına verenler, hoşgörüsüzlükle, gururla ve gaddarlıkla savaştıklarını düşünürken, esasında farklı türden ahlaksızlıklara izin vermekte ve bu ahlaksızlıkları âdeta beslemekte ve hatta daha da kötüsünü yapmaktadırlar.

Parisli yurttaşlarınız, Aziz Bartolemeo'nun[176] o rezilce katledilişi karşısında, Calvin'in takipçilerini[177] boğazlama hususunda kendilerini her daim hazır ve nazır gören kişiler olmuşlardı. O devirde yaşanan iğrençlikler ve korkunçluklar sebebiyle bugün Parislilere misilleme yapmayı düşünen kişilere ne diyebiliriz ki? Aslında o katliamdan nefret ediyorlar. Acımasız olsalar da, bu yaşananlardan haz etmemelerini sağlamak zor değildir. Zira, politikacılar ve o asortik öğretmenlerin, tutkularını tam da aynı istikamette yoğunlaştırmaktan bir kazançları bulunmuyor. Yine

---

176 Aziz Bartalemeo, İsa'nın on iki Havarisinden biridir. Yuhanna İncili'nde Nataniel olarak anılır. Gregoryen Takvimine göre 11 Eylül'e tekabül eden şehit edildiği gün, Kıpti Takvimi'nin ilk günü olarak kabul edilir. (ç.n.)

177 Jean Calvin, 1509-1564 yılları arasında yaşamış, Fransız din reformcusu, Kalvenizmin kurucusudur. Luther'in fikirlerini açıkça benimsediği için Paris'ten ayrılmak zorunda kalmış ve bir süre Strazburg ve Basel'de kaldıktan sonra 1541'de Cenevre'ye yerleşmiştir. Başlıca eseri olan "Hıristiyan Dininin Kurumları" (1536), Tanrı'nın mutlak hâkimiyetini tebliğ eder ve insanın cennete gidip gitmeyeceğini hareketlerinden çok Tanrı'nın iradesi demek olan yazgısının tayin edeceğini bildirir. Jean Calvin, hukuk öğrenimi görmüş ve 1533'te reform hareketlerine katılması Luther ve Erasmus'un yapıtlarına duyduğu hayranlıktan ileri gelmiştir. 1533'te Paris Üniversitesi'nden atıldığı sıralarda Savoya Dükü'ne isyan eden Cenevre'nin Katolik Kardinalliği'ni feshetmesiyle kilise'de beliren boşluğu doldurmak için Cenevre'ye davet edilmiştir. 1536 da 'Hıristiyan Dininin Kurumları' isimli eserini kaleme almıştır. 1537'de ise Forel ile 'İnanç Bildirgesi'ni yayınlamış ve halkı bu bildirgeyi imzalamaya davet etmiştir. Amacı, halk arasında Papa'dan yana olanlarla İncil'den yana olanları ayırabilmekti; zira Calvin'e göre tek inanç kaynağı Kitab-ı Mukaddes idi. Bu olaydan sonra kentte ortaya çıkan çatışmalar yüzünden Strazburg'a sürgüne gitmiştir. 1541 yılında tekrar Cenevre'ye döndüğünde katı bir teokratik yönetim kurmuştur.18 Mayıs 1564'te 'Cenevre Diktatörü' olarak ölmüştür. (ç.n.)

de hâlâ aynı vahşi mizaçlarını muhafaza etmenin kendi menfaatleri icabı olduğunu görmekteyiz. Bu katliamı gerçekleştirenlerin soyundan gelenleri yanıltmak amacıyla geçen gün bu katliamı yeniden sahneye taşıdılar. Bu trajik maskaralık dahilinde, Lorraine Kardinalini[178] cüppesi içinde genel katliam emri verir şekilde lanse ettiler. Parislilerin zulümden iğrenmesini ve akan kandan rahatsız olmasını sağlayacak görüntü bu muydu? –Tabii ki Hayır; öğrenecekleri tek şey kendi papazlarına zulmekti; yaptıkları şey, din adamlarının nefret ve korkularını var olmayı sürdürecekse şayet güvenlik açısından olduğu kadar hürmet açısından da var olmayı sürdürecek olan bir düzenin tahribinin ardından koşulacak bir hevese salarak din adamlarını memnun etmekten ibaretti. Çeşitlilik ve çeşniyle (gereğinden fazla doldurdukları) o yamyamları andıran iştahlarını kamçılıyor ve devrin Guise'lerinin gayelerine uygunsa şayet, kendilerini yeni katliamlar ve cinayetler işleme hususunda hızlandırıyordu. Çoğunluğunu papaz ve piskoposların oluşturduğu bir meclisin, hemen burnunun dibindeki bu hürmetsizlikten muzdarip olması gerekiyordu. Oynanan oyunun yazarı kürek mahkûmu edilmediği gibi, oyuncular da ıslahevine konulmamıştır. Bu oyunun sahneye konmasından kısa bir süre sonra, halkın, yaptıklarını sadece dua ve takdislerinden, servetini ise sadece verdiği sadakalardan bildiği Paris Başpiskoposu, on altıncı yüzyılda hakikaten Lorraine Kardinali bir asi ve katil olduğundan, evini terk edip mensubu olduğu gruptan (âdeta açlıktan gözü dönmüş kurtların sürüyü terk etmesi misali) kaçmaya zorlanırken; söz konusu oyunun oyuncuları teşhir etme ve kendi kirli yüzlerini senatoda

[178] Charles de Lorraine, 1524-1574 yılları arasında yaşamıştır. Chevreuse Dükü ve Guise Hanedanı üyesi bir Fransız Kardinalidir. Öncelikle Guise Kardinali olarak nam salmış; sonradan Lorraine İkinci Kardinali sıfatını almıştır. Amcasının ölümünü takiben Lorraine Kardinali olarak anılmaya başlanmıştır. (ç.n.)

gösterme cüretini gösterdikleri o dinin ayinleri üzerinde hak iddia etmek amacıyla Meclis'te öne çıkmışlardır.[179]

Aynı alçakça amaçlar doğrultusunda öğrendikleri her bir şeyi çarpıtarak tarihi olduğundan farklı göstermenin sonucu işte budur. Asırları gözlerimizin önüne seren ve nam sahibi olmayan isimleri karartan ve nüfuzu olmayan kesimlerin renklerini silen ve insana dair eylemlerin ruh ve ahlâki niteliğinin yükselebileceği meseleleri doğru anlamda bir karşılaştırma yapılabilecek bir noktaya getiren, bu aklıselim bakış açısına dayananlar, Palais Royal'in akıl hocalarına şunları söyleyecektir—Lorraine Kardinali on altıncı yüzyılın katilidir; siz ise on sekizinci yüzyılın katili olmakla iftihar ediyorsunuz; ve aranızdaki tek fark da işte bu. Ancak on dokuzuncu yüzyıl tarihi iyi anlaşılıp içselleştirildiği taktirde, kanımca, uygar bir nesile bu barbarlık de önemlerinde yapılan yanlış işlerden tiksinmeyi öğretecektir. Geleceğin rahiplerine ve sulh hakimlerine, geleceğin vesveseli ve tembel ateistleriyle; kabul gördüğünde cezasız bırakılmayan o menfur hatanın, tüm sessiz ve sakin hâlleri içinde, günümüzün cevval, gayretli ve gözü dönmüş fanatiklerinin işlediği kötülüklere kötülükle karşılık vermemeyi öğretecektir. Gelecek nesillere, her şeyde insanoğlunu ziyadesiyle onurlandıran ve insan soyunu koruyan o evrensel Hâmi'nin bizlere ihsan ettiği din ya da felsefe denilen iki değerli lütfun münafiklarının suistimalleri sebebiyle, din ya da felsefe uğruna savaşmamayı öğretecektir.

Sizin ruhban sınıfınız ya da herhangi bir ruhban sınıfı, kendisini, insani zaafiyetin mesleki erdemlerden çok güç ayrılabilecek mesleki hatalarının mazur görülebileceği hakkaniyetli sınırlarının ötesinde göstermeye kalkışırsa, her ne kadar yaptıkları ahlaksızlıklar zulüm şeklinde görülmese de; cezalandırmalarında ölçü ve adalet sınırını aşan despotlara karşı olan öfkemizi

[179] Bu hikâyenin doğru olduğu varsayılmaktadır. Ancak, Kardinal o esnada Fransa'da değildi. İsimlerde bir karışıklık olabilir.

ciddi nispette azaltacak bir yol izleyecekleri gerçeğini teslim ediyorum. Hangi farklı görüş ve kesime mensup olurlarsa olsunlar, din adamlarının düşüncelerinde bir azim; düşüncelerini yayma konusunda bir coşku seli; kendi durum ve makamlarını diğerlerine yeğ tutma; kendi askeri birliklerine bir bağlılık; kendi öğretilerini sükûnetle dinleyenleri, bu öğretileri sert bir dille eleştiren ve hakir görenlere tercih etme durumunun olmasını mazur görüyorum. İnsanla uğraşmak mecburiyetinde olan bir kişi olduğumdan ve hoşgörü şiddetiyle tüm hoşgörüsüzlüklerin en büyüğüne denk gelmek istemeyen bir kişi olduğumdan mazur görüyorum bütün bunları. Zaaflarımla, bu zaaflar suç hâline bürünmeden başa çıkmalıyım.

Tutkularda, zaaftan ahlaksızlığa görülen doğal ilerlemenin, dikkatli bir göz ve sıkı bir denetimle önlenmesi gerekir. Peki, sizin ruhban sınıfınız, böylesine yerinde bir müsamahanın sınırlarını aşmış mıdır? Son dönemlerde yayımlanan her türden eserin genel üslubuna baktığımızda, insan, Fransız ruhban sınıfının bir nevi canavarlardan ibaret olduğu; batıl inanç, cehalet, tembellik, hasislik ve despotluğun korkunç bir bileşimi olduğunu düşünür. Peki, zaman aşımı, çatışan menfaatlerin sona ermesi, cemaat öfkesinden kaynaklanan kötülüklerin üzücü sonuçlarının, bu kişilerin zihinlerini aşamalı da olsa iyileştirmeye hiçbir katkısı olmadığı doğru mu? Sivil güç üzerindeki işgallerini her gün tazeledikleri; ülkelerinin iç huzurunu bozdukları ve hükümetlerinin çalışmalarını güçsüz kılıp tehliye attıkları doğru mudur? Zamanımızın ruhban sınıfının, kilise mensubu ve din adamı olmayan kesimi, demir yumrukla bastırdığı ve her yerde vahşi işkence ateşlerini yaktığı doğru mudur? Ellerinde tuttukları gayrimenkuller üzerindeki talepler haddini aşmış mıdır? Yoksa, doğruyla yanlışı sıkı sıkıya altüst ederek, yasal bir talebi, zarar vermeyi amaç edinen bir gaspa mı dönüştürmüşlerdir? Güç ellerinde olmadığı vakitler, güce gıptayla bakanların ahlaksızlıklarıyla mı dolup taşmaktadırlar? Sert, kavgacı bir ihtilaf ruhuyla

mı yanıp tutuşmaktadırlar? Entelektüel bir hâkimiyet hırsıyla galeyana gelerek; hiçbir yüksek yargıcı ciddiye almamaya; diğer zümrelere mensup papazları katletmeye; sunakları alaşağı etmeye; ve devrik hükümetlerin yıkıntıları içinde, kimi zaman dalkavukluk ederek, kimi zamansa, özgürlük talebiyle yola çıkıp gücün kötüye kullanımıyla sonuçlanacak şekilde insanların vicdanını kişisel otoritelerine boyun eğdirmek amacıyla güç kullanarak, bir doktrin imparatorluğuna doğru ilerlemeye hazır mıydılar?

O dönem Avrupa'yı bölen ve yolundan saptıran o iki büyük tarafın mensubu olan eski devirlerin din adamlarının birçoğuna karşı itiraz edilmesine sebep, pek de mesnetsiz olmaksızın bu ve buna benzer bazı ahlaksızlıklardı.

Fransa'da olduğu gibi diğer ülkelerde de bu ahlaksızlıklar artmaktan çok azalma gösteriyorsa -ki görünen odur- başkalarının işlediği suçları ve başka devirlere özgü çirkinlikleri ruhban sınıfına mal etmek yerine; kendilerinden önce gelenleri itibarsızlaştıran bir ruhu terk eden ve üstlendikleri kutsal vazifeye uygun bir ruh hâlini benimsemiş olanların genel itibariyle methedilmeleri; cesaretlendirilmeleri ve desteklenmeleri lazım gelir.

Bir vesile olup, artık tarihe karışan hükümdarlığın son dönemlerinde Fransa'ya gitme imkânı bulduğumda, taşıdığı tüm şekiller itibariyle ruhban sınıfı merakımı ciddi oranda celbetmişti. Yayımlanan bazı eserlere bağlı olarak gerçekleşeceği beklentisi içine girdiğim, ruhban sınıfına karşı yöneltilmesi muhtemel şikâyet ve memnuniyetsizlikleri gözlemlemek şöyle dursun (o dönemler sayıca çok olmayan ancak hayli aktif bir grup insan hariç), halkta ya da bireyler bazında hemen hemen hiçbir kaygı ve endişeye rastlamadım. Yaptığım ilave incelemelerde, ruhban sınıfının, genel olarak, mutedil ve adabımuaşeret kurallarına göre hareket eden kişiler olduğunu tespit ettim. Bu karakter yapısına din adamı olmayanları ve kurallara riayet eden kadın ve erkekleri de dahil ediyorum. Kilise mensubu din adamlarının birçoğunu

tanıma imkânına ne yazık ki sahip olamadım; ancak genel olarak, ruhban sınıfının sahip olduğu ahlâki değerleri ve görevlerini yerine getirmedeki ihtimamlarını tam manasıyla anlamaya imkânım oldu. Kimi üst düzey ruhban sınıfı mensubunu bizzat tanıma olanağım oldu; diğerleri hakkında da ciddi bilgi sahibi oldum. Hemen hepsi doğuştan soylu insanlardı. Kendi sınıflarına mensup diğer insanlara benziyorlardı; aralarında bir fark varsa şayet, o da ruhban sınıfının lehineydi. Askerî sınıfa mensup soylulara nazaran daha iyi eğitim görmüşlerdi; dolayısıyla mesleklerini cehaletle itibarsızlaştırmaz ve yetkilerini uygunsuz yere kullanmazlardı. Taşıdıkları o dinî karakterin de ötesinde; açık görüşlü insanlar gibi geldiler bana. Beyefendilere yakışır yürekleriyle; onurlu insanlar olarak; tavır ve davranışlarında ne küstah ne de itaatkâr davranırlardı. Bana üstün bir sınıf; aralarında bir Fenelon[180] bulamayacağınız bir insan grubu izlenimini verdiler. Paris'in ruhban sınıfında (bu sıfatta insana birçok yerde rastlamak mümkün değil) ilim irfan sahibi ve samimi insanlar gördüm; bu özelliklere sahip bir sınıfın sadece Paris'le de sınırlı olamayacağı kanaatine vardım. Gezdiğim başka yerlerde, tesadüfen rastgelsem de, iyi örnekler diyebileceğim şeylerle karşılaştım. Bir taşra kasabasında bir kaç gün kaldım; piskoposun olmadığı bu kasabada gecelerim üç din adamıyla geçti; bu kişiler, piskopos vekilleriydi ve kiliseyi onurlandırmaktaydılar. Hepsi son derece bilgili insanlardı; ikisi kendi mesleklerinde, modern dönem, doğu ve batı hakkında derin, geniş kapsamlı ve engin bir ilme sahipti. İngiliz ilahiyatçılar hakkında düşündüğümden çok daha fazla bilgiye sahiptiler ve ince bir hassasiyetle o yazarların düşünce yapısına sirayet etmişlerdi. Bu beyefendilerden biri, Başrahip Morangis'ti. Hiç tereddüt göstermeden, bu saygın,

[180] François de Salignac de la Mothe-Fénelon, ya da bilinen adıyla François Fénelon, 1651-1715 yılları arasında yaşamış, Roman Katolik Başpiskopos, ilahiyatçı, şair ve yazardır. *Telemachus'un Maceraları* kitabının yazarı olarak tanınır. (ç.n.)

ilim sahibi ve mükemmel soylunun hatırası önünde saygıyla eğiliyorum. Kendilerine hizmet edemediğim ve rencide etmekten korktuğum ve hâlen hayatta olduklarına inandığım diğerlerini de aynı içtenlikle saygıyla yâd ediyorum.

Bu din adamlarının bazıları, taşıdıkları unvanlar itibariyle herkesin saygısını hak etmektedirler. Benim ve birçok İngilizin de takdirini kazanmışlardır. Eğer yazdığım bu mektup, bir şekilde ellerine geçerse, milletimiz içinde hiç hak etmedikleri o düşüşlerine, mantıkdışı bir şekilde sahibi oldukları servetlere gaddarca el konulmasına üzülen kişiler olduğuna inanacaklardır. Bu kimseler hakkında söyleyebileceğim tek şey, cılız bir sesten ne kadarı beklenirse, yaptıklarına şehadet etmekten ibarettir. Ne vakit bu garip zulüm söz konusu olsa, bedelini ben ödemeye hazırım. Kimse beni adil ve minnettar olmaktan alıkoyamaz. Zaman görevini yerine getirme zamanı; ve bizim ve insanlığın saygısını hak edenler yaygın bir iftiranın ve zalim bir gücün yaptığı eziyetler altında sıkıntı çekerken, adaletimizi ve kadirşinaslığımızı göstermemiz gerekiyor.

Devrim'den önce yüz yirmi piskoposunuz vardı. Bunların çok azı mümtaz bir kutsiyete sahip; sınırsız hayırseverlik hisleriyle dolu insanlardı. Kahramanlardan bahsettiğimizde, çok az kişide bulunan erdemlerden de bahsederiz. Bu kişiler arasında ahlaksızlık misalleri, yüce bir iyilik misalleri kadar nadir görülür. Tamahkârlık ve ahlaksızlığın hemen farkına varılabilir; bu gerçeği, bizi bu tür keşiflere götüren bir sorgulamadan memnuniyet duyanlarla sorgulayacak değilim. Toplumu oluşturan her kesimden birçok şahsın, hepimiz için arzu edilen; kimilerince umut edilen; ancak kendi menfaatleriyle alakadar olanların ya da kendi tutkularının seline kapılanların asla istemediği servet ve zevkten feragat edilen o mükemmel hayatı sürdürmediğini görmek, ben yaşlarda bir adamı şaşırtmamaktadır. Fransa'da bulunduğum sırada, ahlak düşkünü papaz sayısının pek de fazla olmadığı gördüm. Hayatlarının düzenli olması sebebiyle pek

fazla dikkat çekmeyen ve kendilerini kilise ve devlete faydalı kılan niteliklere sahip birçok papaz, ciddi erdemlere sahip olmamalarının bedelini ödemişti. Bir takım istisnalarla, Onaltıncı Louis'nin, kendinden hemen önceki hükümdara kıyasla, yaptığı tayinlerde karaktere çok daha fazla dikkat ettiği bana söylendi. (Tüm hükümdarlık süresince bir yenilenme ruhu hâkim olageldiğinden) Ben de, bunun doğru olabileceğine inanıyorum. Ne var ki, mevcut iktidar, sadece kiliseyi yağmalama eğiliminde olduğunu göstermiştir. Ahlaksızları hiç değilse onlara bir ün kazandırmak gayesiyle kayırarak, papazları cezalandırma yolunu seçmiştir. Özgürlükçü görüşlere yahut yaşam biçimine sahip hiç kimsenin çocuklarının kaderini teslim edemeyeceği aşağılık bir emeklilik sistemi getirmiştir. Sistemin, en düşük tabakadan insanları da içine alması gerekirdi. Sizde, aşağı tabakadan ruhban sınıfının sayısı, ruhban sınıfının üstlendiği görev kadar çok değil; zira bu görevler, ölçü, izan ve zahmetin ötesinde görevlerdir; orta sınıfa mensup bir ruhban sınıfı da kalmadığına göre ortada, ileride Galikan kilisesinde ilim irfan adına bir şey de kalmayacaktır. Hamilerin mevcut haklarına fazla ihtimam göstermeden, başlatılan projeyi nihayetlendirmek için, Meclis, aklı başı yerinde tüm insanları; bulundukları görev ya da davranışları bakımından bağımsız gibi hareket edebilenleri ve kamuoyunun tüm gidişatını, ahlaksız, cüretkâr, düzenbaz, fitneci, dalkavuk sefillerin ellerine atan; (mukayese edildiğinde, bir vergi memurunun maaşının daha kârlı ve şerefli olduğu) o rezil aylıklarını alçak ve dar görüşlü bir entrikanın hedefi hâline getiren yaşam tarzlarını din adamlığı mesleğinin dışına iten bir düzenlemeyi; seçimle görevlendirilen bir ruhban sınıfını ileride mümkün kılmıştır. Hâlen piskopos adını verdikleri bu görevliler, (seçim propagandası sanatı) diyebileceğimiz bir sanatla, hâlihazırda bilinen ya da icat edilen tüm dinî itikatlardan gelen kişilerce nispeten daha vasat pozisyonlara seçilmektedirler. Yeni kanun koyucular, öğretilerle ya da ahlâkî prensiplerle ilgili olsun ya da olmasın, bu yeni

piskoposların taşıması gerekli niteliklerle alakalı hiçbir hususu belirlemiş olmadıkları gibi; kendilerine bağlı din adamlarına da farklı davranmamaktaydı; üst ya da alt düzeyden olsun isteyen herkes, istediği dinî ya da dindışı uygulamayı yerine getirme ya da vaaz etme yetkisine de pek sahip gibi görünmüyordu. Piskoposların kendilerine tabi olanlarla ilgili takdir yetkilerinin ne olduğunu; yahut herhangi bir yetkilerinin var olup olmadığını dahi bilmiyorum.

Kısacası Efendim bana öyle geliyor ki, bu yeni ruhban kurumu sadece geçici olacak şekilde düşünülmüş, papazları külliyen hakir görme planının başarıya ulaşmasıyla birlikte, insanların zihinleri Hıristiyanlığa karşı indirilecek bu son darbeye karşı hazırlanırken Hıristiyan dinini mevcut tüm biçimleriyle beraber tam manasıyla ortadan kaldırmaya yönelik bir hazırlık mahiyetinde. Bu meselelerin arkasına saklanan felsefi fanatiklerin, böylesi bir planla uzunca süre kendilerini avuttuğuna inanmayanlar, bu fanatiklerin özellikleri ve yaptıkları işlerden tamamıyla bihaberdir. Bu heveskâr kişiler, bir devletin din olmadan varlığını daha iyi bir şekilde sürdürebileceğine; dine ait iyi şeyleri kendi uydurmaları olan bir projeyle; yani kendilerinin düşlediği ve iyi anlaşıldığı taktirde daha geniş bir kitleye hitap edecek gitgide daha açık fikirli bir çıkarcılığa doğru yol alan insanın fiziksel taleplerinin bilindiği bir eğitim türüyle karşılayacaklarına dair fikirlerini itiraf etmekte tereddüt etmemektedirler. Bu eğitimin, ne tip bir tertip olduğu uzun zamandır bilinmektedir. (Teknik tabirlere yeni karşılıklar bulduklarından) Son zamanlarda bu eğitimi, Yurttaşlık Eğitimi adıyla anmaya başladılar.

(Bu mideleri bulandıran tertibin nihaî amacına göre çok daha izansız davranışlara sahip olduğunu düşündüğüm) Bu kişilerin İngiltere'deki yandaşlarının ne kiliseyi yağmalamada ne de bu yaygın eğitim şeklini, bizim piskoposluk ve papazlık eğitimimiz yerine ülkemize sokma çabalarında başarılı olmalarını ümit ediyorum. Zira, bu, bugün yaşadığımız dünyada kilisenin

göreceği son yozlaşma; ruhban sınıfının tam manasıyla ortadan kalkması; devletin, dinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan bir düzenlemeyle görüp görebileceği en tehlikeli şok olacaktır. Piskoposların ve papaz yardımcılarının, son zamanlarda Fransa'da görüldüğü ve şimdilerde de İngiltere'de olduğu üzere, kralın ve derebeylerinin himayesi altında zaman zaman değersiz yöntemlerle boyunduruk altına alındıklarını gayet iyi biliyorum; ancak bu kilise tuvalinin diğer yüzüne bakıldığında, söz konusu din adamlarının, kesinkes ve ebediyen, sayıca çok olup sayılarına oranla fesat çıkaran, isteksizlik ve tembelliğe dayalı şer sanatlarının buyruğu altına girdiğini görüyoruz.

Ruhban sınıfını soyup soğana çevirenleriniz tüm Protestan milletlerini buna kolaylıkla razı edebileceğinizi düşünüyorlar; çünkü yağmaladıkları, itibarsızlaştırdıkları ve alay konusu edip hakir gördükleri ruhban sınıfı, Roman Katolik mezhepine mensup, yani kendi kendilerini sözüm ona bunları gerçekleştirebileceklerine dair ikna ediyorlar. Dini özü itibariyle sevmekten ziyade kendilerininkinden farklı mezhep ve cemaatlerden nefret eden ve ortak umudumuzun temeline kastedenlerden hoşnutsuzluk duymaktan ziyade plan ve sistemleri bakımından kendilerinden farklı düşünenlere karşı büyük bir öfke besleyen bazı sefil yobazların, her yerde olduğu gibi burada da karşımıza çıkacağına hiç şüphe yok. Bu adamlar, mizaç ve karakterinden beklenecek konularda yazıp görüş bildireceklerdir. Burnet, 1683 yılında Fransa'da bulunduğu bir dönemde "en kaliteli kumaştan adamları Papalığa taşıyan yol, bu kişilerin kendilerini, topyekûn tüm Hıristiyanlık inancının kuşkularına teslim etmesiydi. Bunu gerçekleştirdikleri vakit; hayatlarına ne tarafta yahut ne şekilde devam ettiklerinin bir önemi kalmazdı"[181] demiştir. Şayet, Fransa'da o dönemler takip edilen kilise politikası buysa, bundan pişmanlık duymak için de pek çok sebepleri var. Ateizmi,

[181] Gilbert Burnet, *Yaşadığım Devrin Tarihi*, 1723, 1734, Londra, 1: 567.

fikirlerine uygun görmedikleri bir din biçimine tercih ettiler. Bu biçimi mahvetme hususunda da başarılı oldular; ve ateizm de onları mahvetme hususunda başarılı oldu. Burnet'in hikâyesine gözüm kapalı itibar ediyorum; zira (bazılarımızda "fazlasıyla olmak üzere") hepimizde benzeri bir ruhu gözlemleme imkânım oldu. Buradaki espri ise genel bir nitelik taşımamaktadır.

İngiltere'deki dinde reform yapan eğitimcilerimiz, sizin Paris'teki reformcu önde gelenlerinize hiçbir şekilde benzemiyorlar. Belki de (karşı çıktıkları kişiler gibi) birlik ruhunun etkisiyle arzu edilebilecek şeylerden daha fazlasını ifade ediyorlardı; gelgelelim daha samimi müminlerdi; dindarlığın en ateşli ve en takdire şayan kişileriydi; hakikat uğruna kanlarıyla mücadele veren nesillere denk bir metanetle ve hatta çok daha içten bir şekilde Hıristiyanlığa özgü düşünceleri savunmak amacıyla gerçek kahramanlar gibi ölmeye hazırdılar (bazıları bu uğurda canlarını vermişti). Bu adamlar, anlaşmazlık hâlinde oldukları kişileri yağmalamak ve üzerinde değişiklik yapmayı istedikleri bir sistemin özüne duydukları saygıyı kesin bir dille ortaya koydukları o büyük hevesleriyle, halkın ortak dinini hakir görmek bakımından kendileriyle kardeş olduklarını söyleyen alçakları dehşetle inkâr edip yalanlamaktaydılar. Kendilerinden sonra gelenlerin birçoğu aynı şevke sahipti; ancak (mevcut ihtilaflara pek bulaşmayarak) ılımlı tutumlarını muhafaza ettiler. Adalet ve merhametin, dinin asli unsurları olduğu gerçeğini asla unutmadılar. Dine saygısı olmayan kimseler kendilerini, kendi cemaatlerine, bizzat kendi ahbaplarına karşı giriştikleri günahkâr ve gaddar tavırlarıyla lanse etmezler.

Bu yeni eğitimcilerin sahip oldukları hoşgörü ruhuyla sürekli böbürlendiklerini işitiyoruz. Bu şahısların, hiçbir değeri ve itibarı olmadığını düşündükleri kişilerin sarf ettiği tüm fikirleri hoşgörüyle karşılaması, fazla değeri olmayan bir meseledir. Bir şeyin eşit derece ihmal edilmesi, o şeye karşı tarafsız bir nezaketle yaklaşıldığı anlamına gelmemektedir. Hayırseverliğin, kar-

yandakini hakir görmekten kaynaklanan türü, gerçek manada bir hayırseverlik sayılamaz. İngiltere'de hakiki hoşgörü ruhuyla hoşgörülü davranışlar sergileyen bol miktarda insana rastlarsınız. Farklı seviyelerde olsa da, dinî dogmaların tamamıyla bugünlerde ortaya çıktığını ve değer taşıyan başka şeylerde de gördüğümüz gibi, dogmaların tercih edilmesinin de bir gerekçesi olduğunu düşünmektedirler. Lütfetmekte ve bu sebeple de hoşgörü göstermektedirler. Fikirleri hakir gördükleri için değil, adalete saygıları olduğu için hoşgörü göstermektedirler. Tüm dinleri büyük bir saygı ve şefkatle korurlar; çünkü hepsinin üzerinde mutabık kaldığı o büyük ilkeyi; yöneldikleri o yüce hedefi sevmekte ve ona hürmet beslemektedirler. Ortak bir düşmana karşı olduğu gibi, hepimizin ortak bir davaya sahip olduğumuzu açıkça anlamaya; idrak etmeye başladılar. Mensubu oldukları kesim lehine yapılanları, bizzat kendilerinin de başka bir isimle içinde olduğu toplumsal yapının tamamını hedefleyen düşmanlıktan ayrı görmemek amacıyla, hizipleşme ruhunun kendilerini yanlış yola sevk etmesine izin vermeyeceklerdir. Aramızda bulunan her kesimden insanın karakterinin ne olduğunu söylemem mümkün değil. Ama ben çoğunluk adına konuşacağım; kutsal şeylere saygısızlık etmek çoğunluğun yaptığı işler arasında yer almıyor. Sizi, böyle bir unvan ve sıfatla, kardeşleri ilan etmelerinin ötesinde, şayet fikir sahibi olan aydınlarınız, bu kişilerin topluluğuna kabul edilirse, masum insanların haklarının ellerinden alınmasının hukukiliğine dair düşüncelerini kendilerine saklamalı ve her ne olursa olsun çalınan malların sahibine iade edilmesini sağlamalıdırlar. Bu yapılana kadar, bu kişiler bizden değiller.

İngiltere'de de aynı tür yerleşik bir sistem olmasından dolayı, piskoposların, başpapazların ve müstakil arazi ve toprağa sahip papazlar meclisinin ve ruhban sınıfının gelirlerine el koymanızı onaylamadığımızı düşünebilirsiniz. Bu itirazımızın, rahip ve rahibelerin mallarına el koymaya ve sahibi oldukları pozisyonu yok etmeye yönelik bir uygulamaya karşı savunulamayacak bir

itiraz olduğunu söyleyeceksiniz. Bu genel müsadere uygulamanızın teamül gereği İngiltere'yi etkilemediği doğrudur; ancak akıl başka türlüsünü söylemekte ve farklı bir yol takip etmektedir. Uzun zamandır faaliyet gösteren parlamento, baş papazların ve papazlar meclisinin topraklarını, sizin meclisinizin, manastır arazilerini satışa çıkardığı zihniyetle müsadere etmiştir. Ancak, buradaki tehlike, adaletsizlikle ilk karşılaşan kişilerin vasıflarında değil; bizzat adaletsizlik anlayışının kendisinde bulunmaktadır. Çok yakınımızda olan bir ülkede, insanoğlunun ortak meselesi olan adalete gözdağı veren bir politikanın izlendiğini görüyorum. Fransa Ulusal Meclisi'nin nazarında, mülkiyet hiçbir şey ifade etmemektedir; kanun ve gelenek hiçbir anlam taşımamaktadır. Büyük hukukçularımızdan birinin doğru bir şekilde, tabii hukukun bir parçası olduğunu söylediği mülkiyet hakkını Ulusal Meclisin açıkça lanetlediğini görüyorum.[182] Meclisin sınırlarının kati bir şekilde ortaya konulmasının ve işgallere karşı güvence altına alınmasının, sivil toplumun inşa edildiği sebepler arasında yer aldığını bizlere söylemektedir. Mülkiyet hakkı sarsıntıya uğrarsa; mülkiyetin hiçbir türü güvence altında değilse şayet, mülkiyet, bir anda sefil bir gücün hırslarını kışkırtan bir nesneye dönüşür. Tabii hukukun bu büyük temel unsurunu hakir görmelerine tam manasıyla uyan bir uygulamayı görmekteyim. Müsaderecilerin işe, piskoposlarla, papaz meclisleriyle, manastırlarla başladıklarını, ancak bunlarla sınırlı kalmadıklarını görüyorum. Krallığın o eski gelenek görenekleri gereği geniş arazilere sahip olduğu mülklerinden (pek bir müzakere etmeden ve görüşlerine başvurulmadan) mahrum bırakılan ve sahibi olduğu sabit ve bağımsız mülklerin, hukuki mülk sahiplerini hakir gören ve esasen aylık alanların haklarına da keyfekeder pek bir ihtimam göstermeyen bir meclisi memnun etmek uğruna riskli ve hayır amaçlı bir aylığa indirgendiği bir hükümdarlık soyu görmekteyim. Kazandıkları o ilk utanç verici zaferlerin küstahlığıyla

[182] [Jean] Domat: Onyedinci yüzyılda yaşamış Fransız hukukçu.

yüzleri kızarıp; haram para kazanma arzusunun sebep olduğu ıstırapların baskısı altında kalarak; cesaretini kaybetmemekle beraber hayal kırıklığı yaşayarak, tüm mülkiyet biçimlerini o büyük Krallık boyunca tamamıyla altüst edip ortadan kaldırmak amacıyla ellerinden geleni artlarına koymadılar. Her tür ticari işlemde, toprakların elden çıkarılmasında, günlük işlerde ve hayatın tüm veçhelerinde insanları, yağmaladıkları malları satma yönündeki tahminlerinin emarelerini mükemmel bir yatırım ve iyi ve kanuna uygun bir teklif şeklinde kabul etmeye mecbur kılmışlardı. Özgürlük ya da mülkiyet namına geride hangi izleri bırakmışlardı? Lahana bahçesinin kira hakkı; bir mezbedelen elde edilecek yıllık faiz; birahane ya da fırın sahibinin iyi niyeti; yasal mülkiyet hakkının gölgesi, bizim parlamentomuzda, en saygıdeğer şahsiyetlerinizin elindeki en eski ve en değerli gayrimenkullerden ya da ülkenizin en varlıklı ve ticari hak sahibi kurumundan çok daha resmî bir muamele görmektedir. Yasama erkine çok büyük önem atfetsek de, parlamentoların mülkiyeti ihlal etmek; mülkiyet hakkını hükümsüz kılmak yahut tedavülde olan ve devletler hukukunda tanınan bir para yerine kendi uydurmaları olan bir para biriminin kullanılmasını mecbur kılmak gibi bir hakkı olduğunu asla hayal dahi etmemiştik. Ama, itidalin sınırlarına teslim olmayı reddeden sizler, daha evvel duyulmamış bir despotluğu tesis etme yolunu seçtiniz. Müsadercilerinizin faaliyetlerini gerçekleştirirken dayandıkları mesnet bu; yaptıkları şeylerse herhangi bir mahkemede desteklenemeyecek şeyler; mülkiyet hakkına ilişkin kuralların, yasama hakkına sahip bir meclisi bağlayıcı nitelikte olamayacağı görüşündeler.[183] Dolayısıyla, özgür bir ulusun oturduğu bu yasama meclisi, güvenlik için değil; mülkiyeti tahrip etmek amacıyla; sadece mülkiyeti de değil, mülkiyete devamlılık kazandıran tüm kaide ve düsturları ve mülkiyetin uygulamada kalmasını sağlayacak tüm araçları ortadan kaldırmayı gaye ediniyor.

[183] Sayın Camus'nün konuşması, Ulusal Meclis'in emriyle yayımlanmıştır.

Münster Anabaptistleri[184], on altıncı yüzyılda, Almanya'yı, herkesi eşitlemeye yönelik sistemleri ve mülkiyete yönelik o vahşi fikirleriyle doldurdukları vakit; duydukları öfkenin seyri, Avrupa'nın hangi ülkesinde bir tür telaşa yol açmamıştı ki? Akıl ve irfan, salgın hâline gelmiş bir fanatikliğin en dehşet verici hâlidir; zira karşı olduğu tüm düşmanlar arasında akıl ve irfan, kaynağını bulma imkânı olmayan ne varsa ona karşı duran kavramlardır. Gayret ve çabayla yayılan çok sayıda yazıdan ve Paris'in sokak ve uğrak yerlerinde dile getirilen vaazlarından ilham alan ateist bir fanatikliğin ruhundan bihaber olamayız. Bu yazı ve vaazlar, halkı, aklın kara ve vahşet dolu zulmüyle doldurmuştur. Bu vahşet, halkın doğaya ilişkin ortak hislerinin olduğu kadar ahlak ve dine dair tüm duygularının da yerini almakta; öyle ki, bu alçaklar, mülkiyet hususunda görülen sarsıntı ve takaslaların sonucu olarak ortaya çıkan tahammül edilemez ıstıraplara kasvetli bir sabırla katlanmak durumda kalmaktadırlar.[185] Bu

[184] Anabaptistler, kimilerince Protestan kimilerince Protestanlıktan ayrı bir hareket olarak değerlendirilen, 16. Yüzyıl Avrupası'nın Radikal Reform Hıristiyanları olarak bilinir. Metinde geçen Münster Anabaptisleriyle, Almanya'nın Münster kentinde 1534-1535 yılları arasında 18 ay süreyle şehri dinsel bir komün şeklinde yöneten radikal anabaptistler kastediliyor. (ç.n.)

[185] Aşağıda yer alan tanımlamanın tam manasıyla doğru olup olmadığını bilemiyorum. Ancak, yayımcılar, diğer tanımlamaları diri tutmak için bunun doğru olduğunu kabul ediyorlar. Toul'den gelen ve gazetelerinden birinde yayımladıkları mektuplardan birinde Toul'ün bulunduğu *district*te yaşayan halkla ilgili olarak aşağıdaki ifadelere yer veriliyor: *"Dans la Révolution actuelle, ils ont résisté à toutes les séductions du bigotisme, aux persécutions, et aux tracasseries des ennemis de la Révolution. Oubliant leurs plus grânds intérêts pour endre hommage aux vues d'ordre général qui ont déterminé l'Assemblée Nationale, ils voient, sans se plaindre, supprimer cette foule d'établissemens [sic] ecclésiastiques par lesquels ils subsistoient; et même, en perdant leur siège épiscopal, la seule de toutes ces ressources qui pouvoit, ou plutôt qui devoit, en toute équité, leur être conservée; condamnés à la plus effrayante misère, sans avoir été ni pu être entendus, ils ne murmurent point, ils restent fidèles aux principes du plus pur patriotisme; ils sont encore prêts à verser leur sang pour le maintien de la Constitution, qui va réduire leur ville à la plus déplorable nullité."* Mevcut Devrim'de, her türlü bağnazlığa, Devrim düşmanlarının yaptığı zulümlere

fanatizm ruhunda başkalarını kendi dinine döndürme ruhu da yer almaktadır. Hizipçilik yapacak ve gerek ülke içinde gerekse ülke dışında inançlarını yayacak cemaatleri vardır. Yeryüzündeki en mutlu, en müreffeh ve en iyi yönetilen ülkelerden biri olan Bern Cumhuriyeti, amaçladıkları tahribatın hedeflerinden biridir. Bana anlatıldığına göre, huzursuzluk tohumu ekmede bir ölçüde başarılı olmuşlar. Tüm Almanya'da bu tip işlerle meşguller. İspanya ve İtalya'yı henüz denemiş değiller. İngiltere, o kötü niyetli hayırseverliklerinin kapsamlı tertibi dışında kalmış değil. İngiltere'ye baktığımızda, bunlara el veren; bunların uyguladığı modelleri birden fazla kürsüye öneren; bunlarla alenen rastlaşmak, bunları alkışlamak ve hatta taklit etmek için birden fazla dönemsel toplantılar düzenleme yolunu seçen; bunlardan hayır adı altında para ve hak ve gizemleri içinde kutsanmış ahlâki değerleri alan[186]; anayasamızın bu krallığın federatif yetkilerini münhasıran devrettiği iktidar bunlara karşı savaş başlatmanın uygun olduğuna kanaat getirdiğinde ezeli dostluk gereği bunlarla ittifak kurmayı öneren kişiler görmekteyiz.

---

ve sebep oldukları sıkıntılara karşı direnmişlerdir. Ulusal Meclis'i oluşturan kamu düzeni görüşlerine saygı göstermek için, en büyük menfaatlerini unutan; dayandıkları kiliseye ait kurumların çoğunun ortadan kalkmasına, hiç şikâyet etmeksizin, müşahede ettiler; aynı zamanda, adil olmak gerekirse kendilerine verilmesi gereken bu kaynaklardan sadece birisi olan piskoposluk makamını kaybetmek suretiyle görüşleri alınmadan en korkunç sefalete maruz kaldılar; asla homurdanıp bir rahatsızlık belirtisi göstermediler, vatanperverliğin en saf ilkelerine sadık kaldılar; şehirlerini en acınacak hiçliğe indirgeyecek olan Anayasanın muhafazası için hâlâ kanlarını dökmeye hazırlar. (İngilizce'ye çeviren Frank M. Turner)

Bu insanlar, özgürlük mücadelesi uğruna bu ıstıraplara ve adaletsizliklere tahammül etmek mecburiyetinde değillerdir. Aynı şekilde, büyük bir samimiyetle her daim özgür olduklarını ifade etmelerine bakılırsa; sefalet ve yıkım hâlinde sabır göstermeleri ve hiçbir serzenişte bulunmaksızın en aşikâr ve aleni adaletsizliklerden muzdarip olmaları, kat'iyetle doğruysa şayet, ancak bu vahim fanatikliğin sonucu olabilir. Fransa'nın büyük halk yığınları da aynı durum ve ruh hâlini yaşamaktadır.

[186] Bakınız, Nantz konfederasyonuyla ilgili işlemler.

Her ne kadar bunun ehemmiyetsiz bir talihsizlik olduğunu düşünsem de, burada beni ürküten şey, Fransız modelinden çıkardığımız kilise mülkiyetinin müsadere edilmesi değil. Endişemin esas kaynağı, bunun, İngiltere'de müsaderenin bir kaynak arama yolu görülmesi yahut belli bir zümreye mensup yurttaşların, diğer yurttaşları kendilerinin adamakıllı kurbanları gibi görmeleri ihtimalidir.[187] Uluslar, giderek sınırları olmayan bir borç okyanusuna doğru yol almaktadır. İlk bakıldığında hü-

187 "*Si plures sunt ii quibus improbe datum est, quam illi quibus injuste ademptum est, idcirco plus etiam valent? Non enim numero haec judicantur sed pondere. Quam autem habet aequitatem, ut agrum multis annis, aut etiam saeculis ante possessum, qui nullum habuit habeat, qui autem habuit amittat? Ac, propter hoc injuriae genus, Lacedaemonii Lysandrum Ephorum expulerunt: Agin regem (quod nunquam antea apud eos acciderat) necaverunt: exque eo tempore tantae discordiae secutae sunt, ut et tyranni existerint, et optimates exterminarentur, et preclarissime constituta respublica dilabere-tur. Nec vero solum ipsa cecidit, sed etiam reliquam Graeciam evertit contagionibus malorum, quae a Lacedaemoniis profectae manarunt latius.*"—Gerçek vatanseverlerin davranış şekillerinden bahsettikten sonra, hayli farklı bir ruh hâlinde olan Sikyon'lu Aratus, şu sözleri sarf eder: "*Sic par est agere cum civibus; non ut bis jam vidimus, hastam in foro ponere et bona civium voci subjicere praeconis. At ille Graecus (id quod fuit sapientis et praestantis viri) omnibus consulendum esse putavit: eaque est summa ratio et sapientia boni civis, commoda civium non divellere, sed omnes eadem aequitate continere.*" Cicero, *Yükümlülükler Üzerine*, 1. 2.

["Mülkün haksız yere verildiği kişiler, mülkün adaletsiz bir şekilde elinden alındığı kişilerden sayıca fazla olsa bile, sırf bu gerekçeyle daha fazla bir etki sahibi olmamaktadırlar; zira bu tip meselelerde etkili olmak, sayıyla değil ağırlıkla ölçülür. Peki o vakit; hiçbir zaman mülk sahibi olmayan bir kimsenin, yıllar; hatta nesiller boyu işgal edilmiş olan toprakların mülkiyetini üzerine alması ve daha evvel bu topraklara sahip olan kişilerin toprakların mülkiyetini kaybetmesi adil bir şey midir?

İşte salt bu yanlış davranıştan dolayı Spartalılar efor Lysanderlerini sürgün etmişler ve kralları Agis'i ölüme göndermişlerdir—bu, Sparta tarihinde emsalsiz bir olaydır. Bu olaydan sonra —ve yine aynı sebeple— ciddi fitneler belirmiş ve beraberinde tiranlar ortaya çıkmıştır, soylular sürgüne gönderilmiş; ve devlet, her ne kadar hayranlık uyandıracak şekilde tesis edilmiş olsa dahi, un ufak olmuştur. Devlet tek başına da mahvolmamış; devleti, Lacedaemon'da başlayan ve gitgide daha bir yayılan hastalıkların yarattığı salgın mahvetmiş; Yunanistan'ın geri kalan bölümünü yıkıma uğratmıştır."

Cicero, *Yükümlülükler Üzerine*, II, 79–80

kümetlerin güvencesi gibi görünen kamu borçları, kamu huzuru içinde birçok kişiye menfaat sağlayarak, yarattıkları yıkımın aracı olma hususunda hadlerini aşacak gibi görünmektedirler. Hükümetlerin, bu borçları ağır dayatmalarla sağlaması hâlinde, insanları tiksindirerek helak olurlar. Halkı hesaba katmamaları hâlinde, en tehlikeli kesimlerin gayretleriyle perişan olacaklardır. Ben burada, zarar görmüş ancak tahrip de olmamış, geniş kapsamlı, memnuniyetsiz ve varlık sahiplerine özgü bir menfaatten söz ediyorum. Bu menfaati şekillendiren kişiler, ilk başta hükümete, sonrasındaysa güce duydukları sadakatle kendilerini güvenceye almaktadırlar. Eskinin hükümetlerini, gayelerini yerine getirme hususunda yeterince diri ve canlı bulmayıp; hâlsiz, perişan, yorgun ve bitkin gördükleri vakit, daha fazla enerjiye sahip yeni hükümetlerin peşinde koşacaklardır. Bu enerji de, yeni kaynakların elde edilmesiyle değil, adaletin hakir görülmesinden çıkarılacaktır. Devrimler, müsadere için çok uygun görünmektedir; ve gelecekteki müsaderelereyse hangi tiksindirici isimler altında müsaade edileceğini bilmek mümkün değildir. Fransa'da hâkim olan anlayışların zararsız uyuşukluklarını, bu uyuşuklukları güvenlikleri şeklinde algılayan çok sayıda insana ve zümreye teşmil edeceklerinden eminim. Mülk sahiplerinin bu masumiyetleri, yararsız bir davranış olarak; hatta mülklerine uygun olmayan bir faydasızlık olarak düşünülebilir. Avrupa'da birçok yer, açıkça bir düzensizlik içinde yaşamaktadır. Diğer birçoğunda da, yer altından mırıldanan bir boşluk vardır. Siyasi âlemde genel bir deprem tehdidi savuran karmaşık bir hareket

"İnsanın yurttaşlarıyla alakadar olması için gerekli doğru yol budur; yoksa mızrağı forumun orta yerine saplayıp; yurttaşların mülklerini mezatta çekici vurup malı son fiyatı verenin üzerine bırakmak değil. Ancak şuradaki Yunan, tıpkı akliselim ve mükemmel bir adam misali, herkesin refahını gözetmesi gerektiğini düşünmüştür. Yurttaşların menfaatlerini birbirinden ayırmayıp, herkesi tarafsız bir adalet etrafında birleştirmek, yurttaşlığın en yüksek seviyede tecellisi olduğu gibi, iyi bir yurttaşın en sağlam aklını yansıtmaktadır." Cicero, *Yükümlülükler Üzerine*, II, 83]

hissedilmektedir. Birçok ülkede hâlihazırda konfederasyonlar ve olağanüstü niteliğe sahip mutabakatlar ortaya çıkmaktadır.[188] Bu tip durumlarda, hep tetikte durmamız gerekir. Gerçekleşen tüm dönüşümlerde (dönüşüm gerekliyse şayet), yaptıkları kötülüklerin ucunu köreltmelerine ve içlerindeki iyiliği daha da geliştirmelerine hizmet eder bir vaziyette, bizler adalette ısrar edip mülkiyet konusunda hassas davranan bir tavır içindeyizdir.

Ancak, Fransa'da yaşanan müsaderenin diğer ulusları da harekete geçirip geçirmeyeceği tartışılabilir. Bunun, ahlak dışı bir açgözlülükten kaynaklanmadığını söylüyorlar. Geniş kapsamlı, yerleşmiş ve batıl bir kötülüğün benimseyebileceği ulusal politikanın büyük bir kriter olduğunu söylüyorlar. Politikayı adaletten ayırırken yaşadığım güçlük de işte bu. Bizzat adaletin kendisi, sivil toplumun her daim geçerli yüce bir politikası olarak gözler önünde duruyor. Bu politikadan açık bir sapış, her ne koşulda olursa olsun, neticede politikasız kalma şüphesini de beraberinde getiriyor.

İnsanlar mevcut yasalar çerçevesinde belli bir hayat biçimine girmeye teşvik edilip hukuka uygun bir şekilde bu hayat biçiminde korunduklarında—tüm fikir ve alışkanlıklarını bu yaşam biçimine uygun hâle getirdiklerinde—kanuna uygun davranışları itibar kazanmalarına dayanak; kanundan ayrılmaları ise utanç ve hatta cezalandırılma gerekçesi olarak kabul edildiğinde—içinde bulundukları mevcut durum ve koşulları zorla kötüleştirmek ve o karakteri ve daha evvel mutluluk ve şeref ölçüsü olan o gelenekleri utanç ve rezaletle lekelemek için zihin ve hislerine karşı, keyfî bir edayla ani bir şiddet uygulama yoluna gitmenin kanunen

[188] Bu konuda yazılmış iki kitap, *Einige Originalschriften des Illuminatenordens.— System und Folgen des Illuminatenordens.* (İlluminatilerin Bazı Orijinal Yazıları-İluminatilerin Sistemi ve Sonuçları) Münih, 1787. [Bu eserlerde, dine karşı kumpaslar kurulduğu iddia edilmektedir. Burke'ün konuyla ilgili daha detaylı tartışması ve komplo teorileriyle ilgili olarak, Bkz. Darrin McMahon'un konuyla ilgili denemesi.]

adil olmayacağına eminim. Bunlara bir de bahsettiğim kişilerin oturdukları meskenlerden kovulması ve mallarının müsadere edilmesi eklendiğinde, insanların duygularından, vicdanlarından, önyargılarından ve insana ait hasletlerden oluşan bu despotluk silsilesini, mevkice en yukarıda bulunan tiranlıkları ayırt etme hususunda yeterince becerikli olamayacağımı düşünüyorum.

Fransa'da izlenen yolun adaletsizliği net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Şayet, bundan beklenecek kamusal fayda demek olan tedbir politikası, önemli olduğu kadar aşikâr da olmalıdır. Bu kurumların ilk defa topluma takdimi hususunda izlenmesi gereken politikaya, bu kurumların köklerini çok derinlere salmış ve uzun zamana yayılan alışkanlıklarla, bir zaruret olmadan değiştirilmeyecek şekilde bu kurumlardan çok daha değerli olan şeylerin kurumlara adapte edildiği ve bu kurumlarla âdeta içiçe geçtiği bir noktada söz konusu kurumların topyekûn ortadan kaldırılması meselesi arasındaki ayrım, hayal gücünde kamu yararı haricinde bir planı ve derdi olmayan, ancak aklıyla da hareket etmeyen kişinin dikkatini hemen celbedecektir. Vaziyet, şayet, sofistlerin saçma münazara usullerindeki gibiyse, bundan utanç duyulabilir. Ama, devlete dair birçok meselede olduğu gibi, bunda da bir orta yoldan bahsedilebilir. Mutlak yıkım ya hut düzeltilmeyen yapılar gibi alternatiflerden daha fazlası söz konusu olabilir. *Spartam nactus es; hanc exorna.*[189] Kanımca bu derin bir sezgi ve dürüst bir yenilikçinin zihninden hiçbir vakit çıkıp gitmiyor. İnsanın ülkesini, üzerine istediğini yazabileceği bir *carte blanche*'tan[190] ibaret görerek, kendisini bir tür zan tezgâhının içine sokuşunu bir türlü anlayamıyorum. Hararetli, lakin vesveseli bir hayırseverlik anlayışına sahip bir kişi, toplumunu

[189] Spartam nactus es; hanc exorna: "Sparta'yı ele geçirdin; şimdi onu süsle" Bu deyim, içinde bulunulan koşullar Sparta'daki koşullar kadar çetin olsa bile insanın elinden geleni yapmasını ifade etmektedir. Euripides'e ait olan bu vecizeye yüklenen başka bir anlam ise, "çeşitli hünerlere sahip olarak dünyaya geldin, onları geliştir" şeklindedir.

[190] Carte blanche: Açık çek.

mevcut hâlinden farklı görmeyi isteyebilir; ancak iyi bir vatansever; hakiki bir politikacı, her zaman, ülkesinin sahip olduğu malzemeleri en iyi ne şekilde değerlendireceğini düşünür. Mevcudu koruma eğilimi ve geliştirme yetisi, birlikte ele alındığında, olması gereken standart bir devlet adamının özelliklerini verir bize. Bunun haricinde olan her ne varsa, kavramsal açıdan kaba; uygulama bakımından sa tehlikeli bir nitelik taşımaktadır.

İnsanların, büyük bir zihinsel gayretle, mevcut durumu iyileştirmeye davet edildiği anlar vardır. Bu gibi anlarda, hükümdarlarına ve ülkelerine güven duygusu besleseler ve tam bir yetkiye sahip olsalar da, her zaman ellerinde istedikleri gibi uygun araçlar bulunmaz. Büyük işler yapma arzusundaki bir politikacı, işçilerimizin nüfuz diye adlandırdığı bir gücün peşinde koşar ve siyasette olduğu gibi teknik konularda da o güce eriştiği vakit, bu gücün gereğini yapmaktan başka bir şansı kalmaz. Manastır kurumlarında, kanımca siyasi hayırseverlik mekanizmasından oluşan büyük bir güç vardır. Halkın yararına kullanılacak kamu gelirleri vardır; başka hiçbir kamusal bağlantı ve kaide söz konusu olmaksızın kendisini tamamen kamusal amaçlara adayan; kamusal mülkiyeti özel bir servete dönüştürme ihtimali olmayan; para ve servet hırsını tamamen toplum yararına çeviren ve şahsi menfaatleri reddeden; yoksul olmayı şeref olarak gören; özgürlüğü yerine zimni bir itaatkârlığı koymuş insanlar vardır. İnsanoğlu, bunları arzuladığı vakit, bu tür şeyleri gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği ihtimaliyle aslında vakit kaybeder. Rüzgâr, istedikleri gibi eser. Bu kurumlar, bir coşkunun ürünleridir; aklın, irfanın araçlarıdır. Akıl, maddeyi kendisi yaratamaz; bunlar, olsa olsa doğanın ya da talihin insana bahşettiği hediyelerdir; nitekim burada aklın gururu devredebilir. Mevcut yapıların uzun yıllar varlığını sürdürmeye devam etmesi ve beraberinde getirdiği kısmetler, uzun vadeli düşünceleri olan; kafasında zamanla gerçekleştirilebilecek, başarıya ulaşması süre isteyen planları olan bir kişi için uygundur. Bu tip bir şahıs, yüksek bir mertebeyi ya-

hut fütursuzca ortadan kaldırdığınız kurumların servet, disiplin ve rutin uygulamalarında gördüğümüz komuta ve yönlendirmeye sahip olan ve bu gücü ülkesinin daimî menfaatine dönüştürecek bir yol, yöntem bulamayan büyük devlet adamları silsilesi içinde anılmayı hak etmemektedir. Bu hususta, binlerce uygulamanın, yaratıcı bir zihnin eseri olduğu savunulagelmiştir. İnsan aklının üretici gücünden çıkıp vahşi bir hâl alan bir gücü yok etmek, ahlâki âlemde, maddenin sahip olduğu aktif özellikleri yok etmeye denktir. Bu tür bir girişim, potasyum nitrattaki sabit havanın genişleme kuvvetini yahut buharın, elektriğin veyahut manyetizmanın kuvvetini yok etmeye (böyle bir yok etme kapasitemiz olduğu varsayımıyla) yönelik bir çabayı andırmaktadır. Bu enerjiler, doğada her daim var olan enerjilerdir; ve her zaman da fark edilebilir enerjilerdir. Pratik bir maharetle iç içe geçmiş derin düşünebilme yetisi, vahşi tabiatlarını eğitene; onları kullanılabilir hâle getirene ve insanoğlunun büyük fikir ve gayelerine hizmet edecek ölçüde güçlü olduğu kadar esnek hâle getirene kadar, kimi faydasız; kimi zararlı; kimiyse çocuk eğlencesi olan enerjilerdir bunlar. Zihinsel ve bedensel emeklerini yönlendirdiğiniz elli bin kişiyle, miskinliğin ya da batıl bir inancın sonucu olamayacak yıllık yüz binlik gelir, yeteneklerinizi kullanma konusunda olduğundan fazla mı gelmektedir size? İnsanoğlundan istifade etmek dururken, rahipleri, emekliye ayırmaktan başka bir şey yapamaz mıydınız? Elde ettiğiniz gelirleri, kaynakları müsrifçe çarçur etmek yerine, doğru düzgün değerlendiremez miydiniz? Akli melekelerden yoksun olsaydınız şayet, takip edilen yol, doğal bir gidişat şeklinde görülebilirdi. Politikacılarınız, alım satım işlerinden pek anlamadıklarından, ellerindeki mevcut araçları satmayı kendilerine yol olarak seçiyorlar.

Ne var ki, esas itibariyle mevcut kurumlar, batıl inanç havasını yansıtmakta; bu özelliklerini, sürekli ve daimî bir etkiyle beslemektedirler. Bunları söyleyerek, bir tartışmaya mahal vermeyi amaçlamıyorum; ama bu durum, sizi kamu yararı söz konusu

olduğu müddetçe batıl inançlardan güç ve kaynak elde etmekten alıkoymasın. İnsan aklının, ahlaklı bir göze, bizzat batıl inancın kendisi kadar şüpheli görünen, o çok sayıdaki nitelik ve tutkusundan fayda sağlayabilirsiniz. Her tutkuda rastladığımız zararlı unsurları düzeltmek ve hafifletmek sizin vazifenizdi. Peki, batıl inanç dediğimiz şey, tüm ahlaksızlıkların en büyüğü mü? Aşırıya kaçıldığı taktirde, batıl inanç, büyük bir şer kaynağına dönüşebilir elbet. Ne var ki, aynı zamanda ahlâki bir meseledir; ve tabii ki, tüm derece ve değişiklikleri de kabul etmektedir. Batıl inanç, zayıf zihinlerin dinidir; ve zayıf zihinler, ehemmiyetsizlikle coşkunun bir karışımı olarak tolere edilmelidir; aksi halde zayıf zihinleri en güçlünün ihtiyaç duyduğu o elzem kaynaktan mahrum bırakıyorsunuz demektir. Gerçek bir dinin yapısı, dünyanın Hâkiminin iradesine itaat etmektir; bu Hâkimin beyanatına güvenmek ve onun mükemelliklerine öykünmektir. Gerisi bizim kişisel olarak yapmamız gereken şeylerdir. O büyük gayeye zarar verebilir; ama destek de olabilir. Bu kimseler gibi bir şeye hayranlık beslemeyen (en azından *Munera Terræ*'nin[191] hayranı olmayan) akil adamlar, bu tarz şeylere bir bağlılık duymaz; ancak bunlara karşı şiddetli bir nefret de beslemezler. Akıl, aptallığı ortadan kaldıran en asli unsur değildir. Burada, karşılıklı şiddetinden ödün vermeden devam ettirilen ve tutuşulan kavgada ölçüsüz bir kabalık içinde her şeyi kendi lehine çevirmeye çalışan, birbirine rakip aptallıklarla karşı karşıyayız. Basiret yansız, tarafsız davranmayı gerektiriyor; ancak, tabiatı itibariyle öfkeye sebep olmayacak meseleler hususunda abartılı bir sevgiyle amansız bir nefret arasında süregelen çekişmede, basiret sahibi bir adam, heveskârlığın yanlışlarının ve aşırılıklarının hangisini ayıplayıp hangisini sineye çekeceği hususunda bir tercih yapmak zorunda kalmış olsa; muhtemelen, bir ülkeyi biçimsizleştiren

[191] Munera Terrae: Burke, burada devamlılığı söz konusu olmayan, yeryüzünün bahşettiği hediyeleri kastediyor. Burke, bu ifadeyle, Horatius'un *Lirik Şiirler*, II. kitap, xiv, 10 eserine atıfta bulunuyor.

yerine o ülkeyi süsleyen; yağmalayan yerine ihsanda bulunan; hakiki bir adaletsizliğe sevk eden yerine hatalı bir lütfa ikna eden; insanı başkalarının özveriyle sundukları nafakalarını zorla ellerinden almak yerine meşru zevk ve hazlarından vazgeçmeye iten; yıkmak yerine yapan bir batıl inanca daha fazla müsamaha gösterilebileceğini düşünecektir. Bu durum, sanıyorum, keşişvari bir batıl inancın kadim kurucularıyla, devrin filozof olmaya çalışan kimselerinin batıl inançları arasındaki mevcut meseleyi ifade ediyor.

Tam manasıyla yanıltıcı olduğuna kanaat getirdiğim kamu yararı gözetildiği varsayılan satışla ilgili tüm düşüncelerimi şimdilik ertelemekle yetiniyorum. Bu satışı sadece, mülkiyetin devri olarak değerlendireceğim. Bu devir politikasıyla bazı düşüncelerimi zikrederek, size bir miktar rahatsızlık vereceğim.

Her müreffeh toplumda, üreticiye ivedilikle destek sağlanan üretimden biraz daha fazlası üretilir. Üretilen bu ekstra tutar, toprak sahibi kapitalistin gelirini teşkil eder. Elde edilen gelir, hiçbir emek sarf etmeyen mülk sahibi tarafından harcanır. Ama bizzat bu ataletin kendisi, çalışmanın, çaba sarf etmenin atlama noktası; sıçrama yayıdır; çalışmaya yönelik bir dürtü mahiyetindedir. Devletin tek endişesi, topraktan elde edilen rantın, geldiği sanayiye iade edilmesi ve devletin harcamalarının elde edilen rantı harcayanların ve rantın iade edildiği kişilerin ahlaklarına mümkün olan en az zararı verecek şekilde olması şartıdır.

Elde edilen gelirler; harcamalar ve kişisel hizmetlerle ilgili tüm görüşlerde, ağırbaşlı ve ölçülü bir kanun koyucu, kendisine defetmesi yönünde tavsiyede bulunulan mülk sahibini, onun yerine alması önerilen yabancıyla dikkatle karşılaştıracaktır. Yaygın bir müsadereyle mülkiyetin maruz bırakıldığı tüm şiddetli devrimlerle beraber görülen sıkıntılar, ortaya çıkmadan evvel, müsadere yoluyla el konulan mülkiyeti satın alanların, ciddi ölçüde daha çalışkan, daha ölçülü, daha erdemli ya da ırgatların kazançlarının makul olmayan bir oranını kanunsuz olarak alma-

ya ya da bir bireyin alacağı paydan çok daha fazlasını tüketmeye pek de meyilli olduğuna; ya da siyasi bir harcamanın amaçlarını karşılamak için, elde kalan fazla meblağı, eski mülk sahiplerine nazaran çok daha istikrarlı ve adil bir anlayışla dağıtacak nitelikte olduğuna ve bu mülk sahiplerine piskopos, katedral rahibi, övgüye layık başkeşiş, keşiş ya da adını siz koyun birçok sıfatla anabileceklerine dair rasyonel bir inanca sahip olmamız gerekir. Keşişler tembeldir. Öyle olsun. Onları, bir koroda şarkı söylemek dışında bir işe yaramaz kişiler olarak varsayalım. Ne şarkı söyleyen ne de ağzından bir laf çıkan kişilerle aynı amaç doğrultusunda; genel itibariyle, sahnede şarkı söyleyenlerle aynı amaçlar doğrultusunda yararlanılır kendilerinden. Toplumsal ekonomide çok sayıda alçağın kaçınılmaz şekilde lanetlendiği, sayısız aşağılık, küçük düşürücü, nahoş, erkekliğe sığmayan ve genellikle de en bozuk ve sıkıntılı işlerde şafaktan günbatımına kadar çalışıyormuşçasına istihdam edilirler. Normal akışında seyreden işleri aksatmak ve bu mutsuz insanların garip bir şekilde yönlendirilen gayretleriyle döndürülen o büyük tekerleğin dönüşünü engellemek genel itibariyle tehlikeli olmasa şayet, manastır sükûnetinin verdiği huzuru öfkeyle bozmak yerine onları içinde bulundukları boş çabalardan zorla çekip kurtarmaya her zaman daha meyilli olmam lazım. İnsaniyet ve belki de izlenen politika sayesinde, birini diğerinden daha doğru bir şekilde değerlendirebilirim. Sıklıkla kafa yorduğum ve hissetmeden asla düşünemediğim bir konu bu. Lüksün boyunduruğuna girme zarureti ve topraktan elden edilen üretim fazlasını o buyurgan tavırlarıyla dağıttıkları fantezi despotizmi haricinde, hiçbir etkenin, düzgün bir şekilde düzenlenmiş olan bir devlette bu tür meşgalelerin hoşgörülmesini haklı gösteremeyeceğinden eminim. Ama, elde edilen ürünün dağıtılması amacı doğrultusunda, keşişlerin avare masrafları, bizim gibi din adamı olmayan yağmacıların avare masrafları kadar iyi idare ediliyormuş gibi geliyor bana.

Mülk sahibi olmanın ve tasarlanan projenin sağlayacağı faydalar eşit olduğu vakit, değişim için de bir gerekçe olmamaktadır. Ancak, mevcut durumda, bunlar eşit olmadığı gibi, aradaki fark, daha ziyade mülkiyet lehinedir. Yerlerinden edip kovacağınız kimselerin masrafları, tıpkı işlerine burnunuzu soktuğunuz göz önünde bulundurduğunuz o kimselerin masrafları gibi, nüfuz ettiği kişileri zayıflatıp küçültecek ve zavallı kişilere dönüştürecek kadar direkt ve genel bir yol takip ediyor gibi gelmiyor bana. Kanun ve âdetlere bir açıklama getiren eskinin o büyük belge, madalya ve madeni para koleksiyonlarıyla; doğayı taklit ederek yaradılışın sınırlarını genişleten resim ve heykellerle; hayatın, mezarın ötesiyle bağ ve alakasını devam ettiren ölülerin o yüce anıtlarıyla; yapısı gereği ve merak uyandırarak bilime giden yolları kolaylaştırıp açarak bir nevi, yeryüzündeki tüm sınıf ve aileleri temsil eden bir meclis hâlini alan doğanın mevcut tüm misallerinden oluşan koleksiyonlarla insan aklının gücünün ve zafiyetinin tarihi olan o engin kütüphanelerin birikimiyle yoluna devam ettiği vakit, toprağın ürün fazlasının dağıtımı olan büyük bir gayrimenkulün masrafları, neden size yahut bana katlanılmaz gelsin ki? Büyük ve kalıcı kurumlar vasıtasıyla tüm bu harcamaların, değişken şahsi kapris ve müsriflik silsilesine karşı güvenliği temin edilebiliyorsa şayet, birbirinden ayrı ve dağınık vaziyetteki bireylere aynı zevk ve haz hâkim olsa, söz konusu kurumların güvenliği nispeten daha vahim bir durumda mı olacaktır? Köylünün döktüğü teri paylaşmak amacıyla çalışıp çaba sarf eden duvar ustasının ve marangozun döktüğü ter, dinin o görkemli yapılarının inşaasında ve tamirinde ahlaksızlık ve lüksün o boyalı barakalarında ve pis ahırlarında olduğu kadar hoş ve faydalı bir şekilde; ve geride kalan uzun yıllarda ihtiyarlayan o kutsal eserlerin tamirinde Champ de Mars'ın[192] operalarının,

[192] Champ de Mars, Fransa'nın başkenti Paris'te halka açık, büyük ve yeşil alanın adıdır. Kuzeybatısında Eyfel Kulesi, güneydoğusunda École Militaire *(Askeri Akademi)* yer alır. Champ de Mars 'Mars Alanı' anlamına

genelevlerinin ve kumarhanelerinin ve kulüplerinin fâni şehvet hislerinin anlık keyiflerinde olduğu kadar şerefle ve kazanç temin edecek şekilde akmamakta mıdır? Üretim fazlası zeytin ve üzümün, insanoğlunun gururuna itaat eden faydasız varlıklar olarak hor görülen yığınları şımartmak yerine, dindar bir tasavvurun Tanrı'ya hizmet anlayışıyla saygın bir konuma yükselttiği kişilerin kıt kanaat geçimini sağlaması kötü müdür? Tapınakların süslenmesine harcanan para, aklıselim sahibi bir adama, kurdelelere, kordonlara, ulusal kokartlara, *petit maisonlara* ve *petit souperlere*[193] ve lüzumundan fazla bir bolluğun külfetini yansıtan sayısız züppelik ve çılgınlıklara harcanan paradan daha kıymetsiz gelir mi?

Sevdiğimizden değil, daha kötüsünden korktuğumuzdan bunları bile tolere ediyoruz. Tolere ediyoruz, zira bir noktaya kadar mülkiyet ve özgürlük, hoşgörüyü gerekli kılıyor. Peki, o zaman, neden diğerini ve özellikle de topraklardan daha takdire şayan bir şekilde yararlanılmasını men ediyoruz? Neden; tüm mülkiyeti ihlal ederek; özgürlük anlayışına tecavüz ederek; bu hakları daha iyi bir konumdan çok daha kötü bir noktaya taşıma mecburiyetinde görüyoruz kendimizi?

---

gelmektedir. Sözü edilen Mars, Antik Roma'nın savaş tanrısıdır. Bugün Champ de Mars'ın bulunduğu alan 16. yüzyılda üzüm ve sebze üretimi için kullanılıyordu. 18. yüzyıla gelindiğinde, aynı anda 10,000 askerin birlikte hareket edebilmesi için gereken özelliklere sahip olduğundan, daha ziyade askeri amaçlarla kullanılmış; pek çok eğitim ve hazırlık tatbikatına ev sahipliği yapmıştır. Parka, Antik Roma'nın savaş tanrısı Mars'ın adının verilmiş olmasının sebebi budur. Bugün Champ de Mars, çeşitli bitkilerin ve geniş yürüyüş patikalarının bulunduğu, ağaçlarla çevrelenmiş büyük bir alandır. 17 Temmuz 1791'de Kral XVI. Louis'nin yetkilerinin elinden alınmasına yönelik imza kampanyası başlatan kalabalık bir grubun üzerine, belediye başkanı Jean Sylvain Bailly'in emriyle Fransız askerleri tarafından açılan ateş sonucu elliye yakın kişi hayatını kaybetmiş, bu olay tarihe Champ de Mars katliamı olarak geçmiştir. (ç.n.)

[193] Les petites maisons ve petit soupers 1557 yılında Paris'in 6. Bölgesinde oluşturulan ve daha ziyade toplumdan dışlanmış kimselerin bir araya geldiği bir nevi sığınma yeridir. (ç.n.)

Bu yeni şahıslarla eski ekip arasında, eskisinde bir reform yapılamayacağı varsayımıyla bir kıyaslama yapılmaktadır. Ancak, söz konusu olan ıslahat olduğunda, tek başına olsun ya da birçok kurumdan meydana geliyor olsun tüzel kişilerin, özel kişilere nazaran, mülkiyetin kullanımı ve mensuplarının yaşam biçimlerinin düzenlenmesi bakımından devletin halkı yönlendirme gücüne daha fazla maruz kaldığını düşünmüşümdür hep; ve siyasi bir girişim adına yaraşır sorumluluklar üstlenen kişiler açısından ciddi bir husus gibi görünmüştür bana—manastırlara ait gayrimenkullerde olduğu gibi.

Piskopos ve katedral sahipleriyle övgüye layık başrahiplerin mülkleri söz konusu olduğunda, bazı gayrimenkullerin miras dışında hangi sebeple elde edilebileceğini açıklamak için bir sebep göremiyorum. Felsefi manada bir çapulcu, genel itibariyle dindarlık, ahlak ve ilim irfan payesiyle kendilerine geçtikleri varsayılan büyük bir gayrimenkule; hedeflediği kitle bakımından, sırayla ve liyakat anlayışına göre soylu insanları yenileyen ve onlara arka çıkan, en alt tabakaya mensup insanlara ise itibar veren mülkiyete; onları bulundukları konumdan yukarı taşıyan insanların, sadece teoride sahibi olduğu, kullanım hakkı, belli bazı görevlerin yerine getirilmesini gerektiren (bu göreve hangi değeri biçmek isterseniz isteyin) ve sahiplerinin taşıdığı nitelikler dışarıdan kaynaklı bir adabımuaşereti ve görgünün ciddiyetini lüzumlu kılan; sahipleri cömert ancak ölçülü bir konukseverlik gösteren gelirlerinin bir bölümünü hayırseverliğe vakfeden ve inançlarından ve karakterlerinden saptıklarında ve alelade dünyevi asiller ya da beyefendiler hâline gelerek dejenere olduklarında bile sahip olduklarını kaybetme hususunda kendilerinden sonra gelenlerden hiçbir şekilde daha kötü olmayan kişilere ait bir mülkiyete sahip olmanın olumlu ya da göreli kötülükleri ortaya koyabilir mi? Mülkü, hayatta yükümlülük sahibi kişilerden ziyade hiçbir yükümlülüğü bulunmayan—mülklerini satarken kaide ve talimatlar yerine sadece kendi irade ve iştahlarıyla ha-

reket edenlerden ziyade erdemli karaktere sahip kişilerin elinde tutması daha mı iyidir? Bu mülkler, satılmayan ve devredilmeyen kamuya ait mülklerde olduğu varsayılan nitelik ya da fenalıklar dahilinde bir arada tutulmaktadır. Diğerlerine nazaran çok daha hızlı bir şekilde el değiştiriler. Hiçbir aşırılık iyi değildir; bu sebeple gayrimenkulün önemli bir bölümü, resmen tüm yaşam boyu elde tutulabilir; ancak para kazanma haricinde başka yol ve yöntemlerle elde edilme ihtimali olan bazı mülklerin de olması, herhangi bir topluluğa maddî bir zarar veriliyormuş hissi vermiyor bana.

Bu arada, ele alınan mesele, ucu bucağı ve sonu olmayan bir mesele olması bakımından bu mektup, esasen kısa olması amaçlanmışsa da, geniş bir kapsama sahiptir. Karşılaştığım muhtelif uğraşlar, zaman zaman konuyu hatırlamamı sağlamıştır. Ulusal Meclis'in yaptığı işlerle ilgili olarak, baştaki ilk hislerimin bazılarını değiştirmek ya da sınırlamak için sebep bulup bulamayacağımı gözlemleyecek kadar boş vaktim olmadığı için hiç pişmanlık duymadım. Karşılaştığım ne varsa, baştaki fikirlerimin daha da güçlendiğini teyit etti. O yüce ve temel kurumlarıyla alakalı olarak, esas amacım, Ulusal Meclis'in mevcut ilkelerini dikkate almak ve yok ettiğiniz şeyin yerine koyduğunuz şeyleri, Britanya anayasasının muhtelif unsurlarıyla karşılaştırmaktı. Ancak, hesapladığımdan çok daha kapsamlı bir planla karşılaştım; ve sanırım bu konudaki örneklerden pek de istifade etmek istemezsiniz. Britanya monarşisinin, aristokrasisinin ve demokrasisinin ruhu hususunda söyleyeceklerimi başka bir zamana bırakıp, şimdilik sizin kurumlarınızla ilgili bazı yorumlar yapmakla yetineceğim.

Fransa'daki iktidarın yapmış olduğu şeyleri gözden geçirdim. Bu konudan rahatlıkla bahsettim. Anlayışları, geçmişi; kadim olanı; insanoğluna ait hissiyatı hakir görmek ve yeni anlayışlara dayalı bir toplum kurmak olan kişiler, başkalarına nazaran insan ırkının daha iyi bir şekilde değerlendirilebileceğine inananları-

mızdan, doğal olarak, gerek iktidardakileri gerekse kullandıkları araçları deneme aşamasındaki kişi ve tertibatlar olarak değerlendirmemizi beklemelidirler. Ancak, otoritelerinden ziyade akıllarına daha fazla dikkat sarf ettiğimizi bilmeleri gerekir. İnsanoğlunun o etkili önyargılarından hiçbirini lehlerine kullanmamaktadırlar. Düşünceye ve akla olan düşmanlıklarını açıkça beyan etmektedirler. Hâliyle de, mevcut otoriteleri alaşağı eden, önyargının sağlayacağı faydalardan hiç medet ummamalılar.

Bu Meclisi, olsa olsa iktidarı gasp etmek için mevcut koşullardan avantaj sağlayan gönüllü adamlar topluluğundan başka bir şekilde değerlendirmem söz konusu olamaz. Esasen bir araya geldikleri o yaptırım ve yetkiye de sahip değiller. Farklı bir niteliğe sahip bir yetkiyi benimsemiş görünüyorlar; ve başlarda tesis ettikleri ilişkileri tamamıyla değiştirmiş ve tersine çevirmiş vaziyetteler. Kullandıkları yetki, hiçbir anayasal hukuka dayalı değil. Meclis'in, kadim bir yetkiyi kullanımı veya yerleşik bir hukuk çerçevesinde, otoritelerinin tek kaynağı olması bakımından, kendilerini görevlendiren halkın sözünden ve talimatlarından uzaklaşmış bulunuyorlar. En öne çıkan fiilleri, esasen büyük çoğunlukların yaptığı şeyler değil; ve toplumun tamamının sadece yapıcı otoritesinin yer aldığı bu türden fikir ayrılıklarında, dışarıdan gelenler, sebeplerin yanı sıra bulunan çözüm yollarını da dikkate alacaktır.

Yönetimden kovulan bir tiranlık yerine bu yeni ve deney amaçlı hükümeti iş başına getirmiş olsalardı şayet; insanoğlu, başlarda şiddete başvuran hükümetlerin, zaman içinde meşru hükümetlere dönüşüp yumuşadığı sürenin ne zaman dolacağını tahmin edebilirdi. Sivil düzeni korumalarını sağlayan tutku ve meyilleri olanlar, tüm adil hükümetlerin varlıklarını borçlu oldukları ve devamlılıklarını sağladıkları haklı gerekçelere bağlı olarak, beşiğinde bile çocuğu meşru kabul edeceklerdir. Ancak, varlığını bir kanuna ve mevcut ihtiyaçlara borçlu olmayan, aksine köklerini, genelde toplumsal birliği zedeleyen ve kimi zaman da

tahrip eden ahlaksızlıklar ve uğursuzluklarda gördüğümüz bir iktidarın uygulamalarına müsamaha gösterme konusunda hem geç kalacaklar hem de pek istekli olmayacaklardır. Bu Meclisin, güç bela bir yıllık bir ilave zamanı olabilir. Kendi deyimleriyle, devrim yaptıklarını söylüyorlar. Devrim yapmak, *prima fronte*[194] bir mazereti gerekli kılar. Devrim yapmak, ülkenizin kadim devletini alaşağı etmenizdir; ve bu denli şiddet içeren bir fiili haklı gösterecek hiçbir genel gerekçe söz konusu değildir. İnsan aklı, yeni bir gücü elde etme yollarını incelememiz ve bu gücün kullanımını, yerleşik ve kabul gören bir otoriteye razı olunandan daha az bir korku ve saygıyla, eleştirmemize müsaade etmektedir.

Meclis, mevcut gücünü elde edip güvenceye alırken, yetkinin kullanımı hususunda kendilerini yönlendirecek gibi görünenin tam aksi istikametteki anlayışlara bağlı olarak çalışmalarını yürütmektedir. Bu farkın tespiti, davranış şekillerinin taşıdığı hakiki ruha sevk edecektir bizleri. İktidarı ele geçirip koruma uğruna yaptıkları yahut yapmaya devam ettikleri her ne varsa, en yaygın hile yollarıyla gerçekleştirilmektedir. Hırslı ataları kendilerinden evvel ne yapmışsa aynı şekilde hareket etmektedirler—Başvurdukları hile, sahtekârlık ve şiddete baktığınızda, aslında yeni bir şeyin olmadığını görürsünüz Âdeta bir savunma vekilinin mahkemede büyük bir titizlikle başvurduğu teamül ve örneklerin peşinden gitmektedirler. Despotluk ve yağmacılık formüllerinden zerre miskal sapmamaktadırlar. Ancak, kamu yararıyla alakalı tüm düzenlemelerdeki ruh, bunun tam tersini işaret etmektedir. Bu tür düzenlemeler yaparken, toplumu topyekûn, daha evvel denenmemiş tahmin ve varsayımların insafına bırakmakta; halkın en gözde menfaatlerini, aslında kimsenin, en önemsiz şahsi endişesine dahi itibar etmeyeceği o boş ve basit fikirlere terk etmektedirler. Böyle bir farkı yaratmaktadırlar; çünkü iktidarı ele geçirip güvence altına alma arzularında son derece samimi-

[194] Prima fronte: Görünüş itibariyle; görünüşe bakılırsa.

dirler; âdeta tekinsiz, sapa bir yolda ilerlemektedirler. Toplumun çıkarlarını, bu hususta gerçek manada bir endişe ve vesveseye sahip olmadıklarından, tamamen şansa bırakmaktadırlar; şansa bırakıyorlar diyorum, zira kafalarında kurguladıkları tertipler, yararlı bir şey yapmaya yetmemektedir.

İnsanoğlunun mutluluğunu ilgilendiren hususlarda çekingen ve kendinden şüpheyle hareket edenlerin yaptığı hatalara, her daim, içinde saygıya dair bir şey barındırmayan bir acımayla bakmalıyız. Ancak, bu beyefendilerde bir deney uğruna küçücük bir çocuğu parçalarına ayırmaktan ürken, o narin, nazik ve anne babaya yaraşır ihtimamdan eser bulamazsınız. Vadettikleri şeylerin ve öngörülerine olan itimatlarının sayıca çok oluşundan mıdır bilinmez; tecrübe sahibi olmakla övünenleri bile geride bırakmaktadırlar. Özenti duydukları şeylerin kibri, bizleri, bir şekilde, bu kadar özenilen şeylerin dayandığı unsurların doğru olup olmadığını araştırmaya itmekte; hatta kışkırtmaktadır.

Ulusal Meclis'te, halk arasında popülarite sahibi liderler içinde mühim adamlar olduğuna eminim. Bunlardan bazıları, konuşmalarında ve yazılarında ne kadar belagat sahibi olduklarını gösteriyorlar. Bütün bunlar, güçlü ve ölçülü yetenekler olmadan mümkün değildir. Ancak, etkili konuşma özelliği, belli bir akıl seviyesi olmadan da söz konusu olabilir. Kabiliyetten bahsettiğimde, bu kabiliyeti fark edilecek şekilde göstermem gerekir. Kurdukları sistemi desteklemek bakımından yaptıkları şey, sıradan insanlara hitap etmiyor. Vatandaşa refah ve güvenlik sağlama ve devletin güç ve haşmetini geliştirme gayesiyle kurulmuş olan bir cumhuriyet projesi olarak ele alabileceğimiz bu sistemde, bir defada, kapsamlı ve ikna edici bir uğraşa hatta kabaca ihtiyatlılığa dair hiçbir şey bulamadığımı itiraf etmeliyim. Amaçları, her yerde güçlüklerden kaçınmaktan ibaret. Büyük üstatların sahip oldukları tüm hünerleriyle karşılarına çıkan meselelerle yüzleşme ve bu meselere karşı koyma hususundaki şanı böyledir işte. Karşılaştıkları ilk güçlükle yüzleştikleri vakit bu güçlüğün üste-

sinden gelmek ve bu sayede yeni bazı güçlüklere karşı yeni fetih yöntemleri bulmakla, bilgi ve hünerlerinin imparatorluğunun sınırlarını genişletme ve hatta kendilerine has fikirleri, insan aklının işaretlerinin ötesine taşıma imkânı bulmuşlardır. Güçlük dediğimiz, esasen her şeyi bizden çok daha iyi bilen; bizi de bizden fazla seven velî ve Kanun Koyucunun ulvi emirleriyle üzerimize tayin edilen ciddi bir eğitici; öğreticidir. *Pater ipse colendi haud facilem esse viam voluit.*[195] Bizimle mücadele eden, bizleri cesaretlendirir ve sahip olduğumuz vasıfları kuvvetlendirir. Hasmımız esasen destekçimizdir. Güçlüğe karşı yürütülen bu dostane çatışma, bizi gayemizi yakından tanımaya ve ilişkilerimizde bu gayeyi her daim dikkate almaya mecbur kılar. Yüzeysel olmak değil bize sıkıntı veren. Mesele, dünyanın çoğu yerinde keyfî yetkilere sahip hükümetler yaratan böyle bir görevi anlayacak asaba sahip olmamak; kısayoldan kestirme hilelere ve ufak tefek safsatalara başvurmanın dejenereliği. Fransa'da son dönemlerde keyfî bir monarşi peyda etmişlerdi. Şimdi de, keyfî Paris Cumhuriyetini peyda ettiler. Akli noksanlarını, bol miktarda güç kullanmak suretiyle telafi etmeye çabalıyorlar. Bununla da ellerine bir şey geçmiyor. Çalışmalarına uyuşuk bir edayla başlıyorlar; uyuşuk adamların taşıdığı ortak özellikler çökmüş üzerlerine. Kaçmaktan ziyade görmezden geldikleri güçlükler, bu adamları aynı yolda yeniden bir araya getiriyor; bu güçlükler sayesinde sayılarını artırıp güçleniyorlar; karmaşık bir detay labirentinin içinde ve yönünü kaybetmiş bir şekilde ilerliyorlar; sonuçta da yaptıkları ne varsa zayıf, kötü ve tekinsiz oluyor.

Keyfî hareket eden Fransa Meclisi'ni, her şeyi ortadan kaldırma ve tam manasıyla tahrip etme projelerini uygulamaya koymaya mecbur eden de bu güçlükle mücadele etme konu-

[195] "O büyük, yüce Baba [Jove] çiftçiliğin yolunun pürüzsüz düz bir yol olmaması gerektiğini bildirmiştir" Vergilius, *Georgicalar*, I, 12089.

sundaki beceriksizliktir.[196] Peki, her şeyi yerle yeksan ve alaşağı ederek, beceri ve vasıflarını mı ortaya koymuş oluyorlar dersiniz? Böyle bir davranışı ayak takımınızın, en az meclisleriniz kadar sergileyebileceğini düşünüyorum. En sığ ve yüzeysel kafanın, en kaba elin yerine getirmesi görev bu olduğunda birbirinden hiçbir farkı yoktur. Basiretin, ihtiyatın ve ferasetin yüzyılda inşa ettiği bir yapıyı, öfke ve cinnet yarım saatte yerle bir edebilir. Eski kurumların hata ve noksanları gözle görülür ve aşikâr yanlışlardı. Bunları görmek için çok fazla vasfa ve beceriye ihtiyaç yoktu; ve mutlak güce sahip olunduğunda, ahlaksızlıkları yerleşik kurumlarla birlikte tamamıyla ortadan kaldırmak gibi bir kelam edilmeye başlandı. Ortadan kaldırdıklarının yerini aldıklarında, uyuşukluğu seven, sessizliktense nefret eden aynı tembel fakat rahatsız eğilim siyasetçileri yönlendirir oldu. Her şeyi, gördükle-

---

[196] Ulusal Meclis'in önde gelen üyelerinden biri olan Mösyö Rabaud de St. Etienne, yapılan tüm işlerin dayandığı temel ilkeyi mümkün olduğunca açık ve net bir şekilde ifade etmiştir- Hiçbir şeyin bu izahattan daha basit bir şekilde anlaşılabileceğini düşünmüyorum: *"Tous les établissemens [sic] en France couronnent le malheur du peuple: pour le rendre heureux il faut le rénouveler; changer ses idées; changer ses loix; changer ses moeurs; . . . changer les hommes; changer les choses; changer les mots . . . tout détruire; oui, tout détruire; puisque tout est à recréer."*

["Fransa'daki tüm kurumlar, halkın mutsuzluğunu taçlandırıyor; halkı mutlu etmek için halkı yenilemek lazım; fikirlerini değiştirmek lazım; kanunlarını değiştirmek lazım; alışkanlıklarını değiştirmek lazım; ... insanları değiştirmek lazım; nesneleri değiştirmek lazım; kelimeleri değiştirmek lazım... her şeyi yıkmak; evet her şeyi yıkmak lazım... madem ki her şey yeniden yaratılacak" (çev. Frank M. Turner,)]

Bu beyefendi, Quinze-vingt ya da Petits Maisons'da bir araya gelip toplanmayan ve kendilerini rasyonel kimseler olarak lanse eden kişilerden oluşan bir meclise başkan seçilmiştir. Ancak, fikirleri, kullandığı dil ya da davranış şekli, hâlihazırda Fransa'da yürütülen faaliyetleri yönlendiren Meclis içinde ve dışında olan kişilerin söylemlerinden, fikir ve eylemlerinden en asgarî düzeyde dahi farklılık göstermemektedir.

Les Petites Maisons (bugünkü Fransızca yazılışıyla; Kitabın yazıldığı dönemki Fransızca yazım ve kullanımlar bugünkünden farklılık göstermektedir) 1557 yılında Paris'in 6. Bölgesinde oluşturulan ve daha ziyade toplumdan dışlanmış kimselerin bir araya geldiği bir nevi sığınma yeridir. Quinze-Vingts Fransız Devrimi sırasında, Paris'in devrimcileri destekleyen bir bölümüdür (ç.n.).

rinin tam tersine çevirmek, en az yok etmek kadar kolaydır. Denenmemiş olanda hiçbir güçlük yoktur. Eleştiri, hiçbir zaman mevcut olmamış noksanları keşfetme kaygısı içinde kaybolup gitmektedir; şevkle dolu bir heyecan ve hileli bir ümidin içinde, bu duyguları az yahut hiçbir itiraz olmadan etraflıca dile getirebildikleri büyük bir hayalgücü yatmaktadır.

Aynı anda hem muhafaza etmek hem de reform yapmak tamamıyla farklı bir iştir. Eski bir kurumun işe yarayan kısımları korunduğu vakit ve eski yapıya ilave edilen şeyler elde muhafaza edilen şeylerin içine yerleştirildiğinde, zinde bir zihin, sağlam, sebatkâr bir dikkat, muhtelif kıyaslama ve birbiriyle kaynaştırma gücü ve yararlı sonuçları olan bir anlayışın kaynakları devreye sokulmakta; birbirine zıt ahlaksızlıkların birliğinden oluşan güçle her tür ilerlemeyi reddeden inat ve mülkiyet namına sahip olunan her şeye karşı nefretle yaklaşılan bir ciddiyetsizlik arasında süren çatışma dahilinde uygulamaya geçirilmektedir. Ama, buna itiraz da edebilirsiniz: "Bu tür bir süreç yavaş ilerleyen bir süreçtir. Asırların işini bir kaç ayda yapmakla övünen bir meclise hiç uygun değildir. Bu tür bir reform süreci, muhtemelen uzun yıllar alabilir." Hiç kuşku yok; uzun yıllar alabilir; almalıdır da. İşleyişin yavaş olması; kimi hâllerde neredeyse algılanamaz ve hissedilemez olması sebebiyle, zamanın yardımcı faktörler arasında yer aldığı bir yöntemin mükemmelliklerinden birisidir. İhtiyat ve tedbir, aklın bir parçası olduğunda, sadece ruhsuz, donuk bir madde şeklinde düşünürsek, elbette bir yükümlülüğün de parçası hâline gelmektedir; tahrip ettiğimiz ve yıktığımız şey tuğla ve kereste olmayıp hassas ve sezgili varlıklar olduğunda, mevcut durum, koşullar ve alışkanlıklar ansızın değiştirildiğinde, halk yığınları da sefil bir hâle gelmektedir. Hissiyatsız bir kalbin, kuşku duymayan bir güvenin, mükemmel bir kanun koyucunun yegâne nitelikleri olması, Paris'te yaygın bir kanaat gibi görünmektedir. Bu yüce makam hakkında hayli farklı düşünceler besliyorum. Gerçek bir kanun yapıcının, hassas bir yüreği olması gerektiğini düşünüyorum. İnsanı sevmeli; ona saygı gösterme-

li ve korkmayı da bilmeli. Mizacı itibariyle, nihai hedefine içgüdüsel bir bakışla ulaşmasına izin verilmeli; ancak hedeflediği şeye yönelimi ölçülü olmalı. Siyasal düzen, toplumsal amaçlara yönelik bir çaba olduğu sürece, sadece toplumsal yollarla şekillendirilebilir. Bu noktada akıl akılla güçbirliği yapar. Hedeflediğimiz tüm iyilikleri tek başına üretebilecek akılların birliği için zamana ihtiyaç vardır. Sabrımız elimizde tuttuğumuz güçten çok daha fazlasına erişir. Paris'te ziyadesiyle demode hâle gelen bir şeyden yani tecrübeden medet umma cüretini gösterecek olsam, bildiğim yol yordam çerçevesinde, büyük adamlarla teşrikimesaide bulunduğumu ve anlayış itibariyle ticarette başı çeken kişilerden aşağı bir seviyede olan kimselerin fikirlerinin karışmadığı hiçbir plana rastlamadığımı söyleyebilirim. Yavaş ancak sağlam ve sürdürülebilir bir ilerlemeyle, atılan her adımın etkisi izlenir; atılan ilk adımın iyi ya da kötü manadaki başarısı, ikinci adımda bize ışık tutar; böylelikle bir ışıktan diğerine tüm silsile boyunca güvenle yol alabiliriz. Bu silsilenin parçalarının yahut topyekûn tüm sistemin birbiriyle çatışma içinde olmadığını görüyoruz. En fazla şey vadeden entrikalarda gizli kötülükler, ortaya çıktıkları şekliyle hesaba katılmaktadır. Hiçbir menfaat kolay kolay başka bir menfaat uğruna feda edilmemektedir. Ödün veriyor; uzlaşıyor; dengeyi sağlıyoruz. İnsanoğlunun zihninde ve yaptığı işlerde gördüğümüz çeşitli anormallikleri ve birbiriyle çelişen anlayışları tutarlı bir bütün hâlinde toplayabiliriz. Buradan da ortaya, basitlikteki mükemmellikten çok daha öte mevcut düzenleniş içindeki mükemmellik çıkmaktadır. Uzun nesiller boyunca insanoğlunun o büyük menfaatleri söz konusu olduğunda, bu silsilenin, bu menfaatlerden derinden etkilenen meclislerde bir miktar paya sahip olmasına müsaade edilmelidir. Şayet adeletin gereği ise, sarf edilmesi gerekli bu çaba, bir devre sığabilecek akıllardan çok daha fazlasının yardımını gerektirecektir. Bu sebepledir ki, en iyi kanun koyucular, kendinden emin, sağlam ve egemen ve

kimi filozofların plastik doğa[197] adını verdikleri ve oluşturduktan sonra kendi işleyişine terk ettikleri bir gücü andıran bir yönetimin tesis edilmesinden genellikle memnuniyet duymaktadırlar.

Bu minval üzerine hareket etmek, yani, hâkim bir anlayış ve bitip tükenmez bir enerjiyle hareket etmek, benim için derin bir irfanın temel kriteridir. Politikacılarınızın cesur ve gözüpek bir dehanın emareleri olarak gördüğü şeyler, esasen, elim bir yeteneksizlikten ibarettir. O şiddetli telaşları ve doğal sürece isyan eden davranışlarıyla, her tertip sahibine ve macerapereste ve her simyacı ve şarlatana körü körüne kendilerini teslim etmektedirler. Ortak değer namına her ne varsa onu değerlendirme hususunda ümitlerini yitirmişlerdir. Deva bulma sistemlerinde diyetten bahsedilemez. Daha da kötüsü, yaygın karışıklıkları düzenli yöntemlerle iyileştirmekten mahrum oluşları, anlayış eksikliğinden olduğu kadar, korkarım ki, kötü niyetli olmalarından da kaynaklanmaktadır. Görünen o ki, kanun yapıcılarınız mevcut tüm mesleklere, rütbelere ve makamlara dair fikirlerini, sahip oldukları niteliklere dönüp bir baksalar hayretler içinde kalacak olan hicivcilerin heyecanlı nutuklarından ve maskaralıklarından almışlardır. Sadece bunlara kulak kabartmakla, liderleriniz her şeyi kendi ahlaksızlıkları ve eksiklikleri açısından ve abartının her türlüsü çerçevesinde değerlendirmektedir. Her ne kadar paradoksmuş gibi görünse de, genel itibariyle, kusur bulma ve bulduğu kusuru etrafa göstermeyi âdet hâline getirmiş olanların mevcut düzeni düzeltmek için uygun kişiler olmadığı kuşkusuz doğrudur. Zira bu kişilerin zihinleri, adalet ve iyilik gibi değerlerle dolu olmadığı gibi, alışkanlıkları gereği, bu kimseler, böyle mevzulara kafa yormaktan da pek haz etmemektedirler. Ahlaksızlıklardan bu kadar nefret ederken; insanoğlunu da çok

[197] Plastik Doğa olarak bilinen anlayış, Batı düşünce tarzına İngiliz filozof Ralph Cudworth tarafından getirilmiştir. Bu anlayışla, Aydınlanma'nın mekanizması ve materyalizmi nezdinde doğanın ve hayatın işlevi açıklanmaya çalışılmaktadır. (ç.n.)

az sever bir noktaya gelmişlerdir. Dolayısıyla, keyiflerinin kaçması ve insanlara hizmet veremeyecek duruma gelmeleri, pek de şaşılacak bir durum değildir. Size rehberlik eden bazı kimselerin her şeyi paramparça etmeleri de esasen bundan kaynaklanmaktadır. Bu hain oyunda, âdeta işe dört elle sarılmaktadırlar.[198] Geriye kalanlara gelince, yeteneklerini test etmek, dikkat çekmek ve şaşkınlık yaratmak amacıyla kelimenin tam anlamıyla hayalî bir meşgale şeklinde ortaya konulan, belagatli yazarların içine düştüğü paradokslar, bu beyendiler tarafından, esas yazarların taşıdığı ruhla değil bizzat kendi beğenilerini artırma ve üsluplarını iyileştirme yöntemi şeklinde alınmaktadır. Bu paradokslar, devletin en önemli meselelerini düzene koyma yolunda kendilerine ciddi bir dayanak sunmaktadır. Cicero, Cato'yu, gülünç bir şekilde, Stoa felsefesinin genç öğrencilerinin ince zekâlarını geliştiren okulların paradokslarına dayalı olarak toplumda hareket etmeye çalışan bir kişi şeklinde tasvir eder. Şayet, Cato'nun bu şekilde tasviri doğru olsaydı, bu beyefendiler, kendisiyle aynı dönemde yaşayan bazı kimselerin yaptığı gibi Cato'yu aynen taklit ederler—*pede nudo Catonem.*[199] Bay Hume[200], yazı yazma prensibinin sırlarını Rousseau'dan aldığını söylemişti bana. Bu keskin zekâya sahip olduğu kadar tuhaf gözlemci, halkın dikkatini celbetmek için harikulade olan şeylerin üretilmesinin gerekli olduğunu; dinsiz mitolojinin harikuladeliğinin uzun zaman önce etkilerini yitirdiğini; bunun yerini alan devlerin, sihirbazların, perilerin ve romantik kahramanların o devre ait saflığı tüketti-

---

198 Dört elle: dört elin üzerinde yürüyen maymun misali.

199 . . .çıplak ayak ve vahşi bir havadaysa şayet,
Cato'nun kısa paltosu, gösteriş düşkünü kişilerin giyinişine öykünmedir.
Horatius, *Mektuplar*, I, 19, 12–13, Şiir Çevirisi içinde, 4: 169.

200 David Hume, 1711-1766 yılları arasında yaşamış İskoç filozof, ekonomist ve tarihçidir. İnsan zihninde olup bitenleri Newton'un deneysel yöntemini uygulayarak, yeni bir insan bilimi kurmayı ve geliştirmeyi öneren Hume, tüm iyi niyetine ve yüksek amaçlarına rağmen, İngiliz ampirizminin temel tezlerini koruduğu için son tahlilde kuşkuculuğa düşmekten kurtulamamıştır. (ç.n.)

ğini; bunlardan geride yazara, her ne kadar farklı bir biçimde de olsalar daha evvel görülmemiş ölçüde hâlâ üretebileceği, siyasette ve ahlakta yeni ve hiç hesapta olmayan darbeler yaratabilecek, hayattaki, davranış biçimlerindeki, karakterlerdeki ve olağanüstü durumlardaki harikuladeliklerden başka bir şey kalmadığını söylemektedir. Şayet Rousseau yaşıyor olsaydı; şuurunun yerinde olduğu bir vakit, paradokslarıyla sefil birer taklitçiden ileriye gidemeyen öğrencilerinin içinde bulunduğu çılgınlık ve zımni bir inancı keşfetme hususundaki kuşkuculukları karşısında şok geçirirdi.

Usulen bile olsa, mühim sorumluluklar üstlenen kişilerin, yeterli maharete sahip olduklarını bize göstermeleri gerekir. Hastalıklara bulunan tedavileri yeterli görmeyen ve mevcut durumu düzeltmeye gayret eden bir doktorun, alışılmışın dışında bir güç sarf etmesi gerekmektedir. Aklın alışık olmadığımız bazı tezahürleri, hiçbir sistemden medet ummayan lakin hiçbir modeli de taklit etmeyen kişiler nezdinde kendisini göstermelidir. Peki, bugüne kadar hiç böyle bir şey açığa vurulmuş mudur? Meclis, öncelikle yasama; sonrasında yürütme daha sonrasındaysa yargı erkinin düzenlenmesi; ardından da ordu modeli oluşturma ve maliye sistemini oturtma hususunda neler yaptı evvela buna bir bakmak (konu itibariyle kısa bir bakış olacak); akabinde de insanlara üstün olduklarını iddia eden bu cüretkârların yaptıkları tüm bu işlerde mucizevi bir yeteneğe sahip olup olmadıklarını değerlendirmek istiyorum.

O büyük gösterilerini bu yeni cumhuriyetin egemenlik modelinde görmeyi umabiliriz. Böylelikle, sahip oldukları payeyi, o mağrur talepleriyle tecrübe edebilirler. Zira, genel itibariyle mevcut plan ve bu planın dayandığı hususlar bakımından, 29 Eylül 1789 tarihinde toplanan Meclis'in zabıtlarına ve bu planda değişiklik yapan müteakip faaliyetlere atıfta bulunmaktayım. Karmaşıklığı sebebiyle ışığı pek de net göremediğim bir meselede, sistem, ilk başta tasarlandığı şekliyle kalmıştır. Burada

yapacağım az sayıda yorum, sistemin, taşıdığı ruha, gidişatına ve kendilerine ait olduklarını düşündükleri bu tür bir toplumun oluşturulmasına uygun oluşuna saygı duyulması şeklindedir. Burada, aynı zamanda, bu mevzunun kendisiyle ve kendi prensipleriyle tutarlılığını değerlendirmeyi de kastetmekteyim.

Eski kurumlar, yarattıkları etkiler bakımından denenirler. Şayet, insanlar mutluysa, birlik içinde hareket ediyorsa, servet sahibi ve güçlülerse; gerisini tahmin edebiliriz. İyiliğin bizzat kaynaklandığı köken itibariyle iyi olunacağı sonucuna varırız. Eski kurumlarda, teoriden sapmaları karşısında ders alınabilecek çok sayıda düzeltme olduğu görülür. Esasen, bu kurumlar, muhtelif ihtiyaçların ve çarelerin sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, genel itibariyle hiçbir teoriden kaynaklanmaz; esasen teoriler bunlardan çıkarılır. Bu kurumlarda, her ne kadar gidilen yol, kurumların asıl kuruluş amaçlarıyla tam örtüşmese de, esasen en iyi sonucun elde edildiğini görürüz. Tecrübeyle öğrenilen yol ve yöntemler, esas projede planlanan gayelere göre, siyasi amaçlara daha kolay adapte edilir. İlkel bir anayasaya karşı yeniden reaksiyon gösterirler; kimi zamansa saptıkları planı daha iyi bir hâle getirirler. Bence, bu saydıklarımın hepsinin örneklerini Britanya Anayasası'nda bulmak mümkündür. En kötü ihtimalle, yapılan tahminlerde karşılaşılan her tür hata ve sapmalar tespit edilip; hesaplanmakta ve gemi yoluna devam etmektedir. Eski kurumlarda karşılaşılan tablo işte budur; ancak yeni ve salt teoriye dayalı bir sistemde, özellikle proje sahipleri yeni binayı, kah duvarlarıyla kah temelden eski binaya uydurmaya gayret sarf etmekten utanmadıkları vakit, amaca yönelik her tür hileye başvurulabilmektedirler.

Ellerine geçen ne varsa ıvır zıvır addedip temizleyen ve süs meraklısı bahçıvanlar misali her şeyi mükemmel bir noktaya getirme gayreti içinde olan Fransız kurucular, yerel ve genel yasama erkini, üç farklı şeye dayalı üç temel üzerine inşa etmeyi teklif etmişlerdir. Bunlardan biri, geometrik; diğeri aritmetik;

üçüncüsüyse mali konular olup; ilki ülkenin temelini; ikincisi nüfusun temelini; üçüncüsüyse ödenen vergilerin temelini oluşturmaktadır. Bu amaçların ilkini yerine getirmek amacıyla, ülkelerinin arazisini seksen üç parçaya; sistemli bir şekilde, on sekiz fersah kareye ayırdılar. Bu büyük bölmelere, *Département*[201] adını vermektedirler. Bunları da, yüzölçümü hesabıyla, adına Komün denilen yedi yüz yirmi *district*e ayırmaktadırlar. Komünleri de, tekrar, yüzölçümü bakımından, toplam altı bin dört yüz adet olan Kantonlara ayırmaktadırlar.

İlk bakışta, yaptıkları geometrik usule hayran olunamayacağı gibi, kınanacak bir durum da söz konusu değildir. Yapılan iş, büyük bir hukuki meziyeti gerektirmemektedir. Bu tarz bir planın gerçekleştirilmesi için gerekli olan tek şey, ölçme zinciri, gözlem yetisi ve arazi ölçü aletiyle dikkatli ve hassas bir topoğraftır. Eskiden yapılan taksimlerde, muhtelif zamanlarda ortaya çıkan muhtelif kazalar ve muhtelif özellik ve yetkilerin gelgitleri, sınırları oturtmuştur. Bu sınırlar, hiç kuşkusuz sabit bir sisteme bağlı olarak tesis edilmiştir. Bazı sıkıntı ve zahmetlere tabidir; ancak bu sıkıntılar, pratikte çaresi olmayan sıkıntılar değildir; alışkanlıklar, mevcut duruma adapte olmayı ve sabrı beraberinde getirmektedir. Bir kare hesabının diğer kare hesabıyla iç içe geçtiği bu yeni kaldırımda ve herhangi siyasi bir prensibe göre değil; Empodecles[202] ve Buffon'un[203] sistemleri bazında tesis edilen

---

[201] Bkz dipnot 144

[202] Sokrates öncesi düşünürlerden bir tanesidir. Sicilya'da bir Yunan kolonisi olan Agrigentum kentinin yurttaşıdır. Doğa düşünürlerinden biri olan Empedokles, kendinden önceki doğa düşünürlerinin temel öğe (*arkhe*) olarak belirlediği, *su*, *ateş* ve *hava*'ya, *toprak* öğesini de ekleyerek, hepsini bir arada kullanan ilk düşünür olmuştur. Empedokles'e göre bu dört temel öğe, *sevgi* ve *nefret* (iticilik) gücü ile birleşip ayrılırlar. Bir başka deyişle *sevgi* ve *nefret* de, maddeyi meydana getiren temel ögelerdendir ve değişimleri açıklamak için kullanılmışlardır. (ç.n.)

[203] Georges-Louis Leclerc, Buffon Kontu olarak da bilinir; 1707-1788 yılları arasında yaşamış Fransız natüralist, matematikçi, kozmolog ve ansiklopedi yazarıdır. Buffon'un değerli çalışmaları, birçok natüralisti etkilemiştir.

bu örgüt ve yarı örgüt içerisinde, insanın alışık olmadığı sayısız yerel zahmetlerin yaşanmaması mümkün değildir. Bendenizin bilmediği, ülkeye ilişkin doğru bilgileri gerektirdiğinden, ben bu meseleleri es geçiyorum.

Bu devlet görevlisi topoğraflar, yaptıkları ölçüm işine baktıklarında, politikada, en yanıltıcı şeyin geometrik cisim ve şekiller olduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısıyla, o sahte temel üzerinde âdeta yalpalayan binayı desteklemek amacıyla başka bir temele (yahut daha doğru bir ifadeyle payandaya) müracaat etmişlerdir. Ölçme işini, toplumda en gülünç unsurlardan biri; geometrik eşitliği ise, insanoğlunun birbirinden ayrılıp dağılmasına yönelik tüm tedbirlerin en adaletsiz olanı hâline getirmek için, toprağın ihsanı, insanların sayısı, servetleri ile ödedikleri vergilerin büyüklüğünün, kare ve ölçümler arasında bu denli sonsuz sayıda çeşitlilik olarak görüldüğü aşikârdır. Gelgelelim, bundan vazgeçememektedirler de. Ancak, siyasi ve sivil temsil sistemlerini, üç parçaya ayırırken, bu parçalardan birini, temsilin bölgelere dağılımının adil olup olmadığını belirlemek üzere tek bir hususu yahut hesabı dikkate almaksızın kare ölçümüne tahsis etmişlerdir. Geometriye bir nevi iltifat kabîlinden bu payı vererek (mülkten pay verir misali), aslında bu yüce bilime, diğer iki temel unsur olan toplum ve ödenen vergileri çekişme konusu olarak bıraktıklarını sanıyorum.

Nüfus için zemin oluşturmaya kalkıştıklarında, bu konuda geometri alanında sağladıkları başarıyı gösterememişlerdir. Bu noktada, yaptıkları hesaplar, metafizik yasasıyla bağlantılıy-

---

Buffon, neredeyse hayatı boyunca süren ve onun en önemli eseri olan 38 ciltlik *Histoire naturelle* (Doğa Tarihi) isimli çalışmalarını yayınlamıştır. Onun çalışma notlarına ve diğer araştırmalarına dayalı ek birimler ise onun ölümünden sonra yirmi yıl içinde yayınlanmıştır. Onun hakkında, "Gerçekten, Buffon 18. yüzyılın ikinci yarısında doğa tarihiyle ilgili tüm düşüncenin babası" olduğu söylenir. Buffon, o dönemde *Jardin du Roi* (Kraliyet Bahçesi) olarak adlandırılan ve bugün *Jardin des plantes* olarak bilinen Paris'deki botanik bahçesinde direktör olarak çalışmıştır. (ç.n.)

dı. Metafizik prensiplerine takılıp kalsalar, yapılan hesaplama işlemi de esasen çok daha basit bir hâl alacaktı. Onlara göre, insanlar kesinlikle eşitti ve yönetimde eşit haklara sahipti. Bu sisteme göre, her ferdin oy hakkı vardı ve herkes kendisini yasama erkinde temsil edecek kişiye doğrudan oy verebilmekteydi. "Ancak yavaş yavaş—henüz muntazam bir şekilde olmadan."[204] Kanunun, örf, âdetin, politikanın, aklın boyun eğdiği bu metafizik prensip, bu kişilerin keyfine de boyun eğecekti. Halkın seçtiği temsilci, seçmeniyle irtibata geçmeden evvel, bazı aşamalar, etaplar olması gerek. Esas itibariyle, yakında göreceğimiz üzere, bu iki kişinin birbiriyle aslında hiçbir duygu ortaklığı bulunmamaktadır. Öncelikle, birincil meclisler adını verdikleri kurumları teşkil eden Kanton'daki seçmenin belli bir liyakate sahip olması gerekmektedir. Nasıl yani! İnsanların vazgeçilemez temel hakları üzerinde liyakate dayalı bir kısıtlama mı? Evet; ama bu kısıtlama küçük bir kısıtlama olacaktır. Adaletsizliğimiz, çok az nispette baskıcı olacaktır; halka yalnızca üç günlük çalışmasının karşılığı verilmektedir. Bu miktar neden bu kadar düşük peki; gönül rahatlığıyla söyleyebilirim ki, tamamen, sizin eşitleme anlayışınızın yarattığı topyekûn yıkımdan dolayı. Liyakate dayalı olan bu kısıtlama, esasen liyakat denilen şeyin tesis edilme amacına da hizmet etmediğinden, salt bir liyakat lafzıyla bir kenara bırakılabilir. Getirdiğiniz liyakat anlayışı, doğuştan sahip oldukları eşitliklerinin korunması ve savunulması gerektiğine inandığınız kişileri, size göre oy kullanma hakkından mahrum etmektedir. Burada, kendisini korumak için doğuştan gelen eşitlik hakkından başka bir şeyi olmayan kişileri kastediyorum. Bu kişilere, daha evvel kendilerine doğuştan doğanın karşılıksız bir şekilde bahşettiği ve yeryüzünde hiçbir otoritenin kendilerinden söküp alamayacağını söylediğiniz bir hakkı satın almalarını emrediyorsunuz. Taleplerinize uygun hareket etmeyen kişiye karşı

[204] Alexander Pope, *Ahlak Üzerine Denemeler*, 4: 129.

en başından beri, sözüm ona baş düşmanı olduğunuz zalim bir aristokrasi yaratmış vaziyettesiniz.

Bu aşamalı süreç devam etmektedir. Kanton'un bu birincil meclisleri, Komün'e vekil seçmektedir; her nitelikli iki yüz sakine bir vekil düşmektedir. Esas seçmenle temsilci arasındaki ilk aracı ortam da burada oluşmaktadır; ve bu noktada vergi hakkına getirilen ikinci bir kısıtlamayla bir nevi bir haktan yararlanma parası söz konusu olmaktadır; zira on günlük çalışmanın karşılığı olan tutarı ödemeyen hiç kimse Komün'e seçilemeyecektir. Ancak böyle bir şeyi henüz uygulamaya geçirmiş değiliz. Hâlâ tamamlanması gerekli bir süreç var.[205] Kanton'un seçtiği bu Komünler, *Département*'a temsilci seçmekte; Département'ın vekilleri de, Ulusal Meclis'e vekil göndermektedir. Burada da manasız bir kısıtlamadan kaynaklanan üçüncü bir engel söz konusudur. Ulusal Meclis'e gönderilen her vekil, doğrudan vergi kabîlinden, gümüş para değerinde bir tutarı ödemek durumundadır. Tüm bu kısıtlayıcı engellerin, sadece insan haklarını tahrip etmeye gücü yetmeleri ve bağımsızlığı güvence altına almaya yetersiz olmaları bakımından birbirine benzedikleri düşünmeliyiz.

Temel unsurları dahilinde, halkı sadece doğal haklar prensibi çerçevesinde değerlendirmemizi sağlayacak tüm bu süreç içinde, başka plan ve tertiplerde her ne kadar adil ve makul olsa da, kendilerince tamamıyla desteklenemez olduğunu söyledikleri şekilde, mülkiyete açıkça dikkat çekilmektedir.

---

[205] Meclis, komitelerinin yaptığı planı hayata geçirirken, planda bazı değişiklikler yapmıştır. Bu silsilede bir aşamayı es geçmişlerdir. Yapılan itirazların bir bölümü ortadan kalkmakta; ancak planlarında, ilk seçmenin temsilci vekille bir bağlantısının olmamasına yönelik temel itirazları yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Bunun dışında yaptıkları başkaca değişiklikler de vardır; bunların bazıları daha iyi şeyler için olduğu gibi bazıları da mevcut durumu daha da kötüleştirmektedir; ancak, planın bizzat kendisi tam manasıyla berbat ve saçma olduğundan, yazara, bu ufak değişikliklerin fayda veya kusurlarının bir hükmü yok gibi gelmektedir.

Benimsedikleri üçüncü temel olan vergi ödeme mevzuuna geldiğimizde, insan haklarını tamamıyla göz ardı ettiklerini görüyoruz. Bu son kaide, tamamen mülkiyete dayalı bir kaidedir. İnsanların eşit olması ilkesinden bütünüyle farklı olan ve bu ilkeyle hiçbir şekilde bağdaşmayan bir prensip kabul edilmekte; ancak bu prensip kabul edilir edilmez, (alışık olduğumuz üzere) sarsıntıya uğramakta; ve (yakın bir zamanda göreceğimiz üzere) mevcut zenginliklerdeki eşitsizlikleri doğal bir seviyeye yaklaştırma söz konusu olduğu vakit, kesinlikle sarsılmaktadır. (Münhasıran yüksek bir vergi oranına ayrılmış bulunan) temsilin üçüncü unsuruna ilave bir katkı, vergi ödeyen kişileri değil, sadece ilgili *district*i dikkate almaktadır. Akıl yürütmeleri sayesinde, insan haklarına ve zenginlerin imtiyazlarına dair birbiriyle çelişen fikirlerinden dolayı çoğu zaman mahcup duruma düştüklerini görmek kolaydır. Anayasa komitesi, bunların bütünüyle uzlaşmaz olduklarını kabul etmektedir. "Mesele, mevcut olmaması hâlinde kişisel eşitliğin tahrip edileceği ve yerine zenginlerden oluşan bir aristokrasinin geçeceği, bireyler arasında siyasi haklar manasında bir denge kurulması olduğunda, konunun ödenen vergilerle, kuşkusuz hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır (böyle bir bağlantı olmadığını söylemektedirler). Bu sıkıntı, ödenen verginin büyük miktarlarda olması ve sadece *bölgeden bölgeye* olması hâlinde tamamen ortadan kaybolmakta; yurttaşların kişisel haklarını etkilemeden oransal açıdan şehirler arasında karşılıklı ve adil bir uyum yaratmaya hizmet etmektedir."

Bu noktada, insanlar arasında vergi ödeme ilkesi, hükümsüz sayılıp hakir görülmekte ve eşitliği tahrip ettiği gibi zararlı bir etkiye de sahip olmaktadır; zira, zengin aristokrasisinin tesisini beraberinde getirmektedir. Ancak, bu ilkenin terk edilmemesi gerekmektedir. Güçlükten kurtulmanın yolu da, her *département*'teki fertleri tam manasıyla eşitleyerek *département*'ler arasında eşitsizlik yaratmaktır. Fertler arasındaki bu eşitliğin, *département*'lerde muhtelif kısıtlamalar tesis edildiğinde ortadan

kaldırıldığına; insanların birbiriyle eşit olmasının kitleler ya da bireyler tarafından tahrip edilip edilmemesinin çok da büyük bir önem arz etmediğine dikkat ediniz. Birey, az sayıda kişinin temsil ettiği bir kitle içinde, çok sayıda kimsenin temsil ettiği kitle içinde olduğu kadar öneme sahip değildir. On üyeye oy veren seçmenle üç üyeye oy verenin aynı oy hakkına sahip olduğunu, bireyin eşit haklara sahip olmasını kıskanan bir şahsa söylemek biraz ileri gitmek olacaktır.

Şimdi de meseleyi başka bir bakış açısıyla ele alalım ve temsil anlayışlarını yapılan maddî katkıya göre, yani zenginliklere göre düşünelim ve bunun cumhuriyetleri için gerekli bir dayanak olduğunu varsayalım. Bu noktada, benimsedikleri üçüncü kaideye uygun şekilde, zenginliklere saygı duyulduğunu ve adalet ve politikanın insanlara, bir şekilde kamu idaresinden daha fazla pay alma imkânı verdiğini varsaymaktadırlar. Meclis'in, sahibi oldukları zenginlikler bakımından, normalde mahrum bırakıldıkları büyük nispetteki gücü, mensubu oldukları *district*'e bahşederek, zenginlerin üstünlüğünü ve güvenliğini nasıl güvence altına aldığı artık daha net bir şekilde görülebilir. Demokratik dayanağı olan bir cumhuriyet hükümetinde, zenginlerin monarşilerde ihtiyaç duydukları yukarıda anlatmaya çalıştığımız ilave güvenliğe ihtiyaç duymadığını rahatlıkla söyleyebilirim (aslında, bunu temel bir prensip olarak da ortaya koymalıyım). Hasede maruz kalıyorlar; haset olunca da zulme maruz kalıyorlar. Mevcut plan ve tertip çerçevesinde, kitlelerin eşit olmayan temsilinin dayandığı aristokrat tercihten ne gibi bir fayda sağlayacaklarını tahmin etmek mümkün değil. Aristokrat kitle tamamen demokratik prensiplere bağlı olarak ortaya çıktığından ve genel temsilde aristokrat kitlenin tercih edilmesinin, sahibi oldukları mülkiyet üzerinden aristokrat kitlenin üstünlüğünün tesis edilemeyeceği kişilerle hiçbir bağlantısı olmadığından, zenginler bu durumu, saygınlığın desteklenmesi yahut servetin güvence altına alınması şeklinde hissedememektedirler. Bu tertibi plan-

layanlar, ödedikleri vergiden dolayı zenginlere bir tür lütufta bulunmayı amaçlamışlarsa şayet, imtiyazları ya her bir zengine ayrı ayrı olacak şekilde yahut bizzat zenginlerden oluşan bir sınıfa bahşetmeleri gerekirdi; zira zenginle yoksul arasındaki çekişme, (tarihçilerin, Servius Tullius'un[206] Roma'nın ilk anayasasında yaptığına benzer şekilde naklettiği) iki kuruluş arasındaki çekişme değildir; iki insan arasındaki çekişmedir; *district*ler arasındaki bir rekabet değil; sahip olunan vasıflar üzerinden yapılan bir rekabettir. Bu tertip tersine dönse tertibin amacına daha iyi cevap verebilecek; kitlelerin oyları eşit sayılacak ve her kitle içindeki oylar, mülkiyetine oranla düzenlenecektir.

(Basit bir varsayımla), bir *district*'te yaşayan kişinin, komşularına nazaran yüz kat daha fazla vergi ödediğini farz edelim. Buna karşılık, bu kişi, tek bir oy hakkına sahip. Kitleyi temsilen tek bir temsilci olsa; yoksul komşuları tek bir temsilciyle kendisine oy bakımından üstünlük sağlayacaklar. Yeterince kötü bir durum. İçinde bulunduğu vaziyetin telafi edilmesi gerek. Peki nasıl? *District*, söz konusu zengin şahsın sahibi olduğu servete binaen, bir yerine diyelim ki on üye seçecektir; bir başka ifadeyle varlık sahibi şahıs bir yandan çok büyük oranda vergi öderken; bir yandan da yoksulların kendisini kullandıkları oylarla tek bir üye seçmek için geçmesindense on üye seçmek için bire karşı yüz oyla geçmesinin mutluluğunu yaşayacaktır. Esasen, sayı bakımından üstün olan bu temsilden istifade etmek yerine, zengin olan kişi ilave bir güçlüğe maruz bakılmaktadır. Söz konusu zengin şahıs hesabına halk aleyhine dalavere çevirmek, hizipçilik yapmak ve yaltaklanmak suretiyle, bizzat bu şahsın yaşadığı *bölgedeki* temsil sayısında artışa gidilerek dokuz aday daha gösterilmekte hatta demokratik yöntemlerle seçilecek adaylar şeklinde bu dokuz adaydan da öteye geçilebilmektedir. Günde on sekiz *livre* maaş (kendileri için son derece yüklü bir meblağ) ödenen

[206] Servius Tullius, Antik Roma Krallığı'nın MÖ 578-MÖ 535 yılları arasında tahta çıkmış altıncı ve Etrüsk hanedanının ikinci Roma Kralı (ç.n.)

alt tabakaya mensup geniş halk yığınlarına, Paris'te ikamet etme imkânı ve krallığın yönetiminde pay sahibi olmanın haricinde, bu yolla bir menfaat de sağlanmaktadır. Hırs duyulacak mevzular artıkça ve demokratik bir hâl aldıkça, bu düzenlemede esasen zenginler tehlikeye atılmaktadır.

Esas itibariyle bu yapının tam da tersi olacak şekilde, kendi iç ilişkileri çerçevesinde, aristokrat sayılan bir *bölgede* yoksulla zengin arasında gidilip gelinmek durumundadır. Diğer *bölgelerle* olan ilişkisine bakıldığında; kitlelere bir nevi dünya malı şeklinde verilen, eşit bir anlayışa da dayalı olmayan temsil konusunun, nasıl olup da toplumun mevcut dengesini ve huzurunu korumanın yolu yöntemi hâline geldiğini anlayabilmiş değilim. Şayet bu mevzuat, zayıfı, güçlü tarafından ezilmeye karşı koruyan (tüm toplumlarda olduğu gibi) meselelerden biri olsaydı, bu kitlelere mensup küçük ve yoksul kesimler, daha zengin olanların despotluğundan nasıl korunacaktı? Servet sahibi zenginin servetine biraz daha ekleyip, yoksul kitleleri sistemli yollarla daha fazla ezerek mi? Tüzel kişiler arasında temsilde bir dengeye ulaştığımız vakit, tüzel kişiler arasında bireyler arasında olduğu gibi *bölgelerin* menfaatleri, öykünmeler ve kıskançlıklar peyda olmakta; aralarındaki ayrımlar, daha hararetli bir çekişmeye hatta neredeyse savaşa kadar gidebilmektedir.

Bu aristokrat kitlelerin, doğrudan vergi ödeme prensibi denilen bir anlayışa bağlı hareket ettiklerini görüyorum. Bundan daha haksız bir standart olamaz. Tüketimle ilgili görevlerden doğan dolaylı vergi ödeme, esasen daha iyi bir kritere işaret etmekte olup; doğrudan vergi ödemeye göre zenginliği, daha doğal yollardan arayıp bulmaktadır. Esasen, dolaylı vergi olsun; doğrudan vergi olsun; yahut her ikisi de olsun; yerel düzeyde bir tercih kriteri tayin etmek son derece güçtür; zira mevcut yapıdan kaynaklanmayan, daha ziyade ödedikleri sözde vergilerden dolayı üzerlerinde bir nevi üstünlük kurdukları o *district*lerden kaynaklanan sebeplerle, bazı *bölgeler*, dolaylı vergilerden yahut

doğrudan vergilerden veyahut her ikisinden de fazla bir tutar ödeyebilmektedir. Kitleler, bariz tesadüflerle federal bir hazine idaresini yürütecek bağımsız ve egemen merciler olsaydı ve elde edilen gelirler, insanları toplu değil bireysel olarak etkileyen, toplumun genelinde (görüldüğü gibi) muhtelif vergilerin konulmasına yol açmasaydı ve tüm coğrafi sınırları bozmasaydı şayet, kitlelerin ödemekle yükümlü olduğu vergilerin bir mesnedi olduğu söylenebilirdi. Ancak tüm bu unsurlar içinde, ödenen vergiye göre ölçülen bu temsil şekli, *district*lerini bir bütünün parçaları şeklinde gören bir ülkede eşitlik prensiplerini tesis etmek en zor iştir. Bordeaux yahut Paris gibi büyük bir şehir, diğer yerlere atfedilen oran dahilinde çok büyük nispette vergi ödüyor göründüğünden, bu şehirlerdeki kitleler de buna göre değerlendirilmektedir. Peki, bu şehirler ödemekle yükümlü tutuldukları vergi oranını gerçekten sağlayan şehirler midir? Tabii ki hayır. Bordeaux'ya ithal edilen malların, tüm Fransa'ya dağılmış olan tüketicileri, Bordeaux'nun ithalat vergilerini ödemektedir. Guienne ve Languedoc'taki kaliteli şarap üretimi, ihracat yoluyla yapılan ticaretten elde edilen gelirin bu şehre vergi şeklinde teminini sağlamaktadır. Paris'teki gayrimenkullerini satan ve dolayısıyla bu şehre vergi manasında katkı sağlayan toprak sahipleri, gelirlerini temin ettikleri *bölgelerden* gelen parayla Paris'e vergi ödemektedirler. Aynı iddialar, doğrudan ödenen vergiler bazında temsilden pay alma durumunda da hemen hemen geçerlidir; çünkü doğrudan ödenecek vergiler, esasen fiili ya da olduğu farz edilen bir servete bağlı olarak tahakkuk edilmelidir. Bu yerel servet, aslında yerel olmayan ve bu sebeple hakkaniyete bağlı bir anlayışla yerel manada bir üstünlük yaratmayacak sebeplerden doğacaktır.

Kitlelerin temsilini doğrudan ödenen vergi miktarına göre belirleyen bu temel düzenlemede, bu doğrudan vergi ödeme sisteminin ne şekilde işleyeceği ve taksim edileceğinin belirlenmemiş olması dikkat çekicidir. Bu garip yapılanmada mevcut

Meclis'in devamına yönelik gizli bir politika olabilir. Ancak, bu uygulamayı gerçekleştirene kadar, kesin ve net bir anayasaları olmayacaktır. Bu uygulama, en nihayetinde vergilendirme sistemine dayalı olmalı ve sistemdeki her tür değişikliğe göre değişebilmelidir. Her mevzuyu bir yolunu bulup hallettiklerinden olsa gerek, anayasalarının vergilendirme anlayışlarına gösterdiği itibarı, vergilendirme anlayışları anayasalarına göstermemektedir. Bu da, kitleler arasında büyük bir kargaşayı beraberinde getirmektedir; nitekim gerçek manada tartışmalı seçimlerin ortaya çıkması hâlinde, *districtler*deki değişken ve niteliğe dayalı oylar, sonsuz bir iç karmaşa yaratabilir.

Söz konusu üç kaideyi, siyasi akıl yürütmelerine değil, Meclis'in benimsediği fikirlere bağlı olarak birbiriyle karşılaştırmak ve birbiriyle tutarlılıklarını test etmek amacıyla, komitenin nüfusun temeli addettiği anlayışın, artistokratik niteliklere sahip toprak ve vergi şeklinde anılan diğer iki kaideyle aynı hareket noktasından kaynaklanmadığını gözlemlemeden geçemeyiz. Sonuç olarak da, bu üç kaidenin tümü birlikte uygulamaya geçirildiğinde, ilk kaidenin diğer iki prensip üzerinde gülünç bir eşitsizlik yarattığı görülmektedir. Her kanton dört fersah kareden oluşur ve ortalama olarak 4.000 sakinden yahut birincil meclislerde 680 seçmenden oluşur; bunların sayıları kantonun nüfusuna göre değişmekte olup, her 200 seçmen komüne bir vekil göndermektedir. Dokuz kanton, bir komünü oluşturmaktadır.

Ticaret yapılan bir deniz limanı yahut büyük bir imalat kenti olan bir kantonu ele alalım. Bu kantonun nüfusunun 12.700 sakin yahut 2.193 seçmen olduğunu; bunların üç tane birincil meclis oluşturduğunu ve komüne de on vekil gönderdiğiniz varsayalım.

Bu bir kantona karşılık, geriye kalan sekiz kantonun ikisinin aynı komüne ait olduğunu düşünelim. Bu kantonların da, her birinin 4.000 sakinden yahut 680 seçmenden ya da birlikte

8.000 sakinden ve 1.360 seçmenden oluştuğunu varsayalım. Bu kantonlar, sadece iki tane birincil meclisi oluşturacak ve komüne sadece altı vekil gönderebilecektir.

Komün meclisi bu mecliste uygulanması kabul gören toprak prensibi bazında oy kullanma noktasına geldiğinde, diğer iki kantonun yarısı oranında toprağa sahip olan kanton, toprağın temsilinin bariz bir yansıması anlayışıyla seçilen *département* meclisine gönderilecek üç vekilin seçiminde, altıya karşı on sese sahip olacaktır. Komüne ait diğer çok sayıdaki kantonun oran bakımından ortalama nüfusun altında kaldığını; buna karşılık ana kanton nüfusunun da ortalama nüfustan fazla olduğunu varsayarsak şayet, göze çarpan bu eşitsizliğin çok daha vahim bir hâl aldığını söyleyebiliriz.

Komün meclisinde uygulanması kabul gören bir prensip olan, ödenen vergi tutarına göre oy kullanma anlayışına bakacak olursak. Burada, gelin yine yukarıda andığımız gibi bir kantonu ele alalım. Büyük bir ticaret yahut imalat kentinin ödediği doğrudan vergilerin tamamı, kanton sakinleri arasında eşit pay edilse, her şahıs, aynı ortalamaya göre, ülkede yaşayan diğer bir fertten çok daha fazla vergi öder konuma gelecektir. İlk kantonun sakinlerinin ödediği toplam tutar, diğer kantonun sakinlerinin ödediği miktardan daha fazla olacaktır — aşağı yukarı üçte bir oranında fazla vergi ödeyeceklerini düşünebiliriz. Sonrasındaysa, kantonun 12.700 sakini yahut 2.193 seçmeni, diğer beş kantonun sakinlerinin ve seçmenlerinin tahmini oranı olacak şekilde, diğer kantonların 19.050 sakini yahut 3.289 seçmeni kadar çok vergi ödeyecektir. Daha önce de söylediğim gibi, 2.193 seçmen, meclise sadece on vekil göndermektedir; 3.289 seçmense on altı vekil göndermektedir. Bu sebeple, tüm komünün eşit oranda vergi vermesi için, tüm komünün genel vergi verme oranı prensibi çerçevesinde seçilecek olan vekillere oy verme hususunda ona karşılık on altı seslik bir farklılık olacaktır.

Aynı hesap yöntemiyle, toplam komünün vergi oranına göre altıda bir oranında DAHA AZ vergi ödeyen diğer kantonların 15.875 sakini yahut 2.741 seçmeni, bir kantonun 12.700 sakininden ya da 2.193 seçmeninden üç ses daha FAZLA sese sahip olacaktır.

Toprak ve vergi ödeme tutarından kaynaklanan bu garip hak bölüşümünde kitleden kitleye görülen garip ve adaletsiz eşitsizlik işte budur. Bu sistemin beraberinde getirdiği liyakat anlayışı esasen, liyakate sahip olan kişilerin aleyhine olacak şekilde olumsuz bir liyakat anlayışıdır.

Bu üç kaideli mekanizmayı istediğiniz şekilde düşünebilirsiniz; ben burada tutarlı bir bütün içinde bir araya gelmiş bir dizi unsurdan ziyade, filozoflarınızın, tıpkı kafese kapatılmış vahşi hayvanların birbirlerini yok etmek amacıyla pençe atıp birbirini ısırmasında olduğu gibi, esasen birbiriyle çelişen anlayışların kerhen ve aslında uzlaşı aramaksızın bir araya getirildiği durumu görüyorum.

Bir anayasa tesis etme hususunda takip ettikleri yöntem bakımından fazla ileri gittim korkarım. Metafizik namına ellerinde çok şey var, ama kötü manada; geometri namına ellerinde çok şey var, ama yanlış manada; orantısal aritmetik bakımından ellerinde çok şey var ancak yanlış; gelgelelim her şey metafizik, geometri ve aritmetiğin olması gerektiği gibi net olsaydı ve kafalarındaki tertipler tüm unsurlarıyla tam manasıyla tutarlı tertipler olsaydı; çok daha adil ve göze hoş gelen bir görüntü ortaya çıkardı. İnsanoğluna ait bu büyük düzenlemede, ahlaka yahut siyasete dair hiçbir referansta bulunulmaması; insanın endişelelerine, eylemlerine, tutkularına, menfaatlerine dair hiçbir şeyin olmaması dikkat çekici. *Hominem non sapiunt*.[207]

Gördüğünüz gibi, ben bu anayasayı sadece seçimle ilgili olarak; Ulusal Meclis'e giden yollar açısından ele almaktayım.

[207] Hominem non sapiunt: "İnsanı tanımıyorlar." Martial, X. 4. 10.

*Départements*lerin iç yönetimlerine, komün ve kantonlar yoluyla şecerelerine girmiyorum. Bu yerel hükümetler, orijinal tertip ve düzende, seçimle iş başına gelen meclislerle aynı anlayış ve aynı prensipler bazında görülmektedir. Her biri, kendi çaplarında mükemmel düzeyde derli toplu ve kapsamlı yapılar.

Böyle bir tertibatın esasen, bağımsız her bir cumhuriyetin genel kongresinin kararlarına rıza göstermeleri haricinde, doğrudan anayasadan kaynaklanan uyum, bağlılık ya da itaat gibi yol ve yöntemler olmadan, Fransa'yı muhtelif cumhuriyetlere ayırmaya ve bu cumhuriyetlerin her birini diğerinden tam manasıyla bağımsız hâle getirmeye meyilli olduğunu anlayamazsınız. Şekilleri bakımından halklarının yerel ve âdet hâline gelmiş koşullarına sonsuz manada uyum sağlamış olsa da, Ulusal Meclis ve bu tarz hükümetlerin var olduğu hakikatini teslim ediyorum. Ancak, bu tip kuruluşlar, siyasi merciler olmaktan ziyade, tercihin değil ihtiyaçların sonucu olarak ortaya çıkmıştır; ve ben inanıyorum ki, ülkelerini istedikleri şekilde idare etmek için gerekli tüm yetkileri elde etmiş olan mevcut Fransız iktidarı, ülkeyi barbarca parçalarına ayırma yolunu seçen; yurttaşların oluşturduğu ilk merci olmuştur.

Bu geometrik dağılımda ve aritmetik düzende, bu sözde yurttaşların Fransa'ya tam manasıyla bir nevi fethettikleri bir ülke muamelesi yaptığını görmemek mümkün değildir. Bir nevi, ülkeyi fethetmiş fatihler gibi hareket ederek, en acımasız nesillerin uyguladığı politikayı taklit yoluna gitmişlerdir. Fazla sesi çıkmayan halk yığınlarını hakir görüp onların hislerini rencide eden bu tür barbar muzafferlerin takip ettiği politika, ellerinden geldiği ölçüde, dinde, yönetimde, kanunlar ve adabımuaşerette kadim bir ülkenin emarelerini ortadan kaldırmak; tüm coğrafi sınırları yok etmek; yaygın bir yoksulluk yaratmak; mülklerini açık artırmaya koymak; hükümdarlarını, soylularını ve ruhban sınıflarını ezmek; kafasını belli bir noktadan öteye çıkaranlara ya da birbirlerinden kopuk insanları eski bir düşünce kriteri altında

birleştirmeye ya da toplamaya gayret edenlere haddini bildirmek şeklindedir. Fransa'yı, insan haklarının samimi dostlarının takip ettikleri tarz ve anlayışla; Romalıların Yunanistan'ı, Makedonları ve diğer ulusları özgürleştirmesi gibi özgürleştirmişlerdir. Şehirlerine bağımsızlık verme kisvesi altında birliklerini sağlayan bağları tahrip etmişlerdir.

Kasti olarak karmaşa yoluyla teşkil edilen bu yeni kanton, komün ve *départements*lerin yeni yapılarının mensupları fiiliyatta aslen birbirlerine ne denli yabancı olduklarının farkına varacaklardır. Özellikle kırsal kantonlarda yaşayan seçmenler ve seçilen temsilciler, alışkanlık ya da bağlardan yahut gerçek bir cumhuriyetin ruhunu oluşturan doğal disiplinden genellikle mahrumdur. Sulh hâkimleri ve gelir toplayan görevliler, artık *district*lerini, diyakozlarıyla piskoposlarını yahut kiliseleriyle papazları tanımamaktadırlar. Bu yeni insan hakkı kolonileri, Tacitus'un Roma'nın başarısız politikalarına konu olan askerî koloni türüyle ciddi benzerlikler taşımaktadır. Akla daha fazla müracaat edilen nispeten daha iyi zamanlarda (diğer uluslarla ilişkilerinde hangi yolu tutmuş olurlarsa olsunlar), sistemli bir boyun eğmeyle uzlaşma unsurlarının çağa uygun olmasını sağlama ve hatta orduda sivil disiplinin temellerini atma hususunda son derece titiz davranmışlardır.[208] Ancak, güzel sanat adına ne

[208] *Non, ut olim, universae legiones deducebantur cum tribunis, et centurionibus, et sui cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rempublicam afficerent; sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium, repente in unum collecti,numerus magis quam colonia.* Tac. Annal. 1. 14, sec. 27. Bu saçma ve manasız düzende, tüm bu unsurlar, birbiriyle bağı olmayan, geçici, iki yılda bir gördüğümüz bu meclisler için geçerli olmayacaktır.
["Tüm lejyonlarla, eskiden olduğu gibi, birlik ve karşılıklı bağlılık hissiyle bir devlet yaratmak için her düzeyden mahkeme, centurion (Eski Roma'da seksen üç kişilik bölük komutanı- *parantez içindeki bilgi dipnot olarak eklenmiştir*) ve askerler arasında artık bir irtibat kurulamadığı için; bunun yerine farklı çevrelerden gelen yabancılar, diğer insan gruplarında görebileceğimiz gibi, başlarında kimse olmadan bir anda apar topar bir araya toplanıp; koloniden ziyade bir güruha dönüşmüşlerdir." Tacitus, *Anallar*,

varsa topyekûn tahrip edildiğinde, Meclisinizin insanların eşitliği hususunda yaptığı gibi, bir cumhuriyeti geçerli ve sürdürülebilir kılan şeylere karşı son derece dar kalıplı muhakemelerle ve pek de ihtimam göstermeden yollarına devam etmişlerdir. Ama burada bile, hemen hemen diğer şeylerde de görüldüğü gibi, ortaya çıkan yeni toplumunuz, yozlaşmış ve köhne cumhuriyetlerde gördüğümüz o ahlaksızlıklar içinde doğmakta, büyümekte ve bu ahlaksızlıklardan beslenmektedir. Çocuğunuz dünyaya ölüm belirtileriyle gelmekte; çocuğun fizyonomik yapısıyla yazgısını *facies Hippocratica*[209] şekillendirmektedir.

Eski cumhuriyetleri oluşturan kanun koyucular, işlerinin aslında ne denli meşakkatli olduğunu ve bir üniversite mezununun metafizik bilgisine ve vergi tahsildarının matematik ve aritmetik bilgisine benzer bir aygıtla gerçekleştirilebileceğini bilmekteydiler. Yaptıkları iş tamamen insanla alakalıydı; dolayısıyla insan doğasını iyi incelemek mecburiyetindeydiler. Yaptıkları iş yurttaşlarla bağlantılıydı ve sivil hayatın koşullarının ortaya koyduğu alışkanlıkların sonuçlarını da incelemek durumundaydılar. İlk alışkanlıkların üzerine eklenen bu ikinci yapı yeni bir kombinasyon yaratmıştır ve buradan da neseplerine, eğitimlerine, mesleklerine, hayatlarındaki dönemlere, şehirde yahut taşrada ikamet edişlerine mülkiyet elde etme ve elde tutma yol ve yöntemleriyle bizzat mülkiyetin niteliğine göre insanlar arasında çok sayıda farklılaşmalar olması karşısında duyarlı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu noktadan itibaren, kendilerini, yurttaşlarını sınıflara ayırmak ve mizaçları bakımından devlette bu tür konumlara yerleştirmek ve onlara ellerinde bulundurdukları fırsatların gerekli kıldığı ve tüm karmaşık toplumlarda olması ve mücadele edilmesi şart olan bir çatışmada koruma

---

kitap 14, kısım. 27. Tacitus'un Tüm Eserleri, Alfred John Church ve William Jackson Brodribb, çev. (New York: Modern Library, 1942), 336.]

[209] Facies Hippocratica: Hipokrat yüzü, ölüme yaklaşan kişinin yüzünü ifade etmekte kullanılan bir deyim.

sağlayacak şekilde her bir zümreye bahşedilen tarzda uygun imtiyazlar tahsis etmek mecburiyetinde hissedeceklerdir. Zira, kanun yapıcı, kaba bir çiftçinin koyunlarını, at ve öküzlerini ne şekilde tasnif edip kullanacağını iyi bildiğini ve her birine yeterli gıda, bakım ve yer sağlamaksızın tümünü soyutlayıp hayvan şeklinde eşitleme gibi bir yola girmeyecek ölçüde yeterli sağduyuya sahip olduğunu; bir yandan da kendisini havalı bir metafizikçi şeklinde yücelten, kendi çapında bir iktisatçı, tüccar ve çoban olarak, sürüsü hakkında insanlar hakkında olduğu kadar bilgi sahibi olmadığını görünce âdeta utanca kapılacaktır. Bu sebeptendir ki, Montesquieu çok haklı olarak, yurttaşları sınıflandırma yöntemlerinde, eski devirlerin kanun yapıcılarının ellerindeki gücü en iyi şekilde sergiledikleri ve hatta kendilerini bile aştıkları gözleminde bulunmuştur. İşte sizin çağdaş kanun yapıcılarınız bu noktada bir dizi olumsuzluğun derinliklerine gark olmuş; hatta sahibi oldukları bir hiçin altında âdeta batmışlardır. İlk kanun yapıcılar, farklı türden yurttaşlarla alakadar olup yurttaşları tek bir toplum hâlinde birleştirme yolunu seçerken; metafizik ve simyaya bulanmış kanun yapıcılarsa tam tersi bir yol seçmişlerdir. Ellerinden geldiği ölçüde tüm yurttaşları homojen bir kitle hâlinde birbirine karıştırmaya yeltenmişler ve akabinde de yarattıkları bu karışımı birbiriyle tutarlılığı ve alakası bulunmayan bir dizi cumhuriyete ayırmışlardır. Sırf laf olsun diye insanları, sahip oldukları güç itibariyle masadaki yerlerinden fırlayıp ayağa kalkabilecek şahsiyetlerden ziyade başıboş tezgâhlara indirgemişlerdir. Metafiziklerini oluşturan unsurlardan ders almış olabilirler. Kesin yargılara dayalı tasniflerinde sürekli tekrarlanan nakarat, kendilerine, entelektüel dünyada madde ve nicelikten başka şeyler de olduğunu gösterebilirdi. Karmaşık nitelikli her tartışmada, daha evvel hiç akıllarına gelmeyen fazladan sekiz konu başlığı daha olduğunu soru cevaplı temel metafizik kitabından öğrenebilirler; her ne kadar toplam on konu

içinde bu konu başlıkları, insanoğlunun işine yarayacak nitelikte konular olmasa da. [210]

İnsana dair ahlâki durum ve eğilimleri dikkat ve hassasiyetle takip eden eski cumhuriyetçi kanun yapıcıların bu kabiliyetli mizaçları bir yana, yurttaşların kategorilere ayrılmasının bir cumhuriyette olduğu kadar önem arz etmediği kaba ve doğal bir monarşik düzende çerçevesinde ellerine geçen tüm sınıf ve zümreleri eşitleyip ezmişlerdir. Yine de, bu tür sınıflandırmaların, muntazam bir sıraya konduğunda, her çeşit yönetimde son derece yerinde bir sınıflandırma olduğu ve bir cumhuriyet üzerinde etki sahibi olmak ve devamlılığı sağlamak için gerekli olan unsurları sağladığı gibi, despotizmin aşırılıklarına karşı güçlü bir bariyer görevi gördüğü de doğrudur. Zira, böyle bir durumun olmaması durumunda, mevcut cumhuriyet projesinin başarısız olması hâlinde, ılımlı bir özgürlüğün tüm güvencesi de bu projeyle beraber başarısız olacaktır; despotizmi hafifleten tüm dolaylı kısıtlamalar ortadan kaldırılmaktadır; monarşinin Fransa'da, mevcut hanedanla ya da diğer bir hanedanın yönetimi altında tam manasıyla yeniden yükselişe geçmesi durumunda, yükselişe geçecek olan monarşi, hükümdarın aklıselim ve fazilet sahibi danışmanları tarafından gönüllü olarak gücü hafifletilmemesi hâlinde, kelimenin tam manasıyla muhtemelen yeryüzünde görülüp görülecek en keyfî iktidar olacaktır. Dolayısıyla böyle bir deneyim, son derece korkunç ve dehşetli bir oyun olacaktır.

Bu tür faaliyetlerin beraberinde getirdiği kafa karışıklığına rağmen, esasen amaçladıkları şeylerden biri olduğunu beyan etmekte ve anayasalarını anayasayı yaptıkları sırada mevcut olan o kötülüklerin nüksetmesiyle birlikte ortaya çıkan korkudan dolayı güvence altına almayı umut etmektedirler. 'Bununla da', söyledikleri üzere "anayasanın tahribi, topyekûn tüm devleti tam

[210] Qualitas, Relatio, Actio, Passio, Ubi, Quando, Situs, Habitus [Nitelik, ilişki, eylem, tutku, yer, zaman, durum, koşul. Bu ifadeler, Aristo felsefesinin kategorilerini oluşturmaktadır.]

manasıyla dağılıp çözmeden parçalarına ayıramayan bir otoriteye zor gelecektir." Bu otorite, kendilerinin elde ettiği güçle bir şekilde aynı seviyeye gelirse, elde ettiği gücü daha ölçülü ve haddini bilir bir şekilde kullanacaklarını ve dindar bir anlayışla devleti kendilerinin yaptığı gibi vahşi bir şekilde dağıtıp parçalara ayırmaktan ödlerinin kopacağını düşünmektedirler. Despotizme dönüş yapmanın erdemlerinden, yaygın hâle gelen ahlaksızlıklarının çocuklarının keyfini çıkardığı bir güvenliği temenni etmektedirler.

Umarım ki Efendim, siz ve okurlarım, Mösyö de Calonne'un[211] bu konuda yaptığı çalışmaya titizlikle yaklaşırsınız. Bu çalışma, anlamlı olduğu kadar, yol gösterici bir faaliyet niteliği taşımaktadır. Yeni devletin anayasasıyla ve gelirle ilgili durum konusunda söyledikleriyle sınırlayacağım kendimi. Bu bakanın rakipleriyle olan tartışmalarını burada dile getirecek değilim. Ülkesini kölelik, anarşi, iflas ve sefaletten ibaret utanç verici ve üzüntü verici durumdan çekip çıkarmış olduğu için, Mösyö de Calonne'un takip ettiği mali yahut siyasi yol ve yöntemlerle ilgili görüşleri tehlikeye atmak gibi bir niyetim asla olmamıştır. Burada, atıfta bulunulan, Meclis'te öne çıkan liderlerden birinin Fransa'yı monarşiden cumhuriyete dönüştürmenin yanı sıra cumhuriyetten de salt bir konfederasyona dönüştürme planlarına dair yaptığı resmî beyanata özellikle dikkat edilmesini diliyorum. Bu resmî beyanata özellikle dikkat edilmesi hâlinde, yaptığım gözlemlerin ne denli kuvvetli olduğu görülecektir; hakikaten Mösyö de Calonne'un yaptığı çalışma, bu mektubun ele aldığı birçok

[211] Charles Alexandre, Kalon Vikontu, 1734-1802 yılları arasında yaşamıştır; Fransız Devrimi'nde üstlendiği aktif rolle tanınır. Paris Parlamentosu'nun reform yapmaya yanaşmadığını görüp, yeni çıkarılan vergilerin onaylanması için 1787 yılında bir Seçkinler Meclisi toplamaya gayret etmiş; ancak teklifi reddedilmiş; bir süre sonra itibarını da yitirerek ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır. (ç.n.)

konuya ilişkin çok sayıda yeni ve çarpıcı argüman sayesinde eksik olduğum hususları tamamlamaktadır.[212]

Kendilerini sayısız sıkıntı ve çelişki içine atan, ülkeyi ayrı cumhuriyetlere ayıran da işte bu karardır. Durum böyle olmasaydı, kati eşitlik meseleleri ve hiçbir vakit tesis edilemeyecek olan bu bireysel hak, nüfus ve vergi dengeleri, tamamıyla işe yaramaz şeyler olurdu. Temsil, her ne kadar halkın bir kısmından kaynaklansa da, herkesi eşit olarak görecek bir iştir. Meclis'e gönderilen her bir vekil, her kesim ve vasıftan insanın; çoğunluğun ya da azınlığın; büyük ve küçük *district*lerin; Fransa'nın temsilcisi olacaktı. Tüm bu *district*ler, kendilerinden bağımsız varlığını sürdüren, kendi temsillerinin ve her şeyin ait olduğu; kaynaklandığı ve yöneldiği daimî bir otoriteye bağlı olacaklardı. Bu daimî, değiştirilemeyen, asli hükümet, o ülkeyi hakikaten ve tam manasıyla bir bütüne dönüştürebilecek ve dönüştüren tek şeydi. Biz, halk temsilcilerini seçtiğinde, temsilcilerimizi, herkesin tek başına bir şahıs olarak görüldüğü ve olağan faaliyetlerini tam manasıyla yerine getiren bir hükümete tabi olduğu konseye göndermekteyiz. Sizde, seçimle iş başına gelen Meclis, egemen güçtür; tek egemendir; dolayısıyla Meclis'in tüm üyeleri bu yegâne egemenin ayrılmaz parçaları konumundadır. Bizdeyse her şey tamamen farklıdır. Bizde, diğer unsurlardan ayrılan temsilcinin hiçbir faaliyeti olmadığı gibi, böyle bir temsilci de yoktur. Hükümet, temsilimizin muhtelif üye ve bölgelerinin referans noktası konumundadır. Birliğimizin merkezinde de bu vardır. Referans alınan bu hükümet, sadece toplumun bir kesimi için değil, tamamı için bir teminattır. Halk konseyimizin diğer kolu olan Lordlar Kamarası da böyledir. Bizde, kral ve lordlar, her bir *district*'in, *bölgenin*, kentin eşitliğinin müşterek ve müteselsil teminatıdır. Siz, Büyük Britanya'nın *bölgelerinden* her hangi birinin temsil sisteminin eşitsizliğinden muzdarip olduğunu işittiniz mi; hangi *district*imizde temsil sistemi diye bir şey olma-

[212] Bkz. *De l'Etat de la France* (Fransız Devleti Üzerine), s. 363.

dığını duydunuz ki? Birliğimizin dayanağı olan eşitliği, monarşi ve soylu sınıfımızın yanı sıra bizzat Avam Kamarası'nın ruhu güvence altına almaktadır. Manasız yere şikâyet konusu edilen temsildeki eşitsizlik, bizleri kendimizi bölge temsilcileri olarak düşünmekten ya da hareket etmekten alıkoyan bir durum olmalı. Cornwall kontluğu[213], İskoçya'nın tamamı kadar çok sayıda üye seçmektedir. Peki, Cornwall, İskoçya kadar üzerinde titizlikle durulan bir yer midir? Serseri tiplerin takıldığı bazı kulüpler içerisinde çok azı sizin kaidelerinizle başını derde sokmaktadır. Makul gerekçelerle değişimi arzulayan kişilerden çoğu, değişimi, esasen farklı düşüncelere bağlı olarak istemektedir.

Yeni anayasanız, anlayış bakımından bizimkinin tam manasıyla tersi; birçok kimsenin, anayadaki unsurları, Büyük Britanya'ya örnek olarak sunuyor olması da ne kadar şaşırtıcı!

Sizde, son temsilciyle ilk seçmen arasında çok az bağlantı vardır; hatta hemen hemen hiçbir bağlantı söz konusu değildir. Ulusal Meclis'e giden Meclis üyesi, halk tarafından seçilmediği gibi, halka karşı da hesap verebilir konumda değildir. Bu üye seçilmeden evvel üç defa seçim yapılmaktadır; daha önce de söylediğim gibi, müstakbel üyeyi halkın temsilcisinden ziyade devletin elçisi olarak tayin etmek üzere, üyeyle birincil meclis arasında iki yargıç nüfuz bölgesi bulunmaktadır. Bu sayede seçimin tüm ruhu değişmektedir; sizin anayasa tacirlerinizin icat ettiği çareler de seçilen üyeyi olduğundan daha farklı bir şahsa dönüştüremez. Buna kalkışmak, hiç kuşku yok ki, şimdikinden çok daha korkunç bir kafa karışıklığından başka bir şeye sebebiyet vermeyecektir. Asıl seçmenle temsilci arasında bağlantı kurmak mümkün değil fakat, adayı ilk etapta ön seçmenlere müracaat etmeye iten dolambaçlı yollarla, ön seçmenler savurdukları o buyurgan talimatlarla (ve belki biraz daha fazlasıyla)

[213] Cornwall veya Kernevekeli, Güney Batı İngiltere'de kontluk. Bölgenin tarihi merkezleri Bodmin ve Launceston olmasına rağmen günümüzdeki yönetim merkezi Truro şehridir. (ç.n.)

kendilerinden sonra gelen iki seçmen kitlesini, isteklerine uygun bir seçim yapmaya mecbur edebilirler. Ancak, bu durum, planlanan şeyleri, açık bir şekilde amacından saptırabilir. Böyle olması hâlinde de, arada gerçekleştirdikleri silsile şeklindeki seçimlerle engellemeye gayret ettikleri seçimlerin arbede ve kargaşasına sürüklenmiş olacaklar ve devlete dair çok az bilgisi olanlarla ve devletten çok az menfaat sağlayanlarla birlikte devletin tüm serveti de enikonu riske atılmış olacaktır. Bu durum, aslında, seçim yaptıkları ahlaksız, zayıf ve birbiriyle çelişen prensiplerle içine itildikleri ebedi bir ikileme işaret etmektedir. Halk, bu seçimler silsilesini kırıp dengelemediği müddetçe, ciddi manada Meclis'e vekil seçip gönderemeyecekleri esasen görünürde birkaç kişiyi seçmekle yetinecekleri gün gibi ortadadır.

Bir seçimden ne bekleriz ki? Seçimin esas amaçlarına cevap vermek için, evvela insanınızın neye layık olduğunu bilmeniz ve kişisel sorumluluk veya güven yoluyla insanınız üzerinde belli bir nüfuzunuz olması gerekir. Bu ön seçmenlere yaptıkları seçimden dolayı hangi amaç doğrultusunda iltifat edilmekte yahut bu kimseler hangi gerekçelerle yaptıkları seçimden ötürü alay konusu olmaktadır? Kendilerine hizmet edecek kişinin nitelikleri hakkında hiçbir şey bilmedikleri gibi, seçtikleri kişinin de kendilerine yönelik bir yükümlülüğü söz konusu değildir. Ciddi manada hüküm verme imkânına sahip olan kişilerin vereceği en uygunsuz yetki, kişisel tercihle ilgili yetki olacaktır. Suistimal sebebiyle, bu ön seçmen yapısı, yaptığı işlerden dolayı temsilciyi hesap vermeye davet edemez. Seçilen temsilci, bu temsil zinciri çerçevesinde seçmenlerinden fazlasıyla uzaklaşmış vaziyettedir. İki yıl görev yaptığı süre zarfında hatalı davranışlar sergilerse, bu durum iki yıl daha görev yapma hususunda kendisini endişelendirmemektedir. Yeni Fransız anayasasında, en iyi ve akıl sahibi temsilciler bu *Limbus Patrum*'a[214] doğru en kötü insanlar-

[214] Limbus Patrum: Ataların Limbusu; yaşamı boyunca adil olanların ve İsa'nın gelişinden evvel ölenlerin, İsa'nın ikinci gelişine kadar araftan uzak ve geçici bir mutluluk içinde yaşadıklarını ifade eden kavram.

la aynı şartlar altında yürümektedir. Alt tabakadaki kişiler aptal ve ıslah edilmesi gereken kişiler olarak görülmektedir. Mecliste hizmet veren hiç kimse, iki yıl daha hizmet vermek için uygun ve elverişli değildir. Her ne kadar bu yargıçlar baca temizleyicileri misali işlerini öğrenmişlerse de, işlerini yapma hususunda yeterli niteliklere sahip değillerdir. Yüzeysel, yeni, fevri kazanım ve kesintili, miskin, bozuk, habis bir hafıza, gelecekteki tüm yöneticilerinizin kaderi olacaktır. Anayasanız, pek bir anlam ifade edemeyecek kadar hasetle dolu. Temsilciyle olan güven sorununa öylesine ciddi bir önem atfetmişsiniz ki, esasen temsilcilik görevini sürdürüp sürdüremeyeceği hususunu dikkate dahi almıyorsunuz.

Arafı andıran bu aralık, kötü bir yönetici olsa da propaganda konusunda iyi olabilecek güvenilmez bir temsilci açısından sakıncalı bir durum teşkil etmemektedir. Bu temsilci, en akıl sahibi ve en erdemli kişilere karşı dolap çevirerek bir nevi üstünlük taslama yoluna girebilir. Sonuç itibariyle, seçimle oluşturulan bu anayasanın tüm üyeleri, birbirleriyle eşit düzeyde geçici nitelikte kimseler olduğundan ve sadece seçimde varlık gösterdiklerinden, güven tazelemek istediklerinde, kendilerini seçen ve sorumlu oldukları kişilere aynı şekilde davranamaz. Komün'ün tüm ikincil seçmenlerini hesap vermeye davet etmek gülünç; uygulanma imkânı olmadığı gibi adil de olmayan bir davranış olacaktır. Bu seçmenler yaptıkları tercihle âdeta kandırılmışlardır; *Département* için oy kullanan üçüncü seçmen kitlesi de keza yaptıkları tercihten dolayı aldatılmışlardır. Yaptığınız seçimlerde, sorumluluk namına bir şey yoktur.

Fransa'nın yeni cumhuriyetlerinin mevcut yapısı ve anayasasında hiçbir tutarlılık olmadığından hareketle, kanun yapıcıların bu cumhuriyetlere dış kaynaklı malzemelerden hangi çimentoyu temin ettiklerini ele aldım. Konfederasyonları, merasimleri, kutlamaları ve yaşadıkları coşkuları hesaba bile katmıyorum, bunlar kandırmacadan başka bir şey değil; ancak uyguladıkları politi-

kalara ve faaliyetlerine baktığımda, bu cumhuriyetleri bir arada tutmayı teklif ettikleri düzenlemeleri ayırt edebildiğimi görüyorum. Bunlardan ilki, müsadere ve buna bağlı zorunlu kâğıt para; ikincisi Paris şehrinin üstün gücü; üçüncüsüyse genel manada ordu. Orduyu başlı başına bir konu olarak ele alana kadar söylemem gereken şeyi kendime saklıyorum.

İlk husus olan müsadere ve kâğıt paranın bir nevi bir çimento gibi uygulanması ile ilgili olarak, esasen bunların biribirine bağlı olduğunu ve zaman zaman bir tür çimento vazifesi görebileceğini inkâr edemem. Tabii, şayet ülkeyi idare etme ve her şeyi bir arada tutma konusundaki çılgınlıkları ve budalalıkları daha işin başında bir antipati yaratmazsa. Ancak, mevcut sisteme kendi içinde tutarlılık ve belli bir süre tanınması, müsaderenin para basmayı desteklemek için yeterli olmaması durumunda, bahsi geçen çimento vazifesi görme yerine bu konfedere cumhuriyetlerin hem birbirleriyle olan ilişkilerinde hem de kendi içlerindeki muhtelif kısımlarla olan ilişkilerinde çözülme, dağılma ve kargaşa içine düşmesine yol açacak gibi geliyor bana. Ancak, müsadere, zorunlu kâğıt paradan vazgeçilmesi hususunda bugüne kadar başarılıysa şayet, bahsi geçen çimento vazifesi, paranın tedavüle girmesiyle ortadan kalkmaktadır. Şimdilik, müsaderenin bağlayıcı gücü, son derece belirsiz olup, kâğıt paranın itibarında karşılaşılan her tür değişiklikte, bu güç ya baskılayıcı ya da gevşetici bir etki yaratmaktadır.

Görünüş itibariyle dolaylı ancak esasen doğrudan bir etki sağlayacak şekilde, bu sistemde kesin olan bir şey varsa, insanların zihninde yer ettiği üzere, cumhuriyetlerden her birinde bir Oligarşi yaratma etkisidir. Kırkdört milyon İngiliz parasına tekabül eden ve bankaya yatırılmış ya da taahhüt edilmiş hiçbir reel paraya dayalı olmayan bir tedavül sistemi bulunmakta; bu para, zor kullanılarak krallığın madeni parasının yerini almakta ve böylelikle krallığın gelirinin özünü teşkil ettiği gibi, tüm ticari ve sivil ilişkilerinin de aracı olmakta; geride güç, yetki ve etki

namına ne kalmışsa tedavül sisteminin yöneticilerinin ellerine bırakılmaktadır.

Biz İngilizler, her ne kadar sadece gönüllü bir ticari işlemin merkezi olsalar da, bankanın etkisini hissederiz. Temel gailesi para ve servet olan bir yönetimin, son derece kapsamlı olan ve niteliği bakımından sizdekinden çok daha fazlaca yöneticilere bağlı olan gücünü göremeyen kişi, paranın insanoğlu üzerindeki etkisine dair pek bir şey bilmez. Ancak, burada mesele salt bir para meselesi değildir. Sistemde, bu para yönetiminden ayrılamayacak başka bir unsur daha vardır. Bu unsur, isteğe göre müsadere edilen toprakları satışa çıkarma ve paranın toprağa, toprağın da paraya dönüştürülmesi sürecinin yürütülmesinden oluşmaktadır. Yarattığı sonuç ve etkiler bakımından bu sürecin takipçisi olduğumuzda, sistemin işleyeceği gücün yoğunluğundan bir şeyler çıkarmamız mümkün olacaktır. Bu şekilde, para simsarlığı ve spekülasyon büyük bir arazi kitlesine doğru yol almakta ve bu kitleyle bütünleşmektedir. Böylelikle bu mülkiyet türü (daha önce olduğu gibi) buharlaşmakta; tuhaf ve âdeta canavarvari bir şekle bürünmekte ve bu sayede, sembolik manada tüm parayı ve taşıdığı değer bakımından olup olabilecek en büyük belirsizliği gözlemlediğimiz, kâğıt paranın tedavülde olmasının yarattığı kötülüklerin en vahim ve korkunç kısmının yaşandığı Fransa'daki tüm arazilerin onda birini, asıl veya tali ve Parisli veya taşralı çok sayıda yöneticinin ellerine atmaktadır. Latona'nın nezaketini, Delos'un[215] gayrimenkulüne dönüştürüp âdeta terz yüz etmişlerdir. Tıpkı bir gemi enkazının hafif kırık

[215] Latona, Yunan mitolojisine göre Zeus'la ilişkiye giren ve Zeus'un karısı Hera tarafından yeryüzünde, denizde ya da güneşte doğum yapmasına izin verilmeyen mitolojik figürdür. Delos: Yunan takımadalarından Mykonos adası yanında kayalık küçük bir adadır. Bugün ıssız olan bu adada MÖ 2000'lerde bir liman ve bir hatif mabedi vardı. İyonyalılar buraya yeni dinler getirmişlerdi. Efsanelere göre Hera'nın yasaklamasından dolayı Latona, Artemis ve Apollon'u burada doğurmuştur. (ç.n.)

parçaları misali ellerinde bulunan ne varsa savurmuşlardır, *oras et littora circum.*[216]

Adet olduğu üzere her biri birer maceraperest olan; sabit bir alışkanlıkları yahut kendilerine özgü tercihleri olmayan yeni tüccarlar, kâğıt ya da para yahut da arazi piyasasında fayda gördüklerinden dolayı, yine ufak tefek işler peşinde koşacaklardır. Kutsal bir piskopos, tarımın, kilisenin müsadere edilmiş mülkiyetini satın almaya niyetli o "aydın" tefecilerden büyük faydalar sağlayacağını düşünse de, pek iyi olmamakla beraber eski bir çiftçi olarak bendeniz, müsaadenizle büyük bir tevazuyla, artık pek bir hükmü kalmayan bu piskoposa, tefeciliğin tarımın hamisi olamayacağını belirtiyor ve "aydın" kelimesinin anlamı, her zaman olduğu gibi yeni okullarınızda kullanılagelen o yeni sözlüğe göre anlaşılacaksa şayet, o vakit ben de, Tanrı'ya inanmamanın, insana toprağı hemen hemen hiç bir ilave beceri ya da teşvik olmadan ekip biçmeyi nasıl olup da öğrettini bir türlü anlayamadığımı söylüyorum. Sabanın bir sapını kendisi, diğer sapını ise Ölüm tutarken, yaşlı bir Romalı "Diis immortalibus sero" demişti.[217] İki akademinin tüm idarecilerinin yüzdesini *Caisse d'Escompte*'un[218] yüzdesine katıp bunları birbirine karıştırma yolunu seçseniz de, yaşlı ve deneyimli bir köylü bunların hepsine bedeldir. Yaşlı bir Carthusian[219] rahibiyle yaptığım kısa bir sohbette, defalarca konuştuğum tüm Banka müdürleriyle yaptığım sohbetlere göre, çiftçiliğin ilginç yönlerine dair çok fazla şey öğrendim. Gelgelelim, para simsarlarını kırsal ekonomiye

---

[216] oras et littora circum: "yuvarlak kıyı ve sahiller" Vergilius, Aeneid, III, 75.

[217] İhtiyar çiftçinin "tohumları kimin için ekiyor?" sorusuna cevabı "Ölümsüz tanrılar için...." Cicero, *Yaşlılık Üzerine*, VII, 25, çev. Andrew P. Peabody, 1884, Boston: Little Brown, 18.

[218] 18. Yüzyılın sonlarına doğru Fransa'da görülen mali teşkilat. Banque de France'ın öncülü kabul edilen Caisse d'escompte, Turgot'nun Maliye İdaresi altında, Britanya mali devriminin teorisyeni olan İsviçreli banker Isaac Pachaud tarafından 1776 yılında kurulmuştur. (ç.n.)

[219] 1084 tarihinde Fransa'da kurulmuş olan bir tarikat. (ç.n.)

bulaştırmaktan vesvese duymaya da lüzum yok. Bu beyefendiler yaptıkları işlerde son derece akıllı davranışlar sergiliyorlar. İlk bakışta, narin ve hassas tahayülleri, kırsal yaşamın masum ve nafile zevkleriyle büyülenmiş olabilir, ancak kısa bir süre zarfında tarımın, esasında terk ettikleri işlerine göre çok daha emek isteyen ve fazla da getirisi olmayan bir iş olduğunu anlayacaklardır. Tarıma, çiftçiliğe methiyeler düzdükten bir vakit sonra, bu yeni uğraşlarına, esas ve ilk uğraşılarına yaptıkları gibi sırtlarını döneceklerdir. "*Beatus ille*"[220] teranesini mırıldanıp duracaklar—peki sonuç ne olacak?

Hæc ubi locutus fænerator Alphius,

Jam jam futurus rusticus

Omnem relegit idibus pecuniam;

Quærit calendis ponere.[221]

Bu yüksek rütbeli papazın kutsal himayesi altında, şarap bağlarından ve mısır tarlalarından çok daha fazla kazanç elde ederek, *Caisse d'Eglise*'i[222] ekip biçmeye başlayacaklardır. Yeteneklerini alışkanlıklarına ve menfaatlerine göre kullanacaklardır. Hazineleri yönetip *bölgeleri* idare edecek bir durumdayken kalkıp da sabanın peşinden gitmeyeceklerdir.

Kanun yapıcılarınız, yeniye dair her şeyde, kumarbazlık bazında bir toplum tesis eden ve kumarbazlık ruhunu topluma hayat için elzem bir nefes misali aşılayan ilk kişilerdir. Bu politikadaki asıl büyük gaye, Fransa'yı büyük bir krallıktan, büyük bir

---

[220] Beatus ille, "Kutsanan" şeklinde tercüme edilebilecek Latince bir ifade olup; Horatius'un dizelerinde hayatı basit bir şekilde yaşamaya övgü dizilen bir metindir. (ç.n.)

[221] Tefeci Appius dile geldi,
Hâlbuki kararlıydı çoban olmaya,
Ve bir haftada kazandığı parayı,
Yine koyacaktı ortaya.

[222] Horatius, *Hicivler-Nameler*, 2: 67–70, S. A. Courtauld, ed., Horatius'un Kaside ve Hicivleri: Muhtelif Yazarların Şiir Vezini Çevirileri içinde, 3. Baskı. (Londra: Bickers and Son, 1929), 341.

oyun tahtasına dönüştürmek; Fransız halkını da kumarbaz bir millete çevirmek; hayatın kendisi kadar geniş kapsamlı hülyalara dalmak; Fransayı endişelere gark etmek; ve halkın ümit ve korkularını alışageldiğimiz mecralardan çıkarıp hayatını hasbelkader devam ettirenlerin hissiyatlarına, tutku ve batıl inançlarına dönüştürmektir. Bu cumhuriyet sisteminin, bu tür bir kumarbazlıkla kazanılan paralar olmadan varlığını sürdüremeyeceğini; sistemin hayat bağının hayal ve kurgulara bağlı olduğunu hep bir ağızdan haykırmaktadırlar. Eskiden yapılan kumarbazlık da hiç kuşku yok ki, yeterince ahlak dışı bir uygulamaydı; ancak sadece bireylerle sınırlıydı. Kumarbazlık, Mississippi ve Güney Denizi'nde[223] en yaygın ölçüde var olmuşsa da, çok az kişiyi etkilemişti ve piyango gibi daha fazla kişiye hitap ettiği noktalarda dahi, kumarbazlığın ruhu tek bir hedefle sınırlıydı. Ancak, çoğu halde kumarbazlığı yasaklayan ve hiçbir surette kumara müsamaha göstermeyen kanunun bizzat kendisi bozulmuş olup, kanunun mevcut yapısı ve temel prensipleri tersine dönmekte ve kumarın taşıdığı ruh ve semboller ve en ufak meselelerle kumara ait ne varsa ve kumarla ilgili olan kim varsa bu tahrip edici masaya yatırılarak, yeryüzünde bugüne kadar görülenden çok daha ürkütücü ve bir nevi bulaşıcı bir hastalık yaygın bir şekle bürünmektedir. Sizde, kimse spekülasyon olmadan para kazanamayacağı gibi, karnını da doyuramaz. Sabah kazandığının akşama bir değeri kalmaz. Eski bir borcun karşılığı olarak alınan tutar, iş ödeneceği daha evvelden sözleşmeyle taahhüt edilen borcu ödemeye geldiğinde ödenen tutarla aynı olmayacağı gibi; alınan borç, borcun geri ödenmesi için sözleşmeyle hiçbir taahhüt altına girilmeden derhal geri ödendiğinde ödenen tutarla da aynı olmayacaktır. Bu durumda sanayinin yok olup gitmesi gerekir. Ekonominin ülkenizden çekip çevrilmesi lazımdır. Burada ne

[223] Mississippi ve Güney Denizi Balonu, sırasıyla Fransa ve Büyük Britanya'da on sekizinci yüzyılın başlarında görülen mali skandallar olup, zamanın bakanlıklarını müşkül durumda bırakmıştır.

yazık ki ihtimamlı bir anlayışla tedbir alma söz konusu değildir. Ödeyeceği tutarı bilmeden kim çalışabilir ki? Kimselerin tahmin dahi edemediği bir şeyi artırmak için kim çaba sarf eder ki? Tasarruf ettiği miktarın değerini bilmeyen kim birikim yapma yolunu seçer ki? Birikim kumarbazlıkla elde edilmeye çalışıldığında, servet sahibi olmak, insanoğlunun takdirinden çıkar, daha ziyade kara bir karganın huysuz içgüdülerinin insafına bırakılır.

Kumarbazlardan oluşan bir millet yaratma şeklindeki sistemli politikanın esas hazin yanı, herkesin kumar oynamaya davet edilmesi, buna karşılık çok azının oyunun mantığını anlaması ve çok azının edindiği bilgiden kendisine fayda sağlayabilmesidir. Çoğunluk, bu tahmin ve spekülasyonlar mekanizmasını yürüten azınlığın ahmakları olmalı. Bu durumun, taşra sakinleri üzerindeki etkileri ise aşikârdır. Kentlilerse, taşra sakinlerinin aksine, gün be gün hesap yapmaktadırlar. Köylü ürettiği mısırı pazara ilk defa getirdiğinde, kentlerde oturan yargıçlar, köylünün malının karşılığı olan *assignat*'ı[224] ne bir eksik ne bir fazla tam olarak almasını şart koşar; ancak köylü malının karşılığı olarak aldığı *assignat*'la alışveriş yapmaya gittiği vakit malının değerinden yüzde yedilik bir eksilme olduğunu fark eder. Köylü, bu pazara bir kez daha gitmeyecektir. Kentliler öfkelenecektir; taşralıları pazara kendi mısırlarını getirmeye mecbur edecektir. Direniş başlayacak ve Paris ve St. Denis[225] katilleri tüm Fransa'da yeniden güç kazanacaktır.

Bir ülkeye sizin temsil teoriniz çerçevesinde mevcut payından daha fazlasını vererek boş bir iltifatta bulunmanın ne manası vardır? Gücü, menkul ve gayrimenkul dolaşımının neresine

[224] Assignat, Fransız Devrimi ve Devrim Savaşları sırasında kullanılan parasal araç. Assignatlar, Ulusal Meclis'in 1789 ila 1796 arası piyasaya sürdüğü kâğıt paraydı. Hükümetin iflas etmesi sebebiyle kiliseye ait mülkiyete el konulmasından sonra tedavüle girmiştir (ç.n.)

[225] Saint-Denis, Paris'in kuzeyinde yer alan banliyölerden biridir. Fransız Din Savaşları sırasında Protestanlarla Katolikler arasındaki savaş, Saint-Denis'de gerçekleşmiştir (ç.n.)

yerleştirdiniz? Herkesin mülkiyet hakkının değerini artırmak ve düşürmek için gerekli kaynakları nereye koydunuz? Meşgaleleri, Fransa'da yaşayan herkesin mülkiyetine yüzde on oranında ekleme yahut bu orandan azalma yapma şeklinde olan kimseler, tüm Fransızların üstatları olabilir. Bu devrimle elde edilen gücün bütünü, kasaba sakinleri ve kasaba sakinlerine önderlik eden varlıklı yöneticiler arasında kentlere yerleşeceklerdir. Toprak sahibi beyefendiler, küçük toprak sahibi çiftçiler ve köylülerin hiçbiri, kendilerini Fransa'da kalan güç ve etki kaynağından pay almalarını sağlayacak alışkanlık yahut eğilim veyahut denetimlere sahip değildir. Taşra yaşamının doğası, sahip olunan gayrimenkullerin yapısı, kalkışılan tüm meşgalelerde ve zevklerde, taşralılar arasında görülmesi mümkün olmayan bir kombinasyon ve düzenlemeyi (etki yaratmanın tek yolu olarak) beraberinde getirmektedir. Sahibi olduğunuz maharetlerle ve sarf edeceğiniz çabalarla tüm bunları bir arada toplayın; her zaman bireysellik içinde eriyip gitmekteler. Bunların arasında kurum namına hiçbir şeyin uygulanma imkânı yoktur. Umut, korku, dehşet, kıskançlık, işini bir güç içinde tamamlayıp ölen o fâni hikâye; liderlerin takipçilerinin zihinlerini yoklayıp yönlendirdiği yular ve mahmuzlar diyebileceğimiz tüm bu kavramlar, kolaylıkla benimsenemeyecek veya insanlar arasında güçlükle yaygınlaştırılabilecek şeylerdir. Son derece zor olsa ve büyük bir sorumluluk gerektirse de, bir arada toplanmakta; silahlanmakta; birlikte harekete geçmektedirler. Çaba sarf etseler, bu çabaları devam ettiremezler. Sistemli bir şekilde yollarına devam edemezler. Taşra beyefendileri mülklerinden elde ettikleri gelirle bir etki yaratma cihetine girse; bu durum, gelirlerinden on kat fazlasını satma imkânına sahip olanları ve yağmaladıkları malları pazara getirerek mülklerini tahrip edebilecek olan kişileri neden ilgilendirsin ki? Şayet toprak sahibi adamlar topraklarını ipotek etmek istese, arazilerinin değerini düşürmek ve bununla baş etmek mecburiyetinde kalacaklardır. Bu sebeple taşralı beyefendiler, deniz ve

kara kuvvetlerinde görev yapan subaylar, liberal görüş ve tabiata sahip kişiler, hiçbir mesleğe mensup olmayan kimseler, kanunen haklarından men edilmişçesine ülkelerinin yönetiminin tamamen dışında tutulmaktalardır. Kentlerde, taşra beyefendilerine karşı kurulan komplolar, para yöneticilerinin lehine dönmektedir. Kentlerde bu tip çabaların birleşmesi, bir arada toplanması doğaldır. Küçük toprak sahibi çiftçilerin alışkanlıkları, meşgaleleri, oyalandıkları şeyler, işleri, tembellikleri, sürekli kendilerini bir sözleşme altında birleşmek durumunda bırakmaktadır. Erdem ve ahlaksızlıkları yaygın bir hâl almış olup; her zaman garnizonda hazır beklemektedirler ve kendilerini sivil ya da askerî bir faaliyete yönlendirmeye çalışanların ellerinde şekil bulmakta ve yarı disiplinli bir hâl almaktadırlar.

Tüm bu düşünce ve değerlendirmeler, düzenin bu canavarının yaşamaya devam edebileceği; Fransa'nın tamamen kurumlara çöreklenmiş tahrikçiler, *assignat* müdürlerinden oluşan kentlerdeki topluluklar ve kiliseye ait arazilerin satışıyla alakadar yediemin, aracılar, para simsarları, spekülatörler ve tahtın, kilisenin, soylu sınıfının ve halkın yıkımı üzerine kurulu onursuz bir oligarşiyi oluşturan maceraperestler tarafından yönetileceğine dair kafamda hiçbir kuşku bırakmıyor. Eşitliğe ve insan haklarına ilişkin yanıltıcı tüm hayal ve düşler burada nihayetlenmektedir. Bu rezil oligarşinin "Serboniye bataklığında"[226] boğulmakta ve yitip gitmektedirler.

Her ne kadar insanoğlu bütün bu olanları gözleriyle takip edemese de, Fransa'da işlenen bazı büyük suçlar karşılığında, başka zorbalıklarla kol kola dolaşan o sahte ihtişamlar içinde bile huzur ya da fayda elde edemeyecekleri ahlaksız ve onursuz bir tahakküme boyun eğdirerek ceza vermeyi uygun gören Tan-

[226] Serboniye Bataklığı, adını Mısır'da bulunan Serbonis Gölü'nden alır. Rüzgâr sebebiyle düz arazi gibi görünse de Serboniye aslında bir bataklıktır. Mecazi anlamda, içinden çıkılmaz sıkıntılı durumları anlatmak için kullanılır. (ç.n.)

rı'ya yalvarıp yakarmanın insanoğlunun kendisini zulme uğradığında bile onursuz hissetmekten alıkoyamayacağını düşünebilir. Gözlerini sahte ve yanıltıcı isimlerin boyadığı, idrak edemeyeceği kadar derin işlere girişen; hakkaniyetli şöhretlerini ve şatafatlı isimlerinden aldıkları yetkiyi, tanışmadıkları kişilerin plan ve projelerinin kullanımına bir nevi ödünç veren ve böylelikle sahibi oldukları erdemleri ülkelerinin yıkımının hizmetine sunan, vaktiyle büyük bir unvana sahip olan ve hâlen aynı karakteri de muhafaza eden sayıca az adamların yaşadığı öfkeyle karışık kederden çok etkilendiğimi itiraf etmeliyim.

Buraya kadar söylediklerim, çimento vazifesi görme şeklinde ifade ettiğimiz ilk prensiple alakalıydı.

Yeni cumhuriyetlerin çimentosu için gerekli ikinci malzeme, Paris şehrinin üstünlüğüdür: bunun da, kâğıt paranın tedavüle girişi ve müsadere gibi diğer çimento vazifesi gören prensiple sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu teslim etmeliyim. Dinsel yahut laik olsun *bölgelerin* ve kaza mercilerinin tüm eski sınırlarının ortadan kaldırılması ve tüm unsurların kadim kombinasyonlarının çözülmesi ile birbiriyle bağlantısı olmayan çok sayıda küçük cumhuriyetin oluşumunun nedenlerini projenin işte bu bölümünde ele almakayız. Paris şehrinin gücü, uyguladıkları tüm politikalardaki temel motivasyonları şeklinde açıkça karşımıza çıkmaktadır. Şimdilerde simsarlığın merkezi ve odak noktası hâline dönüşen Paris'in gücü sayesinde, bu hizibin liderleri tüm yasama ve yürütmeyi yönlendirmekte; hatta kumanda etmektedirler. Dolayısıyla bu şehrin diğer cumhuriyetler üzerindeki otoritesini teyit edecek olan her şeyin yapılması gereklidir. Paris, derli toplu bir şehir; devasa bir güce sahip ve bu güç, diğer cumhuriyetlerin gücüyle orantısız; dar bir çerçevede toplanmış ve yoğunlaşmış bir güç. Tüm balıkları tek bir ağda topluyor olması sebebiyle, Paris'in kendisini oluşturan unsurlarla, hiçbir geometrik anayasa planından etkilenmeyecek ve temsil oranının daha fazla ya da az olmasının bir mana ifade etmediği doğal ve kolay bir bağlantısı

söz konusu. Krallığın parçalara ayrılan ve alışık olduğumuz tüm vasıtalardan hatta birlik prensiplerinden ayrılan diğer bölümleri, Paris'e karşı ittifak yoluna giremezler. Paris'e tabi olup ona boyun eğmeyen unsurlarından geriye zaaf, kopukluk ve karışıklıktan başka bir şey kalmamıştır. Planın bu kısmını teyit etmek bakımından, Meclis, aldığı kararla cumhuriyetlerden ikisinin bile aynı başkomutana sahip olamayacağına hükmetmiştir.

Meselenin bütününe bakan bir kişiye, Paris'in gücü, genel bir zaaf şeklinde görünecektir. Geometrik politikanın benimsenmesi; yerel fikirlerden vazgeçilmesi; ve halkın artık Gaskon, Picard, Breton, Norman[227] değil tek bir ülkede, tek yürek etrafında birleşmiş, ve tek Meclise sahip Fransızlar olduğu şeklindeki düşüncelerle böbürlenilmiştir. Ancak, herkesin Fransız olmasından ziyade, olacak olan, büyük ihtimalle, o bölge sakinlerinin kısa süre zarfında artık bir ülkeye sahip olamayacakları gerçeğidir. Hiç kimse, arazi ölçüm işine gurur, tarafsızlık yahut gerçek bir muhabbet duygusuyla bağlanmış değildi. Kimse, 71 no'lu kontrol mercine yahut başka bir denetim makamına ait olmakla iftihar etmezdi. İnsanlara sevgi duyguları beslemeye ailede başlarız. Soğuk, mesafeli bir ilişki, hevesli, sıcak bir yurttaşa yakışmaz. Muhabbetimizi, komşularımıza ve her zamanki, alışageldiği-

[227] Gaskonlar, Fransız devrimi öncesinde "Guyenne" ve "Gascony" vilayetlerinin bir parçası olan güneydoğu Fransa'da yaşamış olan bir halktır. Gascony bölgesi, tarihte daha ziyade Basklarla ilişkili halkların yaşadığı ve Baskçaya benzer bir dil konuştukları bir bölgedir. Gascony adı da Bask kelimesinden kaynaklanmaktadır. Ortaçağlardan on dokuzuncu yüzyıla kadar Gaskon dili, Oksitan Dili'nin bölgesel bir şeklidir. Picard, Fransa'nın 27 bölgesinden biri olup; tarihsel olarak güçlü bir kültürel kimliğe sahiptir. Breton, günümüzde Fransa sınırları içinde kalan, geçmişte bağımsız krallık ve dükalık olan bölgedir. Breton kavramı, ayrıca 6 Kelt halkından biri olan Bretonlar'ı tanımlamak için de kullanılır. Bretonca yaygın olarak konuşulur. Normanlar, adını Normandiya bölgesine veren; kökleri bölgeyi fetheden Kuzey Cermen ve Vikinglere kadar götürülebilecek bir halktır. Normanlar, M.S. 912 yılından itibaren Normandiya'ya yerleşen Frenk ve İskandinav karışımı bir halktır. Normanların soyundan gelen modern halk hâlen Fransa'nın Normandiya bölgesinde yaşamaktadır. (ç.n.)

miz üzere, diğer *bölgelerde* bağlantı hâlinde olduğumuz kişilere aktarırız. Bunlar, bizler için âdeta uğrak yerleri yahut dinlenme mekânlarıdır. Ülkemizde bu tür bölümler, yukarıdan bir otoritenin ani hareket ya da teşvikiyle değil, alışkanlıklarımız yoluyla oluşmuştur; ve insan yüreğinin, içini doldurabileceği bir şeyler bulduğu büyük bir ülkeden ufak yansımalardır aslında. İnsanların çoğunu sevmek, otoriteye boyun eğen bir tarafgirlikten dolayı yok olup gitmemektedir. Belki de bu, Fransa kadar geniş bir krallığın zenginliklerinde insanoğlunun taşıdığı endişelerle tek başına etkisi altında kaldığı o yüksek takdirlerin tabi tutulduğu bir nevi temel eğitim niteliğindedir. Bu ülkede genel itibariyle, tıpkı eski *bölgelerde* görüldüğü gibi, yurttaşlar, ülkenin geometrik özelliklerinden değil, eski önyargılarla ve hiçbir nedene dayanmayan alışkanlıklarla alakadar olmayı tercih etmektedir. Çok aşikârdır ki, Paris'in gücü ve üstünlüğü, bu cumhuriyetleri, Paris var olmaya devam ettiği müddetçe, baskı ve denetim altında tutmaktadır. Fakat, size daha evvel ifade ettiğim gerekçelerden dolayı, bu durumun çok da uzun süremeyeceğini düşünmekteyim.

Bu anayasayı oluşturan ve anayasanın çimentosu olan sivil prensipler, egemen bir güç şeklinde ortaya çıkan Ulusal Meclis'e geçerken, anayasada tüm gücü elinde tutabilen ve dışarıdan hiçbir kontrole müsaade etmeyen bir yapının var olduğunu gözlemlemekteyiz. Temel kanunların olmadığı; yerleşik ilkelerin olmadığı; mevcut işleri yürütmek için muteber kural ve kaidelerin bulunmadığı; esasen hiçbir sistemin bu şekilde yürütülemeyeceği bir yapıyla karşı karşıyayız. Güce dair düşünceleri, kanun yapma kapasitelerinin uzandığı en nihai noktadan; yaygın olaylardan çıkardıkları dersler ise, acil gereksinimlerden çıkardıkları istisnalardan kaynaklanmaktadır. Geleceğin Meclisi de birçok açıdan bugünkü Meclis'e benzeyecektir; ancak bu Meclis yeni seçimlerin yapılış tarzı ve yeni tedavül sistemiyle, muhtelif gruplardan seçilen ve kendi ruhunu muhafaza eden bir azınlıkta gördüğümüz düşük seviyeli iç kontrolünden arındırılacaktır. Müm-

künse şayet, bundan sonraki Meclis, şimdikinden çok daha kötü olmalıdır. Şimdiki Meclis, her şeyi tahrip edip değiştirerek, kendinden sonra gelenlere görünen o ki, halka dair hiçbir şey bırakmayacaktır. En cesur ve en manasız kuruluşlara öykünüp bunları kendilerine örnek alacaklardır. Bu tür bir meclisin, pür sükûnet içinde oturacağını varsaymaksa, komedinin daniskası olacaktır.

İşleri bir telaş içinde yapma gayreti içinde olan, her şeye kadir kanun yapıcılarınız, kanımca ne teoride ne de uygulamada daha evvel cumhuriyet projesinin mimarlarının gözünden asla kaçmadığını düşündüğüm son derece önemli bir hususu unutmuşlardır. Bir senato yahut yapı ve nitelik bakımından senatoya benzer bir yapılanmayı unutmuşlardır. Böyle bir konsey olmadan; yabancı devletlerin kendilerini irtibatlandıracağı; devletin mutat yapısı dahilinde halkın itibar edebileceği; peşin hükme varıp istikrarı sağlayabilecek ve devletin mevcut uygulamalarında tutarlılık adına bir şeyleri muhafaza edebilecek bir şeyin bulunmadığı bir yasama erkinden aktif bir meclisten ve yürütme mercilerinden oluşan bir siyasi yapıyı daha evvel işiten olmamıştır. Bu tür bir kraliyet yapısında genellikle bir konsey yer alır. Bir monarşi, böyle bir konsey olmadan da varlığını devam ettirebilir; fakat bu konsey, cumhuriyetle yönetilen bir devletin özünü oluşturur. İktidarın halkın elinde olduğu ya da iktidarın halktan alınıp devredildiği başka mercilerle yürütme erki arasında bir tür orta yol tesis etmektedir. Sizin anayasanızda bu bahsettiklerimden eser yok; sizin Solonlarınız[228] ve Numalarınız[229], her

[228] Solon, MÖ 640-559'da yaşadığı tahmin edilen, Atinalı devlet adamı ve şair. Yaptığı reformlarla Atina demokrasisinin temelini attığı kabul edilir. Orta halli bir aileden gelen Solon, önceleri ticaretle uğraşmıştır. Bu sırada pek çok ülkeyi gezmiştir. MÖ 612'de Attika'ya yerleşen Solon, Salamis'in zaptı ile neticelenen savaşa iştirak etmiştir. Attika'da büyük karışıklıklara yol açan tarım krizi sebebiyle idarede görev almış; kendi adıyla anılan ve eski Yunan döneminin en eski anayasası olan Solon Anayasası'nı hazırlamıştır. (ç.n.)

[229] Numa Pompilius, Roma'nın ilk liderlerinden biri olarak bilinir. Roma'nın kurulduğu gün doğduğuna inanılır. Ruhban sınıfına mensup bir aileden

şeyde gördüğümüz gibi, egemenlik hususunda bir kifayetsizlik tespit etmişlerdir.

Şimdi de gelin, icra erkinin oluşumu doğrultusunda neler yaptıklarına çevirelim dikkatlerimizi. Bunun için yozlaşmış bir kral seçtiler kendilerine. Yaptığı işlerde ihtiyata dair hiçbir şeye rastlamadığımız bu en yukarıdaki icracı, bir nevi makineye dönmektedir. En iyi ihtimalle, bu tür meseleleri Ulusal Meclis'e taşıma hususunda bir kanaldan başka bir vazife görmemektedir. Ayrıcalıklı yetki sahibi bir kanal görevi görseydi şayet, yetkiyi kullanma cihetine giden kişiler için her ne kadar son derece tehlikeli olsa da, mevcut güç mutlaka önemli olurdu. Ancak, kamuoyunu bilgilendirme ve gerçekleşen olaylar, eşit derecede geçerliliğe sahip olup, diğer vasıtalarla Meclis'e intikal edebilmektedir. Bu sebeple, yetki sahibi bir kâtibin yaptığı beyanatları açıklığa kavuşturmak bakımından, kamuoyunu bilgilendirme bürosu hiçbir şey ifade etmemektedir.

Yürütme yetkisine sahip bir görevlinin, Fransa ölçeğinde sivil ve siyasi olmak üzere iki doğal ayrımı göz önünde bulundurması gerekir—İlk ayrımda, yeni anayasaya göre, adli sistemin üst mercilerinin kralın elinde olmaması gerektiğine dikkat edilmelidir. Fransız kralı, adalet pınarı değildir. Ne asli mahkemelerde ne de temyizde görevli yargıçlar, kralın tayin ettiği kişilerdir. Kral, bu yapılanma içinde, adayları teklif edemediği gibi, yapılan tercih üzerinde de olumsuz bir etkiye sahip değildir. Kral, savcı konumunda bile değildir. Yargıçların muhtelif *district*lerde yaptığı tercihleri onaylar vaziyette bir noterden ibarettir. Emrindeki görevlilerin yardımıyla bu yargıçların infazını gerçekleştirmektedir. Sahip olduğu otoritenin esas niteliğine bakıldığında, icra memurlarının, yüksek dava vekillerinin, borçluların peşinde ge-

---

gelen Numa, kırk yaşına geldiğinde Roma'yı yönetmesinin zaruri olduğuna ikna olur. Siyasi ve dinî hizmetlerine ilaveten, takvime din ve ticaret günlerinin eklenmesini ister. Güneş takvimini oluşturmak amacıyla Januarius (Ocak) ve Februarius (Şubat) aylarını ilave ettirir. (ç.n.)

zen infaz memurlarının, gardiyan ve cellatların amirinden başka bir şeye benzemediğini görüyoruz. Meseleye daha da onur kırıcı bir açıdan baktığımızda, krallık ve hükümdarlık namına bir şeyin burada olmadığını görmekteyiz. Bir işi yapmaya başlama, askıya alma, yumuşatma yahut affetme yetkilerine sahip olmayıp, bulunduğu görevde saygı ve teselli namına her şeyden mahrum olup adaletin idaresi bakımından hiçbir şey yapamamak, bu mutsuz hükümdarın saygınlığı açısından çok daha tercih edilir bir hâl olurdu. Adalet hususunda ahlaksızlık ve iğrençlik olarak değerlendirebileceğimiz her ne varsa, kralın üzerine atılmaktadır. Yakın bir zamana kadar kralları olan şahsı, nitelik bakımından cellatlıktan pek de farklı olmayan bir seviyeye yerleştirmeye karar kılmış olan Meclis'in, üzerine yapışmış bazı lekelerden arınmak için sıkıntı çekiyor olması boşuna değildi. Fransız kralı konumunda olan şahsın kendine saygısı olmadığı gibi başkalarının da ona saygı duymaması esasen doğal bir durum değildir.

Siyasi kapasitesi bakımından, Ulusal Meclis'in emirlerini yerine getiren bir yeni yürütme görevlisiyle karşı karşıyayız. Kanunların icrası, kraliyet makamının gereği olan bir uygulamadır; emirleri uygulamaksa krala yaraşır bir durum değildir. Ancak, yürütme yetkisine sahip siyasi bir yüksek yargıçlık makamı, büyük bir güvenin göstergesidir. Bu güven, gerek yönetenler gerekse yönetilenler açısından, vefalı ve gayretli bir çabaya dayalıdır. Bu görevi ifa etme yolları ve bu görevin yerine getirilmesine yönelik yaklaşımların, güven kavramıyla alakalı durumlardan etkilenmesi lazımdır. Bu güvenin etrafını, saygınlık, otorite ve nezaketin kuşatması ve bizleri şan ve şerefe taşıması gerekir. Yürütme görevi, esasen zahmete girme ve çaba sarf etme işidir. Mevcut güçten kaynaklanan görevleri, acizlikten kaynaklanmamaktadır. Karşılığında hiçbir mükâfatlandırma imkânına sahip değilse, yürütme hizmetine hâkim olamayan bir kral nasıl bir kraldır? Sürekli görevde kalamayan; hiçbir araziyi kamu hizmeti için bağışlayamayan; yılda elli pound'den fazla bir maaşı olma-

yan; en beyhude ve ehemmiyetsiz unvanlardan birine sahip olan bir kral. Fransa'da kral, adalet kaynağından ziyade şeref kaynağı. Tüm mükâfatlar ve imtiyazlar başkalarının elinde. Krala hizmet eden kişileri harekete geçiren tek şey doğal bir dürtüden ziyade korku; kendi efendileri dışında her şeye karşı duyulan bir korku. İçeride başvurduğu baskılar, adalet bakanlığında yaptığı işler kadar iğrenç. Belediyelere bir rahatlık verilecekse eğer, Meclis, bu rahatlığı sunmakta. Meclis'e boyun eğdirmek amacıyla insanların üzerine askeri birlik gönderilmesi hâlinde, kral bu emri uygulayacaktır ve her fırsatta, halkın kanı, üzerine sıçrayacaktır. Kötü bir niyeti olmasa bile, adı ve otoritesi, her tür acımasız uygulamayla özdeş tutulacaktır. Hayır; kendisini konulduğu hapishaneden çıkarıp özgürleştirmeye çalışan kişilerin yaptığı kasaplıklara razı olmalı yahut kendi kişiliğine ya da kadim otoritesine çok az bağlılık göstermelidir.

Yürütme görevi, yürütme erkini oluşturan kimselerin itaat etmek mecburiyetinde oldukları kişileri sevip onlara hürmet etmelerini sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır. Amaçlı bir ihmal ya da daha da kötüsü sade ancak ahlaksız ve zararlı bir itaatin, en akıl sahibi niyetleri bile tahrip ettiğini görmekteyiz. Kanunun, bu ihmalleri ve sahtekâr yaklaşımları önceden tahmin etmesi ya da bunların peşi sıra gitmesi de boşa sarf edilen bir çabadan başka bir şey değildir. Halkın hararet ve şevkle hareket etmesi, kanunun yetkisi dahilinde değildir. Krallar, hatta hakiki krallar dahi, nefret ettikleri tebaalarının özgürlüğüne tahammül etmek durumundadır. Kendi özlerinden sapmadan, bu tür insanların otoritesine bile tahammül edebilirler. Onüçüncü Louis, Kardinal de Richelieu'den ölümüne nefret etmiştir; fakat o bakanın rakiplerine karşı verdiği destek, hükümdarlığının ve bizzat tahtının sağlam temellerinin şanlı kaynağını işaret etmektedir. On dördüncü Louis, tahta çıktığında Kardinal Mazarin'i[230] hiç sev-

[230] Jules Mazarin (1602-1661) Fransa'yı yönetmiş olan İtalyan siyasetçi. Din alanında eğitim alan Mazarin, asıl dehasını siyasette göstermiştir. Ben-

miyordu, ancak menfaati icabı Kardinali koruyup kolladı. Yaşlandığında, Louvois'ten[231] nefret ediyordu; fakat yıllar yılı ona katlanmak durumunda kaldı. İkinci George[232], aslında pek de hoşlanmadığı Bay Pitt'i[233] [234]danışma kuruluna aldığında, akıl

---

zer bir yoldan geçmiş olan hocası Kardinal Richelieu'dan etkilenmiştir. İtalya'da dünyaya gelen Mazarin, Papalık'ın hizmetine girerek hukuk ve din konularında çalışmış, ancak ahlak kurallarını hiçe saymıştır. Hıristiyan etiğine aykırı olmakla beraber kadınlara ve kumara düşkünlüğüyle ün salmıştır. Papalık'ın temsilcisi olarak geldiği Fransa'da Kardinal Richelieu'nun hizmetine girmiştir. Kumar masasında kraliçenin dikkatini çekmeyi başarıp, sarayın gözdelerinden biri olmuştur. Kendi yeğenlerinin soylularla ilişkiye girmesini teşvik ederek Fransız aristokrasisi arasındaki yerini sağlamlaştırmıştır. Hatta yeğenleri içinde en çirkini sayılan Maria, geleceğin otoriter kralı olacak Prens Louis'yi etkilemeyi başarmıştır. Kardinal Richelieu'nun ölümünün ardından Mazarin, Fransa'nın fiili yöneticisi hâline gelmiş ve dini siyasi bir araç olarak kullanmıştır; İtalyan kilisesinden yetişmiş olmakla beraber fanatik Katolik akımlarla mücadele etmiştir. Mazarin'in pratik ve acımasız politikaları halk arasında öfkeye neden olmuş ve Fronde olarak anılan iç savaş patlak vermiş ve bazı soyluların halk isyancılarıyla birleşmesi tahtı zor duruma sokmuş; Mazarin görevden çekilmeye mecbur kalmıştır. Mazarin, kralların yetersiz kaldığı bir dönemde Fransa'yı yönetmiş ve XIV. Louis'nin gelecekteki iktidarına temel hazırlamıştır. (ç.n.)

231 François Michel Le Tellier, Louvois Markizi, (1641-1691), XIV. Louis'in hükümdarlığının önemli bir bölümünde Fransa'nın Savaş Bakanı olarak görev yapmıştır. Fransız ordusunun sayısını 400.000 askere kadar artırmış ve bu ordu, 1667 ila 1713 arasında gerçekleşen dört savaşa katılmıştır. Genelde "Louvois" olarak bilinir. (ç.n.)

232 II. George (1683– 1760), Büyük Britanya ve İrlanda Kralı; Brunswick-Lüneburg (Hanover) Dükü. Almanya'da doğup büyütülen II. George, Tac-ı Tevarüs Kanunu sonrası Katoliklerin yerine tahtın sadece Protestanlarla sınırlandırılması sonrasında, büyükannesi Sophia ve Kraliçe Anne'in ölümleri üzerine babası I. George tahtı miras alınca, uzunca bir süre muhalif güçlerle işbirliği yapmış; 1720 yılında yönetimle uzlaşmıştır. 1727 yılında kral olan II. George, Britanya'nın içişlerini tamamıyla parlamentoya devretmiştir. Ancak Dettingen Savaşı'na katılarak, savaşta orduya liderlik eden son Britanya monarkı olmuştur. 1745 yılında kendisine karşı yürütülen Jacobite İsyanları başarısız olmuştur. (ç.n.)

233 William Pitt, Chatham Birinci Dükü, (1708 – 1778), Britanya'yı Yedi Yıl Savaşları'nda yöneten Whig devlet adamıdır. (ç.n.)

234 Yedi Yıl Savaşları: İngiltere ve Fransa arasında sömürgecilik ve deniz üstünlüğü için çıkmış olan siyasi mücadeleler sonucunda Avrupa kıtasında

sahibi bir hükümdarın kibrini kıracak hiçbir şey yapmamıştır. Ancak, kendilerine duyulan muhabbetten ziyade yaptıkları işlerle seçilen bu bakanlar, kralları namına hareket ediyorlardı; yoksa itaat ettikleri, zahirî efendileri namına değil. Bence, her kral, bir dönem etrafa saldığı korkuları yeniden uygulamaya başladığı vakit; kötü niyetliliğin şahikasında bulunduğuna kani olduğu kimselerin dikte ettiğini bildiği yol ve yöntemlere tüm yüreğiyle bir canlılık ve coşku aşılayabilir. Böyle bir krala (ya da adına her ne deniyorsa artık) saygı ve dürüstlükle hizmet eden bakanlar, bir kaç gün evvel Bastille hapishanesine tıktıkları bir şahsın emirlerine canıgönülden riayet mi edeceklerdi? Despot adaletlerine maruz bıraktıkları ancak şefkatle muamele ettiklerini düşündükleri ve hapse atarak aslında bir nevi sığınacak yer verdikleri zehabına kapıldıkları kimselerin emirlerine mi riayet edeceklerdi yani? Başkaca yeni icatlarınız dahilinde, böyle bir itaati bekliyorsanız şayet, eşyanın tabiatı gereği bir devrim yapmalı ve insan aklı için yeni bir anayasa yazmalısınız. Aksi taktirde, o yüce hükümetiniz yürütme sistemiyle uyumlu çalışamaz. İsimlendiremeyeceğimiz bazı hâller var. Millet olarak korkmamız ve nefret etmemiz için gerekçelerin olduğu yarım düzine lider sayabilirim size. Bizlere korku salıp kendilerinden daha fazla nefret ettirmekten başka hiçbir farkı yok bunun. Bu yol ve yöntemlerle ve bu tip insanlarla böyle bir devrim yapmak meşru

---

yeni saflaşmalar oluşmuştur. 1756 yılında İngiltere ve Prusya arasında ittifak kurulmasına karşı Fransa ve Avusturya-Habsburglar arasında evlilik yoluyla hanedan bağları kurulmuştur. Böylece Almanya toprakları üzerinde Avusturya ve Prusya arasındaki rekabet belirginleşmeye başlamıştır. Bu savaş sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşmasıyla, Fransa, Afrika ve Amerika kıtasında ve Hindistan'da bulunan denizaşırı sömürgelerinin hepsini İngiltere'ye bırakmıştır. Böylece hem ekonomik bakımdan hem de politik bakımdan Fransa güç kaybederken, İngiltere denizlerdeki ve sömürgecilik yarışındaki üstünlüğünü sağlamlaştırılmıştır. Öte yandan, Prusya Avusturya karşısına daha etkin bir biçimde Almanya toprakları üzerinde siyasi bir güç olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. (ç.n.)

ve faydalı bir davranış şekli olsaydı, beş ve altı Ekim'de[235] başlanan işi tamamlamak çok daha akılcı bir yol olurdu. Yeni yürütme görevlisi, mevcut konumundan dolayı, kendisini yaratanlara ve efendilerine minnettar olacaktır; ve menfaati icabı suç toplumuna bağlılığını bildireceği gibi, (şayet işlenen suçlarda erdem namına bir şey varsa) kendisini büyük servetlerle ve hazlarla dolu bir konuma getiren kişilere karşı müteşekkir olacak ve itaatkâr bir hasma yaptıkları muamelede görüldüğü gibi, abartılıp göklere çıkarılan bir yaratığı dizginlemeyen bu kimselerden alacağını da fazlasıyla almış olacaktır.

Yaşadığı badirelerin tam manasıyla şaşkına çevirip afallattığı; şana şerefe bakmaksızın yiyip içip uyumayı hayatın kendisine verdiği ödül ve imtiyaz şeklinde değerlendiren bir kral, asla, getirildiği mevcut konum ve koşullarıyla krallık makamına yaraşır bir kral olamaz. Sağduyuyla hareket ederse şayet, bu şekle sokulmuş bir makamın, şan yahut haysiyet adına hiç şeye sahip olamayacağı bir makam olduğunu idrak edecektir. Kendisini harekete geçirecek bir menfaati de yoktur. En iyi ihtimalle davranış biçimi pasif ve savunma konumunda bir davranış şekliydi. Alt tabakalardan gelen insanlar için bu tür bir makam, bir şeref meselesi olabilirdi. Ancak böyle bir makama yükselmek yahut bu makamdan indirilmek, farklı şeylerdir; ve farklı hassasiyetleri çağrıştırmaktadır. Kral gerçekten de bakanları tayin edebilmekte midir? Acıyacaklardır kendisine. Krala bağlı olmaya mecburlar mı peki? Bu kişilerle, kral olarak belirlenen kişi arasındaki ilişki daha ziyade karşı tarafın etkisini yok etmeye dayalı bir ilişkidir. Diğer tüm ülkelerde, bakanlık makamı en yüksek itibara sahip makamdır. Fransa'da bu makam tehlikelerle doludur ve şan ve şereften yoksundur. Sığ ve yüzeysel hırslar var olmaya devam ederken yahut sefil bir gelire olan arzu basiretsiz bir tamahkâr-

[235] 5-6 Ekim 1789 olayları: Kral Louis'nin Versay'dan Paris'teki Tuilieres Sarayı'na getirildiği ve akabinde Meclisin de Versay'dan Paris'e taşındığı olaylar. (ç.n.)

lığın teşvikiyken hiçlikte birbirlerine rakip olmayı sürdürmektedirler. Anayasanız, bakanlık için birbiriyle rekabet hâlinde olan bu kişilerin birbirlerinin hayati unsurlarına saldırmalarına müsaade ediyor; gelgelelim, yapılan saldırıları, suçluların maruz kaldığı aşağılayıcı muameleyle karşılık verme dışında püskürtme imkânına da sahip değiller. Ulusal konseylerde payı olmayan tek kişiler Fransa'daki bakanlardır. Ne bakan! Ne konsey! Ne millet ama!—Lakin sorumluluk sahibidirler. Sorumluluktan kaynaklanan yetersiz bir hizmet bu. Korkudan kaynaklanan bir zihin yükselişiyle, bir millet asla şanlı bir millete dönüşmez. Sorumluluk, suçları önler. Kanuna karşı tüm yeltenmeleri tehlikeli bir hâle getirir. Ancak, aktif ve şevk dolu bir hizmeti sadece aptallar düşünebilir. Attığı her adımda, kendisine zulmeden kişilerin güç ve kudretini kabullenen ve ilkesel olarak savaştan iğrenen bir kişiye savaşı yürütme yetkisi verilebilir mi? Savaş ya da barış hususunda hiçbir yetki sahibi olmayan; kendisine ait tek bir oyla bakanlarının oylarından veyahut belki etkisi altına alabileceği kişilerin oylarından fazla bir şeye de sahip olmayan bir kimseyi yabancı devletler ciddiye alıp, onunla muhatap olurlar mı? Hakir görme hâli, hükümdara yaraşır bir hâl değildir; bu hâlden bir an evvel kurtulmak daha iyidir.

Yargıda ve yürütmede görülen bu kara mizahın, yalnızca bu nesille devam edeceğini ve kralın da veliahtının mevcut durumuna uygun şekilde eğitileceğini beyan etmeye davet edileceğini biliyorum. İçinde bulunduğu vaziyete razı olsa, aslında hiçbir eğitim de almayacak. Veliahtın göreceği eğitim, keyfi bir monarşiden çok daha kötü. Bu eğitimi alsa -gerçi alıp almaması da önemli değil- atalarının kral olduğunu iyi ya da kötü niyetli bir dâhi kendisine anlatacak. Amacı kendisini kanıtlamak ve ebeveynlerinin intikamını almak olmalı. Bunun esas görevi olmadığını söyleyeceksiniz. Hâl böyle olabilir belki; ancak işin doğası bu ve doğayı gücendirdiğiniz vakit, akılsızca, verilen görev her neyse ona bel bağlamak durumunda kalırsınız. Bu beyhude

idare anlayışında, devlet, sinesinde zaafiyet, karışıklık, yetersizlik ve çürüme kaynağını barındırmakta ve nihai tahribinin yollarını hazırlamaktadır. Kısacası, bu yürütme gücünde (makamı diyemiyorum), canlılıktan bir emare; hakkaniyetli bir uyum ya da ahenk yahut mevcut hâliyle ya da ilerideki bir yönetim açısından planlandığı şekliyle yüksek bir makamla dostane bir ilişki namına bir şey göremiyorum.

Biri gerçek diğeri hayalî olmak üzere, politikanın yolundan saptırdığı bir ekonomiyle tesis edilmiş olan iki idari kurum söz konusu.[236] Bu kurumların her ikisi de muazzam bir harcamanın içine girmiştir; ama hayalî olanın harcamaları kanımca çok daha fazladır. Hayalî bir mekanizma, işleri yoluna sokmak için gereklidir ve buna değerdir. Ancak yapılan harcama aşırı miktardadır ve ne bu harcamanın ortaya konulması ne de kullanımı, ödenmesi gerekli ücretin onda birini dahi hak etmektedir. Kanun yapıcıların yeteneklerinin hakkını vermiyorum: gerekenin yapılmasına imkân vermiyorum. Yürütme gücüne ilişkin planları, kendi tercihleri değil. Bu nümayişin olduğu gibi korunması gerekiyor. İnsanlar, bundan vazgeçmeye razı gelmeyeceklerdir. Doğru: sizi anlıyorum. Uğruna dünyayı yerinden oynatacağınız o büyük fikirlerinize rağmen, işin doğasına ve mevcut koşullara nasıl uyum sağlayacağınızın da farkındasınız. Ancak, mevcut koşullara bu denli ayak uydurmak mecburiyetinde olduğunuzda, itaatkârlığınızı daha öteye taşıyarak, bu amaca yönelik uygun ve faydalı bir vasıtayı üstlenmek mecburiyetindesiniz. Elinizde olan bir şeyden bahsediyorum aslında. Örnek vermem gerekirse, diğer unsurların yanı sıra, barış ve savaş hakkını kralınıza bırakmak sizin imkânınız dahilinde olan bir şeydi. Nasıl yani! En tehlikeli yetkiyi yürütme erkinin başındaki makama bırakmak mı? Bunun için, daha tehlikeli biri olamaz; lakin güvenilmesi zaruri başka birini de tanımıyorum. Bu yetkinin, şu an elinde

[236] Bölgesel cumhuriyet kurumlarını da hesaba katarsak esasen üç.

bulunmayan başka görevlerle beraber talep edilmesi haricinde, kralınıza verilmesi gerektiğini söylüyor değilim. Ancak, bu yetkiler elinde olsaydı şayet, kuşkusuz tehlikeli olsalar da, mevcut riski telafi etmekten ziyade bu tür bir anayasanın sağlayacağı çok sayıda avantaj da olurdu. Avrupa'daki hükümdarlıkların, Meclis üyelerinizle alenen ve şahsen kumpas kurmalarını; tüm işlerinize burunlarını sokmalarını ve dış güçlerin bilgisi ve kontrolü altında tutulan tüm kötü niyetli hizipleri ülkenizin tam da kalbinde kışkırtmalarını engellemekten başka bir yol yok. Çok şükür ki, bu tip fenalıklardan bizler hâlen uzağız. Sahip olduğunuz beceri, böyle bir beceriniz varsa tabii, bu tehlikeli güveni dolaylı olarak düzeltme ya da kontrol etme amacıyla çok yerinde bir şekilde kullanılabilirdi. Bizim İngiltere'de oy verip seçtiğimiz kimselerden hoşlanmıyorsanız, o zaman liderlerinizin sahip oldukları yeteneklerini daha iyi şeyler yapmak için sarf etmesi gerekir. Sizdeki gibi bir yürütme anlayışının sonuçlarını diğerlerine örnek olarak göstermek gerekli bir şey olsaydı, büyük işlerin sevk ve idaresi hususunda, size Mösyö de Montmorin'in[237] Ulusal Meclis'e sunduğu son raporlarla, Büyük Britanya ile İspanya arasındaki farklılıklara dair diğer hususları hatırlatmam lazım. Ancak, bu konulara dikkatinizi çekmeye çalışmak, size karşı nezaketsizlik olurdu.

Adına bakan denilen kişilerin mevcut makamlarından istifa etme niyetinde olduklarını ifade ettiklerini işitiyorum. Bu kadar zamandır istifa etmemiş olmalarına şaşırdım doğrusu. Bu son yirmi aylık koşullar dikkate alındığında, bendeniz olduğum

[237] Armand Marc ya da Saint Herem Montmorin Kontu (1745–1792), Fransız devlet adamı ve XVI. Louis'nin hükümdarlığı sırasında Dışişleri ve Deniz Kuvvetleri Bakanı. Auvergne soylu ailesinin ferdidir. Madrid Büyükelçiliği yaparken, Britanny valiliği yapması için çağırılmış ve 1787 yılında Kral tarafından Dışişleri Bakanı olarak tayin edilmiştir. Necker hayranı olan de Montmorin, Necker'in 12 Temmuz 1789 tarihinde görevinden azledilmesi ardından emekliye ayrılmış; ancak Necker'in Bastille'e saldırmasının ardından görevine geri dönmüştür. (ç.n.)

yerde dünyada durmazdım. Bunu biraz da devrime bağlıyorum. Gerçek şu ki, yüksek bir mevkiye getirilmiş olan bu kimseler -her ne kadar bulundukları mevki bir utanç mevkii olsa da- devrimin sebep olduğu kötülükleri ne birlikte ne de bizzat kendi makamları açılarından hissedip görebilmişlerdir. Attıkları her adımda yahut atmaktan çekindikleri her adımda, ülkelerinin içinde bulunduğu durumu ve ülkelerine hizmet etme konusundaki kapasitesizliklerini görmüş olmaları gerekirdi. Bu adamlar, kendilerinden evvel kimsede rastlamadığımız şekilde, itaatkâr bir köle türünün temsilcileri olmuşlardır. Mecbur edildikleri yahut Meclisin kendilerine mecbur ettiği hükümdara itimat etmeksizin, makamlarının tüm o asil görevleri, ne şahsi otoritelerine ne de resmî makamlarına hiçbir hürmeti olmayan Meclis komiteleri tarafından yürütülmektedir. Hiçbir güçleri olmadığı halde ülkeyi yönetirler; takdir yetkileri olmaksızın sorumluluk üstlenirler; hiçbir tercih hakları olmadığı halde görüş bildirirler. İkisi üzerinde de hiçbir etkilerinin olmadığı iki hükümdarın yönetiminde, içinde bulundukları karışık durumda, kimi zaman birine kimi zaman diğerine ihanet ederken (esasında kime ihanet etme niyetindelerse ona ihanet ederek); aslında her daim bizzat kendilerine ihanet etmektedirler. İçinde bulundukları hâl ve vaziyet buydu; kendilerinden sonra gelenlerin de hâl ve vaziyetleri muhtemelen bu şekilde olacaktır. Mösyö Necker'e çok büyük saygı besliyorum ve iyi dileklerimi sunuyorum kendisine. Nezaketinden dolayı kendisine minnettarım. Düşmanları, kendisini Versay'dan uzaklaştırdığında, esasen yaşadığı sürgünün takdire şayan bir durum olduğunu düşünüyorum—*sed multæ urbes et publica vota vicerunt*. [238] Şimdiyse Fransız maliyesinin ve monarşisinin yıkıntıları üzerinde oturuyor.

[238] "Şehirlerin tedirgin dualarına tercih ettiği bir ateş. Bunlar kendisini sağlığına döndürmüştür; ama fethedilmek üzere kurtarmışlardır onu" Juvenal, *Satirler*, 10: 284–85 Juvenal'in Satirleri içinde, 131. Burada Burke'ün vermek istediği mesaj, Necker'in popülaritesinin temelden sarsılmasıdır.

Yeni hükümetin yürütme erkinin tuhaf yapısının ciddi bir şekilde gözlemlenip ele alınması gerekir; ancak, kendi içinde pek bir sınırı olmayan meselelerin tartışılmasına sınırlama getirmek hayli zahmetli bir iştir.

Ulusal Meclis'in oluşturduğu yargı sistemini az biraz zekâ ve yetenek sahibi olan bendeniz algılayabiliyorum. Takipçisi oldukları değişmez yollarına uygun şekilde, anayasanızı hazırlayanlar, işe, parlamentoları topyekûn ortadan kaldırarak başlamışlardır. Bu saygıdeğer kurumlar, eski hükümetin diğer kurumları gibi, monarşide hiçbir değişiklik olmasa dahi, reforma ihtiyaç duymaktaydı. Bu kurumlarda, özgür bir anayasal sisteme uyum sağlamak için çok sayıda değişiklik yapılması gerekiyordu. Ancak, anayasalarında özel bazı durumlar söz konusudur; bunlar, sayıca az da olsa akıl sahibi insanların takdirini kazanan şeylerdir. Temel bir başarıya sahiptirler ve bağımsızdırlar. Satılabilir bir nitelik taşıyan, makamlarıyla alakalı en şüpheli durum, bu yapının bağımsızlığına katkıda bulunmuştur. Ellerinden gelen çabayı göstermişlerdir. Esasen bu hakka miras yoluyla eriştikleri söylenebilir. Monarkın tayin ettiği bu kişiler, neredeyse kralın mevcut yetkilerinin dışında değerlendirilmiştir. Bu otoritenin kendilerine yönelen en kararlı çabaları, sadece tam manasıyla bağımsız oluşlarını yansıtmaktadır. Keyfî yeniliklere karşı direnç gösterecek şekilde tesis edilmiş kalıcı siyasi kurumlar oluşturdular; ve bu kurumsal yapıdan ve bu kurumların çoğunun mevcut biçimlerinden, kanunlara ne şekilde netlik ve istikrar kazandırılabilir bunu hesaplama yoluna gittiler. Bu kanunları güvence altına almak için, tüm fikir ve mizah devrimlerinde âdeta emniyetli bir sığınak hâline gelmişlerdir. Keyfî yönetim sergileyen hükümdarların hükümranlıkları ve keyfî hiziplerin mücadeleleri sırasında ülkenin kutsal birikimlerini kurtarmışlardır. Anayasanın hatırasını ve ismini canlı tutmuşlardır. (Kişisel özgürlük diye bir şey yokken) diğer ülkelerde olduğu gibi Fransa'da da korunduğunu söyleyebileceğimiz özel mülkiyetin en büyük güvence-

si konumundaydılar. Bir devlette yüce görülen şeyin, mümkün olduğu ölçüde, bu yüce merciye dayandığı kadar bu merciyi bir noktada dengeleyecek şekilde tesis edilmiş adli bir otoriteye sahip olması gerekir. Adli sistemini, devletin dışında bir şeymiş gibi düzenlemesi lazımdır.

Bu parlamentolar, monarşinin aşırılıklarını ve kusurlarını en iyi şekilde olmasa da önemli ölçüde düzeltici bir rol oynamışlardır. Bu tarz bağımsız bir yargı, demokrasi ülkede mutlak iktidar olduğunda on kat daha gereklidir. Bu anayasada, dar kapsamlı bir toplumda görevlerini yerine getirmekte olan, sizlerin icadı olan, seçimle iş başına gelen, geçici, yerel yargıçların tüm mahkemelerin en kötü kimseleri olmaları lazımdır. Bunların, yabancılara, tiksinti verici zenginlere, bozguna uğramış kesimlerin oluşturduğu azınlığa, seçimlerde başarısız adayları destekleyenlere karşı adaletle yaklaşacağını düşünmek beyhude bir beklentidir. Yeni mahkemeleri, hizipçiliğin o kötü ruhundan arındırmak imkânsızdır. Oy kullanma yoluyla gerçekleştirilen tüm dalaverelerin, yeni yeni heveslerin icat edilmesine mâni olma hususunda son derece boş ve çocuksu şeyler olduğunu tecrübelerimizden biliyoruz. Bir şeyleri gizlemek için verebilecekleri en iyi cevap, ortalığa şüphe salmaktan öteye gidemedi; bu mesele, hâlen taraf tutmanın zararlı sebeplerinden biridir.

Parlamentolar, ulusa bu kadar tahrip edici bir şekilde taarruz etmek yerine, ulusu olduğu gibi muhafaza edilmiş olsalardı şayet; Areopagus[239] meclisinin ve senatosunun Atina'da yaptığı gibi, tam manasıyla aynı olmasa da (tam bir paralellikten bahsetmiyorum ama) benzer bir amaçla, cılız ve adil olmayan bir demokrasinin kötülüklerini dengeleme ve düzeltme gibi bir

[239] Areopagus, Atina'da yer alan Akropol'ün kuzey batısına denk gelmektedir. Eski devirlerde ceza davalarının görüldüğü Temyiz Mahkemesi olarak kullanılmıştır. Areopagus, kentin önde gelen yaşlılarından oluşan bir konsey niteliği taşımaktaydı. Senato gibi bu konseye üyelik de sınırlıydı. M.Ö. 594 yılında Areopagus, yetkilerini Solon'a devretmiştir. (ç.n.)

gayeye hizmet edebilirdi. Herkes, bu mahkemenin devletin payandası olduğunu bilir; herkes, bu mahkemenin hangi titizlikle muhafaza edildiğini; nasıl dinsel bir saygı anlayışıyla kutsandığını bilir. Parlamentolar hiziplerden tam manasıyla uzak kalamamışlardır. Bu gerçeği teslim ediyorum; ancak bu bahsettiğim kötülük, dışarıdan gelen tesadüfi bir kötülüktür ve yeni cadınız olan altı yılda bir seçilen adli makamlarda olması gerektiği gibi, bizzat anayasalarından kaynaklanan bir kötülük değildi. Çoğu İngiliz, her şeyi rüşvet ve yozlaşmayla belirlediklerini varsayarak, eski mahkemelerin ortadan kaldırılmasını methetmektedirler. Ancak, monarşik ve cumhuriyetçi deneylere karşı durmuşlardır. Mahkeme, 1771 yılında lağvedildiklerinde bu kurumlarda yolsuzluk yapıldığını kanıtlayabilmişti.—Bu kurumları dağıtıp ortadan kaldıranlar, imkânları olsa aynı şeyi bir kez daha yaparlardı; ancak her iki girişimlerinin de esasen başarısızlıkla sonuçlandığını dikkate alacak olursak, o büyük maddi yolsuzluğa pek de bulaşmadıkları sonucuna varabiliriz.

Monarşi devrinde yaptıkları gibi, Ulusal Meclis'in aldığı tüm kararları kayda geçirme ve bu kararlara en azından itirazda bulunma şeklindeki kadim yetkilerini muhafaza etmek son derece sağduyulu bir davranış şekli olacaktı. Demokratik bir rejimin tesadüfi payelerini, genel hukuk ilminin kimi prensiplerine indirgemenin bir aracı olacaktı. Kadim demokrasilerin kusuru ve yok oluşlarının bir sebebi de *psephismata*[240] gibi tesadüfi yönetim şekilleriyle yönetilmiş olmalarıdır. Bu uygulama, kanunların niteliği ve yeknesaklığı bakımından sekteye uğramış; halkın yönetime karşı olan saygısını azaltmış ve sonuçta sistemi tamamıyla tahrip etmiştir.

Monarşi döneminde Paris parlamentosunda gördüğümüz, yönetime karşı itirazda bulunma yetkisini, aklıselime rağmen, kral diye anmakta ısrar ettiğiniz bir nevi asli icra memurunuz

[240] Psephismata: eski Atina meclisinde verilen bir paye.

olan kişiye vermeniz, saçmalığın daniskasıdır. Hâl buyken, yürütme erkini elinde tutan kişiye serzenişte bulunmamalısınız. Bu, ne konseyi ne yürütmeyi ne otoriteyi ne de itaatkârlığı anlamak şeklinde değerlendirilebilir. Kral dediğiniz kişi ya bu yetkiye sahip olmamalı yahut kralın olacaksa daha fazla yetkisi olmalı.

Mevcut düzenleme fazlasıyla adli bir düzenleme. Monarşinize öykünmek ve yargıçlarınızı bağımsızlık koltuğuna oturtmak yerine, esas amacınızın yargıçları körü körüne itaate indirgemek olduğu anlaşılıyor. Her şeyi değiştirirken, aslında yeni bir düzen anlayışı icat etmişsiniz. Öncelikle, kanuna göre karar vereceğini farz ettiğim yargıçları belirliyor; sonra da, belli bir süre sonunda, karar vermeleri için önlerine kanun koymayı amaçlıyorsunuz. Yaptıkları çalışmaların (bir çalışma yapmışlarsa tabii), kendilerine hiçbir faydası olmayacaktır. Ancak bu konularda çalışma yapmalarını sağlamak amacıyla, zaman zaman kendilerine Ulusal Meclis'ten gönderilen tüm kural, emir ve talimatlara itaat etmeye and içeceklerdir. Bu tarz bir boyun eğme cihetine girerlerse şayet, kanuna da bir şey bırakmayacaklardır. Ulaşılmaya çalışılan bir davanın tam ortasında olan ya da bu davaya ulaşma ihtimali peşinde koşan, karar verme kuralını tamamıyla değiştirebilecek bir iktidarın ellerinde tam manasıyla tehlikeli bir araca dönüşmektedirler. Ulusal Meclis'in bu yöndeki emirleri, yerel bazda bu yargıçları seçen halkın iradesine aykırı bir hâle gelse, düşünmesi bile korkunç bir kargaşa söz konusu olabilir. Zira, yargıçlar mevcut konumlarını yerel otoriteye borçludur ve itaat etmeye and içtikleri emirler de, yargıç olarak atanmalarında hiçbir dahli ve payı olmayan kişilerden gelmektedir. Yaptıkları işlerin ifasında kendilerini yüreklendirip rehberlik edebilecek *Court de Châtelet*[241] gibi bir örnek var gözlerinin önünde. Bu mahkemede,

[241] Court de Châtelet, ciddi davaların görüldüğü bir Paris mahkemesidir. Mahkemenin bulunduğu alanda aynı adı taşıyan bir hapishane bulunmaktadır.

Ulusal Meclis'in ya da göndermiş olduğu yahut ihbar yoluyla kendilerine yönlendirilen suçluların yargılanması gerçekleştirilecekti. Mahkeme yargıçları, kendi hayatlarını kurtarmak için himaye altında koltuklarında oturuyorlar. Hangi kanunla neye hükmettiklerini bilmedikleri gibi hangi otoriteyle hareket ettiklerini yahut görev sürelerinin ne olduğunu da bilmiyorlar. Kendi hayatları pahasına kimi zaman bazı hükümlerde bulunmaya mecbur oldukları düşünülüyor. Belki kesin değil yahut netleştirilmiş de değil, ancak beraat kararı verdikleri zaman esas failler cezasız kalacak şekilde, tahliye ettikleri kişilerin mahkeme kapısında asıldığına şahit olduklarını biliyoruz.

Meclis, kısa, basit, net ve bu tarz niteliklere sahip bir kanun yapısı teşkil etmeyi vadediyor. Yani, yaptıkları kısa kanunlarla, takdir yetkisini daha ziyade yargıca bırakıyorlar ve sağlıklı bir takdir yetkisi olarak isimlendirilebilecek bir adli takdir şeklini mümkün kılabilecek bilgiye dair ne varsa (son derece tehlikeli bir şekilde) ortadan kaldırıyorlar.

İdari kurumların, dikkatli bir şekilde, bu yeni mahkemelerin yetki alanının dışında tutuluyor olduğunu görmek oldukça tuhaf. Yani, esasen tam manasıyla kanuna itaat etmesi gerekli bu kişiler kanunların gücünden muaf tutuluyor. Kamu sandıklarını idare eden kimselerin, görevlerine sıkı sıkıya bağlı kimseler olması gerekir. Bu idari mercilerin gerçek, egemen ve bağımsız devletler şeklinde olmasını kastetmediyseniz şayet, tüm kamu görevlilerinin görevlerini hukuki çerçevede yapmalarından dolayı korumaya tabi tutulduğu ve görevlerini suistimal etmeleri hâlinde de tehditle karşı karşıya kalacakları, parlamentolarınıza ve kral divanımıza benzer korkunç bir mahkeme yaratmanın başvuracağınız ilk yollardan biri olması gerektiği düşünülebilir. Ancak, bu yöntemin dışında kalmanın gerekçesi de gün gibi ortadadır. Bu idari merciler, demokrasiden oligarşiye giden yolda, mevcut liderlerin en büyük araçları konumundadır. Bu sebeple kanunun üzerine konmalıdırlar. Yarattığınız mahkemelerin

bunlar üzerinde zor kullanmak için uygun olmadığı söylenecektir. Hiç kuşkusuz doğru bu. Herhangi bir mantıklı gerekçeye uygun mahkemeler değil bunlar. Söz konusu idari mercilerin genel meclise karşı hesap verebilir bir konumda olacağı söylenecektir. Korkarım ki, bu, meclisin yahut söz konusu kurumların niteliklerini fazla dikkate almadan sarf edilen bir sözdür. Ancak, bu meclisin keyfine tabi olmak, esasen hakları koruma ya da kısıtlama babında kanuna tabi olmamak anlamına gelir.

Bu yargıç yapılanması, amacına tam manasıyla ulaşmak için bir şey daha talep etmektedir:Yeni bir adli sistemle yönetilmek. Bu amaçlanan yönetim, büyük bir adalet devleti olacak ve ulusa ve Meclis'in gücüne karşı işlenen suçları yargılayıp hükme bağlayacaktır. Anlaşılan, büyük gasp zamanında İngiltere'de oluşturulan yüksek adalet mahkemesi tarzı bir şeyin peşindeler. Planlarının bu bölümünü henüz tamamlamadıklarından, bununla ilgili doğru bir değerlendirme yapma imkânımız da yok. Ne var ki, bu değerlendirmeyi, söz konusu kişileri devlet suçu kabilinden faaliyetlere yönlendiren ruhtan hayli farklı bir anlayışla yapmak için gerekli ihtimam gösterilmezse, engizisyonlarına, araştırma komitesine boyun eğen bu mahkeme, Fransa'da özgürlük namına kalan son emareyi de ortadan kaldıracak ve yerine hiçbir ulusun bugüne dek şahit olmadığı en dehşetli ve zalim tiranlığı tesis edecektir. Bu yargı sistemine, özgürlük ve adalet görüntüsü vermek istiyorlarsa şayet, bu sistemle, kendi mensuplarının aşina olduğu meseleleri keyfekeder özdeşleştirmemeliler. Bu yeni adli sistemi de Paris cumhuriyetinin adli sisteminden çıkarıp atmalılar.[242]

Yargı planınızda gördüğümüz şeylere nazaran ordunuzu şekillendirirken daha akıllı işler yaptığınızı söyleyebilir miyiz? İşin bu kısmının maharetli bir şekilde düzenlenmesi son derece zor ve hem kendi içinde; hem de Fransız ulusu dediğiniz yeni

[242] Bu yeni yargı sistemleri ve araştırma komitesiyle ilgili ilave açıklamalar için Bkz. Mösyö de Calonne'un çalışması.

cumhuriyetler yapısı dahilinde çimento vazifesi gören üçüncü bir prensip olarak, daha fazla beceri ve dikkat istemektedir. Gerçekten de ordunun neticede ne şekil alacağını önceden tayin etmek mümkün değil. Son derece geniş kapsamlı ve kazandığınız parayla neredeyse eşit düzeyde maaş alan bir merciye oy vermiş oluyorsunuz. Peki ya ordunun disiplin anlayışı yahut ordunun kime itaat edeceği konusu? İliklerinize kadar belaya batmış vaziyettesiniz. Kendinizi layık gördüğünüz ve özgürce kafa yormak için orduya nazaran iyi bir noktaya taşıdığınız o mutlu konumunuzda sizlere mutluluklar diliyorum.

Savaş Bakanı Mösyö de la Tour du Pin.[243] Bu beyefendi, tıpkı yönetimde bulunan meslektaşları gibi, Devrimin ateşli bir savunucusu ve Devrim ardından gelen yeni anayasanın da büyük bir hayranı. Fransız ordusuyla ilgili beyanatları, resmî makamı ve kişisel otoritesinin yanı sıra, Fransa'da ordunun fiili vaziyetini gözler önüne sermesi bakımından önemli; çünkü orduyla ilgili söyledikleri, Meclis'in faaliyet gösterdiği prensiplere ışık tutuyor. Bakanın görüşleri, bu ülkede, Fransa'nın savaş politikasını taklit etmenin ne ölçüde bir çare olarak görülebileceği konusunda bizlere bir miktar yargıda bulunma imkânı da veriyor.

Mösyö de la Tour du Pin, geçen yılın dört Haziran'ında, Ulusal Meclis'in himayesi altında varlığını sürdüren bakanlığının yaptığı faaliyetlerin hesabını vermiştir. Hiç kimse mevcut durumu ondan daha iyi bilemez ve ondan daha iyi izah edemezdi. Ulusal Meclis'e hitap ederken şu sözleri sarf ediyordu: "Majesteleri, beni

[243] Jean-Frédéric de La Tour du Pin Gouvernet, 1727-1794 yılları arasında yaşamış, Fransız soylusu ve devlet adamıdır. Kardeşi Philippe-Antoine'la birlikte 1794 yılında infaz edilmeden önce, eski rejimin savaştan sorumlu son Devlet Bakanlarından biri olarak görev yapmaktaydı. 1789 ila 1790 arasında Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında Savaş Bakanlığı yapmıştır. Başlarda orduyu disipline ederek Ulusal Meclis'in takdirini kazanmışsa da, Jakobenlerin saldırılarına maruz kalmış ve istifasını vermiştir. Ancak istifası Kral tarafından kabul edilmemiş ve Kral XVI. Louis kendisinden hükümette yer almasını istemiştir. Giyotinle infaz edilmiştir. (ç.n.)

bugün buraya, her gün kulağına gelen muhtelif kargaşa ve düzensizlik haberlerine dair sizleri bilgilendirmek için gönderdi. Ordu (*le corps militaire*), girdaplı ve çalkantılı bir anarşiye doğru ilerlediğimizi bildiriyor. Tüm askeri birlikler, kanunlara, krala, aldığınız kararlarla tesis edilen düzene ve büyük bir vakarla edilen yeminlere duyulan saygıyı apansızın ihlal etme cüretini gösterdiler. Görevim gereği bu aşırılıklarla ilgili size bu bilgileri verirken, bu suçları işleyenlerin kimler olabileceğini düşünüyorum ve doğrusu içim kan ağlıyor. Haklarında en ağır şikâyetlerde bulunma hususunda kendimi yetkili addetmediğim o kimseler, bugüne kadar hep şeref ve sadakatle hizmet etmiş ve elli yıl boyunca dostluğunu ve yoldaşlığını gördüğüm bir ordunun mensubudurlar.

"Bunları doğru yoldan saptıran şey, nasıl akılalmaz bir çılgınlık ve delilik ruhudur acaba? Bir yandan imparatorlukta bıkmak usanmak bilmez bir şekilde bir teklik ve yeknesaklık tesis edip herkesi birbiriyle tutarlı ve ahenkli bir yapıya oturtmaya çalışırken; bir yandan Fransızlar sizden, kanunların insan haklarına borçlu olduğu saygıyı tek seferde öğrenirken; ordunun idaresi, rahatsızlık ve kafa karışıklığından başka bir şey vermiyor insana.

Birden fazla birliğin disiplin bağlarının gevşediğini yahut koptuğunu görüyorum; en işitilmedik iddialar, hiçbir kisve altına girilmeden doğrudan ve açıkça ortaya dökülüyor; emirler hiçbir güç ve yaptırım olmadan veriliyor; amirlerin yetkisi yok; askeri sancaklar silinip gitmiş; hatta bizzat kralın kendi yetkilerine bile gurur ve iftiharla karşı gelinmiş [*risum teneatis*?][244] [245]; subaylar hakir görülmüş, itibarları yerle bir edilmiş, tehdit edilip kovulmuşlar; bazıları kendi birliklerinin ortasında hapsedilmiş; utanç ve rezilliğin sinesinde hiç de tekin olmayan bir hayata sürük-

[244] Burke, bu ifadeyi okuru güldürmek amacıyla eklemiş.

[245] [risum teneatis? Gülmemek elde mi? anlamında kullanılan ironik bir ifade biçimidir. Romalı şair Horatius'un *Ars poetica* adlı eserinde "risum teneatis amici? (gülmemek elde mi dostlar?) şeklindeki alaycı sorusundan kaynaklanmaktadır. (ç.n.)

lenmişler. Tüm bu korkuları körüklemek amacıyla, komutanları askerlerinin gözleri önünde bu subayların boğazlarını kesmiş.

"Karşılaşılan bu kötülükler gerçekten büyük; ancak bu tür askerî isyanlarla ortaya çıkabilecek en kötü şeyler de değil yaşadıklarımız. Er ya da geç ulusun tümünü tehdit eder mahiyete gelebilir. Eşyanın tabiatı gereği, ordunun sadece bir araç, bir vasıta şeklinde hareket etmesi lazımdır. Ordu, kendisini bu konularda görüş bildiren ve kendisiyle müzakerelerde bulunulan bir merciye dönüştürdüğü vakit, kendi aldığı kararlara göre hareket etmeye başlar ve hükümet de, ne tür hükümet olursa olsun, her daim kendisini yaratanları yiyen bir nevi siyasi bir canavar diyebileceğimiz askerî bir demokrasiye dönüşüverir.

"Üstlerinin bilgisi dâhilinde olmadan ve hatta otoriteyi hakir görür bir anlayışla –her ne kadar üstlerinin varlığı ve fikir birliği etmesi, bu canavara benzer demokratik meclislere [*comiceler*][246] hiçbir yetki vermese de- düşük rütbeli askerlerin ve astsubayların bazı alaylarda oluşturduğu düzensiz istişare toplantılarında ve çalkantılı komitelerde, bunca şeyden sonra kim telaşa kapılmaz ki.

Tuvalin müsaade ettiği kadar tamamlanmış olan bu tabloya pek bir şey ilave etmeye gerek yok; bu askerî demokrasinin düzensizliklerinin özünü ve karmaşıklığını pek kavrayamasam da, savaş bakanının çok yerinde ve akıllıca gözlemlediği gibi, nerede böyle bir sistem varsa, sistem hangi resmî adla anılıyor olursa olsun, orada devletin esas düzeninin yer alması lazımdır. Bakan, ordunun ciddi bir bölümünün, itaatlerinden pek bir şey kaybetmediklerini ve hâlen görevlerine bağlı olduklarını Meclis'e bildirmişse de, askeri birlikleri bizzat yerinde gören gezginler, en iyi halde olan birliklerde bile disiplinin varlığından ziyade isyan duygusunun yokluğunu gözlemlediklerini söylemektedirler.

[246] Roma'da cumhuriyet döneminde yasama ve yargı alanlarında Roma halkının iradesinin yansıdığı meclislerdir. Sayıları üç ya da dört olan bu meclisler, *concilium plebis* denilen meclisi oluşturmaktadır. (ç.n.)

Burada bir an için, bu bakanın bahsettiği aşırılıklarla ilgili olarak sarf ettiği şaşkınlık ifadeleri üzerinde düşünmeden duramıyorum. Bakana göre, askeri birliklerin sadakat ve onur gibi kadim ilkeleri terk edişi, kesinlikle akıl almaz bir durumdur. Kuşkusuz, hitap ettiği kimseler, bu durumun sebeplerini çok iyi bilmekteydiler. Vaaz ettikleri öğretileri, geçirdikleri yasaları, müsamaha gösterdikleri uygulamaları biliyorlar. Askerler, 6 Ekim'i unutmuyor. Fransız muhafızlarını hatırlıyorlar. Kralın Paris ve Marsilya'daki kalelerinin alınışını unutmuş değiller. Bu şehirlerin valilerinin katlinin cezasız kalması, akıllarından çıkmış değil. İnsanların eşitliğine dair bunca zahmet ve şaşaayla kabul görmüş prensipleri terk etmiş değiller. Fransız soylu sınıfının itibarını kaybetmesine ve beyefendilik müessesesinin yok edilişine gözlerini kapayamazlar. Kişilere özgü unvan ve imtiyazların topyekûn ortadan kaldırılmasını kabullenmiş değiller. Fakat, Mösyö de la Tour du Pin, Meclisin ileri gelenleri orduya yasalara karşı saygıyı belletmişken, askerin gösterdiği sadakatsizliğe şaşırıp kalmaktadır. Silahlı adamların iki tür dersten hangisini almasının muhtemel olduğu konusunda hükme varmak kolaydır. Kralın otoritesine gelince; burada meselenin daha ziyade bu askeri birliklerle alakalı bir mesele olduğunu (bu makamla ilgili getirilen tüm iddialar bu kadar fuzuli olmasaydı) Savaş Bakanından anlayabiliriz. Bakan, "Kral, bu aşırılıklara bir son vermek için defalarca verdiği emirleri tekrar etmiştir; ancak bu kadar korkunç bir krizin olduğu bir ortamda, [Meclisiniz'in] sizinle fikir birliği yapması, devleti tehdit eden kötülüklere engel olmak için kaçınılmaz bir zaruret hâlini almıştır. Fikirde olduğu kadar yasama gücüyle de birlik tesis etmek son derece önemlidir" demektedir. Muhakkak ki, ordunun, kralın gücü yahut otoritesine dair bir görüşü olamaz. Belki de, asker bizzat Meclisin bu saltanat figüründen daha fazla özgürlüğü olamayacağını bugüne kadar öğrenmiş olması gerekirdi.

Bir devlette olabilecek en acil durumlardan birinde nelerin önerildiği görülecektir. Bakan, Meclis'in tüm korkularını sıralamasını ve tüm ihtişamını ortaya koymasını istemektedir. Meclis'in ilan ettiği şiddetli ve sert kaidelerin, kralın yaptığı beyanatı güçlendirmesini ve desteklemesini arzu etmektedir. Bundan sonra, hukuk mahkemeleriyle askerî mahkemeleri ele almalı; bazı birlikleri bölümlere ayırıp, diğerlerini ortadan kaldırmalıydık; ve tüm kötülüklerin en korkuncunun ilerlemesini sekteye uğratmak için gerekli tüm korkunç yol ve yöntemleri ortadan kaldırmalıydık; özellikle de, komutanların askerlerin gözü önünde katledilmesine ilişkin ciddi bir inceleme başlatmalıydık. Bundan başka ya da buna benzer söylenecek başkaca bir söz yok. Kendilerine, askerlerin, kralın ilan ettiği kararları çiğneyip geçtiği söylendiği vakit, Meclis yeni kararnameler yayınlayarak krala halka yeni kanun ilan etmesi yönünde yetki vermiştir. Savaş bakanı askeri birliklerin *prêtés avec la plus imposante solemnité*[247] yeminlere hiçbir saygı duymadığını söylediğinde—neyi teklif ettiler? Daha fazla yeminde bulunmayı. Yetersizliklerini gördükçe yeni kararlar ve ilanlar yayınlıyorlar. İnsanların zihinlerinde, dinin getirdiği yaptırımları zaafa uğrattıkça, ettikleri yeminlerin sayısı artıyor. Umut ederim ki, Voltaire, d'Alembert, Diderot ve Helvetius'un, Ruhun Ölümsüzlüğüne, bilhassa İlahî Takdire ve İlerideki Ödüllendirme ve Cezalandırmalara dair o muhteşem nutuklarından çıkarılan mahir kısaltmalar, yaptıkları yeminlerle birlikte askerlere gönderilecektir. Bundan hiç kuşkum yok; zira anladığım kadarıyla okumak, askerî faaliyetleri içinde ciddi bir yer tutmuyor; ve kafaları fişekle olduğu kadar el kitapçıklarından oluşan bir mühimmatla dolmuş.

Kumpaslardan, usulsüz danışma kurullarından, fitnebaz komitelerden ve askerlerin canavar misali demokratik meclislerinden ["comitiaların, comicelerin"] kaynaklanan fesatları ve

[247] Son derece görkemli bir törende and içerek.

avarelik, şatafat, sefahat ve asiliğin sebep olduğu bütün düzensizlikleri önlemek için, bu üretken devirde yapılan tüm icatlarda bile insanoğlunun görüp görebileceği en hayret verici yollara başvurulmuştur kanımca. Aslında olup biten, şu söyleyeceğimden farklı bir şey değil:—Kral, doğrudan otoritesini kullanarak yayınladığı genelgelerle tüm askeri birliklerin, belediyelerdeki kulüp ve konfederasyonlarda bir araya gelmelerini ve davetlerde ve halka açık eğlencelerde birbirleriyle kaynaşmalarını teşvik etmiştir! Bu kâfi derecedeki disiplin, bana öyle geliyor ki, zihinlerindeki gaddarlığı yumuşatacak; başka zümrelere mensup alkol arkadaşlarıyla yakınlaşma sağlayacak ve kurdukları kumpasları genel bir şekil içinde birleştirecektir.[248] Bu çıkış yolunun, Mösyö de la Tour du Pin'in ifade ettiği şekilde askerleri memnun ettiğine inanabilirim ve her ne kadar isyankâr olsalar da, askerler de görev bilinci çerçevesinde, kralın yaptığı bu beyanlara boyun eğeceklerdir. Ama; tüm bu aleni küfürler, kulüplerde toplanıp içmeler ve ziyafet çekmelerin, askerleri, emirlerindeki subaylara şimdikinden çok daha fazla itaat etmeye yahut emirlerindeki subayları askerî disiplinin katı kurallarına daha fazla riayet etmeye yönlendirip yönlendirmediğini burada sorgulamak durumundayım. Bu katı kurallara riayet onları Fransız adabını uygulayan, takdire şayan yurttaşlar hâline getirse de başka bir adabı benimseyip takip edecek kadar iyi askerler yapmayacaktır.

---

[248] *Comme sa majesté y a reconnu, non une système d'associations particulières, mais une réunion de volontés de tous les François pour la liberté et la prospérité communes, ainsi pour la maintien de l'ordre publique; il a pensé qu'il convenoit que chaque régiment prit part à ces fêtes civiques pour multiplier les rapports et referrer les liens d'union entre les citoyens et les troupes.*
[Ekselanslarının da kabul ettiği gibi, özgürlük ve ortak refah ile kamu düzeninin korunması için, özel dernekler sistemine hayır; ama tüm Fransızların gönüllü olarak toplanmasına evet; Ekselansları, her alayın vatandaşlarla askerler arasındaki ilişkileri artırmak ve birlik bağını güçlendirmek için bu medeni bayramlara katılması gerektiğini düşünmektedir. (çev. Frank M. Turner,)]
—Sözüme itibar edilmez diye, askerî birliklerin halk birlikleriyle ziyafet etmesine izin verilmesi ifadesini araya ekliyorum.

Bu emektar subay ve devlet adamının ordunun varlığının eşyanın tabiatı gereği olduğunu çok yerinde bir şekilde gözlemlediği üzere, bu güzel sofralarda yapılan muhabbetlerin, salt bazı vesilelerden dolayı kendilerine yakışıp yakışmadığı hususunda bir şüphe oluşabilir.

Kraliyet makamının ve mevcut yaptırımların resmen teşvik ettiği, mevcut disiplinin, askerin yerel halkla özgürce iletişim kurmasıyla geliştirilmesi ihtimalini dikkate alacak olursak, savaş bakanının yaptığı konuşmada ifade ettiği üzere, belediyelerin mevcut durumları hakkında bir yargıya varabiliriz. Bakan, bazı birliklerin iyi bir şekilde tertip edilmesi sebebiyle, mevcut durumda düzeni yeniden sağlamayı başarabileceğini ümit etmektedir; ancak gelecekle ilgili belirsiz bir durumla da karşı karşıyadır. Kargaşanın geri dönüşünün engellenmesi hususunda, "işte bu sebepten dolayı; kurumlarınızın tamamıyla monarşiye tahsis ettiği askeri birlikler üzerindeki otoriteyi, belediyeler kendilerine mal ettikleri sürece, idare size karşı sorumlu olamayacaktır (demektedir). Askerî otorite ve yerel otoritenin sınırlarını belirlemişsiniz. Bu çerçevede yapılacak fiilleri ise, askerî otoriteden ziyade yerel otoriteye mülk sahibi olma hakkını vererek sınırlandırmış bulunuyorsunuz. Ancak, aldığınız kararların ruhu, bu belediyelerde yaşayan avama, subayların hakkından gelme, onları yargılama, askerlere emir verme, askerleri kışlalarından çıkarıp kendi muhafızları hâline getirme, kralın verdiği emirler doğrultusunda hareket etmelerini engelleme ya da tek bir kelimeyle ifade etmek gerekirse, askerleri, geçiş yaptıkları kasabalarının ya da kasaba pazarlarının kaprislerine esir etme yetkisini hiçbir vakit vermemektedir."

Askerlik kurumunu âdeta ıslah edecek, askerî itaatin esas prensiplerini geri getirecek ve askeri ülkenin en büyük gücünün elinde bir mekanizmaya dönüştürecek olan yerel yönetim toplumunun anlayış ve yapısı işte budur! Fransız birliklerinin içinde bulunduğu maraz budur! Tedavileri de budur! Bu durum,

ordu için geçerli olduğu gibi, donanma için de aynen geçerlidir! Belediyelerin verdiği emirler, Meclis'in emirlerini hükümsüz kılmaktadır; bunun karşılığında donanmanın verdiği emirler de belediyelerin emirlerini hükümsüz kılmaktadır. Bu yaşında Meclis'i kadeh kaldırmaya ve bu yeni yetme politikacıların tüm o tuhaf ve hayalî çılgınlıklarına yaşlı başlı bir adamın aklıyla girmeye mecbur kalan ve bu Savaş Bakanı gibi halkın saygıdeğer bir hizmetkârının içine düştüğü duruma çok acıyorum. Bu tür durumlar, ellili yaşlarında, görüp geçirmiş yorgun bir adamın insan içinde sarf ettiği cümlelere benzemektedir. Tüm bunlar, Meclis'i yaşlı adamlarla veya yaşadıkları tecrübelere bağlı olarak kendilerini değerli addeden kişilerle uğraşmama hususunda ikaz etmeyi aralarındaki ileri gelenlerden birinin büyük bir takdir ve başarıyla yerinde ve uygun bir davranış olarak gördüğü, tüm meselelere karşı içten içe fanatik bir bağlılık tesis eden devlette makam ve mevkiye giden yolu kısaltan siyasi kargaşacılardan beklenebilecek durumlardı. Bence devletin tüm bakanları, bir yandan tecrübe ve tetkiklerin hata ve aykırılıklarından vazgeçerken, yeterli vasıflara sahip olup, bu imtihandan geçmelidir. Herkesin heves duyduğu şey farklıdır. Şayet bendeniz akla erişemesem bile, hiç değilse devrin katı ve otoriter asaletini muhafaza etmeliyim. Bu beyefendiler mevcudu yenilemeye canlandırmaya gayret ediyorlar; ancak her ne pahasına olursa olsun, eğilip bükülmez yapımın bu kişilerce yenilenmesine pek rıza göstermesem de, içinde bulunduğum kritik durumda, benimsedikleri o yeni lisanla ortalığı velveleye vermeyeceğim gibi, ikinci beşiğimde barbar bir metafiziğin temel seslerini geveleyecek de değilim[249] *Si isti mihi largiantur ut repueriscam, et in eorum cunis vagiam, valde recusem*![250]

[249] Bu savaş bakanı, sonrasında okuldan ayrılmış ve görevinden istifa etmiştir.

[250] "Hakikaten, şu yaşımda bir tanrı bana çocukluğuma dönme yahut beşikte ağlayan bir bebek olma ihsanında bulunsa, büyük bir kararlılıkla reddederdim" Cicero, *Yaşlılık üzerine*, XIII, 83, Andrew P. Peabody, çev., 61.

Anayasa adını verdikleri çocuksu ve bilgiç sistemin herhangi bir bölümünde karşılaştığımız ahmaklık, irtibat hâlinde bulunduğu ya da uzaktan alakalı olduğu bu sistemin diğer tüm kısımlarının bütün o yetersizlik ve fenalıklarını keşfetmeden izah edilemez. Meclis'in zafiyetini ortaya koymadan tahtın kifayetsizliklerine çıkış yolu öneremezsiniz. Silahlı belediyelerin beter bozukluklarını ifşa etmeden, orduya ilişkin karmaşayı tahayyül edemezsiniz. Ordu sivilleri riskli bir konuma sürüklemekte; siviller de orduya ihanet etmektedir ki buna anarşi denir. Umarım, herkes Mösyö de la Tour du Pin'in (yukarıdakine benzer) belagatli konuşmalarını ciddi bir şekilde okur. Kendisi, belediyelerin kurtuluşunu bazı askeri birliklerin iyi davranışlarına mal etmektedir. Bu askeri birlikler, en zayıf konumda olduğu aşikâr olan, belediyelerin en iyi düzenlenmiş kısmını, en güçlü konumda bulunan ve en kötü şekilde düzenlenmiş olanların yağmasına karşı koruyacaktı. Ancak, söz konusu belediyeler, hükümranlığı etkilemekte olup, kendilerini korumak için gerekli olan bu birliklere kumanda edeceklerdir. Gerçekten de bu birlikleri kumanda etmeli ya da bunlardan istifade etmeliler. Mevcut durum gereği ve elde ettikleri cumhuriyet gücüyle, belediyeler ordu söz konusu olduğunda, efendi, köle ya da işbirlikçi olmalı yahut sırasıyla tüm bu sıfatları almalıdır; yahut mevcut şartlara göre, bu nitelikleri birbirine karıştırmalıdır. Hangi hükümet, ordu yerine belediyeye yahut belediye yerine orduya karşı zor kullanabilir ki? Otoritenin ortadan kalktığı yerde ortaya çıkan tüm sonuçlar pahasına uzlaşmayı korumak için, Meclis aksiliklerden kaynaklanan sıkıntılara çare olmaya çalışır ve yerel otorite düzeyinde ahlaksız bir menfaat vererek, kendilerini tam manasıyla askerî bir demokrasiden korumayı ümit ederler.

Askerlerin belediye kulüplerine, siyasi hiziplere ve işbirlikçilerine karışması hâlinde, seçimle dikkatleri, en alt ve en vahim kesimlere çevrilecektir. Askerin alışkanlıkları, muhabbet ve sempatisi, bu kulüp, hizip ya da işbirliklerine yönelecektir.

Çaresi sivil komplolar olan askerî komplolar; düzeni sağlamakla görevli devletin ordularının kanına girip orduyu kandırmak için gerekli imkânları sağlayarak itaat ettirilecek olan asi belediyeler; tüm bu canavarca kötü ve uğursuz politikanın kuruntuları, kaynaklandıkları kargaşayı daha da ağır bir şekle sokmaktadır. İşin içinde mutlaka kan olması lazım. Mevcut güçleri ve her tür sivil ve adli otoritenin tesisinde karşımıza çıkan müşterek yargı eksikliği, kanın akıp gitmesine sebep olacaktır. Düzensizlikler, bir seferde ve tek bir elden yatıştırılabilir. Kötülük köklü ve yerleşik olduğundan, bu tür düzensizlikler başka toplumlarda da ortaya çıkacaktır. Asi askerleri fitnebaz yurttaşlarla birbirine karıştırmaya yönelik tüm bu tertipler, askerlerin emirlerindeki subaylarla askerî manadaki bağlantısını hâlen daha da zayıflattığı gibi, kavgacı esnaf ve köylülerin askeri ve isyankâr arsızlıklarını daha da artırmalıdır. Gerçek bir orduyu güvence altına almak amacıyla, subayların, askerin gözünde ilk ve son merci olması; dikkat, gözlem ve hürmet bakımından görülen ilk ve son merci olması lazımdır. Subayların esas niteliği yumuşatıcı ve kararında davranış sergilemek ve sabır olmalıdır. Seçim kampanyası sanatından yararlanmak yoluyla askeri birliklerini sevk ve idare edeceklerdir. Kendilerini komutan değil, aday şeklinde lanse etmeliler. Ancak bu yolla gücü zaman zaman da olsa ellerinde tutabilirler; aday gösterilmelerini sağlayan otorite büyük önem taşımaktadır.

Ordunuzla cumhuriyetinizin tüm unsurları arasındaki tuhaf ve çelişkili ilişki ve bu unsurların birbirleriyle ve yapının tamamıyla olan karmaşık ilişkisi olduğu gibi dururken, aslında yapabileceğiniz şeyleri netice itibariyle yapamayacağınız gibi bunun çok da büyük bir ehemmiyeti kalmamaktadır. Ulusal Meclis'in takdir ve onayı saklı kalmak kaydıyla, ilk etapta subayların geçici tayin hakkını, krala vermiş gibi görünüyorsunuz. Meseleyi takip etmenin, menfaatleri icabı olduğunu düşünen kişiler, hakiki iktidar koltuğunu keşfetme hususunda fazlasıyla ferasetli olabilmektedir. Her daim olumsuz tavır sergileyebilen kişilerin

esasen karar verici konumdaki kişiler olduğunu kısa süre zarfında algılamalılar. Dolayısıyla subaylar, bu Meclis'te karşılaşılan entrikaları, terfiye giden kati yoldaki yegâne adımlar olarak görmeliler. Ancak yine de, yeni anayasanızla mahkeme nezdinde taleplerinize başlamalısınız. Askerî rütbeler için yapılan bu çifte müzakere, bu uçsuz bucaksız askerî himayeyle alakalı olarak Meclis'teki hizipleri desteklemek ve akabinde de, orduyu olup olabilecek en aşağı konuma yerleştirip ordunun etkin bir şekilde işleyişine zarar verecek şekilde, subayları hükümetin güvenliği açısından son derece tehlikeli olan hiziplerle zehirlemek amacıyla benimsenen ve başkaca da bir amacı olmayan bir entrikaymış gibi geliyor bana. Tahtın kendileri için niyetlenmiş olduğu terfileri yitiren subaylar, taleplerini reddeden Meclis'in tam aksi yönde hareket eden bir grup hâlini almalı ve ordunun iktidardaki güçlere karşı yüreğinde taşıdığı hoşnutsuzlukları beslemelidir. Görüşlerini, Meclis'teki menfaat grupları aracılığıyla benimseterek kendilerini tahtın nazarında en iyi ihtimalle ikinci sırada hisseden subaylar, her ne kadar Meclis'in gözünde ilk sırada yer alsalar da, terfileri konusunda bir ilerleme katetmeyen ancak terfilerine de mâni olamayan bir merciyi hakir görüyor olmalılar. Eğer bu kötülüklerden kaçınmak amacıyla, elinizde komuta ya da terfi için kıdemden daha iyi bir kural yoksa, o vakit elinizde formalite icabı bir ordu var demektir; aynı zamanda bu ordu daha bağımsız bir şekil alacak ve daha askerî bir cumhuriyet görüntüsü verecektir. Burada mekanizma, ordu değil, kraldır. Bir kral yarım yamalak bir şekilde görevden uzaklaştırılamaz. Kral, bir ordunun komutasındaki her şeyi ifade etmiyorsa o vakit aslında hiçbir şey ifade etmiyor demektir. O ordu için minnet ya da korku unsuru olmayan bir gücün ismen ordunun başına geçirilmiş olmasının ne gibi bir etkisi olabilir ki? İşin püf noktası başkomutanlık olan bir meselenin idaresinde bu şifre uygun değildir. Askerin, hakiki, zinde, etkili, kararlı ve kişisel bir otoriteyle sınırlandırılması gerekir (ve mevcut eğilimleri, as-

keri, ihtiyaçlarının gerekli kıldığı hususlara yönlendirmektedir). Meclis'in otoritesi, tercih ettikleri güçsüzleştirici bir kanaldan geçmekten muzdariptir. Ordu, göstermelik bir organla ve apaçık bir emrivakiyle hareket eden bir Meclise uzun müddet bel bağlamayacaktır. Bir mahkûma ciddi ciddi itaat etmeye razı olmayacaklardır. Ya bir geçit alayını hor görecekler veyahut tutsak bir krala acıyacaklardır. Ordunuzun tahtla olan bu ilişkisi, eğer büyük bir yanılgı içinde değilsem, siyasetinizde ciddi bir ikilem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emirlerini geçirecek başka tür bir organı elinde bulundurduğunu varsaydığımız sizdekine benzer bir meclisin, bir ordunun itaat ve disiplinini artırmak bakımından son derece uygun olduğu gerçeği de dikkate alınmalıdır. Orduların şimdiye kadar senatoya ya da halka ait bir otoriteye son derece tehlikeli ve belirsiz bir itaat göstermiş olduğu ve sadece iki yıl ömrü olan bir meclise de itaat etmeleri gerektiği, bilinen bir gerçektir. Askerî politikaları ve komuta dehaları (varsa tabii) hizmet sürelerinin geçiciliği kadar belirsiz olan o uçsuz bucaksız dava vekilleri silsilesine para ödemek durumunda kaldıkları yeni bir mahkemeyle yüzyüze olduklarını gördükleri vakit; bu dava vekillerinin tahakkümünü tam manasıyla itaat ve hayranlık hisleriyle karşılıyorlarsa şayet, subaylar askerliğin karakteristik mizacını topyekûn yitiriyorlar demektir. Otoritenin zayıf olması ve topyekûn, âdeta dalga misali düzensizlik göstermesi durumunda, bir orduya mensup subaylar, askerlik sanatında uzlaşmayı anlayan ve komuta etmenin hakiki ruhuna sahip, popülarite sahibi bir general tüm gözleri kendi üzerine çekene kadar, bir süreliğine isyankâr ve hizipçi bir anlayışa sahip olmaya devam edecektir. Ordular, bu generale itaat edeceklerdir. Gelinen nokta itibariyle askeri itaati güvenceye almanın başka bir yolu yoktur. Ancak bu olayın gerçekleşeceği an, ordunuza gerçekten kumanda edecek olan kişi efendiniz olacaktır; kralınızın (az da olsa) Meclisinizin, tüm cumhuriyetin efendisi.

Meclis, mevcut gücü bakımından orduya nasıl olmuş da galebe çalmıştır? Elbette askerleri ayartıp subaylardan ayırarak. Olup olabilecek en korkunç fiille işe başlamışlar. Orduları teşkil eden parçaların dayandığı merkez noktaya temas etmişler. Askeri itaat zincirinin başladığı ve sistemin tümünün dayandığı subay ile asker arasındaki o büyük, asli ve kritik öneme sahip bağlantıda yer alan itaat prensibini tahrip etmişler. Askere bir yurttaş olduğu ve insan haklarına ve yurttaş haklarına sahip olduğu söyleniyor. Askere, insan hakkının, kendi kendinin amiri olmak ve sadece kendisini idare etmesi için yetki verdiği kişiler tarafından yönetilmek olduğu söylenmektedir. Her şeyden önemlisi bu askerin, en üst seviyede itaatkârlık göstermeyi tercih ettiğini düşünmesi gayet doğaldır. Dolayısıyla da, hâlihazırda zaman zaman yaptığı şeyi mevcut tüm olasılığıyla sistemli bir şekilde yerine getirecek; yani subaylarının tercihi hususunda en azından olumsuz bir rol oynayacaktır. Hâlen, subaylar en iyimser bakışla sadece müsamahakâr ya da iyi davranışlar sergileyen kişiler olarak görülmektedir. Halbuki, bizzat kendi askerî teşkilatları tarafından ordudan ihraç edildiklerini gösterir çok sayıda örnek vardır. Burada, kralın tercihiyle ilgili ikinci bir red karşımıza çıkmaktadır; en az Meclis'in diğer reddi kadar etkili bir red. Askerler, subayların tercihleri üzerinde doğrudan hak sahibi olup olmadıkları ya da kısmi olarak hak sahibi olup olmadıkları konusunun Ulusal Meclis'te aksi yönde algılanan bir mesele olmadığını bilmekte midirler? Bu tür meseleler üzerinde kafa yorulduğunda, bu mevzuların, taleplerine en uygun fikre yöneleceğini söylemek, abartılı bir varsayım olmayacaktır. Aynı ülke içinde ittifak ve bağlılık hâlinde oldukları başka bir ordu, özgür bir düzenin özgür ordusu olarak kabul edilirken, hapsolmuş bir kralın ordusu olmaya katlanamayacaklardır. Çok daha kalıcı olan diğer orduya üstün körü bakacaklardır, belediyeyi kastediyorum. Bu birliklerin esasen kendi subaylarını kendilerinin seçtiklerini gayet iyi bilmekteler. Bizzat kendileri bir La

Fayette Markizi[251] (ya da yeni ismi her neyse) seçmeyeceklerinin gerekçelerinin ayırdına varamayabilirler. Bu başkomutan seçimi, insan haklarının bir parçasını oluşturuyorsa şayet onların haklarını neden oluşturmasın diye düşündüler. Seçilmiş sulh hakimlerini, seçilmiş yargıçları, seçilmiş papazları, seçilmiş piskoposları, seçilmiş belediyeleri ve Paris ordusunun seçilmiş komutanlarını gördüler—Neden tek başlarına dışarıda bırakılmaları gerekiyor ki? Fransa'nın cesur birlikleri, Fransız ulusunun askerî liyakata ve başkomutanlık için gerekli niteliklere sahip olmayan tek mercileri midir? Paralarını devlet ödüyor diye temel insan haklarını mı yitirmektedirler? Bizzat bu ulusun parçaları olup ve ulusun yararına katkılar sağlamaktadırlar. Peki, kral; Ulusal Meclis ve Ulusal Meclis'e vekil seçenler de yaptıklarının karşılığını almakta mı? Tüm bu bedelleri, maaşlarını almak için gerekli temel hakları olarak görmek yerine, verilen bu örneklerde, maaşın aslında söz konusu hakların yerine getirilmesi için verilmekte olduğunu idrak ediyorlar. Aldığınız tüm o kararlar, yaptığınız tüm işler, kalkıştığınız tüm o tartışmalar, ileri gelenlerinizin din ve siyasete kazandırdığı tüm o çalışmalar, gayretkeş bir biçimde ellerine verilmiş; siz de tüm bunların, ortaya koyduğunuz öğreti ve modeller hoşlarına gittiği sürece içinde bulundukları durum için de geçerli olmasını ümit etmektesiniz.

Sizinki gibi bir hükümette her şey orduya dayanır; zira bir hükümetin dayanabileceği tüm fikirleri, önyargıları ve içinizde olduğu kadar tüm sezgileri büyük bir çabayla ortadan kaldırmışsınız. Dolayısıyla, Ulusal Meclis'inizle ulusun herhangi bir unsuru arasında bir farklılık oluştuğu vakit, güce başvurmak durumundasınız. Size hiçbir şey kalmadığı gibi siz de kendinize hiçbir şey bırakmamışsınız. Savaş Bakanınızın bildirdiği kada-

[251] Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngilizlere karşı Amerikalıların yanında savaşan Fransız aristokrat. Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında, devrimci burjuvazinin saflarında yer alarak Fransa'nın en güçlü kişilerinden biri olmuştur. Bugünkü üç renkli Fransız bayrağını tasarlayan kişidir (ç.n.)

rıyla, ordunun düzenlenmesinin iç bir zorlamayı amaç edinen büyük bir tedbirle oluştuğunu görüyorsunuz.[252] Bir orduyla ülkeyi yönetmeniz gerekiyor; ve siz ülkeyi yönettiğiniz bu orduya ve topyekûn tüm ulusa belli bir süre sonunda sizi amacınızdan alıkoyacak prensipleri aşıladınız. Tüm dünyaya askeri birliklerinizin yurttaşlara ateş açmayacağı söylenip, bu yöndeki beyanlar hâlâ kulaklarınızda çınlarken, kral, birliklerini kendi halkına karşı harekete geçmeye davet edecektir. Koloniler bağımsız bir anayasa ve serbest ticaret hakkı iddia etmektedirler. Kolonilerin mutlaka askeri birlikler tarafından baskı altına alınması gerekir. Yaptıkları ticaretin tekelleşmesi ve başkalarının yararına kısıtlanması insan hakları yasanızın neresinde geçiyor? Koloniler size nasıl isyan ediyorsa, zenciler de kolonilere aynı şekilde isyan edecektir. Bu durumda da yine askeri birlik göndermeniz gerek—Sonuç, katliam, işkence, idamlar! İşte insan haklarınız bunlardan ibaret! Düşüncesizce yapılan ve utançla geri çekilen metafizik beyanatların meyveleri bunlar! *Bölgelerinizden* birinde, çiftçiler daha geçen gün toprak sahibine kira ödemeyi reddetti. Bunun sonucunda kırsalda yaşayan halkın, ortadan kaldırdığınız sıkıntılar haricinde, tüm kira ve vadesi gelen rüsumu ödemesine hükmettiniz; ödemeyi reddetmeleri hâlinde, krala birliklerini bu çiftçilerin üzerine sürme talimatı vereceksiniz. Çok geniş kapsamlı sonuçlar doğuran metafizik önermeleri ortaya koyuyor ve sonrasındaysa mantığı despotlukla sınırlamaya çalışıyorsunuz. Mevcut sistemin liderleri, istihkam kaleleri tesis etmek, muhafızları öldürmek ve Meclis otoritesinin zerre miskal tezahürü olmadan kralları zapturapt altına almanın insan haklarından olduğunu söylerken; egemen merci olan Meclis, ulus adına hareket ediyor; ve bu liderler de kendilerine mal ettikleri prensiplere göre hareket edip bu ilkelerin peşinden gidecek kişileri baskı

[252] Courier François, *Fransızca Yazışmalar,* 30 Temmuz 1790. Ulusal Meclis, No 210.

altına almak için bu kargaşa içinde hareket eden askeri birlikleri defettiklerini varsayıyorlar.

Liderler, halka feodaliteyi tiranlık ve barbarlık olarak reddedip feodaliteden nefret etmeyi öğretiyorlar ve sonrasında da halka barbar bir despotizmin ne kadarına sabırla katlanabileceklerini anlatıyorlar. Ortalığa savurganca, âdeta dert ve sıkıntı saçarlarken, halk da onların durumu düzeltme hususunda biraz fazla ihtiyatlı olduğunu düşünüyor. Bedelini ödeyip kurtulmalarına izin verdiğiniz (ancak bedelini ödemeleri için de hiçbir meblağ ayırmadığınız) bazı görev ve kişisel sorumluluklardan muafiyetin, esasen hiçbir önlem almadığınız bu yükler açısından bir şey ifade etmediğini bilmekteler. Neredeyse topyekûn tüm gayrimenkul sisteminin özü itibariyle feodal olduğunu; mülkiyetin ilk mülk sahipleri arasında dağılımının barbar bir fatih tarafından kendi barbar araçlarına mülk tahsisi şeklinde yapıldığını ve fethin en sıkıntılı etkilerinin, hangi türden olursa olsun arazi kirası olduğunu bilmektedirler.

Köylüler, büyük ihtimalle bu kadim mülk sahiplerinin, Romalıların ya da Galyalıların neslinden gelmektedir. Ancak, şayet antikacıların ve avukatların anlayışları çerçevesinde ellerinde bulundurdukları sıfatların hakkını hiçbir şekilde veremediklerinde, insan hakları kalesine çekilirler. Orada, insanların eşit olduğunu ve arzın, herkesi eşit derecede kucaklayan toprak ananın doğaları itibariyle kendilerinden daha iyi olmayan ve hatta ekmeklerini kazanmak için emek sarf etmedikleri taktirde kendilerinden daha da aşağı olan kişilerin şanı ve lüksü uğruna tekelleştiremeyeceğine kanaat getirirler. Doğanın yasaları icabı, toprağı işgal edenle her şeye hâkim olanın gerçek mülk sahibi olduğunu; doğaya karşı bir mülkiyet hakkının söz konusu olmadığını; ve (varsa) kölelik döneminde mülk sahipleriyle yapılan anlaşmaların sadece baskı ve güç sonucunda olduğunu ve halk yeniden insan haklarıyla tanıştığında bu anlaşmaların, tıpkı eski feodal ve aristokratik despotizmin egemenliği altında tesis edilen her

şeyde görüldüğü gibi, geçersiz anlaşmalar olduğunu göreceklerdir. Size, şapka ve şapkasında ulusal rozet taşıyan bir avareyle, kukuleta takan veya *rochet*[253] giyen bir avare arasında bir fark olmadığını söyleyeceklerdir. Sahip olunan unvan ve imtiyazların, miras ya da mülkiyet hakkıyla elde edilmesine dayandırırsanız, Ulusal Meclis'in bilgi maksatlı olarak yayımladığı Mösyö Camus'un konuşmasına bağlı olarak, baştan sakat başlayan şeylerin mülkiyet hakkından yararlandırılamayacağını; bu lordların taşıdığı unvanların esas itibariyle ahlaksız olduğunu ve gücün en az sahtekârlık kadar kötü olduğunu söylerler size. Unvan ve imtiyazın miras yoluyla geçişi hususunda, toprağı ekip biçenler silsilesinin mülkiyetin esas nesli olduğunu; çürümüş parşömenler ve bunun yerini alabilecek ahmakça şeyler olmadığını; lordların uzun zamandır gaspla mülkiyet elde ettiğini; ve bu dinle pek bir ilgisi olmayan rahiplere hayrına bir maaş bağlasalar, malından mülkünden yanlışlıkla hak iddia edenlere karşı cömertçe davranan gerçek mülk sahibinin ihsanına müteşekkir olacaklardır.

Köylüler, üzerine resminizi ve unvanınızınızı yazmış olduğunuz madeni parayı size sofistçe gerekçelerle iade ettiklerinde, bu parayı basit bir para görüp küçümsersiniz ve köylülere, bu parayı geleceği düşünerek, Fransız muhafızlarına, ağır ve hafif süvari erlerine vereceğinizi anlatırsınız. Köylüyü adam etmek maksadıyla; ne halkını ne de kendisini koruyacak bir güce sahip olmayan; sadece yok edici bir konumda bulunan bir kralın ikinci el yetkisine dayanırsınız. Böyle bir kral sayesinde köylüyü dize getireceğinizi varsayarsınız. Ancak köylü size şöyle bir cevap verir; siz bizlere artık beyefendilik makamının kalktığını söylediniz; o zaman söyler misiniz hangi prensiplerinize göre seçmediğimiz krallara boyun eğeceğiz? Sizin telkinleriniz olmadan da, toprakların feodal payeler, feodal unvanlar ve makamları desteklemek için verildiğini biliyoruz. Meseleyi basit bir yakınma şek-

[253] Rochet, Katolik ya da Anglikan inancına mensup bir Piskoposun kilise korosunda giydiği beyaz giysi. (ç.n.)

linde ele alıyorsanız, yakınmanın sonuçları neden sürmektedir, bunu da izah etmeniz gerekir. Artık kalıtım yoluyla geçen şeref payeleri veyahut seçkin aileler kalmadığına göre, bizlere varlığını sürdürmemesi gerektiğini söylediğiniz bir şey için neden hâlâ vergi ödemeye devam ediyoruz? Eski aristokrat toprak sahiplerimizi, sahip oldukları statü ve unvanlarından arındırıp, salt otoritenize tabi vergi tahsildarlarına dönüştürdünüz. Bu yeni kira toplayıcılarınızın bizlerden hürmet görmesi için bir çaba sarf ettiniz mi peki? Tabii ki hayır. Bu kişileri silahları kendilerine çevrilmiş; kalkanları kırılmış; mühürleri silinmiş; soyulup soğana çevrilmiş; itibarlarını yitirmiş ve tüysüz iki bacaklı yaratıklar gibi metamorfoza uğramış halde sunuyorsunuz bize; onlar artık bir vakitler tanıdığımız kimseler değil. Bize yabancılar artık. Kadim lordlarımızın isimleriyle bile tanınmıyorlar. Bundan pek emin olmasak da, ortaya koyduğunuz yeni kimliğin felsefi öğretilerine göre, fiziksel manada bildiğimiz kişiler olmayı sürdürebilirler. Ancak, diğer her açıdan tamamıyla değişmişlerdir. Sahip oldukları şeref payelerini, unvanlarıları ve imtiyazları ortadan kaldırmanız gerektiğinden, neden, bizden aldıkları kiraları ödemeyi reddetme hakkımız olmadığını anlayamıyoruz. Biz size hiçbir zaman böyle bir yetki vermedik; dolayısıyla bu örnek de, diğer birçok meselede gördüğümüz gibi, verilmemiş bir yetkiyi kendi kendinize üstlenmenize dair bir örnek. Paris'in kasabalılarının, toplandıkları kulüpler, topladıkları güruhlar ve ulusal muhafızlarıyla, sizi kendi keyiflerine göre yönlendirdiklerini ve kendi otoriteleri çerçevesinde bize kanun diye aksettirilen şeyi size de kanun diye verdiklerini görüyoruz. Sizin üzerinizden, bu kasabalılar hepimizin hayatını ve servetini bertaraf etmektedirler. O küstah kasabalıların ne kendilerine ne de bize bir etkisi olan imtiyaz ve şeref payelere olan taleplerine olduğu kadar; hepimizi ciddi manada etkileyen çalışkan çiftçilerin kira gelirlerimiz üzerindeki arzularına neden hiç kulak asmıyorsunuz? Ama görüyoruz ki, bizim ihtiyaçlarımız dururken, daha zi-

yade onların fantezilerine daha fazla pay ayırıyorsunuz. İnsanın, kendisiyle eşit olanlara haraç vermesi insan hakları arasında sayılabilir mi? Siz, böyle bir uygulamaya kalkışmadan evvel, bizler tam manasıyla eşit olmadığımızı düşünmüş olabiliriz. Bu toprak sahiplerinin gönlü olsun diye bazı eski, alışılagelmiş ve anlamsız fikirlerle kendimizi oyalamış olabiliriz; ancak tüm bunları, bu şahısların itibarını düşüren bir yasayı kendilerine duyulan tüm saygıyı ortadan kaldırma düşüncesi haricinde başka hangi fikirle yaptığınızı aklımız almıyor. Bu kişilere eskiden kalma saygı formaliteleriyle muamele etmemizi yasakladınız ve şimdi de ılımlı bir otoriteye rıza göstermemize katlanamayıp, bizleri kılıçtan geçirip süngü zoruyla korku ve güce boyun eğdirmeleri için askeri birlikler gönderiyorsunuz.

Bu iddiaların bazılarının gerekçeleri aklıselim sahibi insanlar için korkunç ve tuhaf; ancak sofistlik okulları açan ve anarşinin kurumlarını tesis eden metafizik politikacıları için muteber ve inandırıcıdır. Yerinde bir değerlendirme yapmak gerekirse, Meclis'teki liderlerin kira gelirlerini, hiçbir surette sahip olunan paye ve ailelere ait nişanlarla birlikte ortadan kaldırma konusunda tereddüt ettikleri aşikârdır. Sadece bu liderlerin akıl yürütmelerinin peşinden gitmek ve davranış biçimlerinin aynısını yapmak yeterli olacaktır. Ancak, yakın bir zaman evvel, müsadere yoluyla o büyük takdire şayan yapının sahibi hâline gelmişlerdir. Bu mülk, pazarda alınıp satılmaktadır; çiftçilerin kendilerini açıkça zehirledikleri duyumlarla isyan etmesine izin vermiş olsalar, bu pazar tamamıyla ortadan kalkmış olurdu. Mülkiyetin burada tek güvencesi, bu kişilerin birbirlerine karşı açgözlülüğe dayalı menfaatleridir. Hangi mülkiyetin korunacağını ve hangisinin yıkılacağını belirlemek için geride sadece kendi keyfiyetlerini bırakmışlardır.

Belediyelerinin boyun eğdirilebileceği ya da bağımsız hâle gelecek ya da başka bir devletle bağlantılı hâle gelecek şekilde bütünden ayrılmasına izin verilemeyeceğine dair bir anlayış da

bırakmış değiller geride. Lyon halkının, son dönemlerde vergi ödemeyi reddettiğini görmekteyiz. Neden vergi ödemeyi reddetmesinler ki? Onlardan zorla vergi toplayacak yasal bir otorite var mı ki ortada? Kral zaten bu yetkilerden bazılarını kendi üzerine almış. Emirlerle sistemli bir şekle sokulan eski devletler, kadim olan sistemleri oluşturuyordu. Meclis'e kalkıp, krallarımız değilsiniz, seçtiğimiz hükümetler değilsiniz, sizi seçtiğimiz esaslara bağlı olarak koltuğunuzda oturan kişiler değilsiniz; peki siz kimsiniz diyebilirler. Biz kimiz ki ödenmesini emrettiğiniz *gabelleri*[254] ödemekten paçayı kurtaranları görelim; itaatsizlik yasasının bizzat sizin tarafınızdan onaylandığına şahit olalım; biz kimiz ki, hangi vergiyi ödeyip hangisini ödemeyeceğimize hüküm verelim; başkaları için de geçerli olduğuna karar kıldığınız aynı yetkilerden istifade etmeyelim? Bu sorunun cevabı, askeri birliklerimizi göndereceğiz şeklindedir. Kralların aklına gelecek son şey, Meclisinizin aklına gelen ilk şey olmaktadır. Bu askerî yardım, bir süreliğine yardımcı olabilir; ancak ödenecek tutarın artırılmasının yaratacağı etki aynen kalacağı gibi, tüm anlaşmazlıklarda hakem olmanın verdiği gurur göklere çıkarılmaktadır. Ancak bu silah, silahı tutan ele sadık kalmayacaktır. Meclis'in elinde, sivil ve askerî itaat ruhunu topyekûn tahrip eden ilkelerin sistemli ve sebatkâr bir şekilde öğretildiği ve bu amaca hizmet eden düzenlemelerin yapıldığı ve akabinde de anarşik bir halkın anarşik bir orduyla itaat ettirilmesinin beklendiği bir okul bulunmaktadır.

Benimsenen yeni politikaya göre, millî orduyu dengeleyecek olan yerel ordu, yalnızca tek başına düşünüldüğünde çok daha

[254] Gabel, 1790 öncesinde Fransa'da uygulanan tuz vergisidir. Gabel, ilkin tüm ticari mallardan alınırken; aşama aşama tuz vergisiyle sınırlı hâle gelmiştir. Zamanla da ülkenin en nefret edilen ve en adaletsiz vergisine dönüşmüştür. Gabel, 1790 yılında kaldırılmışsa da, 1806'da Napeleon tarafından yeniden tesis edilmiş; 1848-1852 yıllarını kapsayan İkinci Cumhuriyet döneminde yeniden kaldırılmıştır. Verginin tam olarak kaldırılması ise 1945 yılında olmuştur. (ç.n.)

basit ve her açıdan daha az itiraz edilebilir bir yapıya sahiptir. Bu ordu, tahtla yahut kraliyetle bağlantılı olmayan, askeri birliklerin ayrı ayrı ait olduğu *districtlerin* ve keyfine göre silahlanmış; eğitilmiş ve tayin edilmiş salt demokratik bir yapıdır; ve bu orduyu oluşturan kişilerin şahsi hizmeti veya bu şahsi hizmet yerine ödenen para cezası, aynı merci tarafından idare edilmektedir.[255] Bundan daha tek tip bir yapı söz konusu olamaz. Ancak, bu ordu, tahtla, Ulusal Meclis'le, kamu mahkemeleriyle yahut diğer bir orduyla bağlantılı olarak düşünüldüğünde veya bu orduyu teşkil eden kısımlarla herhangi bir bağı ya da bağlantısı açısından ele alındığında, daha ziyade bir canavarı andırmakta ve ülke çapında büyük bir felaket yaşandığında o karmakarışık mekanizmasını ortadan kaldırmakta pek bir güçlük çekmemektedir. Girit'in *systasis*'inden[256] yahut Polonya konfederasyonundan ya da zayıf tesis edilmiş bir hükümet sisteminin ihtiyaçları dahilinde kötü kurgulanmış başka bir çıkış yoluna göre genel bir düzenin kötü bir koruyucusu niteliğini taşımaktadır.

Hâkim gücün düzenlenişi ve özellikle de yürütme, yargılama, asker ve bu kurumların birbiriyle olan karşılıklı ilişkilerine dair yaptığım birkaç değerlendirmeyi sonlandırırken, kanun yapıcılarınızın gelir meselesiyle ilgili sergilediği hünerler hakkında da bir iki kelam etmek isterim.

Bu konuyla ilgili davranış tarzlarında, hâlen siyasi bir yargının ya da mali bir kaynağın izleri bulunmaktadır. Devletler bir araya geldiğinde, en büyük hedef, gelir sistemini iyileştirmek,

---

[255] Mösyö Necker'in yaptığı hesaba bakınca, Paris'in ulusal muhafızlarının kendi şehirlerinde alınan vergiden çok daha fazlasını; kamu hazinesinden yaklaşık 145,000 sterlin aldığını görmekteyim. Bu tutarın, faaliyet gösterdikleri dokuz ay müddetince aldıkları fiili ödeme mi yoksa yıllık ödeneklerinin tahmini bir değeri mi olup olmadığını tam olarak idrak edebilmiş değilim. Ne arzu ediyorlarsa alabildiklerinden bunun da pek bir hükmü olduğu kanısında değilim.

[256] Tüm güçlerin eşit ve birbirine zıt olduğu ve bu sebeple birbirini nötrlediği bir tür denge durumu. (ç.n.)

gelir toplama kapsamının genişletilmesi ve sistemin baskı ve sıkıntılardan arındırılarak sağlam bir zemine oturtulması şeklinde karşımıza çıkmıştır. Tüm Avrupa'da bu konudaki beklentiler yüksek tutulmuştur. Fransa'nın ayakta kalması ya da çöküşü de işte bu büyük düzenlemeyle olmuştur. Bu durum, kanımca, o Meclis'te hüküm sürenlerin beceri ve vatanseverliklerinin sınanacağı bir imtihan olacaktır. Devletin geliri bizzat devletin kendisidir. Destek amacıyla olsun; yenilik amacıyla olsun, esasen her şey buna dayanmaktadır. Her meşgalenin saygınlığı, tamamıyla, bu meşgaleyi gerçekleştirmek için sarf edilen erdemin niceliğine ve türüne dayanmaktadır.

Aklın, halk nezdinde etkili olan ve sadece pasif ve sıkıntılı olarak addedemeyeceğimiz tüm o yüce niteliklerinin ortaya konulması için güce ihtiyaç vardır; bu niteliklerin net bir şekilde zuhur edebilmesi için de tüm güçlerin pınarı olan gelirin, yönetim merciinde uygulanan her erdemin alanını teşkil etmesi gerekir. Yüce amaçlar doğrultusunda tesis edilmiş ve önemli meselere aşina olan ve muhteşem ve olağanüstü bir mahiyete sahip olan toplumsal erdem kavramının, son derece geniş bir kapsamda ele alınması gerekmekte ve bu kavram, zor, kısıtlı ve ahlaken düşük koşullarda yaygınlaşıp gelişememektedir. Sadece gelir konusunda bile siyasi yapı, mevcut dehası ve gerçek karakteri dahilinde hareket edebilir; dolayısıyla siyasi yapı kolektif erdemini, siyasi yapıyı taşıyan, siyasi yapının özü ve temel prensibi olan ve adil bir gelirden elde edilen erdem kadar çok serecektir gözler önüne. Buradan sadece âlicenaplık, geniş gönüllülük, yardımseverlik, metanet, önsezi ve güzel sanatların hamiliği beslenmemekte; ölçülülük, diğerkâmlık, meşakkat, teyakkuz, tutumluluk ve aklın kendisini iştahın ötesinde ifade ettiği her ne varsa, kamusal refahın temini ve dağıtılması hususunda belki de başka hiçbir yerde olmadığı kadar ellerinde münasip birer araç konumundaydı. Bilginin çok sayıdaki yan dalından yardım alan spekülatif ve pratik finans biliminin, sıradan insanların olduğu

kadar en akıl sahibi kişilerin düşüncesinde bile muteber bir yer almasının birçok gerekçesi vardır; ve bu bilim dalı, konu aldığı alanın gelişmesiyle birlikte daha da büyüdüğü vakit, ulusların refahı da, gelirlerindeki artışa paralel olarak artış göstermiştir. Bireylerin çabalarını güçlendirmek için geride bırakılan şeyle devletin ortak çabaları için toplanan şeyler arasındaki denge, her iki tarafın da karşılıklı olarak birbirine tahammül etmesini ve yakın bir iletişim ve irtibat içinde olmasını sağladığı sürece, söz konusu bilim dalıyla ulusların refah düzeyi büyüyüp serpilmeye devam edecektir. Ve belki de gelirlerin büyüklüğü ve devletin ihtiyaçlarının acilliği sebebiyle, eski mali düzendeki suistimaller keşfedilmekte; bu suistimallerin esas mahiyeti ve rasyonel teori çok daha net bir şekilde anlaşılmakta; hatta, servet orantısal olarak aynı kalırken, bir dönem küçük bir gelir başka bir dönem büyük bir gelirin olduğundan çok daha sıkıntı verici olabilmektedir. Gelinen bu nokta itibariyle Fransız Meclisi, elde ettiği gelirde koruyacak, güvence altına alacak ve bu geliri akıllı bir şekilde idare edecek ve yeri geldiğinde ortadan kaldıracak ve üzerinde değişiklik yapacak bir şey tespit etmiştir. Mali hususları idare etmedeki yetenekleri sınanırken, o gururlu tavırları en katı testlerden bile alnının akıyla çıksa dahi, bendeniz sadece, sıradan bir maliye bakanının net ve aşikâr görevini göz önünde bulundurur ve onları da bu temel görev bazında sınardım; ideal mükemmellik modelleri bazında değil.

Bir maliyecinin gayesi, yeterli bir gelirin toplanmasını sağlamak; muhakeme ve eşitlik anlayışı dahilinde düzenlemek; toplanan geliri idareli harcamak ve toplanan gelirden kredi kullanmak mecburiyetinde kaldığında, yürüttüğü faaliyetlerin netliği ve açık yüreklilikle, yaptıkları hesapların kesinliği ve ellerindeki paraların sağlamlığı ve güvenilirliği sebebiyle, söz konusu kredinin dayandığı parasal temelleri sadece o anda değil sonsuza kadar garanti altına almaktır. Mevzu bu yöneticiler olduğunda, zahmetli işleri çekip çevirme yoluna giren Ulusal Meclis'teki

kimselerin liyakatleri ve sahip oldukları meziyetler hakkında kısa ve net bir görüşe sahip olabiliriz. Ellerinde tuttukları geliri artırma hedeflerinin çok ötesinde, maliye komitesinden Mösyö Vernier'in[257] geçtiğimiz Ağustos'un ikisinde hazırladığı raporda, millî gelir tutarının, Devrim'den önceki üretimle karşılaştırıldığında, toplam iki yüz milyon ile yıllık gelirden sekiz milyon sterlinlik bir tutarın toplamı hâlinde, toplam miktarın üçte birinden fazla bir miktarda düşürüldüğünü gördüm.

Şayet, sahip olunan o büyük meziyetin sonucu buysa, meziyetin daha net ya da daha güçlü etkiler yaratacak şekilde bu denli gözler önüne serildiği bir başka örnek daha yoktur. Hiçbir adi çılgınlık, bayağı kifayetsizlik, olağan resmî ihmal, hatta hiçbir resmî suç, yolsuzluk, zimmete mal geçirme, modern dünyada gördüğümüz doğrudan hasımlık bile, bir ülkenin maliyesini ve beraberinde büyük bir krallığın kudretini bu kadar kısa süre içinde yerle bir edemezdi.—*Cedò quî vestram rempublicam tantam amisistis tam cito*?[258]

Sofistler ve nutukçular[259] Meclis bir araya gelir gelmez, işe, tuz üzerindeki siyasi tekel gibi çoğu asli unsurlarında görülen kadim gelir düzenini yerden yere vurarak başlamıştır. Kadim gelir sistemine karşı, sistemi kötü bir şekilde düzenlenmiş, za-

---

257 Théodore Vernier (1731-1818), Montorient kontu; Fransız hukukçusu ve siyaset adamı. 1789 yılında milletvekili seçilmiş; 1791'de kurucu meclis başkanlığını üstlenmiştir. 1792 yılında kaleme aldığı 26 sayfalık bir metinde, zenginlerden lüks vergisi alınmasını ve artan oranda vergi uygulanmasını önermiştir. Yazdıkları ve görüşleriyle mali sistemde devrim yapılmasına ön ayak olmuştur. (ç.n.)

258 'Böylesi büyük bir devleti bu kadar kısa süre zarfında nasıl kaybettiniz söyler misiniz?" Cicero, *Yaşlılık Üzerine*, VI, 20, 15'ten alıntı yapan Romalı drama yazarı Naevius.

259 Sophist: Yanıltıcı, sağlam olmayan ya da saf satacı düşünür. Geçmişten bugüne uzanan tecrübeyle elde edilmiş bilgi ve derslerin yerine kendi soyut fikirlerini geçirmeye ve bu fikirleri yüceltmeye çalışan Devrimci düşünürleri, Burke ve diğer bazı muhafazakârlar, "sofist ve nutukçu"adıyla anmıştır (ç.n.)

lim ve tarafgir ve kelimenin tam manasıyla akıl dışı bir sistem şeklinde niteleyerek taarruza geçmişlerdir. Bazı reform planlarına hazırlık mahiyetindeki konuşmalarda kullanmak için yeterli görmedikleri bu temsil anlayışını, hukuken kendisine devredilen bir unsur olması bakımından, kesin bir kararlılıkla ya da bir nevi özdeyiş mahiyetinde beyan etmişler ve tüm ulusa yaymışlardır. Kararı benimseyerek, yerine başka bir gelir bulana dek, aynı ciddiyetle aynı saçma, zalim ve tarafgir verginin ödenmesi emrini vermişlerdir. Sonuç ise kaçınılmaz olmuştur. Tuz tekelinden her daim muaf tutulmuş olan, bazılarının başkaca katkı payı ya da buna muadil bir parayı ödediği *bölgeler*, eşit bir dağılımla diğerlerinin ödemeden muaf tutulduğu yükü taşımaya bütünüyle gönülsüz olmuşlardır. İnsan haklarının beyanı ve ihlaliyle ve halkın kafasını karıştıran düzenlemelerle meşgul olan Meclis'in, mevcut verginin yerine başka bir vergi getirme ya da bu vergide eşitlik sağlama veyahut *bölgelerin* zararlarını telafi etme ya da zihinleri, yükleri hafifletilecek olan diğer *district*lere bir borç ödeme planı oluşturmaya sevk etme hususlarıyla alakalı olarak gerekli uygulamaları yapacak fırsatı, kapasitesi ya da otoritesi olmamıştır.

Ödedikleri vergileri idare eden otoritenin lanetlediği ve vergilerden dolayı tahammülsüz bir hâl alan tuz *bölgelerinde* yaşayan halkın sabrı, kısa süre içinde taşmıştır. Meclis'i yerle bir etme konusunda büyük bir maharete sahip olduklarını düşünmüşlerdir. Üzerlerindeki tüm yükü atarak rahatlamışlardır. Bu örneğin hayata geçişini, yaşadığı sıkıntıları duygularıyla dile getiren ve çareyi fikirleriyle dillendiren, her *district*te ya da *district*lere bağlı mahallerde yaşayanların diğer vergiler söz konusu olduğunda gösterdiği tepkilerinde görüyoruz.

Bundan sonra, nasıl olup da yurttaşların gelirleriyle orantılı eşit miktarda vergiler koyduklarını ve kamu servetinin kaynaklandığı özel servetin yaratılmasında kullanılan aktif sermayeye dayanma cihetine pek gitmediklerini göreceğiz. Çoğu *district*i

ve bu *district*lerde yaşayan yurttaşları, eski gelirden ne kadar pay alabileceklerine karar verme sıkıntısıyla başbaşa bırakarak, aslında eşitliğe dair iyi prensipler yerine, olup olabilecek en zalim yeni bir eşitsizlik çıkmıştır ortaya. Ödemeler, yapılan tahsisata göre düzenlenmiştir. Krallığın en itaatkâr, en kurallara uygun hareket eden ya da topluma karşı en müşfik davranan kesimleri, devletin bütün yüküne katlanmak durumunda kalmışlardır. Hiçbir şey zayıf bir hükümet kadar zalim ve vicdansız bir şeye dönüşemez. Eskinin vergi koyma sistemlerindeki eksiklikleri ve beklentisi içine girebileceğimiz yeni bazı eksiklikleri ortadan kaldırmak için otoritesi olmayan bir devlet ne yapabilir ki? Ulusal Meclis, vergisini ödeyenleri onurlandırmak amacıyla, tüm yurttaşların gelirinin dörtte biri oranında gönüllü bağışta bulunulmasını istemiştir. Bununla, mantıken hesaplanabilecek olan tutardan biraz daha fazlasını elde ettiler, ancak hayır amaçlı toplanan bu bağış, esas ihtiyaçlarına pek cevap vermeyen ve biraz abartılı beklentilerini pek karşılamayacak bir meblağ olmuştur. Hayırseverlik kisvesi altında esasen bu kadar zayıf, etkisiz, eşitliğe dayanmayan; daha ziyade lüksün, tamahkârlığın ve bencilliğin kamufle edildiği; üretici sermayenin, dürüstlüğün, cömertliğin ve toplumsal ruhun yük altında bırakıldığı; sözüm ona fazilet adı altında getirilen bu vergi düzenlemesinden akıl sahibi insanlar pek ümitli değiller. Nihayet maskeleri düştü; hayır amaçlı bağışları (pek başarılı olamasalar da) güç kullanarak toplama yoluna girdiler.

Zayıflığın köhne ve cılız ürünü olan bu hayırseverlik, aynı bereketli ahmaklığın ikiz kardeşi tarafından desteklenecektir. Yurtseverlik duygularıyla yapılan bağışlar, vergilerin yine aynı yurtseverlik duygularıyla ödenmemesinin yarattığı durumu düzeltmektedir. Sokaktaki adam yine sokaktaki kimliği meçhul bir başka adamın güvencesi olmaktadır. Bu yöntemle, her şeyi fazla fayda sağlamayacak şekilde yüksek bir değer üzerinden alarak, ticareti mahvetmişlerdir; tahtın taşıdığı motifleri, kiliselerin

kaplamalarını ve kendi halklarının kişisel ziynetlerini yağmalamışlardır. Özgürlük talebinde bulunan bu yeni yetmelerin icadı, esasen despotizme öykünmenin en zavallı yolundan başka bir şey değildir. Ulusal Meclis'in zamansız oluşan kelliğini kapatmak için, Ondördüncü Louis'nin değersiz süslerden ibaret olan köhne gardorobundan büyük ve eski dalgalı perukasını çıkarmışlardır. Esasen Saint Simon Dükü'nün[260] Hatıraları'nda bolca bahsedilmiş olsa da, aklıselim insanların, fenalığını ve yetersizliğini göreceği, bu modası geçmiş resmî çılgınlığı yarattılar. Hafızam beni yanıltmıyorsa, aynı tip bir oyun Ondördüncü Louis tarafından da denenmiş, ancak sonuç vermemişti. Nitekim, yıkıcı savaşların yarattığı zorunluluklar, nafile projelere bahane oluşturmaktadır. Felakete dair kafa yormalar, nadiren mantıklıdır. Ancak burada, bir yaradılış ve takdir-i ilahî edası sezilmektedir. O vakitler beş yıl yaşanan ve uzun zaman devam edecek gibi görünen derin bir barış devrinde böylesi umutsuz bir saçmalığa başvurmuşlardır. Bulabildikleri az sayıda iğreti kaynakla durumu telafi etmekten ziyade, içinde bulundukları o ciddi durumda, gazetelerinin yarısını dolduran bu para oyuncakları ve eğlenceleriyle itibarlarını yitirdiklerinden emindiler. Öyle görünüyor ki, bu tür projeleri benimseyenler, ya içinde bulundukları şartlardan tam manasıyla bihaberdiler ya da ihtiyaçları karşılama hususunda tamamen yetersizdiler. Bu oyunlarda fazilet namına bir şey olsun ya da olmasın, ne yurtseverlik duygularıyla verilen hediyelere ne de yurtseverlik duygularıyla ödenen vergilere bir yöntem olarak bir kez daha müracaat edilemeyeceği aşikârdır. Bu aleni ahmaklık kısa bir süre sonra son bulacaktır. Kazanç elde etme yöntemleri tam manasıyla, hile ile bir yandan sonsuz kaynak ve canlı pınarları keserken, aslında o an için hazneyi doluymuş gibi göstermekten başka bir şey değildir. Mösyö Necker'in pek de uzun bir süre evvel tesis etmemiş olduğu hesabın,

[260] Louis de Rouvroy (1675 –1755) ya da bilinen adıyla Saint-Simon, Fransız asker, diplomat ve hatırat yazarı. (ç.n.)

hiç şüphe yok ki, yeterli ve münasip olması amaçlanmıştır. Mösyö Necker, içinde bulunduğu zor yılı atlatmak için pohpohlayıcı bir görüntü verse de, başarılmaya çalışılan şey için, kendisinden bekleneceği üzere, bazı endişeleri de ortaya koymaktadır. Bu son emare hususunda, mevcut endişenin gerekçelerine girmek yerine, muntazam bir öngörüyle, belirtileri ortaya çıkan şerre mâni olmak üzere, Meclis Başkanı, Mösyö Necker'e bir nevi dostane serzenişte bulunmaktadır.

Vergi yol ve yöntemleri hususunda, kesin bir şey söylemenin imkânı yoktur; zira bu konuda henüz faaliyete geçmiş değiller; ancak, hiç kimse, kazanç elde etme hususundaki kifayetsizliklerinin sebebiyet verdiği o koskoca çatlağın idrak edebildiğimiz kadarını doldurabileceklerini düşünecek ölçüde iyimser değil. Hâlihazırda, hazinelerinin gün geçtikçe daha da su alıp battığını ve hayalî bir suret şeklinde daha bir şişip kabardığını görmekteyiz. Para dediğimiz, zenginliğin değil yoksulluğun belirtisi olduğunda; güvenin değil gücün ürünü olduğunda, İngiltere'de gelişip serpilmekte olan devletimizin, büyümekte olan ticareti fiili banknotlarla; itibarımızın sağlamlığıyla ve her işimizde güce dair ne varsa zihinlerimizden çıkararak elde etmediğini; daha ziyade yoksulluğun ve gücün ürünü olan paraya borçlu olduğunu tahayyül etmektedirler. Bu noktada, İngiltere'de hangi cinsten olursa olsun bir tek Şilin'in bile tercihe dayalı olarak alındığını; tedavüldeki tüm paranın menşeinin, fiilen bankaya yatırılan nakit paradan kaynaklandığını; paranın keyfe göre istenildiği zaman herhangi bir emtiaya dönüştürülebildiğini ve geri paraya dönüştürülebildiğini unutmaktadırlar. Paramız ticarette değer taşımaktadır; zira hukuken bir değeri bulunmamaktadır. Westminster Hall'de[261] bir etkisi olmadığından, ancak para boz-

[261] Westminster Hall, Westminster Sarayı'nın en eski kısmı olup 1097'de yapılmıştır. Özellikle adli amaçlarla kullanılan Westminster Hall, Court of King's Bench (Kraliyet Yargı Kurulu), the Court of Common Pleas (Gelenek Hukuku Üst *Mahkemesi*) ve the Court of Chancery (Şansöl-

durma işlerinde etkili olabilmektedir. Yirmi Şilin'lik bir borcun ödenmesinde, alacaklı İngiltere bankasının dolaşıma çıkardığı tüm kâğıt paraları reddedebilmektedir. Bizde, otoriteyle yürütülen herhangi bir nitelik ya da mahiyette tek tip kamu teminatı da bulunmamaktadır. Parasal servetimizin, madeni parayı azaltmak yerine, tam tersi arttırma eğiliminde olduğunu; paranın ikamesi olmaktan ziyade sadece paranın girişini, çıkışını ve dolaşımını kolaylaştırdığı; yani, sıkıntı alameti değil refah sembolü olduğu kolaylıkla ortaya konulabilmelidir. Bu ülkede, nakit darlığı ve kâğıt para bolluğu, asla bir şikâyet konusu olmamıştır.

Pekâlâ! Müsrif harcamaların azalışı ve erdem ve akıl sahibi bir Meclis'in uygulamaya koyduğu bir ekonomi, gelir temini hususunda devam edegelen kayıpları karşılıyor. En azından bu konuda bir maliyeci görevi görmüşlerdir.—Peki, böyle düşünenler bizzat Ulusal Meclis'in yaptığı harcamalara hiç göz atmışlar mıdır? Belediyelerin harcamalarına yahut Paris şehrinin harcamalarına bakmışlar mıdır hiç? İki ordunun artan ödeneklerine; yeni polisin; yeni adli sistemin harcamalarına bakmışlar mıdır? Mevcut maaş listesini eskisiyle hiç mukayese etmişler midir? Bu siyasetçiler hiç idareli ve tutumlu olmamış; insafsızca bir tavır sergilemişlerdir. Eskinin müsrif hükümetinin yaptığı harcamaları ve o dönemin gelirleriyle olan bağlantısını, devletin yeni hazinesinin mevcut durumunun aksine bu yeni sistemin harcamalarıyla karşılaştırdımda, mevcut harcamaların, eskisiyle mukayese götürmeyecek şekilde karşılanabilir harcamalar olduğuna inanmaktayım.[262]

---

ye Mahkemesi), Yüksek Mahkeme etrafında birleştirilmiş ve toplantı ve oturumlarını, 1882 yılına kadar Westminster Hall'da gerçekleştirmişlerdir. (ç.n.)

[262] Okur, bu konudaki taleplere bağlı olarak Fransız maliyesinin mevcut durumuna çok az değindiğimi (zaten benim gayem de daha fazlasını söylemek değildi) görecektir. Aksi yönde bir davranış sergilesem, elimde böylesi bir görev için bulundurduğum malzemeler topyekûn mükemmel olmayacak. Bu konuyla alakalı olarak, Mösyö de Calonne'un çalışmasına ve

Bugünün Fransız yöneticileri kredi arzını artırma yolunu seçtiklerinde geriye sadece mali yeterliliğin ispatı kalmaktadır. Bu noktada bir miktar duraklıyorum; doğrusunu söylemek gerekirse mali yeterlilikleri bulunmuyor. Eski hükümetin kredisi, elbetteki en iyisi değildi; ancak eski hükümet her zaman, bir şekilde hem yurtiçinden hem de sermaye fazlası olan Avrupa ülkelerinin birçoğundan para talep edebiliyordu; ve bu hükümetin kredisi her geçen gün daha da artıyordu. Bir özgürlük sisteminin tesisi elbette hükümete yeni bir güç kazandıracaktı; tabi böyle bir sistem kurulabilseydi şayet. Para meselesiyle alakalı olarak, o sözde özgürlükçü hükümetlerine, Hollanda'dan, Hamburg'dan, İsviçre'den, Cenova'dan, İngiltere'den ne gibi teklifler gelmiştir acaba? Bu ticaret ve ekonomi ulusları, eşyanın tabiatını tersine çevirmeye çalışan; borçlunun ödemek durumunda olduğu borçları süngü zoruyla zaman aşımına uğrattığı; birbirleriyle olan taahhütlerini bozdukları; fukaralıklarını zenginliğe dönüştürdüğü ve faizi paçavralarla ödediği bir ülkeyle neden parasal ilişki kursunlar ki?

Kiliseyi yağmalamanın verdiği her şeye kadir olma hissine âdeta fanatikçe itibar etmeleri, bu düşünürleri, kamu mülkiyetinin ehemmiyetini görmezden gelmeye itmiştir; tıpkı felsefe taşı[263] hayalinin, saf insanları, hermetik sanatın[264] görece daha

---

cehalet ve kabiliyetsizlikten kaynaklanan haddini aşan hüsnüniyetlerden kaynaklanan kamu mülklerinde ve Fransa'nın dahil olduğu tüm işlerde oluşan tahribat ve yıkımı muazzam bir şekilde gözler önüne serişine atıfta bulunmak istiyorum. Bu tür sebepler, her daim böyle sonuç ve etkileri beraberinde getirebilir. Bu meseleye biraz dikkat ve ihtimamla baktığımızda, her şeyi, düşmanlarının amaçladığı şeye ulaşmak için elinden gelen her şeyi yapma arzusunda olduğuna inandığı maliyeci hesabına indirgeyerek, Fransa namına temin edilen şeylere nazaran, yenilikçilerin cüretkâr ruhlarına karşı çok daha ihtiyatla davranılması gerektiğine dair dersin, hiçbir zaman insanoğluna verilmediğini tespit edeceğimize inanmaktayım.

263 Simyada, dokunduğu her nesneyi altına dönüştüreceğine inanılan taş. (ç.n.)

264 Simyada, bir madenin bir başka madene dönüştürülmesi. (ç.n.)

makul sayabileceğimiz hülyası içinde, sahip oldukları zenginlikleri artırmaya yönelik tüm imkânları göz ardı etmeye sevk edişinde görüldüğü gibi. Bu felsefi maliyecilere göre, kilise mumyasından mamul bu evrensel ilaç, devletin bütün şerlerine deva bulacaktır. Bu beyefendiler, dindarlığın mucizelerine pek de inanmamaktadırlar; ama kutsal olana hürmetsizlik etmenin olağanüstülüğüne inandıklarına hiç şüphe yoktur. Bu kişileri baskı altında tutan bir borçtan bahsedilebilir mi? Assignat çıkarın. Mülkiyetini gasp ettikleri ya da mesleklerinden ettikleri kişilerin zararı tazmin mi edilecek yahut bu kişilerin hayatlarını idame ettirmeleri için kaynak mı gerek?—Çare, Assignat. Filo mu donatılacak? —Assignat. Halka yüklenen bu assignatların on altı milyon sterlini, devletin her zamankinden daha acil hâle gelen ihtiyaçlarını karşılamazsa şayet—biri kalkıp otuz milyon sterlinlik assignat çıkarın der—bir başkası ise seksen milyon assignat daha çıkarın der. Mali ayrımları arasındaki yegâne fark, zavallı halka daha ya da daha az assignatlık bir yük getirilip getirilmeyeceğidir. Bunların hepsi assignat profesörü kesilmişlerdir. Felsefenin silip yok etmediği sağduyulu ve ticari bilgi sahibi kişiler bile, bu hayale karşı kararlı argümanlar geliştirmiş ve bu argümanları da, assignat çıkarmayı teklif ederek sonuçlandırma yolunu seçmişlerdir. Kanımca, assignatlardan kimsenin anlayamayacağı bir lisanla bahsediyorlar. Beceriksizlik konusundaki tecrübeleri, az da olsa, şevklerini kırmamaktadır. Tüm eski assignatlar piyasada değer mi kaybetmiştir?—Peki çare nedir? Yeni assignatlar çıkarmak.—*Mais si maladia, opiniatria, non vult se garire, quid ili facere? assignare—postea assignare; ensuita assignare.*[265] Aslında ben bu cümleyi biraz değiştirdim. İleri gelenlerinizin Latincesi o eski komedyanızdan daha iyi olabilir;

[265] Burke'ün Molière'in "Hastalık Hastası" eserine öykünme amacıyla bozuk bir Latinceyle kaleme aldığı dizeler. Burke'ün niyeti, assignatlara, Ulusal Meclis'in çıkardığı, müsadere edilen kiliseye ait topraklardan elde edilen gelirlerle desteklenen tahvillere karşı alaycı bir mizahta bulunmaktı. Payne'in de ifade ettiği gibi "Burke, assignat'ı devletin her derdine deva

ancak bilgelikleri ve kaynaklarının çeşitliliği aynı olmaya devam etmektedir. Yazın ve bolluğun müjdecisinin yumuşaklığından uzak da olsa, şarkılarındaki notaların sayısı bir guguk kuşunun terennümlerinden fazla değildir; sesleri ise, kuzgunun sesi kadar cırtlak ve uğursuz bir sestir.

Halkın yegâne teminatı olan devletin sabit gelirlerini yeniden inşa etme umuduyla, bu gelirleri müsadere edilen bir mülkiyetten kalan malzemelerle tahrip etme fikrini felsefe ve maliye alanındaki en umutsuz maceraperestlerden başka kim düşünmüş olabilir ki? Ancak, devlete duyulan aşırı bir tutku, dindar ve saygın bir piskoposu, mensubu olduğu zümreyi kilisenin ve halkın iyiliği için yağmalamaya; müsaderenin büyük maliyecisi ve küfrün başmüfettişliği görevlerini üstlenmeye sevk etmesi hâlinde, bu piskopos ve yardımcıları, kanaatimce, hâl ve hareketleriyle üstlendikleri görevlerle ilgili esasında bir şeyler bildiklerini göstermekle yükümlüdürler. Fethettikleri ülkenin gayrimenkullerinden bir kısmını devlet hazinesine mal etmeye karar verdikleri vakit; bankalarına, bankalarının kapasitesinin yettiği ölçüde, kredi sağlama imkânı vermek temel meşgaleleri olmuştur.

Hangi koşulda olursa olsun, bir emlak bankasında tedavülde bir kredi tesis etmek, bugüne kadar güç olagelmiştir. Bu yöndeki girişimler de genelde iflasla son bulmuştur. Ancak, meclis, ahlâki bir hürmetsizlikle ekonomik prensiplere meydan okumaya yönlendirildiğinde; söz konusu iflasın daha kötü bir hâl almasını engellemek üzere, yaşanılan müşkülü azaltma namına hiçbir şeyin göz ardı edilmemesi beklenirdi. Emlak bankanızı, makul bir hâle getirmek için, teminat beyanında açıklık ve samimiyet namına ne varsa; talebin karşılanmasını kolaylaştıracak ne varsa net bir şekilde ortaya koyacak tüm yöntemler benimsenmelidir. Meseleleri daha uygun bir bakış açısıyla ele alma hususun-

yapan cehaleti, tıp sanatındaki bu büyük barbarlıkla mukayese etmektedir." Burke, *Seçme Eserler*, 3: 383.

da içinde bulunduğunuz durum, büyük arazi sahibi bir adamın borcunu ödemek ve bazı hizmetlerden yararlanmak için sahibi olduğu toprakları satıp elinden çıkarmasına benziyor. Toprağınızı hemen satamadığınızdan; ipotek etmeyi arzu ettiniz. Bu tip durumlarda, iyi niyetli ve genel itibariyle net bir kavrama gücüne sahip bir adamın elinde ne gelir ki? Öncelikle mülkünün brüt değerini; bu mülkün idaresi ve elden çıkarılmasına ilişkin maliyetleri; mülkle ilgili her tür daimî ve geçici borçları tespit ederek; akabinde teminatın piyasadaki gerçek değerini hesaplamak amacıyla net fazlalık yaratmaya çalışması gerekmez mi? (Alacaklının tek teminatı olan) Bu fazlalık, net bir şekilde tespit edilip muntazaman mutemetlerin ellerine devredildiğinde; satılacak olan parsellerle satışın ne zaman ve hangi koşullara göre yapılacağını açıkça ortaya koyacak; sonrasındaysa hisselerini bu yeni fona geçirmeyi taahhüt etme yoluna gidecek yahut bu tür teminatları satın almak amacıyla avans para temin edecek olan kişilerden assignat almaya dair teklifler alacaktır.

Böylelikle, gerek yöntem açısından gerekse mentalite olarak tıpkı bir işadamı edasında ve yalnızca mevcut olan genel ve özel kredi prensiplerine uygun şekilde hareket edilmiş olacaktır. Bu sayede, konuyla ilgili tüccar neyi satın aldığını net bir şekilde bilecek; aklında şüphe olaraksa, günün birinde (belki de ilave bir ceza olarak) masum hemşehrilerinin mülklerini haraç mezat satın alan o günahkâr iğrenç adamların kutsal değerlere hürmetsiz yakınmalarından kaynaklanan, yağmalanan mülkiyetin eski sahibi tarafından geri alınmasının verdiği dehşetten başka hiçbir şey kalmayacaktır.

Mülkiyetin net değerinin ve satış zaman, koşul ve yerinin, açık ve kati bir şekilde beyan edilmesi, bugüne kadar her tür emlak bankasına çalınmış kara lekeyi mümkün olduğunca silmek için her daim gerekli olmuştur. Konuyla ilgili olarak daha önceden verilen taahhütten dolayı, güvenilmez bir aidiyete gelecekte sadakat beslemelerinin, ancak bulundukları ilk taahhüde sıkı

sıkıya bağlı kalarak tesis edilebilmesi başka bir prensip olarak gerekli hâle gelmiştir. Kiliseyi yağmalayarak nihayet bir devlet kaynağı bulmayı başardıklarında, 14 Nisan 1790 tarihinde, konuyla ilgili resmî bir karara vararak, bütün ülkeye şu taahhütte bulundular: "Her yıl kamu harcamaları beyan edilirken; ulusun hizmetine sunulan mal ve mülkler tüm masraflardan arındırılıp, devletin en acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere temsilciler ya da yasama mercii tarafından kullanılacak şekilde; R.C.A.'nın dininden,[266] sunaklardaki vaizlerin desteğinden, yoksullara yapılan devlet yardımından, din adamlarının ve kadın ya da erkek olsun dindışı alanlarda çalışanların maaşlarından kaynaklanan masrafların karşılanmasına yetecek bir tutar ortaya konulmalıdır." Ayrıca, 1791 yılı için gerekli toplam tutarın da bir an önce tespit edilmesi gerektiğini de ifade etmişlerdir.

Daha önce almış oldukları kararlarla, evvela belli bir sıraya oturtmayı taahhüt ettikleri yukarıda ifade edilen konulara ilişkin harcamaları, aldıkları bu yeni kararla kamuoyuyla paylaşmanın temel görevleri olduğunu kabul etmektedirler. Mülkü tüm masraflardan arındırmayı ve derhal kamuoyuna beyan etmenin gerekli olduğunu kabul etmektedirler. Peki, bunu hemen mi yapmışlardır yoksa istedikleri zaman mı? Taşınmazlar için kira gelir defteri tutmuşlar mıdır yoksa assignatlarına devşirdikleri menkul değerlerin bir envanterine mi razı gelmişlerdir? Mülkün mevcut değerini teyit etmeden, "tüm masraflardan arınmış bir mülkü" kamu hizmetine sunma şeklindeki taahhütlerini ne şekilde gerçekleştirebilirler; bu sorunun cevabını İngiliz hayranlarına bırakıyorum. İşte bu teminata dayalı olarak ve daha öncesinde de bu teminatı daha iyi bir noktaya taşımaya yönelik adımlarla, böylesi hoş bir beyanla, on altı milyon sterlin para çıkarmaktadırlar. Bu mertçe bir yaklaşım olmuştur. Bu ustaca

[266] R.C.A.— Religion Catholique et Apostolique—Katolik ve Apostolik Dini. Bu ibare, devrimden önce Fransız Roman Katolik Kilisesi için kullanılmaktaydı.

hareketin ardından, maliye konusundaki kabiliyetlerinden hiç kuşku duyabilir ki?—Ama o vakit, bu mali tutkulara kapılmadan önce hiçbir şey olmasa esas vaatlerini tutmaya özen göstermişlerdir!—Şayet, mülkün değeri ya da borçların tutarına dair bir tahminde bulunulmuşsa bendenizin dikkatinden kaçmış olmalı; hiçbir zaman ben böyle bir tahmin işitmedim.

Kafalarındaki fikirleri etraflıca ortaya koyarak, kiliseye ait arazileri, borçlarını ödemek ya da başkaca hizmetlerden yararlanmak maksadıyla kullanarak, mide bulandırıcı sahtekârlıklarını tam manasıyla keşfetmeyi başarmışlardır. Her şeyi soyup soğana çevirmeleri, sadece sahtekârlık yapmalarına imkân vermekte; ancak tüm o güç ve hileye dayalı tertibatlarını tahrip eden başka amaçlar doğrultusunda değerlendirerek gerek soygun gerekse sahtekârlığın hedeflerini ortadan kaldırmaktadırlar. Bu olağanüstü gerçeği kanıtlayan belgeye atıfta bulunması sebebiyle Mösyö de Calonne'a minnettarım. Bu belge, bir şekilde gözümden kaçmış. Esasen, iddiamı, 14 Nisan 1790 tarihli beyana olan sadakatin bozulmasıyla alakalı olarak yapmama gerek yokmuş. Komitelerinin hazırladığı bir rapordan da anlayacağımız üzere, kilise kurumlarının azaltılması ve dinle ilgili diğer masrafların azaltılması ve kadın ya da erkek çalışan ve emekli din görevlilerinin ve mülkiyette görülen bu kargaşa nedeniyle sebebiyet verdikleri, aynı mahiyetteki konuyla bağlantılı diğer masrafların muhafazası, yedi milyon ve fazlası bir borca ilaveten yıllık iki milyon sterlinlik o devasa meblağ ile elde ettikleri mülklerden sağlanan geliri aşmaktadır. Düzenbazların hesap gücü işte budur! Felsefenin finansı işte budur! İsyan, katliam ve küfre batmış zavallı insanları idare etmeye ve bu insanları ülkelerini mahvetmede kullandıkları hazır ve heveskâr araçlar hâline getirmeye yönelik tüm o yanılsamaların sonucu budur! Hiçbir devlet, kendi yurttaşlarının mülkünü müsadere ederek zenginleşme yolunu seçmemiştir. Karşı karşıya olduğumuz bu yeni deneyim, diğer hususlarda gördüğümüz gibi başarıya ulaş-

mıştır. Her dürüst akıl, her gerçek özgürlük ve insanlık aşığı, bu adaletsizliğin her zaman iyi bir politika olmadığı gibi zenginliğe giden o yüce yolu da yağmalamadığını görmekten memnuniyet duymalıdır. Mösyö de Callone'un bu konuya dair o mahir ve nükteli gözlemlerini, bir not hâlinde buraya eklemekten büyük bir haz duymaktayım.[267]

---

267 * "*Ce n'est point à l'assemblée entière que je m'adresse ici; je ne parle qu'à ceux qui l'égarent, en lui cachant sous des gazes séduisantes le but où ils l'entraînent. C'est à eux que je dis: votre objet, vous n'en disconviendrez pas, c'est d'ôter tout espoir au clergé, & de consommer sa ruine; c'est-là, en ne vous soupçonnant d'aucune com-binaison de cupidité, d'aucun regard sur le jeu des effets publics, c'est-là ce qu'on doit croire que vous avez en vue dans la terrible opération que vous proposez; c'est ce qui doit en être le fruit. Mais le peuple que vous y intéressez, quel avantage peut-il y trouver? En vous servant sans cesse de lui, que faites vous pour lui? Rien, absolument rien; et, au contraire, vous faites ce qui ne conduit qu'à l'accabler de nouvelles charges. Vous avez rejeté, à son préjudice, une offre de 400 millions, dont l'acceptation pouvoit devenir un moyen de soulagement en sa faveur; et à cette ressource, aussi profitable que legitime, vous avez substitué une injustice ruineuse, qui, de votre propre aveu, charge le trésor public, & par conséquent le peuple, d'un surcroît de dépense annuelle de 50 millions au moins, & d'un remboursement de 150 millions.*

"Malheureux peuple! voilà ce que vous vaut en dernier résultat l'expropriation de l'Eglise, et la dureté des décrets taxateurs du traitement des ministres d'une religion bienfaisante; & désormais ils seront à votre charge: leurs charités soulageoient les pauvres; et vous allez être imposés pour subvenir à leur entretien!" — *De l'Etat de la France* (Fransa Devleti Üzerine), s. 81. Ayrıca bkz. s. 92, ve takip eden sayfalar.

[Burada Meclis'teki herkese hitap etmiyorum; Meclis'i, götürdüğü hedefi cazip örtüler altında saklayarak, yolundan saptıranlara lafım. Onlara sesleniyorum; bu gerçeği inkâr edemezsiniz, ruhban sınıfının tüm umudunun kırılmasına ve mahvolmasına yol açmak demektir; tamahkârlıkla ilgili hiçbir unsurdan, devlet tahvilleri oyunu üzerindeki hiçbir bakıştan şüphelenmeden teklif ettiğiniz o korkunç icraatınızda aklınızdan geçenin bu olduğuna inanmak lazım; bunun meyvesinin de bu olduğuna inanmak lazım. Fakat, halkınızın burada ne tür bir çıkarı olabilir? Sürekli olarak, halkı kullanıyorsunuz ama halk için ne yapıyorsunuz? Hiçbir şey; katiyyen hiçbir şey; aksine, yeni vergilerle halkın belini büküyorsunuz. Halkın biraz rahatlamasına vesile olacak 400 milyonluk bir teklifi reddettiniz; ve yararlı olduğu kadar meşru olabilecek bir kaynağın yerine yıkıma götüren bir kaynağı ikame ettiniz; bizzat kendi ihtilafınızla hazineye ve dolayısıyla halkın sırtına en az yıllık 50 milyonluk bir ilave bedeli ve 150 milyonluk bir geri ödemeyi bindirdiniz.

Dünyayı, kiliseye ait mülkü müsadere etmek için ucu bucağı olmayan bir kaynak bulunduğuna ikna etmek için, Meclis, gayrimenkulün bu büyük çaplı müsaderesi tazmin edilmeden ortak bir anlayışla gerçekleştirilemeyecek olan başkaca müsaderelere devam etmiştir. Tüm masraflardan arındırılmış olan ve fazla veren bu fona; tasfiye edilmiş topyekûn adli yapının ve ortadan kaldırılan makam ve mülklerin tazmini mahiyetinde yeni bir vergi yüklemişlerdir. Tam olarak anlayamadığım bu vergi, kuşkusuz milyonlarca Fransız parasına tekabül etmektedir. Getirilen diğer bir yeni vergi, ilk assignatların faizi niteliğinde günlük ödemelerle karşılanacak olan (tabii, verdikleri sözü aynen tutmaları hâlinde) yıllık dört yüz seksen sterline denk gelmektedir. Sonucu Nancy Piskoposu tarafından büyük bir ustalıkla dile getirilen; haczedilen mülklerden elde edilen geliri, ihtimam, maharet ve özenle çekip çevrilmeleri uğruna ve adı sanı bilinmeyen temsilcilerden oluşan o ekipleri namına belediyelere aktarma gibi bir yolu tercih ederek, kiliseye ait arazilerin belediyelere devrinin ne şekilde sevk ve idare edildiğini doğru dürüst açıklama zahmetine girmişler midir hiç?

Ancak, bu aşikâr kaynakların üzerinde durmak gerekli değildir. Herkesi kapsayan bu büyük borca; yani her türden genel ve yerel kurumun tümünü kapsayan borçlara net bir izah getirip; bu borcu düzenli gelirlerle karşılaştırmışlar mıdır? Bu hususta her kusur, alacaklı lahanalarını kilise mülkiyetinin arazisi üzerine ekmeden evvel, müsadere edilmiş mülk üzerinde bir vergi olarak kendini göstermektedir. Devleti topyekûn yerle yeksan etmek için yapılan bu müsadereden daha başka bir dayanak söz konusu değildir. Bu durumda, büyük bir gayretle berraklaştırmaları lazım gelen ne varsa üzerini kasten kalın bir sisle örtmüş ve ileri doğru hamle yapan boğa misali gözünü kapatıp körü

"Zavallı halk! İşte, bu son tahlilde, kilisenin istimlak edilmesinin ve yardımsever bir dinin papazlarının yaptıkları işler karşılığında vergi ödeyeceğine dair kararnamenin sonucu budur" (çev.Frank M. Turner,)]

körüne saldırmış; kölelerini süngü zoruyla sürüklemişler; hayal ürünlerini nakit paraya dönüştürmekte ve kırk dört milyon sterline kâğıttan hapları bir doz hâlinde yutmak için lordlarından aşağı kalmayacak şekilde gözü kapalı hareket etmişlerdir. Sonrasındaysa eskiden kalma taahhütleri yerine getirememekten ötürü ve fazla mülklerinin ilk ipoteklerini, yani dört yüz milyon assignatı (ya da on altı milyon sterlini) dahi hiçbir zaman karşılamayacağının netleşmesi durumunda (böyle bir durumda net bir şeyden bahsedilebilirse tabii), hak taleplerini ileriki bir krediye bağlamanın gururunu yaşamaktadırlar. Yaptıkları tüm bu faaliyetlerde, ne dürüstlüğün sağlam sezisini ne de mahir bir sahtekârlığın ince hünerini idrak edebiliyorum. Bu sahtekârlık taşkınının kapaklarını kaldırmak için Meclis'in içindeki itirazlar cevapsız kalmakta; ancak sokaktaki yüzbinlerce yatırımcı tarafından adamakıllı reddedilmektedir. Metafizik aritmetikçilerin hesap yaptığı sayılardır bunlar. Felsefi genel kredinin Fransa'da tesis edilmiş olduğu büyük hesaplardır. Mevcut stok ve malları artıramıyorlar ancak kalabalıkları ayağa kaldırmasını iyi biliyorlar. Bırakalım, yurttaşları devlete hizmet uğruna yağmaladıkları bilgelik ve yurtseverlikleri dolayısıyla Dundee kulübünde işittikleri alkışların keyfini çıkarsınlar. Her ne kadar takdirleri Dundee kulübünün itibarından biraz daha ağır bassa da, ben bu konuya dair İngiltere bankasının idarecilerinden hiçbir şey işitmedim. Ancak, bu kulübe adil davranmak için, kulübü teşkil eden beyefendilerin göründüklerinden daha akıllı adamlar olduklarına; nutuk atma hususunda para harcamaya göre çok daha cömert davrandıklarına; ve buruşuk ve yırtık pırtık İskoç parasını sizin en düzgün yirmi assignatınıza feda etmeyeceklerine inanıyorum.

Bu yılın başlarında Meclis, on altı milyon sterlin değerinde kâğıt parayı tedavüle çıkardı: bu kadar geniş kapsamlı bir kaynakla sağlanan yardımın bu denli güç bela idrak edilir bir hâle geldiği Meclisinizin sizleri sevk ettiği vaziyet ne olmalıydı sizce?

Bu kâğıt parada hızla yüzde beş oranında bir değer kaybı olmuş; bu değer kaybı kısa bir süre içinde yüzde yediye ulaşmıştır. Bu assignatların gelir üzerindeki etkisi de çarpıcıdır. Mösyö Necker, geliri madeni para cinsinden tahsil eden tahsildarların hazineye assignat cinsinden ödeme yaptıklarını tespit etmiştir. Tahsildarlar, aldıkları parayı değerini yitirmiş şekilde hesaba geçirerek yüzde yedilik değer kaybına sebep olmuşlardır. Tabii ki bunun kaçınılmaz olduğunu önceden görmek pek de zor değildi. Gelgelelim, bundan daha yüz kızartıcı şeyler de vardı. Mösyö Necker, (kanımca, önemli bir bölümü Londra piyasasından olmak üzere) para basmak için, kazanılan malın değerinden yaklaşık on iki bin pound fazlasına denk gelen altın ve gümüş satın almak mecburiyetindeydi. Bence bu bakan, devleti besleyen gizli kaynaklar her ne olursa olsun devletin sadece assignatlara bağlı hareket edemeyeceğini; kendilerine reel para olarak yapılan ödemede artışa gidilse bile, bu paranın değeri düşen parayla hile yoluyla yeniden geri alınacağını idrak etmeleri gerektiğinde, gücü elinde tutan ancak sabretmesi de pek muhtemel olmayan kimseleri memnun etmek için, birkaç hakiki gümüşe ihtiyaç olabileceği kanısındaydı. Bakan, yaşadığı bu tabii keder içinde, tahsildarlara fiilen aldıkları tutarı yine fiilen ödeme talimatı vermesi için Meclis'e başvurmuştur. Hazine, bakanın tedavüle çıkardığı tutardan çok daha kötü şekilde, yüzde yedi oranında iade edilmesi gerekli bir nakit kullanımı için yüzde üç oranında bir ödeme yapmışsa da, bu işlemin esasen halkı pek de zenginleştirmeyeceği gerçeği bakanın dikkatinden kaçmış olamaz. Meclis, bakanın yaptığı ikazları pek de dikkate almamıştır. Meclis bu konuda bir ikilem içinde kalmıştır—Assignatları tahsil etmeye devam etseler, nakit para hazineleri için yabancı bir varlık hâlini alacaktı: hazine bu kâğıttan tılsımları geri çevirse ya da aşağılayıp hor görse, o vakit yegâne gelir kaynağını da tahrip etmelidirler. Bu durumda tercihlerini yapmış ve kâğıt paralarına bir nevi itibar kazandırmış görünebilirler; aynı zamanda yaptık-

ları konuşmalarda da, afili beyanlarda bulunmakta olduklarını ve metal parayla assignatları arasında esasen hiçbir farklılık olmadığına dair yasama yetkisinin üzerinde bir şeyden dem vurduklarını düşünmekteyim. Bu durum, felsefi rahipler meclisinin saygıdeğer babalarının bir nevi lanet ederek dile getirdikleri, doğru olduğu kabul edilen bir inancın sağlam ve iyi bir kanıtı niteliğindeydi. Ancak Judæus Apella inanır buna.[268] [269]

Bay Kanun'un hilebaz sergileriyle karşılaştırıldığında, yaptıkları finans gösterisinde o sihirli feneri işiten popüler liderlerinizin zihinlerinde soylu bir öfke doğmuş olmalı. Sistemlerini inşa ettikleri kilisenin kayasıyla karşılaştırıldığında Mississippi'nin kumlarını işitmeye tahammül edememektedirler. Başkaca vergi ve yüklerle meşgul etmedikleri assignatları için ne gibi sağlam bir gerekçeye sahip olduklarını tüm dünyaya gösterene kadar dua edelim de bu ihtişamlı ruhu zapt edebilsinler. O büyük ve ana sahtekârlığı dejenere taklitleriyle karşılaştırarak aslında adaletsizlik yapmaktadırlar. Bay Kanun'un salt, Mississippi ile ilgili bir spekülasyona dayalı kaldığı doğru değildir. Buna, Doğu Hindistan ticaretini; Afrika ticaretini; Fransa'nın çiftçilikte elde edilen gelirlerini de ilave etmiştir. Kendisinin değil ama halkın coşkusunun bu temellere dayalı olarak oluşturduğu yapıyı, tüm bu unsurlar hiç tartışmasız destekleyememiştir. Ama bunlar da, karşılaştırma yapıldığında, bonkör hülyalardır. Fransa'daki ticareti artıracaklarını farzetmiş ve bunu hedef olarak almışlardır. Fransız ticaretini, iki yarıkürede geniş bir yelpazeye açmışlardır. Fransa'yı kendi öz imkânlarıyla beslemeyi düşünmemişlerdir. Büyük bir hayalgücü, bu ticaret akışında cazip bir şeylere rastgelmiştir. Tıpkı kartalın gözünü kamaştıracak para gibi. Sizde

---

[268] Ancak Judæus Apella inanır buna —"Yahudi Apellası (Halk Meclisi) buna inanabilir; ben inanmam." Horatius, *Satirler*, 5, 100, Horatius'un Eserleri'nin içinde, çev. C. Smart (Londra: Henry G. Bohn, 1853), 164.

[269] Apella, eski Sparta devletinde otuz yaşına girmiş olan her erkek yurttaşın katılma hakkı olan "Halk Meclisi"ne verilen addır (ç.n.)

olduğu gibi, toprak anayı burnuyla eşeleyip kendisini toprağa gömen bir köstebeğin kokusunu cazip bir hâle getirmek gibi bir amaç güdülmemiştir. O vakitler, insanlar onur kırıcı ve menfur bir felsefenin doğal boyutlarının altında kalıp daralmamışlardı ve aşağılık ve adi yanılsamaların kalıplarına oturmamışlardı. Her şeyin ötesinde, hayal gücü üzerinde etki etme hususunda, sistemin o dönemki yöneticilerinin insanoğlunun özgürlüğüne iltifatta bulunduğunu hatırlayın. Yaptıkları hilelerde, bir güç karmasından söz edilemez. Aydınlanma çağının zifiri karanlığında un ufak olan aklın küçük pırıltılarını söndürmek amacıyla bu güç karması, içinde bulunduğumuz döneme özgü hâle gelmektedir.

Hafıza hususunda, bu beyefendilerin kabiliyetleri lehine teşvik edilecek ve nihai olarak kabul edilmiş olmasa dahi Ulusal Meclis'te büyük bir ihtişamla karşılanan parasal planı hakkında hiçbir kelam etmedim. Bu plan, kâğıt paranın dolaşımına destek mahiyetinde net bir şekle bürünmekte olup; planın faydası ve zerafeti hususunda çok şey söylenmiştir. Zapturapt edilen kiliselerin çanlarını paraya dönüştürme projesinden bahsediyorum. Bu proje, bahsi geçen kişilerin simyası. Kafa karıştıran; alaycılığın ötesine geçen ve bizlerde mide bulantısı haricinde hiçbir heyecan yaratmayan ve bu sebeple de haklarında bundan daha fazlasını söyleyemeyeceğim bazı çılgınlar var.

Tüm o proje tertipleri ve her şeyi yeniden düzenlemeleri; şer gününü ertelemek için tedavüle para sokmalarına; Hazine ile Caisse d'Escompte arasındaki oyuna; ve şimdilerde devlet politikası şeklinde yüceltilen ticari sahtekârlığın tüm o eski ve çürümüş düzeneklerine dair daha fazla yorumda bulunmanın pek bir kıymeti yoktur. Elde edilen gelir, çarçur edilmeyecektir. İnsan haklarına dair safça konuşmalar, bisküvi ya da barut bedelini ödeme hususunda kabul edilmeyecektir. İşte bu noktada, metafizikçiler bulundukları o hayalî konumdan aşağı inerek, önlerine konulan mevcut misalleri takip etmektedirler. Peki, hangi misalleri? Müflislerin misallerini tabii. Ancak, solukları, güçleri, icatları, heves-

leri onları yalnız başına bıraktığı vakit; hüsrana uğramış; şaşkına dönmüş; itibarını yitirmiş olsalar da, kendilerine olan güvenleri hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Kabiliyetlerinin yeterli olmaması karşısında, hayırseverliklerinden kendilerine pay çıkarma yolunu seçmektedirler. Devlet gelirleri ellerinden kayıp gittiğinde, yaptıkları bazı son işlerle, halka yardımda bulunulması açısından kendilerini değerli görme gibi bir cürette dahi bulunmaktadırlar. Hâlbuki halka yardımcı olmuş değillerdir. Zira, gerçekten yardım etmeye niyetli olsalardı; bu kadar korkunç vergilerin ödenmesi emrini verirler miydi? Halk, Meclis'e rağmen kendisini böyle bir yükümlülükten kurtarabilmiştir.

Ancak, tartışmayı bütünüyle, hiçbir temeli olmayan bu yardım üzerinde hak iddia eden taraflara bırakmanın, fiiliyatta halka yardım mahiyetinde bir getirisi olmuş mudur? Paranın dolaşıma konulmasında önemli aktörlerden biri olan Bay Bailly[270] bu yardımın mahiyetini sizlerle paylaşmaktadır. Ulusal Meclis'te yapmış olduğu konuşmada, sıkıntı ve sefalete katlandığı metanet ve sarsılmaz kararlılıkları sebebiyle sitayişte bulunmaktadır. Toplumsal saadetin mükemmel bir resmi! Öyle mi! Sağlanan menfaatleri sürdürmek ve yapılan hataları düzeltmeye devam etmek için gösterilen büyük bir cesaret ve sarsılmaz bir metanet mi söz konusu? Bu ilim irfan sahibi belediye başkanının yaptığı konuşmaya bakan, bu on iki aylık geçmiş zarfında, Parislilerin dehşet bir ablukanın dehlizlerinde ıstırap çektiğini; Dördüncü Henry'nin halkın erzaka erişimini önlemek amacıyla caddeleri kapattığını; ve Sully'nin savaş toplarıyla Paris kapılarında gürlediğini düşünebilir. Hâlbuki gerçekte Parisliler, düşmanla değil; bizzat kendi delilik ve çılgınlıklarıyla; kendi bönlük ve yoldan çıkmışlıklarıyla kuşatılmış vaziyettedir. Ancak Bay Bailly, Paris

[270] 1736-1793 yılları arasında yaşayan Fransız astronom, matematikçi, farmason ve Fransız Devrimi'nin ilk zamanlarında faal olan siyasi lider. Bailly, 1789 ila 1791 yılları arasında Paris Belediye Başkanlığı yapmış ve sonrasındaki süreçte giyotinle infaz edilmiştir. (ç.n.)

hâlen sahte ve hissiz bir felsefenin "soğuk, kuru ve taşlaşmış gürzüyle dövülürken" Paris'le olan yakın ilişkileri yeniden tesis etmek yerine kısa bir süre zarfında Atlantik bölgeleriyle arasındaki ezeli buzları eritecektir. Bu konuşmanın yapılmasından kısa bir süre sonra, geçtiğimiz Ağustos ayının on üçünde, aynı sulh hakimi hükümetinin hesabını aynı Meclis'in barında vermiş ve aşağıdaki açıklamayı yapmıştır: "1789 yılının Temmuz ayında," [ebediyen anılacak olan dönem] "Paris şehrinin maliyesi, düzgün bir şekilde faaliyet göstermekte; yapılan harcamalar makbuzla karşılanmakta ve şehrin bankada o dönem, bir milyonu" [kırkbin İngiliz sterlini] bulunmaktaydı. Devrim'in ardından karşılamak mecburiyetinde oldukları masraf 2,500,000 livreyi bulmuştu. Bu masraflar ile hediyelerdeki ciddi düşüş sebebiyle, anlık olduğu kadar genel itibariyle de daha fazla paraya ihtiyaç duyulmaya başlandı." Geride bıraktığımız yıl sağlanan kaynaklarla Fransa'nın tamamının hayati ihtiyaçlarından çıkarılan bu denli devasa tutarların olabildiğince yaygın bir hâle geldiği Paris işte budur. Paris, kadim Roma'nın durduğu yerde durduğu sürece, kendisine bağlı *bölgelere* dayanarak varlığını devam ettirecektir. Egemen demokratik cumhuriyetlerin hâkimiyetiyle alakalı kaçınılmaz bir şerdir bu. Roma'da olduğu gibi, Paris, bu hâkimiyete sebebiyet veren cumhuriyetçi egemenliğe karşı dayanabilir. Bu durumda, bizzat despotizmin kendisi, popülerliğin ahlaksızlıklarına teslim olmak durumundadır. Roma, imparatorlarının otoritesi altında, her iki sistemin kötülüklerini birleştirmiştir ve bu doğal olmayan kombinasyon Roma'nın yıkılışının en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

Halka, kamu mülkünün harap edilmesi sayesinde dertlerine deva bulunduğunu söylemek, son derece gaddarca ve cüretkâr bir zorlamadır. Gelirleri tahrip edilerek halka yardım edilmesinden dolayı kendilerine değer biçmeden önce, devlet adamlarının, öncelikle bu sorunun çözümüne dikkatle yaklaşmaları gerekir: Burada sorun, yüklü miktarda ödeme yapmanın ve

orantılı olarak kazanmanın mı yoksa hemen hemen hiçbir şey kazanmayıp tüm bu vergi yükünü üzerinden atmanın mı daha avantajlı olduğu meselesidir. Bendeniz burada yapılan ilk teklifi tercih ettiğimi ifade etmek istiyorum. Deneyimlerime bağlı olarak bunları söylüyorum ve bu konudaki en iyi görüşlerin de bunlar olduğuna inanıyorum. Tebaa açısından bakıldığında güç elde etmeyle, devlet açısından bakıldığında karşılanması gerekli talepler arasında bir denge kurulması, gerçek bir politikacının taşıması gerekli önemli vasıflardan biridir. Güç elde etme yolları zaman ve sıra açısından önceliklidir. İyi olan ne varsa temelinde iyi bir düzen vardır. Halkın güç elde etmesini sağlamak için, halkın kul köle konumuna düşmeden uysal ve itaatkâr olması gerekir. Yöneticinin, kanuna; halkın yetkilerine saygı göstermesi gerekir. Halkın mevcut yapısı, zihinlerinden kazınan doğal bir tabiyet anlayışıyla karşı karşıya kalmamalıdır. Pay sahibi olmadıkları mülkiyete saygı duymak zorundadırlar. Ancak çalışarak elde edilebilecek şeyleri elde etmeye gayret etmeli; ve çabalarıyla orantılı olmayan bir sonuçla karşılaştıklarında, teselliyi sonsuz bir adaletin kendilerine vereceği nihai payda bulmayı öğrenmelidirler. Bu teselliden kendilerini her kim mahrum ederse, çabalarını akamete uğratmakta ve elde edilen ve muhafaza edilen her şeye kökünden kastetmektedir. Bunu yapan kişi, gaddar bir zalimdir; yoksul ve sefil olanların merhametsiz düşmanıdır; aynı zamanda o hain hayalleriyle başarılı bir sektörün meyvelerini ve servetin birikimlerini, lakayıt, ümitsiz ve hayatta başarısız olmuş kişilerin yağmasına maruz bırakmaktadır.

Maliyecilerin çoğu, meslekleri itibariyle devlet gelirine baktıklarında, bankalardan, dolaşımdaki paradan, hayat sigortalarından ve daimî kiralarla dükkânlara ait küçük eşyalardan başka bir şey görmemeye meyillidir. Oturmuş bir devlet düzeninde, bu tip şeylerin hakir görülmemesi gerektiği gibi; bunların içinde bulunan maharetlerin de ehemmiyetsiz olarak görülmemesi lazımdır. Bunlar esasen iyi şeylerdir; ancak kurulu devlet düze-

ninin yarattığı sonuçları kabullendiği ve kurulu düzen üzerine inşa edildikleri vakit iyi olabilirler. Ancak, insanlar, bu sefilce entrikaların kamusal düzenin temellerinin sarsılmasından kaynaklanan ve mülkiyet prensiplerinin altüst edilmesine sebebiyet veren kötülüklere kaynaklık ettiği düşüncesine kapıldıklarında, ülkelerinin harabeleri üzerinde, siyasetin akla mantığa sığmayan sonuçlarının daimî abidesini ve melankolisini ve cüretkâr, basiretsiz ve dar görüşlü bir zihniyeti miras bırakacaklardır.

Popüler liderlerin kifayetsizliklerinin, toplumun sayıca hatırı sayılır bir bölümü üzerinde yarattığı etkileri, özgürlüğün "herkesin gönlünü alan şanı" örtmektedir. Bazı insanlarda hakikaten büyük bir özgürlük görmekteyim; birçoğunda ise zalim ve aşağılayıcı bir kölelik hâli var. Ama akıl olmadan; erdem olmadan özgürlük nedir ki? Böylesi bir özgürlük, olup olabilecek kötülüklerin en büyüğüdür; zira bu özgürlük, eğitim yahut haddini bilmez bir ahmaklık, ahlaksızlık ve delilikten başka bir şey değildir. Erdemli bir özgürlüğün ne olduğunu bilenler, özgürlüğün, şatafatlı laflar sarf etmek için kabiliyetsiz kimselerce lekenmesine katlanamamaktadırlar. O yüce ve biraz da şişirilmiş özgürlük duygularını ise hakir görmüyorum. Bu tarzdan hisler, yüreği ısıtmakta; ufkumuzu genişletip zihinlerimizi özgürleştirmekte; çatışmanın olduğu bir dönemde cesaratimizi canlı tutmaktadır. İhtiyar bir kişi olarak bendeniz Lucan[271] ve Corneille'nin[272] o kendinden geçip mest oluşlarını büyük bir keyifle okumaktayım. Popülerliğin o ufak sanatını ve başvurduğu

[271] Marcus Annaeus Lucanus (M.S. 39 –M.S 65) Daha çok Lucan olarak tanınan, Hispania Baetica eyaletinin Corduba şehrinde (şimdiki Cordoba) doğmuş Romalı şair. Kısa yaşamına rağmen Roma'nın gümüş çağının en göze batan figürlerinden birisidir. Gençliği ve kompozisyon hızıyla diğer şairlerden ayrılır. (ç.n.)

[272] Pierre Corneille (1606 - 1684), Molière ve Racine'le birlikte 17. yy'ın en büyük üç Fransız tiyatrocularından biridir. Corneille, "Fransız trajedisinin kurucusu" olarak tanınmış ve kırk yıla yakın bir süre boyunca yapımcılık yapmıştır. (ç.n.)

araçları da tamamıyla kınıyor değilim. Bence bunlar, anlık birçok hususun yürütülmesini kolaylaştırdığı gibi; halkı bir arada tutmakta; sarf edilen her çabada zihinleri tazelemekte; ve zaman zaman görülen bir neşeyi ahlâki özgürlüğün o sert ve güçlü yüzüne âdeta yaymaktadır. Her politikacı, yapılan lütuflara kendini feda etmeli ve akla itaat etmelidir. Ancak, Fransa'da rastgeldiğimiz taahhütlerde bahsettiğimiz tüm bu tali his ve hünerlerin pek fazla işe yaramadığı görülmektedir. Bir hükümet tesis etmek için aslında büyük bir sağduyuya ihtiyaç bulunmamaktadır. İktidar koltuğuna oturtun; itaat etmeyi öğretin; işiniz tamam. Özgürlük vermek ise çok daha kolay bir şey. Yol göstermeye lüzum yok; her şeyi oluruna bırakın. Ancak, özgür bir hükümet kurmak için yani özgürlük ve baskının birbirine zıt unsurlarını birbirine katmak için, daha fazla düşünen, daha derin bir tefekkürü ve ferasetli, güçlü ve birleştirici bir akıl gerekli. Ulusal Meclis'te başı çekenlerde ben bunu göremiyorum. Belki de göründükleri kadar sefilce bir yetersizlik içinde değillerdir. Bendeniz böyle inanmayı tercih ediyorum. Zira aksi bir durum, bu kişileri insanın idrak düzeyinin altına koyacaktır. Ancak, liderler, kendilerini, popülerliğin açık artırmaya çıkarıldığı bir mezatta teklif sahibi konumuna sokmayı tercih ettikleri vakit, devlet kurma meziyetlerinin de bir faydası olmayacaktır. Yasa koyucu olmak yerine dalkavuğa; halka rehber olmak yerine de halkın elinde bir nevi alet edevata dönüşeceklerdir. Bu kimselerden biri rasyonel bakımdan sınırlı ve ancak uygun vasıflarla tanımlanabilen bir özgürlük planı önerisiyle geldiğinde, kendisinden çok daha popüler ürünler ortaya koyabilecek rakiplerinden derhal yüksek bir teklif sunacaktır. Davasına olan sadakati şüphelere yol açacaktır.

Popülarite sahibi lider, yeri geldiğinde ortalığı yumuşatmasını ve yatıştırmasını sağlayan itibarını muhafaza etme ümidiyle, gerçekleştirmeyi amaçladığı tüm o makul gayeleri bilahare bozguna uğratacak olan doktrinleri yayma ve yetkileri tesis etme hususunda aktif rol üstlenmek zorunda olduğunu görene kadar,

itidal, korkakların erdemi; uzlaşı ise hainlerin basireti şeklinde nitelenip lekelenecektir.

Peki, bu Meclis'in bitip tükenmeyen çabalarında aslında övgüye değer hiçbir şey olmadığı tespitinde bulunarak çok mu mantıksız bir iş yapıyorum? Sonsuz sayıdaki şiddet ve ahlaksızlık arasında bazı iyi şeylerin yapıldığını inkâr etmiyorum. Her şeyi yakıp yıkanların bazı sıkıntıları da ortadan kaldıracağı aşikârdır. Elde ne varsa yenileyenlerin, faydalı bir sistem kurma ihtimali vardır. Gaspettikleri ya da uhdesinde işledikleri suçları mazur gösteren otoritelerinden dolayı bu kişilere itibar etmek için, size, devrim yoluna gitmeden aynı şeyler başarılamaz gibi gelebilir. Hâlbuki yaptıkları şeyleri kesinlikle devrim olmadan da gerçekleştirebilirlerdi; çünkü net ve bariz olduğu şüphe götürmeyen düzenlemelerinin hemen hepsi ya kralın devletler toplantısında gönüllü olarak yetkilerini devretmesine ya da aynı toplantıda sınıflara verdiği talimatlara dayanmaktaydı. Bazı uygulamalara, haklı gerekçelerle son verilmiştir belki; ama bu uygulamalar ebediyen oldukları gibi kalsa, hangisi olursa olsun bütün devletleri mutluluk ve refahtan az da olsa uzaklaştıracak olan uygulamalardı. Ulusal Meclis'in sağladığı iyileşmeler yüzeysel iyileşmelerdir; yaptığı hatalarsa ciddi.

Her kim olursa olsunlar, vatandaşlarımın, kendi sistemimizi iyileştirmek gayesiyle komşularımızın modellerini almak yerine komşularımıza Britanya anayasasını misal olarak vermelerini öneriyorum. Zira, vatandaşlarımız paha biçilmez bir hazineye sahipler. Tabii ki vatandaşlarımın da kaygıları, şikâyet ettikleri şeyler var; ancak bunlar anayasalarından değil, davranış biçimlerinden kaynaklanıyor. İçinde bulunduğumuz mesut hâli, anayasamıza; anayasamızın sadece bir bölümüne değil, bütününe; özellikle de büyük ölçüde, yaptığımız muhtelif gözden geçirme ve reformlarla ve değiştirip üzerine ekleme yaparak ayakta tuttuğumuz sisteme borçlu olduğumuzu düşünüyorum. Halkımız, sahibi oldukları şeylerin ihlaline mâni olarak, gerçek manada

yurtsever, özgür ve bağımsız bir ruh için kendilerine yeterli yer bulacaklardır. Sistemde değişiklik yapmayı reddediyor değilim ancak değişiklik yaptığımda bile bu değişikliği, esasen muhafaza etmek gayesiyle yapmam gerek. Çektiğim büyük sıkıntılar derdime deva olmalı. Burada atalarımızın yolundan gitmeliyim. Binanın mevcut tarzına mümkün olduğunca yakın tarzda bir tadilat yolunu seçmeliyim. Siyasi bir sağduyuyla, ihtiyatlı bir edayla ve çekingen bir yaklaşımdan ziyade ahlâki bir tutumla hareket etmek, atalarımızın en kararlı tavır ve duruşlarını sergilerken benimsedikleri başlıca ilkeler arasında yer almaktaydı. Fransız beyefendilerinin üzerinde ciddi manada hak iddiasında bulundukları ışıkla aydınlanmayan atalarımız, cehalet ve insani zaaflarla hareket eder bir izlenim vermişlerdir. Atalarımızı bu denli hata yapar bir konuma koyanlar, aslında mizaçlarına uygun hareketleri sergilemeleri sebebiyle atalarımızı mükâfatlandırmışlardır.

Şayet biz de atalarımızın zenginliklerine layık olmak ya da geride bıraktıkları mirası muhafaza etmek istiyorsak onların gösterdikleri ihtiyata öykünelim. Mümkünse bunun üzerine bir şeyler ilave edelim lütfen; ama bizlere bıraktıklarını ve Britanya anayasası üzerinde metanetle ayakta duran o zemini muhafaza edelim; Fransa'nın göklerde süzülen balon pilotlarına hayranlık duymakla yetinelim; onların gözükara ve umutsuz uçuşlarının peşinden gitmeye kalkışmayalım.

Size duygularımı tüm samimiyetimle ifade ettim. Duygularımın sizin hislerinizi değiştirebileceğini zannetmiyorum. Değiştirmesinin gerekli olup olmadığını da doğrusu bilmiyorum. Siz daha gençsiniz; başkalarına yol gösteremezsiniz belki; ama ülkenizin kaderinin peşinden gitmelisiniz. Toplumunuzun ileride alacağı şekil açısından sizinle paylaştığım bu duyguların bazı faydaları olabilir. Toplumunuz mevcut hâlini güç bela devam ettirebilir; ancak nihai şeklini almadan önce, şairlerimizden birinin söylediği gibi "henüz denenmemiş bir yapının çok sayıdaki

türlerinden" ve "ateş ve kanla arındırılacak tüm o ruh göçlerinden" geçmesi lazımdır.[273]

Uzun zamana dayalı gözlemlerim ve çoğunlukla tarafsız tutumum haricinde; size pek fazla tavsiyede bulunmayacağım. İfade ettiğim görüşler, iktidara maşa olmamış; büyüklüğe dalkavukluk etmemiş; ve en nihayetinde hâl ve hareketleriyle hayatın gidişatıyla ters düşmeyi arzu etmeyen bir kişinin görüşleridir. Bu görüşler, tüm gailesi başkalarının özgürlüğü için mücadele etmek olan; yüreğinde hiçbir öfkenin kalıcı olmadığı ya da hiddetin alevlenmediği, aksine bu duyguları despotluk olarak gören; ve iyi niyetli adamların, zenginlikle kurulan baskının itibarını sarsma gayretleri içindeki yerini alan; sizin meseleleriniz üzerinde saatlerini harcayan ve bununla da kendi olağan görev ve sorumluluklarından ayrılmadığına kendisini ikna etmiş bir kişinin görüşleri; paye, imtiyaz ve kazanç arzulamayan ve bu tip beklentiler içinde olmayan; şöhreti hor görmeyen; kınanıp yerilmekten de korkmayan; fikrini beyan etmeye cesaret etse de münakaşadan kaçınan; hedefinin belli ve tek oluşunu sağlayan yol ve yöntemleri farklılaştırarak tutarlılığı muhafaza eden; ve yol aldığı geminin dengesi bir tarafa aşırı yükleme yapılması sebebiyle tehlikeye girdiği vakit, öne sürdüğü gerekçelerinin ufak ağırlıklarını, dengeyi muhafaza edecek şekilde taşıma arzusunda olan bir kişinin görüşleri.

[273] Joseph Addison, *Cato,* 5. Perde, Sahne 1.